M. Sıraç Bilgin

ZARATHUSTRA

(Zerdüşt)

Hayatı ve Mazdaizm

BERFİN

M. Sıraç Bilgin

Zarathustra (Zerdüşt) Hayatı ve Mazdaizm

BERFİN

Berfin Yayınları : 33
Araştırma - İnceleme : 11

ISBN 975 - 7354 - 34 - 1

M. Sıraç Bilgin : Zarathustra (Zerdüşt) Hayatı ve Mazdaizm
Birinci Basım : Şubat 1995
Kapak Resmi : Zarathustra (Zerdüşt): Kermanşah'ta çıkan bir heykelden elle çizilmiş bir tasvir (Jackson, 1899'dan)
Baskı : Yön Matbaacılık
Cilt : Emek Mücellit

Bu kitabın yayın hakları Berfin Yayınları'na aittir

Berfin Yayınları
Cağaloğlu Yokuşu, Evren Han Kat: 3
No: 55 Cağaloğlu 34440 - İSTANBUL
Tel: (0.212) 527 03 22

M. Sıraç Bilgin

Zarathustra (Zerdüşt) Hayatı ve Mazdaizm

BERFİN
YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

1. Önsöz 7
I. Bölüm : İran Aryanları 11
Eski Aryan Mitolojisi 16
Sosyo-ekonomik Yapı 36

II. Bölüm : Zarathustra 44

III. Bölüm : Büyüme Çağı 69

IV. Bölüm : Peygamberlikteki İlk Yıllar 101

V. Bölüm : Nihayet Zafer 113

VI. Bölüm : Dinin Yayılması, Savaşlar 127
ve Zarathustra'nın Ölümü

Zarathustra'nın Ölümü 139

VII. Bölüm : Avesta 145
Khorda Avesta 146
Avesta 148
Magular ve Avesta 151
Gathalar 157
Avesta'nın "Keşfi" 158

VIII. Bölüm : Ahura Mazda Ve Tanrısal Varlıklar 163

Aşa 170
Vohu Manah 171
Khşathra 173
Armaiti 174
Harvatat-ameretat 177
Ahura Mazda, Şaytani Güçler ve Diğer Dinlere Etkileri 178
Koruyucu Melekler ve Fravaşiler 186
Ateş 187
Küçük Şeyler 189

IX. Bölüm : Yaradılış 192
Genesis 192
İslam 195
Bundahışn 196
Dinlerde İlk İnsan 198
Nuh 201
Aji Dahaka 205
X. Bölüm : Son Hesaplaşma 212
İslam'da Ölüm 213
İsrail Dinleri'nde Ölüm 214
Bahdiniler'de Ölüm 215
Ölüm Sonrası 215
Nihai Hesaplaşma 225

Okunması Gereken Son Söz 229
Ek: Zend Avesta'nın Yazıldığı Alfabe 230
Kaynakça 232

ÖNSÖZ

Ben küçükken vitir namazının ne anlama geldiğini ve niçin kılındığını hep merak ederdim... Cevabı, bir din hocasının basit bir benzetmeyle sunduğu izahta buldum. Hoca kılınan günlük vakit namazlarının, benzetilmesi caizse, bir torba içinde hayır meleklerinin önüne geldiğini, vitir namazının ise bu torbanın ağzını sıkıca kapatan ip görevini yüklendiğini söylüyordu. Ağzı kapanan torba, içindekilerin ebediyete kadar kaybolmadan korunmasını sağlardı. Ama vitir namazı kılınmazsa torbanın ağzı açık kalır, kim bilir içindekilerin başına neler gelirdi..

"Ağzı açık torba" deyimi, çalınan veya kaybolan ulusal değerlerin neden kaybedildiğini en iyi ifade eden deyim olarak, o zamandan beri adeta beynime çakılmıştı. Çok sonraları Kürtler'in maddi ve manevi hayatına ait herşeyin talan edilmekte olduğunu gördükçe bu ulusun, deyim yerindeyse, vitir namazını kılmayı unuttuğunu düşünmeye başladım. Torbanın ağzı açık kalmış; atalardan kalma; kültürü namına, manevi hayat namına ve maddi hayat namına üretilen herşey kapanın elinde kalmıştı.

Evet, Kürtler; maddi ve manevi bütün değerlerine, dillerine, kültürlerine ve ulusal kimliklerinin ifadesi olan herşeye sahip çıkarak bu vitir namazı benzetmesinde olduğu gibi "torba"larının içindeki şeyleri koruyabilir veya çalınanı geri alma şanslarını elde edebilirlerdi.

Konu ile ilgili olarak sözel Kürt folklorunu yazılı hale getirmek için çalışmalar yapılmıyor değil. Bu arada tarihin karanlıklarına gömülmeye yüz tutmuş yazılı Kürt eserlerinin kurtarılması yolunda da önemli mesafe alınmış bulunuyor. Hem de ne şartlarda.. Ama çok daha büyük vurgunlar yaparak Kürtler'in örf ve adetlerini çalan, onların manevi dünyaları ile ilgili ne varsa silip süpürmek suretiyle bir ulusu ulus yapan en önemli unsuru; yani "kimliklerini" yok sayan ırkçı devlet makinalarına karşı daha aktif mücadele etmenin bir yolunu bulmalarının gereği de ortada .İşte bu düşüncelerin ışığında, Kürdistan'lı olduğu bilinen ilk büyük insan olan Zarathustra'yı araştırma konusu yapmaya karar verdim. Tarihin karanlık sayılan dönemlerinden itibaren meseleyi alıp getirmeye çalışacak, bu büyük peygamber'in Kürdistan'lı kimliğini ortaya koymaya çalışacaktım.

İşe başlarken kafamda kof bir Zarathustra fotografı vardı ve doğrusu bu entellektüel gevezenlik için bile yeterli değildi.. Sadece; "karanlıkla aydınlığın savaşı" olarak formüle ediyordum bu büyük Aryan kökenli peygamberin ideolojisini.. Basit ve soyut bir fotografti bu. Oysa incelemelerimi sürdürdüğüm üç yıl boyunca belgeler elime ulaştıkça ve bilgi dağarcığım doldukça olayın öylesine yüzeyel geçiştirilecek cinsten olmadığını anladım. Zarathustra; öğretisiyle, etik değerleriyle, eskatolojisi ile ve sosyal öngörüleriyle akıl almaz büyüklükte bir dehaydi.. Haksızlığa uğramış bir deha..

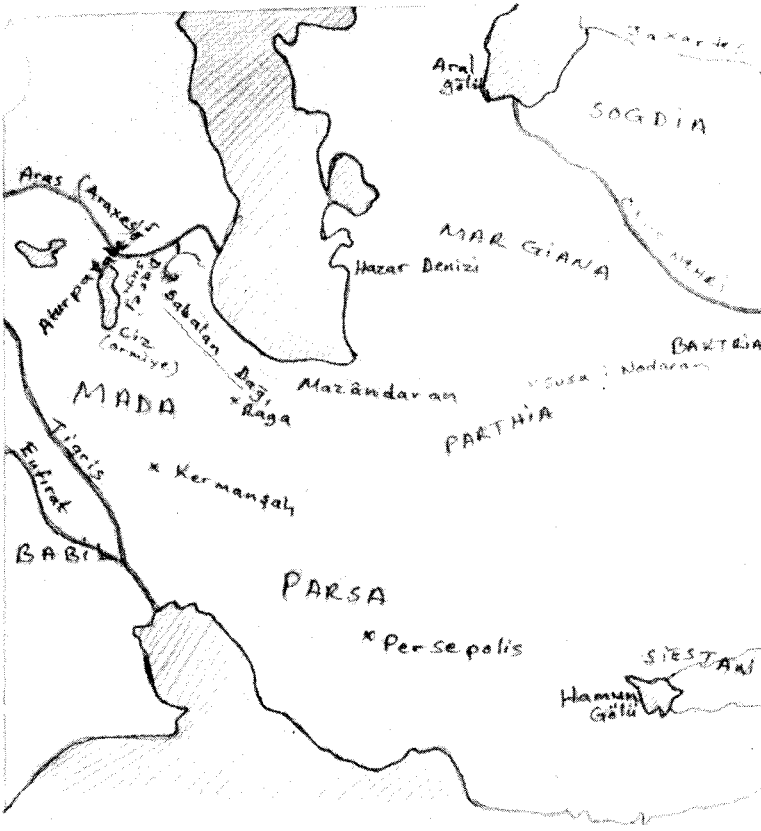
Elinizdeki eseri dikkatle okumaya başladığınızda; bazan Kürdistan'daki kapalı aşiretlerin gelenek ve göreneklerini yaşayacak, bazan kendinizi Mevlevi dervişlerin ulvi danslarındaki huşu dolu dini musikiyi dinliyormuş gibi hisedeceksiniz.. Bir an Kuran-ı Kerim'in ayetleri arasında dolaşıyormuş hissine kapılırken, birdenbire Tevrat'ın, İncil'in, Hazreti Eyub'un kitabının

veya Zebur'un gizemli dünyasında bulacaksınız kendinizi.. Ahlaksızlıklarla, aşağılık toplumsal asalaklarla,"şeytani güçler"le ve haksızlıklarla savaşında Kürdistan'lı Zarathustra'nın mücadelesinin anlamını kavrayacaksınız.

Zarathustra'yı başta tek kitapta takdim etmeyi düşünüyordum. Çalışmanın olgunlaştığı bu günlerde "tek kitapta Zarathustra" gibi bir planın pek cılız kalacağını anladım. Bunun için en aşağısından iki ciltlik bir eser kaleme almak gerekiyor. Birinci ciltte Zarathustra'nın hayatı ve öğretisi yer alırken, ikinci cilt bu büyük Kürdistanlı peygamberin kutsal kitabından arta kalan bölümlerle bu bölümlerin açıklanmasına ayrılacaktır. Eğer okuyuculardan talep gelirse kaleme alınacak bir üçüncü ciltte Zarathustra konusundaki akademik polemikler verilebilecektir.

Faydalı olacağı umuduyla ..

M.Sıraç Bilgin

Zarathustra'nın Yaşadığı dönemde Mada ve Parsa ile diğer ülkeler.

I.BÖLÜM

İRAN ARYANLARI

İnsanlık Tunç devrinin eşiğindeyken, şimdiki Hint ve İran halklarının ataları hala ortak bir hayat sürdürüyorlardı. Kendilerine proto Hint-İran topluluğu diyebileceğimiz bu insanlar, Volga Nehri'nin cıvarları da dahil olmak üzere, genellikle bu nehrin batısındaki engin Rusya steplerinde ilkel bir hayat sürdürüyorlardı. Hazar Denizi'nin hemen kuzeyi ile Rus steplerinin güneyini yurt edinen bu insanları; biricik geçim kaynakları olan sığır, koyun ve keçileri mutlu etmeye yetiyordu. Daha henüz atları bile ehlileştiremedikleri tarihin o karanlık çağlarında en büyük yardımcıları ve hatta koruyucuları, dondurucu kuzey kışlarında kızağa da koştukları köpekleri idi.

Çok yavaş bir sosyal gelişme sürecine müsaade eden step hayatı, binyıllar boyu böyle sürüp gitmişti. Ama yine de bu insanların o şartlarda yarattıkları kültürel değerler ve mitolojileri, başta Hindistan'ın ve İran'ın yerli halkları olmak üzere dünyanın diğer bazı köşelerinde hala insanların mutluluklarını etkiliyor ve manevi hazlarını tatmin etmeye devam ediyor gibidir. Güneş üstüne, ay üstüne veya gökyüzü üstüne yeminler sıralayan ellili yılların Kürtleri'ni, bu tanımlamanın dışında tutmak mümkün mü?

Kuvvetli bir kastlaşma eğilimi taşıyan proto-Aryanlar; rahipler, avcı veya savaşçılar ve çobanlardan oluşan basit bir sosyal sistem geliştirmişlerdi. Boğazköy yazıtlarını inceleyen Winckler'in bildirdiğine göre M.Ö. 2000'li yıllarda bu insanlar daha henüz sağlam bir birlik arzediyorlardı. Aşağı yukarı milada 2000 yıl kala bu insanlar ilk büyük ayrışmayı Hint ve İran gruplarının ayrı yolları tutturması ile yaşadılar.Hint gurubu Hayber geçidini aşarak şimdiki yurtlarına doğru yol alırken, bugünkü İrani kavimlerin ataları olan ikinci grup bir süre daha Ortaasya'da kalacaktı.Bu insanlar, uygarlıkta ileri bir düzey tutturan güneylerindeki Mezopotamyalı ırkdaşları ile giriştikleri ticari ve kültürel ilişkiler sayesinde, öküzle çekilen kağnı arabasını yapmayı öğrendiklerinde bu, ekonomik hayatlarında büyük bir devrim anlamına gelecekti. Bu arabaları geliştirerek savaş arabalarını elde etmeleri, savaşçı sınıfın daha da güçlenmesine yol açacaktı. Atların ehlileştirilmesi ile başlayan savaş arabalar "çağı", toplumda savaşçılar sınıfının rahiplerin önüne geçmesine, onların hakim sınıf haline gelmesine yolaçtı. Savaşçıların artık yeni bir adları da vardı;" ratha eştar". Eştar veya eshtar, bugünkü Kürtçe'nin Zazaki lehçesinde "Astwar" veya "Astor" olarak hala "at"a verilen addır. Ratha ise yine Kürtçe'de "romıtwex" olarak değişsede "sürücü" olarak çevrilebilir. Savaş arabalarının kullanıma girmesi ile eski yeknesak hayat renklenmiş, tehlike ve heyecan dolu bir hale gelmişti. Çağ, artık destansı kahramanlar çağı idi. Bu kahramanların takipçileri elde edilen ganimetlerle zenginleşiyor, "parlak" bir hayat yaşıyorlardı.

İkibinli yılların bir yerinde veya M.Ö.'nün 1000 ve 2000 yılları arasında Ortaasya Aryanları bronz çağına geçtiler. İnsanların bu alaşımın oluşturulması için bakır ve kalaya olan ilgileri müthiş bir şekilde artmış olmalıydı. Yeni ve kudretli savaşçılarının önderliğinde yürüyüşe geçen proto-İran aşiretler Urallar'ı

aşmış, engin Orta Asya topraklarını kat ederek Altay'lardaki bu maden kaynaklarına ulaşmışlardı. Proto-İrani kabilelerin Orta Asya'daki hayatı ile ilgili pekçok kalıntı, Sovyet araştırmacılarının en önemli bulguları olarak bu göç yolları hakkında bize önemli bilgiler verir durumdadır.

* * *

Tarihi "Aryan" kelimesi, büyük bir ihtimalle, ilk büyük bölünmeden önce Keltçe'de bu kavimleri adlandırmak için kullanılmıştı. Keltler bu insanlara "Ariovistus" diyorlardı. Bu isim, kendileri de Aryanlar'ın bir kolu olan Grek diline "arithtos" olarak geçmişti. Şöyle veya böyle, bilim adamlarının arasındaki konsensusu nazarı itibare alırsak, Hint-Avrupa kavimlerinin Orta ve Kuzey Avrupa kesimi ile bunların Asya'ya göç eden Hint-İran kollarının tümene birden yazılı tarihin şafağında Aryan müşterek ismi verilmişti. Bu halkı teşkil eden kabilelerin konuştukları lehçelerdeki farklılığa rağmen, kaynak aynı German aşiretinin diliydi. Bu dil daha sonra esaslı değişiklikler geçirerek, bugünkü Hint-Avrupa diller ailesini oluşturacaktı.

İlk ayrılıklara rağmen, Winckler, Boğazköy yazıtlarından elde ettiği kanıtları diğer bulgularla karşılaştırdığında, Aryanlar'ın M.Ö. 1000'li yılların ortalarında hala dil ve din kültürü bakımından bir bütünlük arzettiklerini gördü. Bilindiği gibi o sıralarda Aryanlar'ın küçük bir bölümü Mezopotamya'da Mittani İmparatorluğu'nu, diğer bir kolu ise Hitit Devleti'ni kurmuştu. Bu iki kavmin tutuştuğu bir savaştan sonra imzalanan barış antlaşmasının yer aldığı Boğazköy yazıtlarında, eski Aryan Panteonu'na mensup tanrılardan; Mithra, Varuna, İndra ve Nasatyau gibi savaşçı olanlarının adları "antlaşmanın şahitleri" olarak geçiyordu. Bu adlar ve yazıtların dili, daha henüz büyük bir de-

ğişimin yaşanmadığının delilleriydi, ki bu tanrıların bazılarının adları Aryani ülkelerde hala yaşıyor. Ama yine de daha batıya geçen Aryanların Grek ve Trak kolları, atalarınınkinin benzeri olan ve fakat detayları itibarile değişik bir mitolojiyi çok erken çağlarda geliştirmişlerdi.

Aryan kelimesi,Ortadoğu tarihinde ilk kez Asur yazıtlarında görülecekti. M.Ö. 843'ten kalma olan söz konusu Asur yazıtında, modern çağın İran'ındaki Kürdistan Eyaleti'nin başkenti olan Kirmanşah bölgesinin sakinlerine bu isim verilmişti. Aryan'lar, İran'daki bugünkü yurtlarına, Herat ve Meşhed nehirleri vadisinde yer alan ve tabii bir geçit olan Saraxs'ı kullanarak geçmişlerdi. Aryanlar bu geçidi takriben M.Ö. 900'lü yılların başında aştılar. Bu öncül gruplar önde Parsa, arkada Mada denilen kolları olmak üzere Hazar Denizi'ne nazır geçitleri aşarak batıya doğru ilerlediler. Bu insanlar, devrin süper devleti olan Asur'a komşu olmayı ve bu devletin gelişkin uygarlığının nimetlerinden yararlanmayı önlerine hedef olarak koymuş olacaklar.

Bir kısım proto-Aryan kabilesi Xurasan'ın Tusa denilen bölgesine varmış ve oralara yerleşmişti, ki Zarathustra'nın tebliğ ettiği dinin en büyük destekçisi olan Viştaspa'nın ailesi de daha sonra Medya'daki Notarya mıntıkasından geri dönerek bu bölgeye yerleşecekti. Aryanlar'ın Med kolunun torunlarından biri olan Viştaspa'nın ismi de tabii ki Medce'dir. Buradan Albruz dağları ile güneydeki çöller arasında sıkışmış olan dar, sulak arazilere yönelen bir kısım Aryan öncülü de bu "vaha"ları yurt edindi.

M.Ö. 843'te, Asurlular'ın artık ismen bahsetmeye başladıkları Mada ve Parsalar, bu süper devletin sınır bölgelerini paylaş-

mışlardı. Parsalar, Kirmanşah'ın güneyindeki ve Aqabatan yada Ekbatan'ın doğusunu, yani şimdiki Hamadan ile Kirmanşah civarını yurt edinmişken, Madalar ise Raga'dan Ekbatan'a aradan da Kirmanşah'a uzanan yöreleri yerleşmek üzere seçmişlerdi. Böylece proto-Kürt ve proto-Farslar'ın ilk yerleşim alanları şekillenmeye başlamış oluyordu.

Kürtler'in ataları olan Madalar yada Medler, M.Ö. 1000'li yıllarda düzenli bir yazıtta yer almazlar. Tabii ki bu, onların başka isimler altında muhtelif zamanlarda tarih sahnesine çıkmadıkları anlamına gelmez. Anadolu'ya M.Ö. 1500'lü yıllarda göç eden Aryani kavimlerden Hititler'in bugünkü torunlarının kimler olduklarını hep merak ederim. Proto-Kürt oldukları hususunda pek çok deliller bulunan Mitanniler'in iktidardaki Aryan kolu olan Hurriler, tam da bugünkü Kürdistan coğrafyasında yaşamışlardı. Kurtieler veya Kardakalar'ın eski tablerde ve Xsenefon'da adı geçen proto-Kürt kavimler olduklarına dair bilim adamları hemfikirdirler. Bunlar hep o coğrafyada bulunuyorlardı.

Biz, şimdi yeniden büyük göçün izlerine dönelim. M.Ö. 800'lü yıllarda yazılmış olan, "Ninova'nın Düşüşü" isimli tarihi yazıtta Med kralı Cyaxares; "Umman Manda", yani "Manda yerlisi" olarak anılır. "Manda" ismi, Assurbanipal'in kütüphanesindeki yazıtlarda, Babilli efsanevi kral Naram Sin'in ve hatta Boğazköy'deki Hitit yazıtlarında da göze çarpar. Ama Manda adını taşıyan bir yer, yine de bilinmez. Bunun yerine Man.ti'den türemiş Man, Azerbaycan'ın bilinebilen en eski adı olarak kabul görüyor. Man'a, Ermeniler sonraları "Atropatene" dediler. Atropatene, zaman içinde Adurbâdagân'a, o da Adarbaican'a dönüşmüş, nihayet modern Azerbaycan ismi ortaya çıkmıştır. Adurbâdagân, Hudûd al-'Alam'da (MS 982) da Adarbaijan'ın karşılığı olarak takdim ediliyor.

Bölgeye yerleşen Medler, aslında pek de o kadar yekpare bir halk manzarası arzetmezler. Herodet (MÖ 400 cıvarı), Medler'in altı aşiretten oluştuğunu varsayar. Bu aşiretler; Busai veya Bousai, Struxades, Paritakinoi, Budioi, Arisantoi ve Magi olarak sıralanır. Daha sonraları Magi'nin bir sosyal aşiret değil, bir "siyasal aşiret" veya dinsel erki elinde bulunduran ve Aryaman denilen bir sosyal sınıfın içinde telakki edilen bir grup olduğu görüldü. Magiler, tüm Med aşiretlerinde faal halde bulunuyorlardı ve bir nevi yerel lider konumundaydılar. Diğer aşiretlerden biri olan "Arisantoi" isminin Persce'ye çok yakın olduğu kanaati de Herzfeld (1947) tarafından ifade ediliyor. Ama yine de bunların, "Persler'e yakınlık gösteren bir Med aşireti" olduğunu Moulton (1913) kaydeder. Bu arada Zarathustra dininin yaygınlaşmasından sonra Magi veya İranlılar'ın kullandığı şekliyle "Magu"lar, Müslümanlık'taki mollalık müessesesi gibi, hemen hemen tüm İran halklarına mal olacaktı.

Herzfeld (1947), Medler'in; Hamadan, Nihâwand, İsfahan, Ray ve Adarbaican olmak üzere beş bölümden oluştuğunu söyler. Herzfeld, bu bölümlemenin Herodot'un ki ile uyuşmadığını da kaydeder. Buna bir tek istisna gösterir; Paratakinoi. Araştırmacı, Paratakinoi'nin, kendi beşlisindeki İsfahan'a uyduğunu varsayıyor.

Eski Aryan Mitolojisi

Sonsuz Rus steplerini yurt edinen proto-Aryanlar, birlikte getirdikleri dini kavramlarını; uzun, karanlık ve çetin kış gecelerinin şekillenmesinde rol oynadığı yeni mitolojik kavramlar katarak zenginleştirmişlerdi. Yılın sıkıcı ve karanlık yarısı, tüm kötülüklerin kaynağı olan ifriti ruhların eseriydi. Karanlık ve kuzeye doğru gidildikçe dayanılmaz soğuklarla takviye edilen

kış mevsimi, "cehennem" kavramını geliştirmeleri için iyi bir sebep teşkil ederken, bereketli ve aydınlık yaz günlerinde ise rahat eden insanlar bunu iyi ruhlara bağlıyor ve "cennet"in tarifine varıyorlardı. İşte bu iyi ve kötü, aydınlık ve karanlık, güzel ve çirkin gibi zıtların ebedi mücadelesi, proto-Aryanların dini konseptlerinin özü olmuştu.

Bu sert hayat şartlarında iki tabii güç veya madde; su ve ateş insanların en büyük yardımcılarıydı. Bu kadar yararlı iki varlığın, birer "tanrı"sının olmaması düşünülemezdi. Suların tanrısına Apam Napat adını vermişlerdi. O, hep güçlü olmalı, sevilip sayılmalıydı. Apam gücünü kaybederse kuraklık olur, hayvanlar ve insanlar büyük sıkıntıya girer ve hatta kitlesel olarak yok olurlardı. Bunun için tanrıça Apam=su-ki bugünkü Kürtler hala aziz saydıkları suya av, awk, ab derler- darıltılmamalı, gönlü hoş tutulmalı doğaya verdiği güç, sunulan adaklarla kendisine iade edilmeliydi. Aryanlar, süt ve iki bitkinin usaresini katıştırarak elde ettikleri bir içkiyi, "yasna" adını verdikleri ilahilerin eşliğinde törenle suya dökerken, ona olan saygılarını gösteriyor, doğaya verdiği gücü ona iade etmiş olduklarını düşünüyorlardı.

Bu içkinin içerdiği üçlü; hayvanlar ile bitkiler aleminin mensubu bulunduğu manevi hükümdarlıkları temsil ederdi. Üç sayısı eski Hint-İran topluluğunda kutsal olduğundan, bu içkideki madde sayısı da üç olarak saptanmıştır. Susuz yaşayamayacak olan hayvan ve bitki toplulukları, kendi özlerinden; Apam'a sundukları bu içki ile onu memnun edecek, onun kendilerine verdiği hayati gücü bu suretle geri vererek Apam'ın arılığının ve bereketliliğinin devamına katkıda bulunacaklardı. Bu sunuya veya ayine zaothra adı veriliyordu.

Doğu Aryanları'nın Apam Napat'ı, Grekler'in Poseidon'u ve İtalyanlar'ın Neptunus'u gibi; suların, denizlerin ve göllerin hükümdarı olan bir tanrıdır. Aryanlar'ın yerleşik bulunduğu İran'ın orta kesimleri gibi yağmurun çok az yağdığı bazı yörelerde tüm tarım ve çayırlar sulama işlemine bağımlıydı. Mitelojiye göre; dünyayı sınırlayan deniz, setu=set denilen bir bentin yardımı ile geniş bir nehir gibi dünyayı çepeçevre sarıyor. Vurukrtam denilen bu denizin sahilinde oturan bir halk gurubu, Vahvi ve Raha veya Ranha adı verilen iki nehri bu denizden kanallar vasıtasıyla çekip tarımsal sulamada kullanıyorlardı. Koruyucu birer ruh olan ve yaradılış sırasında ortaya çıkan Fravartiler'den 99.999 tanesi Vurukrtam'da oturuyor, "suyun kanallardan toprağa doğru akmasını sağlamak suretiyle insanlara ve kara parçalarına yardımcı oluyorlardı. Apam Napat'ın iradesi, sularla ilgili tüm bu cereyan eden olaylar için belirleyiciydi.

Grekler'in okeanos'u veya okyanusu da dünyayı kuşatan bir su kavramından doğmuştu. Bu da gösteriyor ki; Aryanlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, birlikte taşıdıkları mitolojik kavramlarını orijinal vatanlarından birlikte taşımışlardı. Ayrıştıklarında, isimler değişmiş ama kavramlar olduğu gibi kalmıştı. Mitolojimize dönersek; Homeros, yıldızların bu okyanustan doğup yine bu okyanusta battığını yazar. Vurukrtam'ı veya okyanusu bu kez dıştan kuşatan bir set daha var; "hetu".. Hetu'nun üstünde tanrıların ikametgahı ve cennetin kubbesi bulunur. Bazı araştırmacıların, bu deniz ile şimdiki dünya coğrafyasında hangi okyanusun anlaşılması gerektiği konusundaki yorucu tahlillerini burada tartışmak gereksizdir. Çünkü kimi Umman denizinden, kimi Hint Okyanusu'ndan, kimi bu denizlere açılan yedi körfezden ve bu körfezlerle yedi iklim bölgesinin karşılaştırılmasından uzun uzun bahseder. Bunların mitolojinin özü ile veya oluşması ile teknik açıdan ilgileri vardır. Ama bu apayrı bir kitabın konusu olduğundan geçiyoruz.

* * *

Yukarıda, insanların suya bir içki katmak suretiyle onun toprağa, bitkilere, hayvanlara ve insanlara verdiği gücü iade etmeye çalıştıklarını görmüştük. Konuya biraz daha yakından baktığımızda bu güçlendirici içkinin üç bileşeninden birinin "Homa" diye adlandırıldığını görürüz. 1931'de New York'tan bir Amerikalı, eski Persepolis şehrinin kalıntılarının bulunduğu bölgede bu bitkiye rastladığında, mitolojinin bir karanlık sayfası daha aydınlandı. Çalı türünden olan bu bitkinin özünden presle elde edilen bir sıvı vücuda alındığında kişinin özgüvenini arttırmakta, insana müthiş bir efor vererek onu hareketlendirmektedir. Bugünkü tababette kullanılan ephedranın bir türünü içeren Homa'ya Sanskritçe'de "soma" deniliyordu ki bu kelime "havanda dövülmüş" veya "sıkılmış" anlamına geliyor. Homa'yı alan savaşçı güçleniyor, şaire ilham geliyor, rahip ise daha kolay vecde eriyordu. Bu bitkide bir tanrı gizlenmiş olmalıydı. "Yeşil gözlü" bir tanrı; "Homa"..

Homa'ya kurban kesmekle; bu tanrının savaşçıları güçlendireceği, yağış yağdıracağı, açlığı önleyeceği varsayılırdı. Eski Aryanlar bu maddeyi içerek ölümsüzleşeceklerine inanırlardı. Homa sayesinde kadınlar kolay gebe kalır, kısırlar döl sahibi olurlardı. Homa, insanları hem kendi özlerinde saklı olan düşman güce, hem de dış hasımlara karşı korurdu. Bu konuya yeniden döneceğiz.

* * *

Step insanının suyun dışında esaslı bir dostu daha vardı. Onları soğuk kış gecelerinde ısıtan, başlıca yiyecekleri olan vahşi veya evcilleştirilmiş hayvan etlerinin pişmesinde temel rolü oy-

nayan bu kutsal güç, "atar"dan başkası değildi.. Bugünkü Zaza Kürtleri'nin de "adır" dediği atar, kudsiyeti Turaniler'e de sirayet etmiş olan od veya Farsça'sıyla ataştan başka birşey değildi. Göçebe kabileler ateşi hiç söndürmez, bir çömleğe koydukları küllerin arasında muhafaza ederek her gittikleri yere birlikte götürürlerdi. Atar veya Kurmanci Kürtleri'nin dediği gibi "agır"ın sönmesinin, aile için uğursuz sayıldığını yaşı 50'yi bulan her Kürt kolaylıkla hatırlar. Bu kudsiyet, bir Turani kavim olan, Türkiye Cumhuriyeti'nin patronluğuna soyunan Anadolu Türkleri'nin istiklal marşlarına bile; "sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak" beyti ile siyaret edebilmiştir.

Müslümanlar, Zarathustra'cı Kürtler'i ve Farsiler'i, ateşe tapma derecesinde gösterdikleri saygıdan ve ülkelerinde ateş tapınaklarının varlığından dolayı ateşperest, bu dinin din adamları magulara izafeten ise "mecusi" olarak tanımlamış ve aşağılamışlardı. Oysa Aryanlar, görünürdeki ateşi, insanı insan yapan bir sevgi ateşi olan kalp ateşinin bir tezahürü olarak kabul etmiş, onda derin saygı gösterilecek bir cevher keşfetmişlerdi. Atar, latinceye "atrium" şeklinde girmiş ve kalbin dört odacığından ikisinin adı olarak tıp kitaplarındaki yerini almıştı. Kalp ateşine, bugün hala hemen hemen tüm insanlar tarafından adı konmamış bir kutsallık affedildiğini de kaydedelim. İşte bu atar, Aryanlarca bir tanrı şeklinde kabul görmüştü. Aryanlar, tanrı Atar için de üçlü bir adak adıyorlardı. Bu üçlü; kuru temiz yakıt, güzel kokulu ve kurutulmuş bir bitkinin yaprağından elde edilen tütsü ile hayvansal yağdan oluşmaktaydı. Buna "atar zaothrası" deniliyordu. Böylece ateşe de, tıpkı suya sundukları gibi; ikisi bitkisel, biri hayvansal kaynaklı olmak üzere üçlü bir adak sunuyor, onu güçlendirmeyi umuyorlardı. Bu işlemi, gündoğumu, öğlen ve günbatımı saatlerinde olmak üzere muntazam bir ibadet halinde günde üç kez tekrarlamaktaydılar. Bununla günlük ibadetlerin ilk tohumları da atılmış oluyordu..

Kutsal ateşi diri tutmak için kullanılan odunların temiz olması, düzgün olması, aynı boyda olması Geç Zarathustraizm'de esastı. Bu bize, Yunus Emre'nin, şeyhinin dergahına getirdiği odunlara gösterdiği özeni hatırlatıyor; "bu dergaha eğri odun giremez!", cümlesinin tarihi köklerine götürüyor.

* * *

Bize; "ateşin efendisi", "yaratıcısı büyük tanrı" Mithra'dan bahseden ilk yazıtlar, Hurriler'in Mezopotamya'da kurdukları kısa ömürlü Mittani İmparatorluğu'nu yöneten kralların, komşuları ile yaptıkları antlaşmalarda Onu; Varuna, yani; suların efendisi Apam Napat ile birlikte şahit olarak gösterdikleri tabletlerdir. M.Ö. 1400'lü yıllarda yazılmış olan Boğazköy tabletleri, bu konuya ışık tutan bulguların başında gelirler. Aryanlar bu en büyük iki tanrıya "Ahura" veya "Asura" ünvanını verirlerdi.

"Büyük Mithra, Batıdaki Arizahi'den gelir, Xwaniratha'nın üstünde yükselir ve en büyük ateş olan Hvar, yani; Güneş'ten önce Savahi'deki yüce Hara dağına varır ve onun tepesine kurulup kalır" der eski Aryan mitolojisi... Peki nedir bu Arizahi, Xwaniratha veya Savahi?. Şimdi kısaca buna açıklık getirelim.

İranlı eski Aryanlar'a göre dünya yedi Krşvar, yani iklim bölgesinden oluşur. Bu bölgelerin ortasında; "Hvaniratha", "Xwaniratha" veya "Çwaniratha" denilen ve İranlı Aryanlar'ın düşüncelerine bakılırsa bölgelerin en genişi yer alır. Bu bölgenin özelliği konusunda araştırmacılar çeşitli yorumlar geliştirmişlerdir. Yorumların en yaygını ise, Xwaniratha'nın Aryanlar'ın vatanı olduğudur. İranlı Aryanlar'ın mitolojisine göre, dünya Fretama tarafından Sarima, Turya ve Arya adlı oğulları arasında paylaştırılır. Bunlardan Sarima'nın payına batıdaki Ar-

ezahi iklim bölgesi, Arya'ya orta bölgeler, Turya'ya ise doğu iklim bölgesi düşer. Turya daha sonra Turan'a dönüşür ki bu, doğudaki kavimlerin genel adı olarak kalır.

Arya ülkesi'nin sakinleri, her zaman Batı'dan gelen tehlikeleri göğüslemek durumunda kalmışlardı. Bugün dahi bazı Kürt Zaza aşiretlerinin "çatışma" anlamına kullandığı "areza"ya o zamanın Aryanları aynı anlamı veriyor ve Arezahi'yi; "çatışmacıların geldiği yer" anlamında kullanıyorlardı. Bu bölge, Medler'in baş düşmanı olan ve Deşt ê Tajıkan; yani Tajıklar ovası'ndaki Nineveh'i merkez edinen Babilliler'in egemen olduğu bölgeydi. Deşt=ova; bu günkü Kürtçe'nin her lehçesinde bu anlamıyla kullanılıyor. Tajık=Arap ise; eski Kürtçe'de kullanılırdı. Bu ülkenin kralı Aji Dahaka'nın, Med İmparatorluğu'ndan çok önceki bin yıl boyunca Aryan ülkesine hakim olduğuna inanılırdı-ki, Kürtler'in Kawa destanı'nı bu hükümdarla ilintili gören Danimarkalı Kristensen (1919) gibi araştırmacılar yok değil.

Arezahi ile Savahi, Xwaniratha'nın doğu ve batısında yer alan ve bir ikili oluşturan iklim bölgeleridir. "İkili" Xwaniratha'nın dışında yer alan altı bölge için de geçerlidir. Yani Aryan mitolojisindeki tanrılar gibi (mesela Mithra-Varuna çifti), iklim bölgeleri de "dvadan", yani ikili olarak tassavvur edilmişti. İlk ikilinin; yani "Arezahi-Savahi" ikilisinin dışında, iki çift iklim bölgesi daha bulunur. Bu iki çift; kuzey çifti ve güney çifti olarak ayrılır. Kuzeydekiler; kuzeybatıdaki Vourubareşti, kuzeydoğudaki Vouruеareşti şeklinde adlandırılmıştı.

İsveçli Araştırmacı Nyberg (1936), bölgelerin tümüne, bugünkü gerçek coğrafyada, o bölgeleri karşılayacak ülkeler bulmaya çalışır. Herzfeld (1947) ise bu bölge adlarının iklimsel

kavramlar olduğunu öne sürer ve bu yolla olayı izah eder. Mesela Herzfeld'e göre savahivant, "doğu rüzgarlarınca zengin" anlamına geliyor. Araştırmacı, bu bölgelerin gerçekte "sabah saatleri" ile "akşam saatleri"ni ifade etmesi de olasıdır diyor. Bu mantıkla hareket edildiğinde, kelimelerin içerebileceği anlam itibariyle vourubeşti veya vurubarşti, "kuzey rüzgarları" demektir ki bugünkü Kürtçe'de "Bareş" aynı anlama geliyor. Vouruearęşti de bir başka kuzey rüzgarıdır. Bu arada vurubarşti'den boreas=bora veya "aşırı ve elverişsiz yağmur" anlamının çıkarılabilmiş olması, bugün dahi bu rüzgarlara bora denilmesiyle gerçekten anlam kazanıyor.

İklim bölgelerinin 6. ve 7.'sini oluşturan son halkaları ise; güneybatı da yer alan "fradadhafşa" veya fradatşu ile güneydoğu da yer alan vidadhafşu çiftidir.

İlk ikilide yer alan savahi, dağlık ülkeler olarak tarif ediliyor. Mitolojiye göre bölgenin nihayetinde Hara Brzati bulunmaktadır. Brz=berz olarak bugünkü Zazaki ve Sorani Kürtlerince aynı anlamda kullanılıyor (Türkçesi; yüksek). Brazati=Berzeyati=yükseklik=dağ anlamına gelir, ki mitolojide de Brzati, dağ anlamında kullanılmıştır. Hara Brzati=Hara dağı, dünyayı çevreleyen Vurukrtam denizine nazır en son ve en yüce kara parçasıdır. İşte Mithra her günün akşamında bu tepenin üstünden dünyayı gözlerdi..

* * *

Aryan mitolojisinin en yüksek tanrılarından biri olan Mithra'ya tapıldığı dönemlerde, Zarathustra'nın tek yaratıcı tanrı olarak kabul ettiği Ahura Mazda sahnede yoktu. Magu'lar, Mithra için yazılmış yasnaları Mithra adına yapılmış olan mabedlerde

okurlardı. Bunu günümüze nakleden Grek yazarları, Magular'ın mabedlerde "anlaşılmaz barbar bir dille yazılmış" ilahiler okuduklarını kaydederler. Mithra çok güçlü bir tanrıydı ve Ahura Mazda bile onu kolaylıkla yerinden edememişti.

Mithra damidat=yaratıcı idi. En güçlü Ahura=tanrı veya efendi=Lord o idi. Gün batımından önce, ortalık kararmaya başladığında yer küresine inerek geniş, yuvarlak ve dağlarla çevrelenmiş dünyanın tüm sınırlarıyla ilgilenir, asman ve zam arasında kalan herşeyi gözetler. Zam=yer, Asman=gök bugünkü Zazaki Kürtçesi'nde sırasıyla Zımme ve Asmin olarak aynı anlamda hala kullanılıyor. Aryanların Mithra'sına dönersek; o, yıldızlı göklerin ve Güneş'in tanrısıydı. En derin sırlarla dolu bir efendi idi o. Bir Ahurem Gufrem (yıldızlar) idi Mithra.

Onun sıfatları arasında "axafna" ve "Cagaurva" da vardı. Axafna'daki Xafna, bugünkü Kurmancide xew şeklinde çok az bir değişikliğe uğramış olarak muhafaza ediliyor. (Türkçesi; uyku). Axafna=uyumaz demekti. Cagaurva ise eski Aryan dilinde uyanıklık anlamına gelen bir sözcüktü. Mitolojiye göre Mithra'nın bin kulağı, onbin gözü ve onbin casus gözcüsü vardı. Bu kalabalık yardımcılar ordusuyla Mithra, kendisine inananları, tanrılarının rakibi olan kötü güçlerden korurdu. Ama Mithra yine de esas olarak güneş tanrısıydı.

Mithra, Hititler tarafından da güneş tanrısı olarak benimsenmişti. Kendi sisteminin en büyük tanrısı olan Mithra'nın güneş şeklindeki sembolleri, bu Aryan kavmi tarafından edebileştirilmiştir. Böylesi bir sembol eski bir Hitit şehri olan Ergürü'de, yani bugünkü Ankara'daki Etnografya Müzesinde muhafaza edilmektedir. Engür=Üzüm bugünkü Zaza Kürtçesi'nde hala aynı anlamda kullanılmaktadır. Kendi sistemi içinde Mithra,

tıpkı Grek Mitolojisi'ndeki Zeus gibi en yüksek tanrıdır. Onun da etrafında "bereket tanrısı", "denizlerin tanrısı", "rüzgarların tanrıları" vs. gibi daha düşük rütbeli tanrılar bulunmaktadır. Kelime anlamı itibarıyle Mithra "antlaşma" diye tarif edilebilir. Karşıtları olan kötü güçlere ise "Mithradrug" adı veriliyordu. Drug; bozucu, yalancı, kötülük yapan gibi bir anlam taşıyordu ki, bugünkü Kurmanci Kürtçe'sinde derew şeklinde hala "yalan" anlamında kullanılıyor. Aryanlar'da Mithradrug=antlaşma bozucu kimselerin damgalandığı kötü bir sıfattı.

Eski Aryanlar otlaklarının korunması, hayvanların emniyeti, can güvenliği, nişanlanma, evlenme, konuk kabulü ve tüm insani ilişkilerde komşuları ile antlaşmaya bugünkü insanlardan daha fazla muhtaçtılar. Bu insanlar, antlaşma yaparken ettikleri yemine Varuna, bu yeminde durmaya da Mithra'yı şahit göstermekteydiler. Bu sosyal sözleşmeleri en yüksek iki tanrının adını kullanarak yapmaları ilginçti. Sözünde durmak, yeminini bozmamak, yalan söylememek, bu step insanlarının kurdukları dinin en temel ögeleriydi. Böyle şeyleri bozmak drugvantların işidir. Burada drug=derew=yalan, yanlış anlamına gelirken vant=söyleyici demek olup, şimdiki zaza Kürtçe'sinde vatwax şeklinde aynı anlamda kullanılıyor.

Mithra'nın pekçok diğerleri arasında; evi ayakta tutan, ülkeyi sürüler ve insanlar yaratmak suretiyle mükafatlandıran, yağmurları yağdıran, rüzgarları estiren gibi sıfatları bir çırpıda sayılabilir. O, bir "arş"tır. Burada arş, "haklı, doğru", vacah=söyleyen anlamına geliyor. Vacah, bugünün Zazaki'sindeki vac=söyle kelimesi ile aynı anlamı ifade ediyor. Böylece "arşvacah"; hakkı konuşan, doğruyu konuşan, söyleyen anlamına gelen ulvi bir sıfat idi ve böyle sıfatları taşıyan şahıslar toplum içerisinde büyük saygı görürlerdi.

Mithra sisteminin içindeki tanrılardan biri de Aşa'dır. Aşa, tabii düzeni ifade eder. Bu düzen, güneşin dönmesini, mevsimlerin değişmesini ve varoluşunu tabii bir seyir içinde tutar. Aşa, ayrıca insanların doğru davranışlarının içinde ifadesini bulduğu bir tanrı kavramıdır. Doğruluk, namusluluk, sadakat ve cesaretin temel insani meziyetler olarak kabul edildiği Aryan toplumunda, bu kavramların Aşa gibi bir tanrısının olmaması düşünülemezdi.

Çok enterasandır, Önasya Aryan toplumunun ilah olarak kabul ettiği ve fakat ilahına ad koymadıkları kavramlar da vardı; mesela sevgi.. "Sevgi Tanrıdır" diyorlardı bu Aryanlar.. Sevginin tanrılığı, eski Grekler'deki Afrodit'in oğlu Eros veya Romalılar'daki Cupido gibi somut bir tanrı olarak gerçeklik kazanmamıştır Önasyalı Aryanlar'da. Sevgi, bu toplumun soyut tutmayı tercih ettiği bir kavramdır. Sevginin kendisi tanrıdır Aryanlarda. Grekler'in Eros'u, aşkı başlatmanın yanında ve daha fazla olmak üzere aşkla ilgili problemlere de yolaçardı.. Aşk dargınlıkları, ayrılıklar, hasret çekmeler Eros'un sevenler için yarattığı problemlerdi. Oysa Aryanlar'da sevginin kendisi tanrıydı. Ona saygı göstermek erdemdi. Ayrılık veya ayrılığa sebebiyet vermek tanrısal olmayan ifriti bir işti ve kesinlikle benimsenemezdi.. Bu guruba mensup Aryanlar, kendilerine kötülük yapacak olan bir aşk tanrısı kavramına asla sahip olmadılar.

Aryanlar'ın sevginin dışında da soyut tanrıları vardı. Bunlar, Mithra sistemine dahil olan daha düşük rütbeli tanrılardı. Dostluk tanrısı; Airyaman, yargıç; Arştat, cesaret tanrısı; Ham-Vareti, İtaat tanrısı; Sraoşa gibi tanrılar bunların en ileri örnekleridir. İlginç tanrılardan biri de, tanrı Aşa'ya sadık kaldıkları müddetçe; krallar, kahramanlar ve rahiplerin "sahip" oldukları zerafet tanrısı Xvarenah'tır.. Bu tanrı, eski Aryan dininin sınıf-

sal karakterini en iyi yansıtan kavramdır. Çünkü bu tanrıyı tahlil ettiğimizde, onun sadece krallar, savaşçı kahramanlar ve en üst rahiplerle ilgili olduğunu görürüz. Eski Aryan toplumunda zerafet ve ihtişam, sadece bu toplumsal tabakalara has sayılıyordu. Ama Aşa'ya sadık kaldıkları müddetçe..

Ekseriyeti insan şeklinde tasavvur edilen Aryan tanrıları arasında bir istisnası var; yaban domuzunda cisimleşen Zafer Tanrısı Verethraghna.. Aryanlar onu sonsuz cesaretinden ve inatçılığından dolayı takdir ederlerdi. Bu keskin dişli, muazzam güçlü tanrı her zaman imansızları ve anlaşma bozguncularını ezmek için tetikteydi. Bu tanrı da savaşçı karekterliydi, yani bir daeva idi. Bundan dolayı Zarathustra tarafından yasaklanmıştı. Ona tapmak bir yana, onu kutsamak bile "günah" sayılıyordu. Ama Verethragha, daeva yasnacılar arasında kendisine saygı duyulan bir pencere sağlayabilmiş, asırlarca tanrı katını terk etmemişti.. Zarathustracılar'ın domuza uyguladığı afaroz, Aryanlar'ın düşmanı olan Akdeniz yöresindeki dini gruplar arasında da yankı uyandırmış, bu gururlu ve inatçı hayvanın yenmesi Yahudilerce yasaklanmıştı. Bu yasak İslam'da da sürdürülecekti. Bu arada şunu da ekleyelim ki, İranlılar'ın her tanrısının Hint toplumunda bir paraleli vardı. Ama Hintliler, kendi Verethragna'ları olan İndra'yı asla aşağılamadılar.

* * *

Aryanlar'ın esinti olarak "maddeleşen" iki önemli tanrısı vardı; Vata ve Vayu.. Vayu bugünkü Zazaki'de de rüzgar anlamına geliyor. Ama eski Vayu, Zazalar'ın kastettiği yumuşak huylu Vayu'yu bilseydi herhalde utanç duyardı.

Vayu, Aryanlar'ın çift karekterli tanrılarından biri idi. O, hem iyinin hem de kötünün özünden parçalar taşırdı. Nyberg,

Vayu tapıcılarının Jaxartes'in giriş veya ortalarında yerleşmiş olduklarını kaydeder. Amu ve Siri Derya Nehirleri cıvarındaki bu yere Avesta "Vayu-Kereta" demekteydi, ki kelime; "Vayu'nun yarattığı ülke" anlamına geliyordu. Vayu tapıcılığı Zurvanizm ve Zarathustracılık ile de karışarak Sasani döneminin sonuna kadar sürebilmiştir.

Adı Vayu'dur, çünkü o Vayemi, yani izleyicidir. O hem yaratılan iyiyi, hem de kötüyü izleyendir, O, apayete, yani yakalayıcıdır. Hem iyiyi, hem kötüyü yakalar. O, zinake, yani zararlıdır. Tayfun şeklinde estiğinde herşeyi altüst eder. Vindixvarene, yani mutluluk, zenginlik bulucusudur. O; taxmo, taxmotema, yani güçlü, en güçlü olandır. O; derezro, darejişto, yani; katı, en katı olandır. O; aoji, aojiş'tir yani güçlü, en güçlü olandır. O; vidaivo-kare, *tbaişo-taro'dur, yani daeva karşıtı, düşmana baş eğdiricidir. Vayu, Avesta'da Vâta'nın ikilisidir.

İkilinin ikinci kutbu olan vata, step insanı için en büyük hizmetlerden biri olan yağmuru getirirdi. Boyce'a (1979) göre Vata, "Harahvati Aredvi Sura"; yani, "Sulara hükmeden" bir tanrıyı ifade eder. Vata'nın Sanskrit karşılığı Sarasvati'dir. Harahvati, dünyayı çevreleyen Vourukaşa denizinden çıkıp, dünyanın merkezindeki yüce bir dağdan vadilere fışkıran mitsel bir nehirdir. Bu denizden her ülkeye su taşıyan başka nehirler de kaynaklarını alırlardı. Bulutların bu denizden her yıl yağmur bulutları alması, Aryanlar'ın İştrya adını verdiği Sirius yıldızının işiydi. Mitolojiye göre gökyüzünün bu en parlak yıldızı, her yıl beyaz ve çok güzel bir aygır kılığına girerek Vourukaşa'nın kıyısına iner. Fakat burada onu, kılsız, siyah ve çok çirkin başka bir aygırın kılığına girmiş olan yer ifriti Apaoşa karşılardı. İkisi, yani iyi ve kötü burada kıyasıya bir mücadeleye tutuşurlardı. Eğer geçmiş bir yıl boyunca insanlar Tiştrya'ya yeteri kadar ta-

pınmış, ona kurbanlar sunmuşlarsa o güçlenir ve kötü ifrit; Apaoşa'yı yenerdi. Ama aksine bu tapınma ve kurbanlar savsaklanmışsa iyi ruh yenilir, kuraklık olurdu. Tiştrya'nın galip geldiği zamanlar dünyanın yedi iklim bölgesinde bereketli yağmurlar yağardı.

* * *

Zarathustra öncesi inançların en tartışılanı, ifritlere veya kötü ruhlara karşı insanların sergiledikleri tavırlardı. Zarathustra'nın yeni dini yaymaya başladığı günlere kadar insan oğlunun görüp geçirdiği bütün dinler, bilindiği kadarıyla şeytani güçlerden hep çekinmiş, bu güçleri yatıştırmak ve onların teröründen ruhlarını korumak için çeşitli çarelere baş vurmuşlardı. İlk defa bu Medyalı peygamber, bütün cesaretiyle ortaya çıkarak insan oğluna şöyle haykırmıştı; "Şeytani güçlere diren!, ifriti güçlere diren, karşı koy!".. Oysa Grekli Plutarch'ın bildirdiğine göre, aynı Med Halkı'nın mensubu olan Magi denilen rahipler bu peygamberin öğretisine iman getirmeden önceki dönemde güneşsiz bir yerde, homa içerek ve onlara kurt kanını adayarak "cehennem ve karanlık"a yakarıda bulunuyorlardı.. Mithra sisteminin takipçisi olan kitleleri yönlendiren diğer bazı rahipler ise, ifriti bir figür olan Deo Arimanio'ya adaklar sunmakta idiler. Bu insanlar, şer güçlerinin ellerinde bulundurdukları müphem ve fakat kötülük için yeterli güçlere karşı çıkmaktansa sinmiş durumdaydılar. Adaklarla onları memnun etmek suretiyle kendilerini ve dinlerine gönül bağlamış kitleleri korumaya çalışırlardı.

Burada konuya daha derinden eğildiğimizde, ya Mithraizm'le aynı zaman kesitinde Mada toplumu içinde varlığını sürdüren bir başka dini, ya da Mithraizm'in bir mezhebini görürüz. Bu mezhep, "daeva yasna"cılar adını alan ve eski Kürt top-

lumunun önemli bir kısmını kendine bağlayan bağımsız bir din gibi idi. Bu dinin inananlarına seslenen bir kısım rahipler; "Öküz ve Güneş, gözlerinizle bakabileceğiniz en kötü şeylerdi. Çünkü Öküz çayırlara, Güneş ise müminlerin gözlerine zarar verir," diyorlardı. Burada Güneş'in zararlı bulunması, bu dinin takipçilerinin Güneş Tanrısı olan Mithra'ya da karşı olduklarını ve bağımsız bir din geliştirdiklerini gösteriyor. Daeva yasnacılar, kendilerinden olmayan herşeye; insanlara, çayırlara ve sığırlara saldırıyor, katlediyor ve karanlıkta kalmayı, güneşe çıkmaya yeğliyorlardı.

Daeva tapıcıları, ayinlerini günbatımından sonra veya gündoğumundan önceki alaca karanlık saatlerde yaparlardı. Daevacılar bu ayinlerden bazılarında, "iyi sular"dan soyunu alan Anahita'ya içki adağında bulunurlardı, ki Zarathustra bu tür ayinleri şiddetle yasaklamıştı.

* * *

Mithra sisteminin önemli tanrılarından biri de Homa'dır. Homa daha önce de bahsettiğimiz gibi isim olarak bugün dahi Zazaki'de "Allah" yerine kullanılıyor. Halk hala; "Homa seni korusun", "Homa bilir", "Homa büyüktür", "Homa seni alsın" gibi Türkçe'ye çevirdiğimiz tümceleri günlük hayatlarında kullanmaktadır.

Homa; Homa bitkisinden elde edilen ve Aryanlar'ın "ölümsüzlük suyu adını verdikleri bir sıvıya verilen addır aslında. Süreç içinde tanrı olarak kabul gören Homa'nın ölümü uzak tuttuğuna (duraoşa) inanılırdı. Kişiliği (tanû) sağlamlaştırır. Hayatın ruhuna (uştâna) uzun ömür sağlar. İnsanı, düşmanına ve Drug'a karşı güçlü ve kudretli kılar. İnsanı, rakiplerini ve drug'u bozgu-

na uğratacak (veretrajo) ve galibiyete erdirecek şekilde bu dünyanın (yerin) yüzünde dik tutar, insanı; hırsızlara, talancılara ve kurtlara karşı onlardan daha hızlı yapar.

Bu özellikleri ile Homa savaşçı bir tanrıdır. Zarathustra'nın hiç sevmediği ve yasakladığı kadar savaşçı bir tanrı. Fakat Homa daha geç dönemlerde, yani peygamberin ölümünden sonra Behdiniye girmeye muvaffak olmuş, Avesta'da "Hom-yaşt" denilen üç Yasna (9,10,11) ile yerini almıştır.

* * *

Eski Aryan mitolojisinin enterasan tanrılarından biri de Zurvan'dır. Zaman anlamına gelen Zurvan nötr bir tanrıdır. Hiçbir şey, ne yer, ne gök, ne de evren yokken önce Zurvan vardı. Ezeli ve edebi zaman.. En büyük tanrı.. O ne aydınlığın, ne de karanlığın tanrısıydı.. Ama o, sonsuz aydınlığın ve sonsuz karanlığın, ikisinin de babasıydı. Zaehner (1955)'in bildirdiğine göre, eski Ermeni folklorunda Zurvan, "Zuk" olarak geçer. Bu Zuk çok yüksek bir dağda otururdu. Bu dağdan sırayla siyah iplikten ve beyaz iplikten oluşmuş topları yuvarlardı. Beyaz top yuvarlandığında gündüz, diğeri yuvarlandığında ise gece olurdu. Bu toplar karanlığın ve aydınlığın tanrılarını temsil ediyor olacaklar. Zuk ise ikisinin de babasıydı.

Zurvan da Zarathustra'nın ölümünden sonraları Behdini'nin içinde kendisine bir yer bulmuş, dini kitaplarda geniş bir şekilde yer almıştı. Hatta geç Zarathustrianist kozmoloji'de vazgeçilmez bir yere de oturacaktı.

* * *

İranlı ulusların, bilhassa Medyalılar'ın çekindikleri pekçok "şer gücü"de vardı. Bunların arasında "geçirilmiş kötü bir mev-

sim" (Dujyairya), öfke (aeşma) ve ejderha (aji) sayılabilir. Tehlikeli ruhlara genel bir de isim bulunmuştu; Dev(buta). Jackson (1898) ve Moulton (1913) daiva-yasnaizmi bugünkü bir kısım Kürtler'in, yani Yezidiler'in eski dini olarak kabul ediyorlar. Şeref Xan ise, Şerefname'sinde Zaza Kürtleri'nin de kendi yaşadığı dönemde bile (16. yüzyıl) hala tümüyle bu dini sürdürmeye devam ettiklerinden bahseder. Tarih içinde gerek Zarathustracılar'ın ve gerekse Müslümanlar'ın şiddetli baskılarına rağmen, Daiva-Yasnacılar'ın bazı değişikliklerle de olsa dinlerini bugünlere taşıyabilmeleri şayanı hayrettir. Baskılar onlara gizliliği öğretmiş, sırri olmanın kendilerinin hayatta kalmalarıyla eşdeğerli olduğunu göstermiştir.

Mazdacılar, Daivacılar'ı Dıruj=yalan veya yanlış söyleyici olarak niteliyor ve dürüstlük veya doğruluğun timsali olan Aşa'nın karşıtları olarak niteliyorlardı. Daivacılar, yeraltında gizli olan ölüm ilahı "Pouru-Mahrka" ya da adaklarda bulunarak ondan korunmaya çalışırlardı. "Pour" kelimesi şimdiki Kurmanci ve Zazaki'de pırr olarak aynı anlamı taşıyarak günlük dilde kullanılıyor (Türkçesi; "dolu"). Mahrka kelimesi, Kürtçe'nin iki lehçesinde hala aynı anlamı taşıyacak şekilde kullanılmaya devam ediyor; Zazaki'de Merg, Sorani'de marg, mahrka ile aynı anlama, yani "ölüm" anlamına geliyor. Pouru-marka yani "ölüm-dolu", bir bütün olarak ele alındığında, Avesta'da geçen Ahriman'ın sıfatlarından biri olduğu görülür. Bu adaklar da gösteriyor ki, Daevacılar'ın Aşa'nın yolunda yürümeye hiç niyetleri yoktu. Eski Daevacılar, Mithraizm döneminde çok güçlüydüler, hem de kendi aralarından çıkan peygamberi kovacak kadar.. Bu dinin mensuplarını yönlendiren, Karapan ve Usij denilen rahipler, Zarathustra'nın en tehlikeli rakipleri olarak telakki edilmekte idiler. Yeni din, Daevacılar'ı; "hayvanlara zarar veren hırsız sürüleri", "sapkınlar" ve "yalancılar" olarak lanet-

liyor, "drugvant"tan nefreti, "rtavant"laşmak olarak kabul ediyordu.

Yezidi Kürtleri'nin dinleri Daeva-Yasnacılık'tan kaynak alırken, Kuzey Kürdistan'daki Kızılbaş Kürtler'i, Mithraizm-Zarathustraizm ve İslam Dini'nin karışımı olan bir yol tutturmuşlardır. Bilhassa güneşin doğuşu ve batışı ile ilgili ayinler, cem toplantıları ve burada içilen şaraplar, "yarin al yanağından gayri her şeyi paylaşma" eğilimleri ilk iki dinin izlerini en güçlü bir şekilde yansıtıyor. Mehdi'nin geleceğine olan inanç ve Hızır Aleyhiselam kavramı tıpkısıyla Zarathustra'nın dininden alınma bir inançtır. Eski Kürt dini oruçtan nefret ederdi, ki bilhassa Kızılbaş Kürtler'inde oruca bir aldırışsızlık var.. Ocak, en fazla alevilikte kutsaldır ki, Mithra dininde de ocak kutsaldı.. Ateş en önemli ilahi güçtü ve Mithra en büyük ateş olan güneşte temsilini bulmuştu.. Söz verme ve sözün kutsiyeti alevilikte esastır, bu; Mithraizm'in de en önemli temelidir. Hülasa; Yezidiler ve Aleviler, Kürtler arasında atalarından gelen inançları ve gelenekleri en büyük bir ısrarla muhafaza edebilmiş halk gruplarıdırlar. Zarathustra dinini İslam'la örten bir diğer mezhep ise Kürtler arasında yer bulmayan İsmailiye Mezhebi'dir ki, konumuzla ilişkisi olmadığı için şöyle bir zikr edip geçmekle yetiniyoruz.

* * *

Eski Aryanlar urvanın, yani ruhun ölmezliğine inanırlardı. Ölümden sonra yeni bir hayat başlardı. Fakat urvan ayrıldığı cesedi üç gün terk etmezdi, ki bu üç gün, onların ahiretle ilgili inançlarına bakılırsa çok önemli bir süre idi. Aryanlar'ın inancına bakılırsa ölüler dünyası, her gelen ruhu, bağrına sorgusuz ve sualsız basmaya hazır değildi. İlk üç gün, yeraltı krallığına doğru

harekete geçerken ruhu bu yolculuğa güçlü bir şekilde hazırlamak ve yapılan törenlerle onu güçlendirmek için önemli bir süreydi.

Aryanlar ölülerini gömerlerdi. Yöneticiler, askerler ve rahipler sınıfına mensup ölüler, mümkün olan en derin çukurlara, eğer bulunabilirse volkan kraterlerine bırakılır, üzerleri killi toprak ile örtülürdü. Böylece onların yeraltı krallığına en yakın bir yerde bulunmaları sağlanmış oluyordu. Sıradan insanların ise, daha sığ mezarlara gömülmesini yeterli görmekte idiler, çünkü onların cennete gitmeyeceklerine kesin gözü ile bakılmaktaydı..

İlk üç gün zarfında kötü güçler, ölülerin ruhlarına saldırmaya hazır bir şekilde beklemekteydiler. Ruhları bu kem güçlerden koruma görevi, ölünün geride bıraktığı yakınlarına ve eğer varsa, bilhassa büyük oğluna düşerdi. Mithracılar, bu üç gün boyunca ölünün mezarı başında topluca ağlaşır, oruç tutar ve ellerinden geldiğince yiyecek ve giyecek türü adaklarda bulunurlardı. Bunun dışında ateşe de adakta bulunur ve üç gün boyunca etini kutsamak kaydıyla bir de kurban keserlerdi. Rahipler bu süre içerisinde çeşitli dualar okur, tüm töreni baştan sona kadar yönetirlerdi. Böylece ölünün ruhunu aç ve çıplak bırakmamış, onu kötü güçlerden korumuş olacak idiler.

Üçüncü günün bitiminde, ruhun Yima (Yama)'nın yönettiği yeraltı krallığına doğru yolculuğa çıkacağı varsayılırdı. Yima yaratılan ilk insanın 5.torunu, yeryüzünün ilk kralı ve ilk ölümlüdür, ki kendisinin öldükten sonra bu kezde yeraltı krallığını yönettiğine inanılırdı. Bu krallikta ruhlar çok desteksiz olduklarından, tümüyle mirasçılarının verdiği şeylere bağımlıydılar.. Ruhlar Yima'nın krallığına ulaşmak için karanlık bir nehri; ya

bir geçidi aşarak veya herhangi bir vasıtayı kullanarak aşmak durumundaydılar.

Herşey burada bitmiyor.. Ölünün mirasçıları otuz gün boyunca mezarın başına yiyecek taşımak zorunda idiler. Otuzuncu gün bir kurban daha kesilirdi. Aileler, bir yıl boyunca her otuz günde bir tekrar tekrar kurban kesmek zorundaydılar. Birinci yıldan itibaren ölünün kurbana bağımlılığının azaldığına inanıldığından, bundan sonra kurban kesimi yılda bire indirilir ve otuz yıllık bir süre boyunca bu devam ettirilirdi. Bu sürenin bitiminde ölünün, ölüler alemine tümden uyum sağladığı varsayıldığından şahsa özel kurban kesimine son verilirdi. Bundan sonra artık sadece Tüm Ruhlar gününde, atalarının tümüne adadıkları kurbanlarla yetinilirdi.

Zaman içinde Aryanlar, bilhassa İran ve Hint kollarına ayrılmanın arefesinde, gökyüzünde tanrıların oturduğu bir cennet kavramını geliştireceklerdi. Bu cennete ancak toplumun üst sınıflarına mensup insanların kabul edilebileceği inancı geliştirildi. Daha önce de değindiğimiz büyük Hara Dağı'nda birinci ayağı, gökyüzündeki cennete giden yolda ikinci ayağı bulunan bir köprü düşüncesi ile pekiştirdikleri bu inançları, bir nevi simgesel Sırat Köprüsü kavramına vardıkları amlamına geliyordu. Bu köprüden ancak cennete layık güçlüler geçebilirdi. Alalade ruhlar ise bu köprüden Yima'nın yeraltı krallığına düşmeye mahkumdu. Cennete varan ruhların ise, artık akrabalarınca kendilerine adanacak olan kurbanlara ihtiyaçları yoktu.

Cennet kavramı, yeniden dirilme kavramını birlikte getirmişti. Öldükten bir yıl sonra ruh maddi hayatındaki kemiklerine kavuşacak, bu kemikler ölümsüz etlere bürünecekti. Böylece O, cennetin imkanlarından ruhsal olduğu kadar maddi açıdan da

yararlanma olanağına kavuşacaktı. İran Aryanları, ölünün etlerinin çabuk kaybolmasının, cennete giden ruhun yeni bir vücuda kavuşmasını hızlandıracağını düşünmeye başlayınca, yeni bir çare buldular. Ölünün vücudunu uzun süreli bir çürümeye terketmek yerine, onu yüksek bir tepede açıkta bırakmaya başladılar. Böylece akbabalar, çakallar ve diğer leş hayvanları onun etlerini en kısa sürede yutacak, sadece kemiklerini bırakacaklardı. Kalan kemikler gömüldüğünde artık ruhla ve ölümsüz etle birleşmeye hazır sayılırdı.

Sosyo-Ekonomik Yapı

Mada toplumunun karmaşık sosyal yapılanmasında, dikey örgütlenmede dört ana element hakimdir; aile=nmana, soy veya sülale yada klan=vis, kabile=zantuş ve ülke=dahyuş.. Bunların tümünün yukarısında da xşarthram'dan bahsedilir. Sosyal birimlerin şefleri ise patiş eki ile şekillendiriliyor. Patiş, Osmanlıca'ya da Türk Sultanları'nı nitelemek için "padiş"-şah=padişah olarak geçmişti. Aryanlar'da aile reisi, nmana patiş; sülale veya klan reisi vispatiş; kabile reisi zantupatiş, ülke veya bölge reisi dahyupatiş diye adlandırılmaktaydı. Tümünün genel yöneticisine de Xşeyathya Dahyunem diyorlardı, ki bu devleti yöneten insanın sıfatıydı.

Pederşahi bir aile yapısına sahip olan Aryanlar'da, sosyal yapının bel kemiği klan, yani vistir. Nmeno, visin en küçük birimi iken, zantuş kanbağı ilişkisinden dolayı genişletilmiş visten başka birşey değildi. Böylece vis; politik, sosyal ve hukuki tüm kurumları da içinde barındıran minyatür bir devlet görünümündeydi. Vis'in dış saldırılardan korunmak, kan davalarında kullanılmak ve menfaatlerini korumak için bir askeri gücü, miras ve

evlilik gibi içişleriyle ilgili bir hukuk sistemi, üyelerinin ferdi teminatlarını sorumluluk duygusuyla sağladıkları bir yapılanması vardı ve günün şartlarında bu zorunluydu. İran'a gelen Aryanlar, orada boş arazilere yerleşmediler. Bilhassa Madalar, anaerkil bir toplumsal yapıya sahip olan ülkenin orijinal halkı ile kaynaşmakta büyük zorluk çekiyorlardı. Bu zorluğu en fazla dil, din, renk ve görenek farklarında hissetmek mümkündü. Birinin taptığı tanrılar diğerinkine düşmandı. Bir ulusun taptığı tanrıları red etmek ise, düşmanlık sayılmaktaydı. Kısa zamanda karşılıklı etkileşim başladı. Sonunda Aryanlar'ın sosyal çizgilerinin ağır bastığı yeni bir oluşumda karar kılındı. Böylece zaman içinde diğer topluluklar Aryanlar'ca asimile edilecekti.

* * *

Dörtlü yukarıdan aşağıya yapılanmada, kuşaklar geçtikçe tabii değişiklikler olur; nmena mensupları çoğalıp ayrışarak visleri, visler de zantuşları oluştururdu. Gelişme, insanları en son noktada ulus kavramına vardırmaktaydı. Artık nmena sevgisi vise, vis sevgisi zantuşa oradan da dahyuşa ve giderek daha geniş bir ulusal birliğe; Xşathrama duyulacaktı. Bu yukarıdan aşağıya yapılanmada zantuşlara verilen özel adlar, zaman içinde coğrafi isimlere dönüşmekteydi. Mesela Parsalar'ın yerleştikleri bölge zamanla Persia oldu, Madalar'ınki ise Medya'laştı.. Parsa ve Madalar birlikte Aryanlar'ın Önasya kolunu oluşturduklarından, bu coğrafyaya da "İran" adı miras kaldı. Parsa, Mada gibi Aryan gruplarının beherinin yerleşim birimleri, politik olarak birer dahyuştur. Dahyuş'u yönetenlere Medler dahyupatiş derlerdi. Daha öncede gördüğümüz gibi, birimler küçüldükçe vispatiş, zantupatiş gibi politik açıdan daha küçük liderlerce yönetilirlerdi. Sosyolojik bakımdan dikkat edilmesi gereken şey; yeni kavramlar, ancak süreç içinde yeni ve daha yüksek sosyo-

politik birimler oluştuğunda kullanılırlar. Xşathrapatiş bunlardan biridir -ki bu Araplar'ın "sultan" terimine tekabül eder.

Fakat ekonomik ihtiyaçların ve gelişmişlik düzeyinin şekillendirdiği sosyal yapı, çok daha karmaşıktı. Dikey yapılanmayı kesen ve yatay strüktürde anılmaları gereken bazı tabakaların durumu ve ilişkileri karmaşık yapılanmayı çözümlemede önemli ipuçları verir. Bu tabakaların en üst katında yer alanları "azata"lardı.. Azata, yani bugün Kürtçe'de kullanıldığı şekliyle "azad"lar, tam özgürdüler ve babadan kalma asalet sıfatını taşırlardı.

Aşiretin içinde ayrıcalıklı olarak doğan bu tabakayı veya sosyal sınıfı, geç Avesta, hvita yani özel ahlaklı olarak niteler. Bu özel veya kendine özgü ahlak sistemini yaşatan sosyal tabakaya mensup erkekler, asaletlerini veya malvarlıklarının bütünlüğünü muhafaza etmek için, üvey kız kardeşleri ile bile evlenirlerdi. Bu işleme "hvituvadathu" adı verilmekteydi, ki ruhani sınıf da bu tür evliliğe çok yatkındı. Bu tür evlilikte tek kural, aynı anadan doğan çocuklara getirilen evlenme yasağı idi.

Zantu, yani aşirete üyelik, huzantu olarak adlandırıldı. Aşirette, aynı soydan gelmeyen insanlar da yer alabilmekteydi ki bunlara aryaman, yani Aryalı denirdi, ki Kurmanc aşiretlerinde de benzer nitelikte üyeler vardı. Kurmanclar bu üyelere kendi aşiretlerinin adını vermeyip "kurmanc" derler.. Yani, Goyan aşiretine mensup birine Goyi, Burukan aşiretine mensup birine Buruki denirken, aralarına yeni katılan ve köken olarak kendi aşiretlerine mensup olmayan birine ise kendi adlarını vermeyip, genel dahyuş adı olan "Kurmanc" adını vermeyi yeğlerler. Fakat Kurmanc ile Aryaman arasında sosyolojik olarak büyük farklar vardır.

Aşiretin oluşumunda, Araplar da paralel bir sistem oluşturmuşlardı. Araplar zantuşa, "aşira" derler. Aşiranın lideri muxtardır. Aşira gruplarına ta'ifa, bu grupların liderine de şeyh derler. Babadan gelme asil ve özgür aşairiler ise hurr=azata olarak adlandırılırken, yabancı üyelere maule derler.

Aryaman, Medler'in sosyal yapılanmasında üst sınıflardan birine verilen addır. Bu tabaka, toplumsal yapılanmada asillerin altında yer alır ve direkt ruhani tabakayı ifade etmez. Fakat maguları ve diğer rahipleri içerir. Zamanla basit magi kelimesi, bir tür liderliği ifade etmeye başlayınca; "magupatiş" kavramı doğdu. Magi, islamların "qadi"si gibi hukuki ve mali erki ellerinde tutar oldular.

Maguları bir Med aşireti olarak gösteren Herodot yanılıyordu. Tıpkı Tevratta; "sen Levi'yi bir aşiret olarak gösteremezsin" diyen Musa peygamberin söylediği gibi, Magi de bir aşiret değildi. Magi'nin Medya'daki yeri İsrail oğullarının sosyal katmanlarından biri olan Levi'nin ki ile aynı idi. Bir farkla ki, Leviler sadece şehirlerde yaşarken, Magular, Medya'nın hem kırsal, hem de kentsel alanlarında yerleşik idiler. Maguların kırsal alandaki fonksiyonları, islamların mollaları ile aynıydı. Bu ve toplum içinde ifa ettikleri diğer fonksiyonlardan, kalıtımsal özellikleri anlamında bir aşiret gibi tarif edilememelerine rağmen, Magular politik anlamda aşirete tekabul ederler. Aralarına başka tabakalardan insanlar sızamazdı.

Aryanam'ın zıddı bir tabaka daha vardı Medya'da. Ortaçağ Avrupa'sının serflerini andıran bu sınıfın elemanları; azata, Aryaman ve diğer aşiretsel elemanlara hizmet veren yarı-özgür köylü ve çobanlardır. Medya'da bunlara haxman deniliyordu. Bu sınıf köleliğe veya toprak köleliğine çok yakındı. Bunların

dışında, eskiden visa, sonradan banda-ka denilen erkek, jahike denilen kadın köleler de vardı. bilindiği gibi banda, bugünkü Kürtçe'de bende olarak hala Arapça'daki köle kelimesinin karşılığı olarak kullanılıyor.

Medya'da köylülükle ilgili bir terim daha vardı; vestrya. Fşuyant.. Buradaki vestrya; "otlatan", daha geniş anlamıyla "sığır otlatan" anlamına gelmekteydi. Fşuyant ise; "koyun-keçi yetiştiricisi" demekti. Toplu olarak, "vestrya. fşuyant" şeklinde kullanıldığında "sığır yetiştiricisi" insanlar kastedilmekteydi, ki Zarathustra, bunların koruyucusu rolündeydi. Kendisini onlardan biri sayıyordu. Çünkü bunlar toplumun asıl üretici tabakasıydı.

* * *

Diğer pekçok ülkenin geçirdiği gibi; İran, ilkel avcılık dönemini hayvan ehlileştirme ve hayvancılık dönemini geçerek tarım toplumuna varmış, önceki toplumsal gelişme basamaklarının temsilcisi yapıları bağrında taşıyarak Zarathustra'nın dinini tebliğ ettiği dönemlere gelmişti. O dönemde, kırsal alandaki en önemli çatışma, göçebe hayvancılar ile yerleşik tarımcılar arasındaki çatışmaydı. Bu çatışmanın ana konusu çayırlardı. Tarımcılar sulak ve tarıma elverişli alanlara el koyup işletmeye başladıkça koyun, keçi yetiştiricisi olan göçebelerin otlakları daralıyor, kendilerini boğazları sıkılmış gibi hissediyorlardı.

Bu göçebeler, uygarlığa doğru atılan adımlara da yabancı kalıyor, her yapılanı yıkmayı ve böylece kendi sahalarını muhafaza etmeyi hayati sayıyorlardı. Çatışma, dini alanı da kapsamaktaydı. Göçebeler Daeva yasna'cı iken, yerleşik Aryanlar, bilhassa Medler Mithra sistemini geliştirmişlerdi. Bunun yanın-

da Zurvanistler, yani "zaman"ı tanrı olarak kabul eden, daha ziyade entellektüel kentsoyluların dini olan bir başka tanrılar sisteminin takipçileri de tarımcılarla hayvancıların tartışmasına katılmış, çiftçileri etkileyerek göçebelere saldırtmıştı.

* * *

Pers toplumu, zantuşları satraplıklar şeklinde örgütleyip, bu satraplıklardan imparatorluklar oluşturduğunda sesini politik aktivite alanında dünyaya duyurmaya başlamıştı. Peşpeşe kurulan merkezi Akaemeniya, Parthiya ve Sasani imparatorlukları, merkezi imparatorluklardı. Bu imparatorluklar döneminde Ekbatan, Susa ve Persepolis gibi büyük şehirler hayat bulmuş, buralarda zenaatkarlık ve "endustri" olarak nitelenebilecek ve ekonomiye lokomotif olabilecek işletmeler oluşmuştu.

İranlılar, dünya ticaret yollarının en önemlileri olan, Çin ve Hint uygarlıklarına ulaşan kervan yollarının mecburi uğrak yeri olan bir ulaşım şebekesinin hem nimetlerinden yararlanıyor, hem de güvenliğini sağlama lüzumunu his ediyorlardı. Yollar çok mükemmeldi ve zamanın standardlarına bakılırsa, Herzfeld'in (1947) de dediği gibi "otoban" olarak telakki edilebilirlerdi. Herodot'un bildirdiğine göre, Akaemenidler zamanında İranlılar ilk posta teşkilatını da kurmuşlardı. Bu teşkilat, yavaş işlemesine karşın muntazamdı ve kervan yolları bu iş için esas alınmıştı. Kırsal uygarlığın ağır bastığı Doğu İran'ı, şehirlerin yükseldiği Batı İran'a, yani Medya'ya, doğuda ise Turan'a, Çin'e bağlayan bu yollar, çevrelerindeki kervansaraylar ve küçük alışveriş merkezleri sayesinde birer medeniyet damarı gibi idiler.

* * *

Bazı madenlerin İranlılarca biliniyor olması, bilhassa demirin M.Ö. 1900'dan beri nadir de olsa kullanıma girmesi, Zarathustra'ın dininin bir "bronz çağı" dini olduğu tezini çürütüyor. Demir, İranlılar tarafından M.Ö. 600'lü yıllarda inşaatlarda bile kullanılmaya başlanmıştı. Kabul etmek gerekirki, tarih içinde madenler şimdiki fiatları üzerinden veya değerliliklerinin belirlediği sıraya göre keşfedilmiş değillerdir. Mesela altın, bakırdan da önce biliniyordu. Bronz çağının M.Ö. 2000'li yıllarda başladığı tarihsel olarak saptanmıştır. Bakır ise, bundan da bin yıl önce biliniyordu. İranlılar daha önce Hindistan'dan getirdikleri çeliği, kendileri imal edip kılıç yapımında kullandılar.

Videvdad'dan öğrendiğimize göre İranlılar, ocaklarda çanak çömlek pişirmeyi ve cam eşya üretmeyi biliyorlardı. Xumba (zazaca xıllık) ürettikleri çanaklara verdikleri addır. Bu işleme ise "pişirme" anlamına gelen paçika (zazaki: patıştan emir poc) diyorlardı. Bunun yanında; altın, gümüş, bronz ve çeliğin ya eritilmesi, yada şekillendirilmesi ile ilgili demircilik ve ziynetçilik gibi zenaatler pek çok yöreye yayılmıştı. Bu işleme sipa diyorlardı. Cam eşya yapımcılarına "evginak.karan" denmekteydi.

Bir diğer zenaat, tanura=tandır yapımı ile ilgiliydi. Tanura ekmek yapımında fırın olarak kullanılırdı. Bir nevi ilkel endüstri haline gelen ve ruzdipeka denilen boya yapımı da yaygındı. Sıvılarla ilgili zenaatlerden biri ise alkolun destilasyonu için kullanılan; "unya" adlı aygıtın kullanımıydı. Bu aygıt yardımıyla pirinç=ris'den şarap yapılırdı. İranlılar ayrıca kutsal Homa'yı destile etmeyi de bir endüstri haline getirmişlerdi.

İranlılar "dez" dedikleri çömlek yapımında "zugal" dedikleri odun kömürü kullanırlardı. Dez bugünkü Zazaki'de dieza şeklinde, zugal ise zıxal şeklinde aynı anlamda kullanılıyor ve Kür-

distan'ın Zaza ve Kurmanc bölgelerinde aynı metodla 60'lı ve hatta 70'li yıllarda dieza=dez yapımı devam ediyordu.

İlaç yapımcılığı "pıştıken" denilen insanlara hastı. Yaptıkları ilaçlara garip bir şekilde talx=acı adı veriliyordu. Bugünkü Kürtçe'de, Sorani lehçesinde "bızışık" tıp anlamında kullanılırken, tüm lehçelerde tal=talx=acı anlamında hala kullanılıyor. İlaç yapımında Plei pışaka dedikleri el değirmenleri kullanılırdı. Tababette ayrıca "saxarya" dedikleri ve anavatanı Hindistan olan şekeri de elde edip kullandıklarına dair kuvvetli iddialar var.

Görüldüğü gibi; silah yapımından tutun, ev araçları yapımına, kozmetiğe, ilaçlara vs. ye varıncaya kadar pek çok alanda faal, hafif tezgahlara ve el aletlerine dayalı ilkel bir endüstriyi, başta İran'ın batı kesimindeki Medya'dà olmak üzere bütün ülke coğrafyasında görmek mümkündü. Ama Zarathustra döneminde ülke yine de esas itibariyle tarımsal üretim merkeziydi.

II. BÖLÜM

ZARATHUSTRA

İslami yazar Kazwini, Müslümanlar'ın peygamberi Hazreti Muhammed'in bir hadisinde şöyle dediğini nakleder; "Ermenistan ile Adarbaijan arasında Sabalan Dağı bulunur. Bu dağda bir peygamber gömülüdür.. Bu dağın tepesinde uzun baharlar olur ve suları soğuklardan dolayı buz gibidir. Dağın yamaçlarındaki sıcak baharlar, halkı oraya çeker. Bu dağın tabanında yüce bir ağaç bulunur. Ağacın tabanında biten ottan dolayı hiç bir hayvan onun yakınından geçmek istemez. Yakınına geldiklerinde kaçmaya başlarlar. O nebattan yiyenler ise derhal ölürler."

Bu hadisi; hem kaynak olarak, hem de okuyucular arasında bulunabilecek dini duyguları yüksek olan müslümanların ilgisini daha sağlam tutmak için aldık. Böylece dileyen objektif bilimsel bir eseri tetkik ettiğini, dileyen de peygamberler terihinden sayfalar karıştırdığını bilsin. Ama sonuçta biz, Kürdistanlı peygamber Zarathustra'nın hayatını ve tebliğ ettiği dinin prensiplerini bilimsel bir metodla ve tarihi kaynaklarından nakledeceğiz.

* * *

Spitama ailesi; o zamanların ormanlarla kaplı, ılıman iklimli ve verimli vadilerinden biri olan Araxes=Aras nehrinin kollarından Daraja=Daryai Irmağı'nın kıyısındaki Patiragtaraspo köyünde yaşayan azata bir aile idi. Bu, meşe ve palamut ormanlarıyla süslü vadi, hala Kürtler'le meskundur. Zarathustra'nın ailesi asil bir Med ailesiydi ve bölgesel yönetim erkini elinde bulundurduğu gibi, magu olarak, dinsel görevler de yüklenmişti. Ailenin reisi Patiragtaraspo'nun iki oğlu oldu: Pouruşaspa ve Eresti..

Aynı anda, yine Med topraklarının içinde yer alan ve Medler'den oluşan halkıyla Raga'da da asil bir aile vardı. Bu ailenin reisi ve muhtemelen Freno ile evli olan Frahim-rvana-zaiş'in bu eşinden bir kızı dünyaya gelmişti; Dughdova.. Zarathustracı geleneğe göre, Dughdova'nın vücudunda taşıdığı kutsal varlıktan dolayı, başında hep bir nur halesi vardı. Şahrastani (1086-1153)'nin ve pehlevi kaynaklarından Dinkart'ın iddialarına bakılırsa, durumu bilen şeytani güçler, Dughdova'nın babası Frahim'i; kızının büyünün etkisinde olduğuna inandırmışlar ve genç bakirenin evden uzaklaştırılmasını sağlamışlardı. Genç Dughdova, Ahura Mazda'nın, yani tek yaratıcı tanrının koruması altında Spitamalar'ın hakim oldukları Daraja ırmağı vadisine varır ve oraya yerleşir. Buradaki Patiragtaraspo köyüne yerleşen Kutsal Ana adayı, Pourushaspa ile evlenir. Bir müddet sonra, Dughdova'nın vücudunda muhafaza ettiği kutsal nur insan şeklinde maddeleşerek dünyaya bir erkek çocuk olarak gelir. "Gülerek dünyaya açar gözlerini" bu bebek.. Adını Zarathustra koymuşlardı.

Zarathustracılar'ın inançlarına göre peygamberlerinin doğumunda üç mucize gerçekleşmişti. Bunlardan birincisi; dünyanın kuruluşu daha henüz tamamlanmadan , yani iyi ile kötü birbirin-

den ayrı olarak yaşarken ve Ahura Mazda sadece parlak ışıkların bulunduğu makamındayken oradan çıkan şeref dolu ilahi ışıltıdır. Bu ışıltının halesi, daha sonra büyük insanı doğuracak olan Dughdova'ya ulaşmıştı. Bu ışıltı, doğuma kadar Dughdova'nın başında bir hale gibi duracaktı. İkinci mucizevi element, koruyucu ruh idi, ki Vohu Menah tarafından gökyüzünden taşınarak yere indirilmiş ve bir adam boyundaki bir Homa çalısının içine konmuştu. Bu bitki, yavruları daima yılan tarafından yenmekte olan bir kuşun yuvasının içinde boy vermiş ve bundan böyle kuşun yavrularını yılanlardan korumuştu. Homanın içindeki koruyucu ruh Pouruşaspa, Dughdava ile evlendikten sonra baş melekler tarafından bu kutsanmış çalıdan geri alındı. Bu kutsanmış çalı, daha sonra Pouruşaspa'ya malum olan iki melek tarafından Dugdova'ya iletmesi amacıyla bir asa şeklinde verildi. Dugdova bu asayı doğuma kadar yanından ayırmayacaktı. Bu koruyucu ruh, Doughdova'nın Kutsal Bebek'ini şeytani güçlerin saldırısından koruyacaktı. Üçüncü mucizevi element, büyük insanın Maddi Öz'ü idi. Sütün elementlerinden oluşan bu Öz, su ve bitkiler vasıtasıyla veya baş melekler Xurdat ve Murdat vasıtasıyla peygamberin ebeveynlerine intikal etti. Tüm bu mucizevi üçlü, yani; ilahi şeref, koruyucu ruh ve Maddi Öz bir bütünlük oluşturdu ve Peygamberi Şeytani güçlerden koruyarak dünyaya gelmesini sağladı.

* * *

Zarathustracılar'ın doğumla ilgili anlattıkları mucizeleri burada keserek, büyük peygamberin ulusal kimliği ile ilgili tartışmalara girelim.. Acaba kimdir Zarathustra? Med mi, Pers mi, Arap mı?..

Klasik Grek, Romalı ve Hristiyan yazarların bir kısmı, Ctesias'tan kaynaklandığı apaçık belli olan betimlemelerinde, Zara-

Zarathustra'nın bir amblemi
Altı Dal, Tanrı'nın altı veçhesini temsil eder. Birleştirdikleri sap ise, Ahura Mazda'dır.

thustra'yı Doğu İran'daki Baktria'nın kralı olarak gösteriyorlar. Bu, eldeki tüm verilere aykırı olan bir iddiadan ibarettir. Böylesine yanlışların sebeplerinden biri ve en önemlisi; o zamanlar daha henüz tarih biliminin ortaya çıkmaması, "tarih" diye ortalıkta boy veren eserlerin, basit hikayelerden ibaret olması ve okunan belgelerin yanlış yorumlanarak kaydedilmesidir. Zaten onun Doğu İranlı, yani Baktriyalı olduğunu kaydeden klasik Grek ve Romalı yazarların hemen hemen hepsi, Ninus ve Semi-

ramis ile ilişkisini dile getirirler. Bu yazarların tümü Millattan Sonra yaşamışlardı ve kitaplarını Zarathustra'nın yaşadığı dönemden en aşağı 700 yıl sonra kaleme almışlardı. Eserlerindeki bir ayrıntı ise sosyolojik olarak Zarathustra'yı Medya'ya geri getirmekteydi: Magus. Grek ve Romalı klasikler bir yandan Zarathustra'yı "Baktriya Kralı" ilan ederken, öte yandan da onu "Magus" diye niteliyorlardı. Bilindiği gibi çoğul haliyle Magi, tekil Magu veya Latin Magus, Medya'da; özellikle Kuzey Medya'da bir sosyal tabakayı temsil ederdi ve sadece Medler'e has bir sosyal guruptu. Bu yazarlar, Kral Zarathustra'nın, Asur Kral ve Kraliçesi Ninus ve Semiramis ile savaşlarını ballandırarak anlatırlar.

Bunlardan Eusebius, Moses of Khorene, Justin, Ammianus Marcellinus, Paulus Orosius ve İsidorus; Zarathustra'nın hem Baktriya kralı, hem de Magus olduğunu kaydederler. Khoreneli Moses, daha da ileri giderek Onu bir "Med Efsanesi" ve "Magi" olarak niteler, ama yine de Baktriya kralı olarak lanse eder.

Theon, Arnobius, Augustine ve İsidorus'un kayıtlarında Zarathustra direkt Baktriya'lıdır veya Baktriya kralıdır. Ama onun "Magus"luğundan bahsedilmez. Konstantialı Epiphanius ise diğerlerinden ayrı bir yol tutturarak, Medyalı Peygamberin adını Nemrud ile ilişkilendirir ve bunun doğuya geçerek Baktriya Krallığını kurduğunu kaydeder. Bu iddia, daha sonra Gazalı Procopius tarafından da tekrarlanır. Bazıları ise onu İbrahim Peygamberle özdeş sayacaklardı.

Klasik yazarların eserleri daha dikkatlice incelendiğinde, Zarathustra'nın Medyalı'lığına aykırı bir kayıdın bulunmadığı görülecektir. Bu yazarlardan sadece Theon, her nedense proto-Kürt Peygamber'i direkt "Baktriyalı Zoroaster" olarak niteler.

Diğerlerinin kayıtlarındaki "Magus" veya "Nemrut" nitelemesi ise Zarathustra'yı Kürdistan'a geri getirmektedir.

* * *

Zarathustra'yı Batı'lı veya Batı İran'lı olarak kabul eden klasik yazarların sayısı da kabaraktır. Bunlardan Eudoxus (M.Ö. 407-375), Chaldea yazıtlarında yer alan; "Persler, Zoroaster'in 6000 yıl sonra yeniden türeyeceğini söylerler ki; şimdiden Plato olarak ete-kemiğe bürünmüş vaziyettedir" cümlesinden etkilenerek; "Zoroaster (Zarathustra), Plato'dan 6000 yıl önce yaşamıştı" diye kaydediyor. Aynı Eudoxus, Plato'nun Zoroaster'in bir inkarnasyonundan başka birşey olmadığını yani bir nevi Grek olduğunu da ekliyor, ki bu; İsveçli Prof. Nyberg'in Zarathustra'nın yaşadığı dönemlerin çok eski olduğu ile ilgili tezine de malzeme oluşturmuştu. Ama İsveçli yazar Zarathustra'yı hiçbir şekilde Batıy İran'a "yaklaştırmaz".

Pliny the Elder veya Yaşlı Plinius (M.S. 23-79), Magi "sanatı"nın Zoroaster ile birlikte "Pers"te ortaya çıktığını kaydederken tereddütlüydü; "acaba iki tane mi idi Zoroaster'ler?".. "Peygamber" kavramından habersiz olan veya bu kavramdan kaçınan Plinius ondan; "vaiz Zoroaster" diye bahsediyordu. Ona göre Magi bir "sanat"tı ve Perste ortaya çıkmıştı..

Clemens Alexandrinus (M.S.200) ise, çeşitli vesilelerle onu hem Medyalı, hem Persli ve hem de Magi olarak niteliyorken, Origenes (M.S.185-254), Diogenes Laertius (M.S.210), Porfirius (M.S.233-304) bu proto-Kürt Peygamber'i "Persli"leştirmişlerdi. Takdir edilmelidir ki, bu yazarlar, kendi dönemlerinde hüküm süren imparatorluğun verilerini esas almışlardı. Tourslu Gregory (M.S. 538-593), Zarathustra'yı Nuh

Peygamber'in oğlu ile özdeşleştiriyor ve Pers'e göç ettiğini bildiriyor. Ama nereden, orası belli değil.. Acaba Cizre'deki Cudi'den mi?

Öte yandan Lactantius (M.S.300) ve Georgius Syncellus (yaklaşık, M.S.800), Zarathustra'nın Medya'lı ve buranın kralı olduğunu kaydederler. Syncellus; Zarathustra, M.Ö. 1000'li yıllarda, Babil'e hakim olan Med krallarından biridir demektedir.

Bunların yanında onun Perslerle Medler arasında adı geçen efsanevi bir şahsiyet olduğunu kaydeden Suidas (M.S.970) ile müphem tesbitleri olan Michael Glycas'ın (M.S.1150) çalışmalarından da bahsedilebilir.

* * *

Arap-İslam tarihçileri arasında, Zarathustra'nın Adarbaijan kökenli olduğuna ve peygamberliğinin ilk yıllarının burada geçtiğine dair tam bir görüş birliği vardır. Arap coğrafyacısı Yakut (M.S.1250) Mu'jam al-buldan adlı eserinde Adarbaijan'ın bir bölgesi olarak kabul ettiği Şiz'i, "mecusiler"in peygamberi Zaraduşt'un (Zarathustra) memleketi olarak kabul ediyor. Arapça'daki şiz, İran'ın eski dillerindeki Ciz veya daha eski Caescista'nın karşılığıdır. Yakut, bu bölgenin en büyük merkezi olan Urmiya'nın ise Zaraduşt'un şehri olduğunu ve bu şehrin mecusilerce kurulmuş olduğunu da kaydediyor.

Tabari (M.S.923) gibi bazı önemli Arap tarihçileri, M.Ö. 600'lü yıllarda yaşamış olan Yahudi Peygamber Jeremiah'ın adının Arapça versiyonu olan Armiah ile Zarathustra'nın memleketi olduğu varsayılan Urmiyah'ın yazılış şeklinden ileri geldiği sanılan bir yanlışlıktan hareket ederek, Medyalı Peygamber'in Filistinli olduğunu ileri sürerler, ki bu kanı, pek çok Yahudi ve Hristiyan yazarının da iştahını kabartmıştı. Bunlar, Zarathus-

tra'nın aslında Jeremiah'ın katibi olduğunu, Nabuqadnezzar'ın Yahudileri Kudüs'ten sürerek Babil'e götürdüğü sırada Zarathustra'nın da birlikte götürüldüğünü kaydederler. Ama Tabari, Arap veya Yahudi kökenli olmadığı halde peygamberlik yapan Zaratustra'ya çok hınçlı olduğundan, Kazwini'nin naklettiği ve İslam Peygamberi Hazreti Muhammed'e ait olan hadisi'de atlıyor. Tabari'ye göre, Jeremiah'ın en sevdiği takipçisi olan Zarathustra, Adarbaijan'a geçtikten sonra peygamberliğe özenmiş, taklit bir din yaymaya başlamıştı. O, bundan dolayı Allah'ın lanetine uğramış ve Cüzzam illetine yakalanmıştı. Önce Adarbaijan'da Magi dinini yaymaya çalıştı. Tutunamadı. Oradan Balx'a çevirdi yüzünü ve bölgenin yöneticisi Biştasp'a gitti. Kendisini adeta büyüleyince dinini ona ve onun vasıtasıyla bölge halkına kabul ettirdi.

İbn Xurdadhbah (M.S.816), Kitab al-Masalik wa'l Mamalik adlı eserinde; Ahmad ibn Yahya al-Baladhuri (M.S.851), Kitab Futuh al-buldan adlı eserinde; İbn al-Fakih al-Hamadhani (M.S.910) coğrafya eserinde ve Masudi (M.S.943), Altın Çayırları adlı eserinde, Zarathustra'nın memleketi olarak Adarbaijan'ın Salamas, Şiz, Urmiye,Jamzah, Jabrawan şehirlerinden ve buralardaki Ateş tapınaklarından bahseder.

İbn al-Athir ise, Kitab al-Kamil fi al-ta'arix adlı eserinde Tabari'nin, Zarathustra'ya karşı takındığı hasmane tavrını aynen sürdürürken, onun Filistinliliğini de vurguluyor. İbn al-Athir, Zarathustra'nın kimse tarafından anlaşılmayan bir kitap yazdığını ve bir "yabancı" sayıldığı Adarbaijan'da dolaşıp durduğunu, bu kitabın dilinin "göksel"liğini iddia ettiğini kaydeder. Kitab al-Kamil'in yazarı, bu "sahte peygamber"in kitabına "Aşta" adını verdiğini -ki bu Avesta'nın bozulmuş bir şekilde Arapça'da telaffuz edilişidir- söylüyor. Burada tutunamayan Zarathus-

tra'nın Fars'a gittiğini ve burada da kabul görmediğini, oradan da Hint'e, Çin'e ve Türkler'e gittiğini, onlarca da kabul görmediğini kaydeden bu ateşli Arap yazarı, "sahte peygamber"in her yerden kovulduğunu da zevkle ifade etmekten geri kalmaz. Ferghanah'a geçen Zarathustra'yı oranın prensi öldürmeye kalkınca en son Araplar'ın Biştasp dedikleri Viştaspa'ya sığınır. Biştasp onu tutuklar ve bir müddet hapiste kalır. En sonunda dinini bu krala kabul ettiren Zarathustra, yeni takipçisi ile birleşerek bu uyduruk dini insanlara kanla kabul ettirmeye başlar.

Arap-Hristiyan yazarları da aşağılama yarışında bazı müslüman yazarlardan geri kalmıyorlardı. Bunlardan Suriyeli Gregorius Bar Ebhraya (1250), Adarbaijan veya Asur'daki Athor'da doğan Magi dininin şefi Zaraduşt'un İlyas Peygamber'in çömezlerinden biri olduğunu, Farslar'a İsa'nın doğumu ile ilgili işaretlerden bahsederek bahşiş aldığını, "Arabic Chronicon" adlı tarih kitabında etraflıca anlatır.

Arap-İslam yazarlarını bir bütün olarak ele aldığımızda, objektiviteden ziyade o zamanlar Zarathustra dinine karşı verdikleri ideolojik mücadelenin, kalemlerini oynatmada etkili olduğunu görürüz. Bunların arasında yer alan İranlı İslami yazar Kazwini (1263), Hazreti Muhammed'in Zarathustra'nın "peygamber" olduğuna dair irad ettiği hadisinden haberdar olmak bir yana, bu hadisi nakleden bir yazar olarak, bu ideolojik mücadeleyi yapanların saldırılarına, deyim yerindeyse, dindarlığın icap ettirdiği bir yiğitlikte karşı koymuştu. Arap-İslam yazarlarının Zarathustra'nın; "ateşe tapan" bir sahte peygamber olduğuna dair nitelemelerini şiddetle red etmişti. Kazwini'ye göre Zaratustra, "ateşi Kıble'leştinnişti", ama ona asla Tanrı gözüyle bakmamıştı. Bir peygamber, ancak kendisini gönderen tek tanrının emirlerini yerine getirebilir, ona tapabilirdi..

* * *

Zarathustra'cıların öz kaynakları açısından, bu peygamberin memleketi için ipucu veren eserlerin en önemlileri Videvdad ve Avesta'dır. Videvdad'ın I. bölümü 18 kıtadan oluşan bir şiir kitabı şeklinde düzenlenmiş olup, Aryanlar'ın yaşadığı 16 ülkeye övgüler düzer. Bu her iki önemli kaynak da "Airyana Vaejah, Ahura Mazda tarafından kurulmuştur" diyor.

Airyana Vaejah'ı, Mihr Yaşt (yt-10) ve Zamyad Yast (yt-19)'un ışığında inceleyen İtalyan Bilim Adamı Gnoli (1980), bu ülkeyi Chorasmia olarak tanımlıyor. Oysa Bundahışn, ki bu bir başka geleneksel Zarathustracı kitaptır ve yaradılışı konu almıştır, Airan-Vej dediği aynı ülkeyi Daraja Nehri ile ilişkili kılıyor. Bundahişn'e göre; Zarathustra Airan-Vej'lidir ve babası Paruşaspo'nun evi buradaki Daraja Nehri kıyısındadır. Zat-sparam adlı Zarathustracı geleneği takip eden kitap da peygamber'in baş meleklerle buluşmasının Daraja'nın sarp kıyılarında gerçekleştiğini kaydetmek suretiyle Bundahışn'ı destekliyor. Daraja konusunu 3.Bölümde tekrar ele alacağız.

Fakat Kutsal Kitap Avesta'nın tümüyle korunabilmiş tek bölümü olan ve 19.nask adı da verilen Vendidad, Airyana Vaejah konusuna olmazsa bile Drejya'ya=Daraja'ya geniş bir yer ayırmıştır. Drejya, Zarathustra'nın baba ocağını saptamamız için bize yeterli materyal sağlamaktadır. Vendidad, Zarathustra'nın Darej Nehri kıyısında Ahriman tarafından günaha teşvik edildiğini, babası Pourushaspa'nın ailesinin bu nehrin vadisinde yaşadığını, peygamberin bu nehrin kıyısında tek tanrı Ahura Mazda ile buluştuğunu kaydeder. Bu nehrin kıyısı, peygamberin "baş melek"lerle buluşup talimat aldığı yerdir. Avesta dilindeki Darej, daha sonra Pehlevi dilinde Daraja'ya oradan da modern

coğrafyada Daryai'ye dönüştü. Avesta'da adı geçen sebilan dağından, veya modern Savalan Dağı'ndan kaynak alan Daryai, kuzeye dönerek Aras Nehrine dökülür. Bu durum karşısında Airyana Vaejah'ın mitic olup olmadığının veya zaman içinde Adarbaijan'a dönüşüp dönüşmediğinin önemi kalmaz. Çünkü Zarathustra'nın ailesinin ikametgahı Daraja ile bağlantılı kaldığı sürece o, Adarbaijanlı'dır. Bu konuda beyin jimnastiği yapan Gnoli gibi bi iki araştırmacı hariç, pekçok bilimadamı hemfikirdir.

Buna rağmen bazı geleneksel Zarathustracı kitaplar, Airyana Vaejah'ı, Atropatene=Aturpatakan=Adarbaijan ile özdeşleştirmekten geri durmazlar. Bunlardan Bundahişn ve Dinkart örnek olarak gösterilebilir.. Onun, Adarbaijan'ın neresinden, yani; Urumiyalı mı, Shizli mi, Çizli mi veya Dareja vadisinden mi olduğu konusundaki tartışmaya rağmen, geleneksel Oryental kaynaklar Zarathustra'yı Medya'nın bu kuzey bölgesine yerleştirmekte kararlıdırlar.

* * *

Şimdi artık bir diğer önemli sorunumuza gelebiliriz; Zarathustra'nın tarihi bir şahsiyet olarak yaşadığı yıllar... Bu da önemli tartışmalara yol açmıştır. Tartışmaların temelinde, İrani kavimlerin anlaşılır ve sekteye uğramayan bir takvime sahip olamamaları ve Peygamber'in doğup yaşadığı yerler konusundaki yaratılmış kargaşa yatıyor. Biz, konuya daha berrak yaklaşmak için, Batılı bilim adamlarından biraz daha değişik bir metod kullanacağız.

Önce karşılaşacağımız sorunları sıralayalım:

1. Peygamber Zaratustra'dan elimizde kalan kutsal kitabın öz bölümleri olan "Gata"ların dili, Rigvada ile yakınlık arzediyor. O halde Gatalar, Rigveda ile ya aynı, ya da yakın yaşta olmalıdır.

2. Zarathustra'nın yaşadığı yıllar ile ilgili olarak bir tarih saptanırken elimizde kesin veriler "yoktur", o halde ancak yüzyılları kapsayan "yaklaşık" bir tarihten bahsedebiliriz.

3. Zarathustra bir mittir, mitlere tarih biçilmez.

Bu sorunları çözerek bir sonuca varmak için önce şu tesbiti yapıyoruz; Rigveda ve Gatalar, ikisi de Aryani dillerde, yani Hint-Avrupa dil gurubunun üyesi bir veya bir diğer diyalektte yazılmışlardır. Buna hiçbir düşünürün itirazı yoktur. İkinci tesbitimiz; Zarathustra, dinini yaymak için gerekli ortamı ancak Doğu İran'da bulmuş, bu din oradan Batı'ya doğru Magi din adamlarının benimsemesiyle, hızla yayılabilmiştir. Bu tesbite de hiçbir düşünürün itirazı yoktur. Peki ne zaman?. İşte sorun budur ve yukarıdaki iki tesbit çözüm için önemlidir.

Sorunumuzda sahayı daraltmak için, Aryanların tarihi yürüyüşlerini birkaç cümlede özetlemekte yarar vardır..

Daha önce de değindiğimiz gibi Aryanlar, Doğuya doğru göçlerine başlamadan, yani daha henüz engin Rusya steplerinde iken bile bölünme işaretleri veriyorlardı. Ana koldan önceleri Anadolu ve Önasya'ya göç eden iki kol ayrıldı: Hititler ve Hurriler. Bu iki Aryan gurubu geldikleri yerlerde Hitit ve Mittani imparatorluklarını kurdukları gibi, aralarında savaşa da tutuştular. Bu savaşın sonucunda, M.Ö. 1400'lü yıllarda Boğazköy yazıtlarına yansıyan bir de antlaşma yapmışlardı. İşte bu yazıtlar

onların hala Aryan Panteon'una mensup tanrılara taptığını, Mithra-Varuna ikilisini baştanrılar olarak kabul ettiklerini açıkça gösteriyor. Bu dönemde, Zarathustra'dan ve onun tek tanrısı Ahura Mazda'dan bir ize rastlamak mümkün olamazdı. Azınlıktaki Aryani bir halk gurubu olan Hurruriler'in hakim olduğu Mittani İmparatorluğu, M.Ö.1300'lü yıllarda tarihe karıştığında, yerli halk arasında azınlıkta kalan bu Aryan gurubu bir daha toparlanamamıştı.

Aryanlar'ın ana kolu, M.Ö.2000 ile 3000 yılları arasında Tunç devrine geçmeye başladı. Bu alaşımı oluşturan bakır ve kalay Rus steplerinde yoktu. Bunun için yeni maden kaynaklarını kollamaya başladılar. Kısa bir süre sonra bunların Orta Asya ve Hindi-Kuş Dağları'nda bol olarak bulunduğunu anlayan Aryanlar, buralara doğru ilerlemeye başladılar. Bilim Adamı Zeki Velidi Togan'ın bildirdiğine göre, Sovyet Bilim Adamları bu göçün izleri ile ilgili olarak önemli veriler elde etmişlerdir. Bunlardan Tolstov gibi araştırmacıların çalışmalarına ilerde şöyle bir değineceğiz.

Orta Asya'ya varan Aryanlar burada ana bölünmelerini yaşamışlardı. Hint kolu M.Ö.2000'li yıllar civarında güneydoğuya kayarak bugünkü yurtlarına varırken, geride İran kolu kalmıştı. Bunlar, Turan'dan güneye doğru çok yavaş bir şekilde hareket ediyorlardı. Nihayet Horasan'a vardıklarında yeniden iki kola ayrılmışlardı. Buradaki Tusa'da bir kısmı yerleşerek kalan Aryanlar, Önde Parsa, arkada Mada kolları olmak üzere Hazar geçidini ve Elbruz Dağları'nı aşmak üzere yeniden Batı'ya yöneldiklerinde tarih, artık M.Ö.1000'li yılların altına inmişti.

Tarihin karanlıklarını ismen yırtmaları, M-Ö.836 ve 843'teki Asur yazıtları sayesinde oldu. Böylece onların, en aşağ-

ısından bu tarihlerden itibaren Asurlularla komşu olacak şekilde Tigris'in, yani Dicle'nin batı yakasına kadar olan yörelere yerleştiklerini görürüz. Bu yörelerin; Kirmanşah'tan itibaren yukarısı, yani Urartu'ya kadar olan bölge Madalar'ın, güney kesimleri ise Parsalar'ın oldu.

Bu durumda Zarathustra'yı M.Ö.843'ün daha öncelerine yerleştirmek mümkün değildir. Çünkü O, İrani Aryanlar'ın torunlarındandı ve orada doğarak dinini yaymaya başlamalıydı.

* * *

Şimdi sıra, işe yarar bir takvim bulmaya geldi. Bu takvimin "işe yarar" olabilmesi için Zarathustracılar'ın "ev yapımı" takvimi olması tabii ki birinci derecede tercih edilir. Eski İran yazıtlarına bakıldığında ilk Zarathustracılar'ın işe yarar bir takvim kullandıklarını görürüz.

Zarathustracı Gelenek, bu peygamberin "İskender'den 258 yıl önce" yaşadığından bahseder. Bu tesbitin raslantısal olamayacağı ortada. Çünkü, geç Medya ve Pers Achaemenid Hanedanı döneminde resmi devlet dini haline gelmiş olan Mazdaizm'in takipçileri olan din adamlarının, şu veya bu yolu kullanarak dinlerinin yaşını insanlara nakledecekleri tabiidir. Aksini iddia etmek, dünyada paha biçilmez izler bırakan bir uygarlığa damgasını vuran, "maraton" savaşlarının unutulmaz taraflarından biri olan İranlılar'ı "sayı saymasını bile bilmeyen" ilkel barbarlarla bir tutmak anlamına gelir.

Peki o halde, neden Makedonyalı İskender İranlı din adamlarınca bir mihenk taşı olarak alınmıştı? Bu sorunun cevabı, uygarlık tarihinin en gaddar, yıkıcı ve yokedici imparatorlarından

biri olan İskender'in adının İranlılar için neyi çağrıştırdığını gösterir. Batılılar'ın "Büyük Alexander" dedikleri bu zalim ve genç imparator, İran'ı fethettiğinde başta Persepolis olmak üzere İran şehirlerini öylesine bir şekilde yerle bir etti ki, oranın insanları için tarihi adeta durdurdu. Tapınaklarını yoketti ve Peygamber'in vahiy yoluyla geldiğini söylediği "Gata"ların elde bulunan yazılı nüshalarını yaktırdı. İran'da tarih durmuş, uygarlık durmuş, yaşam durmuştu.. İskender dönemi, Hristiyanlar'ın meşhur Miladları gibi bir zaman göstergesi haline gelmişti.. Artık İskender'den öncesi ve İskender'den sonrası vardı İranlılar için..

* * *

İran takviminin dayandığı mantık, Aryanlar'ın kainat ile ilgili inançlarından kaynağını alıyordu. Buna göre, dünya bazı yaradılış evreleri geçirmişti ve onun belirli bir ömrü vardı.

Mazdacılara göre, Ahura Mazda; tek yaratıcı tanrı, ilk başta sonsuz ışıklı mekanında bulunuyordu. O, herşeyi bilen ve hikmet sahibi olarak niteleniyordu ki, Aryanlar buna "din" diyorlardı. Din, Aryani bir kelime olup, bugün müslümanlarca da kullanılmaktadır. Kötülük bu sonsuz ışıltılı makamdan uzaktaydı ve bir şeylere zarar vermek için karanlık makamında sonsuz bir arayış içindeydi. O sıralarda hareketsizliğinden dolayı Ahura Mazda xvatay değildi. Aryanlar, tanrının o dönemine xvetay olmayan dönemi diyorlardı. Bu görüşün Zarathustra tarafından da kabul görüp görmediğine dair elimizde bir metin yoktur. Muhtemelen, Peygamber'in bu konudaki görüşleri de, diğer pekçok önemli öngörüleri gibi, İskender tarafından yakılıp kül edilmiştir. Zaman yine de, daha sonraki Kurmanci Kürtçesi'nde "tanrı" anlamında kullanılan xvatay=xwedê, yani; "kudreti, kendisinden gelen bir tanrı" haline, Zamên=zaman'ın işlemeye ve yarat-

ma gücünün kullanılmaya başlamasıyla Ahura Mazda artık tek yaratıcı tanrı olmuştu.

Zamên; Kötü'nün ışıltılı tanrı katını fark ederek oraya sızmaya çalışmasıyla işlemeye başladı. Aryanlar'ın bir dini akımı, Zamên'e "Zurvan" diyor ve bu tanrıyı; iyinin tanrısı Ohrmazd ile kötünün tanrısı Ahriman'ın babası olan bir tanrı gibi tasavvur ediyordu ki; bu görüş Sasaniler döneminde Zarathustracılar'ı da etkilemişti. Zurvan, aydınlık demekti, aydınlık ise zaman.. Şimdiki modern zaman teorisine şaşırtıcı bir şekilde benzer olan bu Aryani Zamên'in, harekete geçerek tarihi başlattığı şeklindeki inanca göre, kötünün; iyi ile arasında bulunan Vayu'yu aşarak aydınlığa sızması ile, Ahura Mazda Bundahişn'ı=yaradılışı başlattı.

Gathalar, dünyanın bu yeni dönemine "apaman rvisam, yani "yarışın son etabı" diyorlardı. Yarış iyi ile kötü arasında olacaktı ve ikisinden biri mutlaka nihai zaferi kazanacak, diğerini yok edecektir. Zafer çığlığı, dinin; Bahdiniler'in galibiyetinin müjdesi demekti.. Burada kullandığımız bahdini, güzel din demektir ve Zarathustracılar'ın dinlerine verdikleri addır. Dikkate şayandır ki, Bahdinan bugün Kürdistan'ın Doğu, Güney ve Kuzey kesimlerinin bir bölümünü kapsayan bir mıntıkadır. Bahdinanlılar'a ise Bahdini deniyor.

* * *

İrani kavimlerin dünyaya biçtikleri ömür, pek çok Aryan kabilesinden değişiktir. M.Ö. 1380 yılında yazıldığı tahmin edilen Mittaniler'in Kikkuli tabletleri, dünyaya 9000 yıllık bir ömür biçen işaretlerle doludur. Bu işaretleri Aryanlar'ın Astarabad yakınlarındaki Gümüştepe yazıtlarında da bulmak mümkündür. Zarathustra, bu sistemin mecazi anlamda kendisi tara-

fından da kabul gördüğüne dair işareti Gathalar'da veriyor. Mazdacılar'ın Nihai Kavga kavramı, Nihai Zafer kavramı hep İslam Dini'nin kabul ettiği "mahşer"i anıştırmıyor mu? Mahşer; yani dünyanın hayatının sona ereceği, nihai hesaplaşmanın gerçekleşeceği gün, en etraflı tarifini Zarathustracılık'ta bulur. Bu ise yaradılıştan o güne kadar geçecek bir ömrü gerektiriyor. Zarathustracılar buna 12.000 yıl diyordu.

12.000 yıl kavramı, Aryanlar'ın kaderlerini bağladıkları Zodiac takım yıldızlarındaki Gufran'lar, yani yıldızlardan esinlenerek geliştirilmiş bir rakkamdır. İnsanların bugün bile etkisinde kaldıkları Zodiac takım yıldızlarında, kendilerine "burç" adı verilen, 12 takım yıldız bulunmaktadır. Her bir burç için dünyaya 1000 yıllık ömür biçilmiş, 12 burç için 12.000 yıllık bir rakkam elde edilmişti.

Zarathustracı kutsal kitaplardan Videvdad, Ahura Mazda'nın dünyayı yaradılıştan itibaren 3000 yıl menok-hastişn, yani ruhsal varoluş halinde tuttuğunu söyler. Buradaki hastişu=varoluş Zazaki'de hala estiş şeklinde aynı anlamda kullanılıyor. Bu varoluşun ilk 370 yılında, koruyucu ruhlar olan Fravaşiler yaratıldı. Bunlar 3000 yıl boyunca hissiz ve hareketsiz kaldılar. Fravaşiler, her mümin insanın sahip olduğu ölümsüz, en üstün ve ilahi bölümüdür. İnsanın diğer esasları olan canlılık, ben(ego), idrak ve ruh, fravaşilere nazaran ikincildirler.

Sonraki üçbinyıl getih-hastişn adını alıyor. Bu dönemde madde ve ruh büyük bir karışım oluşturur. Her şeyin özü şekillenmeye başlar. Bu dönemde Zarathustra'nın ruhu oluşur. Dönemin başında "kötü" hala yaradılışa katılamamıştır. Bu dönemin sonlarında Gumezişn denilen karışıma, kötü'nün; yani Angra Mainyu'nun saldırısı başlar ve onun mükemmelliğini bozar. Şimdi artık her yaratık, baştan beri özünde taşıdığı "iyi"nin yanında "kötü"ye de bulanmıştır. Hiç bir yaratığın çizilmiş bir

hayat yolu, bir kaderi yoktur. Seçim yaratığın kendisinindir. İrade sahibi insan, kendi kaderini kendisi çizecektir. İnsanlar, Daevaları yönlendiren ve onlarla birlikte hareket eden Angra Mainyu'nun saldırısına açıktırlar. Bu saldırılar hem fizik alanı, hem de moral alanı kapsar. İnsan bundan korunmak için kalbini Ahura Mazda sevgisi ve onun önemli altı yardımcısı olan Amsaşpandlar'ın sevgisi ile dolduracaktır. Onun kalbinde kötüye yer kalmadığı sürece, insan Angra Mainyu'nun saldırısından korunacaktır. Bu savaş, en son hesaplaşma günü olan Wizarişn=ayrışma gününe, yani son hesaplaşmaya kadar sşrecektir.

Üçüncü bin yılın başında sığır numunesi, çayır numunesi ve diğer yaratıkların numuneleri yaratıldı. İnsan numunesi olan Gayomart'da aynı dönemde ortaya çıktı. Gayamart'tan sonra ilk insan ölümsüz olarak yaratıldı. Fakat varlığına karışan kötünün etkisiyle yasak yiyecek olan "biftek"i yediği için ölümsüzlüğü sona erdi. Orada yaratılan ilk kadınla birlikte dünyanın ilk hükümdarı olan Yima'dan sonraki nesiller hep ölümlü olacaklardı. Yima Xşeta dünyaya 717 yıl hükmetti. Kendisini ikiye biçmek suretiyle yok eden Aji Dahaka, aşçısı olan iblisin etkisindeydi. Onun Dahak'a sunduğu zalim diyet, bugünkü Kürt Kava destanının başlıca konusudur. Dahak dünyada 1000 yıl hüküm sürdü. Onu alaşağı edenler, yerine Fretun'u geçirdiler. Bundan sonraki karmaşık gelişmeleri, Farslar'ın anlatımı ile süslemeye gerek yok.

Nihayet 9001. dünya yılına geliyoruz; ki bu Viştaspa'nın Behdini olduğu yıldır. Geleneğe göre Viştaspa, Zarathustra 42 yaşında iken, yani peygamberliğinin 12.yılında yeni dini kabul etmiş ve bu Bahdinan için dönüm noktası olmuştu. Bundan dolayı o günden itibaren din adamları her yıldönümünü; 1., 2., 3. yıldönümü diye saymayı bir gelenek haline getirdiler. İşte bu rakkam İskender'in yıkıcı istilasının başladığı günlerde 258 olmuştu. İskender İran'da 14 yıl hüküm sürdü. Bunu 258'e ekler-

sek 272 rakamına ulaşırız. İskender'in öldüğü tarih M.Ö.323 yılıdır. Buna 272'yi eklersek M.Ö. 595 yılını buluruz ki bu Viştaspa'nın hak dinini kabul ettiği yıla tekabul eder. O sırada Zarathustra 42 yaşında olduğuna göre; böylece Peygamber'in doğum yılı olarak M.Ö.637'yi buluruz. Zarathustra 77 yaşında Turalar tarafından öldürülmüş veya ölmüştür. O halde Peygamber'in ölüm yılı; M.Ö.560'tır. Bu durumda, Zarathustra'nın M.Ö.637-560 yılları arasında yaşamış olduğunu bulnuş oluruz.

Dr. E.W.West'in, Bundahişn'in 34.7-8'inci bölümlerine dayanarak yaptığı ayrıntılı hesaplarla çok daha sağlıklı bir tarih saptaması yaptığını görüyoruz. Buna göre eski hesapta 35 yıllık bir sapma vardır. Zarathustra M.Ö.660'ta doğmuş ve 583'te ölmüştür.

* * *

Zarathustra'nın M.Ö. 6000'li yıllarda yaşadığına inanan yazarların başında yine Grek ve Roma klasikleri gelir. Bu yazarların tümü, Eudoxus, Aristotle ve Hermippus'un verdiği bilgileri veri olarak almaktaydılar. Her üçünün yanılgısı da aynı hatadan, yani Bundahışn'ı yanlış yorumlamalarından ileri geliyordu. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, İranlılar'ın bu kutsal yaradılış kitabı, Zarathustra'nın ruhunun tüm elemanlarının dünya takviminin 4000'li yıllarının başında birleştiğini, oluşan Fravaşi'nin Amsaşpandlar'ın yanında, Peygamber'in doğumuna kadar misafir kaldığını kaydeder. Eudoxus, Aristotle ve Hermippus Aryan mitolojisinden habersiz olduklarından, ruhunun oluşumunu Zarathustra'nın doğumu ile özdeşleştirmişlerdi. Böyle olunca da kaba bir hesapla onun doğumunu; Truva savaşından 5000, Plato'nun ölümünden 6000 yıl öncesine rastlatırlar. Onlar, Plato'nun, Zarathustra'nın bir inkarnasyonu olduğunu da söylerler.

Bu üç klasik yazarın takipçilerinden Pliny the Elder, biraz daha dikkatlidir. Zarathustra için hem M.Ö. 6000'li yılları esas alır, hem de Videvdad'a kulak kabartarak acaba ikinci bir Zarathustra daha yaşamamış mı diye şüphesini dile getirir ve bu ikincisini tahminen M.Ö.700'lü veya 600'lü yıllara yerleştirir.

Bundan başka; Plutarch (M.S. 1.yüzyıl). Plato Okulu bilginleri, Diogenes Laertius (M.S. 2.-3. yüzyıl) v.s. gibi antik yazarlar da aşağı yukarı aynı iddiayı tekrarlarlar.

Klasiklerin bir bölümü ise, M.Ö.800'de yaşadığına inanılan Semiramis ile Zarathustra'yı biribiriyle ilintili imiş gibi görüyorlar. Bu şaşkınlığın yaratıcısı ise Ctesias'tır (M.Ö.400). Diodorus Siculus'un (M.S.1.yüzyıl) bu yazardan yaptığı bir alıntıya göre Ninus, Asur Kraliçesi Semiramis'in de yardımıyla Baktriya'ya saldırır. Büyük bir orduya kumanda eden Ninus bu savaşta Kral Oxyartes'i yenilgiye uğratır. İşte buradaki "Oxyartes" kelimesinin okunuşu daha sonraki kuşaklar için problemin kaynağı olmuştur. Kimisi kelimeyi Ekhaortis, kimisi Khaortis, kimisi ise Zaortis olarak okur. Problem Oxyartes'in Zaortis olarak okunması ve bu kelimenin Zarathustra'nın vaizlik sıfatının İran dillerindeki şeklinden başka bir şey olmamasından ileri geliyor. Durum böyle olunca klasik yazarlardan Cephalion, Justin, Eusebius ve Arnobius, Zarathustra'yı direkt Baktriya kralı ve Ninus'un rakibi olarak zikredecek, böylece Zarathustra, M.Ö.800'lü yıllarda, tarih içinde kendisine bir yer bulmuş olacaktı.

* * *

Bir gurup modern araştırmacı ise Gathalar'ın diline bakarak bu yolla bir hesaplamaya girişmiş, Zarathustra'nın M.Ö. 1000

ve 2000 yılları arasında veya daha erken bir çağda yaşadığı sonucuna varmışlardı. Bunların arasında; Nyberg (1937), Gnoli (1980) ve Boyce (1979) ilk çırpıda sayılabilir. Bu araştırmacılar, Zarathustra'nın terennüm ettiği Gathalar'ın dilinin, Geleneksel Zarathustracı kaynakların, Peygamber'in yaşadığını iddia ettikleri M.Ö. 6. veya 7. yüzyılda konuşulan İrani dillerin aynısı olmadığı gerçeğinden veya sanısından hareketle, onu daha erken bir tarihe yerleştirmeyi uygun bulmuşlardı. Geleneksel Zarathustracı kaynakların kaydettiği tarihi red edenler, somut delillerden ziyade, müphem duygulardan hareket ederek Gathalar'ın dilinin "eski, çok çok eski" olması gerektiği kanısınadan yola çıkarak ona ömür biçmişlerdi.

Bazı düşünürler, Hintliler'in dini kitabı Rigveda'yı da aynı müphem duygularla M.Ö.3000'li yıllara veya 2000-3000 yılları arasına yerleştirmişlerdi, ki bunun yanlış olduğu kısa sürede anlaşıldı. Duygulara dayanan bu tür gerilere atmaların, Rigveda için bugün geçerli olmadığı artık gün gibi berraklaşmış durumdadır. Bu araştırmacılar Zarathustra'nın yaşadığı dönemle ilgili tarihin, "hesapla ve sonradan" ortaya konduğunu, bundan dolayı "değerinin tartışılır" olduğunu söylüyorlardı. Her nedense bu düşünürler, zamanın dünya uygarlığına damgasını vuran Medya, Achamenidler, Baktria gibi devletler kurmuş olan Önasya Aryanları'na mensup Zarathustracı din adamlarının, 258'e kadar yılları sayarken şaşırmayabileceklerine bir türlü inanmak istemiyorlar. Nedendir bilinmez..

Linguistik delile dayanan düşünürler, eldeki Gathik metinlerin dilinin, mevcut en eski Pers yazıtlarından çok daha az gelişmiş olduğunu, bundan dolayı bu yazıtlardan yüzyıllarla ifade edilebilecek bir süre kadar daha eski bir dille yazıldıkları sonucunu çıkarmaktaydılar. Bu olgu, eğer Gathalar eski Pers lehçel-

erinden biri ile yazılmışsa doğru olabilir. Yani, mesela eğer Gathalar en eski Pers yazıtlarından birinin atası olan bir lehçede yazılmışsa doğrudur. Oysa Henning (1951)'in de belirttiği gibi, linguistikin herkesçe malum olan bir özelliği vardır; aynı dil gurubunun muhtelif lehçeleri, değişik hızlarda ve değişik yönlerde gelişirler. Öyle ki iki lehçenin mukayesi, bu lehçelerin kullanıldığı tarihleri mukayesede kullanılamaz. Çünkü biri hızlı gelişmiştir ve ikisinin gelişme yönü değişiktir. Üstelik, Gathalar'ın, hem Zarathustra tarafından özellikle eski Aryan sözcüklerinin Med dilinin sözcükleri ile karıştırılarak, hem de Batı İran lehçelerinin tam aksi bir istikamet tutturarak gelişen ve din adamları arasında konuşulan lehçe esas alınarak terennüm edilmişlerdir. Bunun dışında bir Aryaman ve Magu olan Zarathustra, diğer eski din adamları gibi kendisi de çok eski diyalektleri biliyordu, ki Medyalı din adamları çok eski ilahileri bu dilde söylerlerdi.

Bu durumda, adı geçen yeni dönem düşünürlerin elinde tek koz kalıyor; Gathalar'ın dili Veda'nın diline benziyor!. O halde M.Ö.1000 ile 2000 yılları arasında, büyük ihtimalle 1700'lü yıllarda yazıldığı tahmin edilen Veda ile Gathalar'ın çağdaş olmaları gerekir.. Ama bu mantıkta da gizlenemez bir hata vardır. Çünkü linguistik kaideleri tam işletildiğinde, iki eserin çağdaş olmaları gibi bir zorunluluğun, dildeki benzerliğe rağmen gerekmediği görülür. Demek oluyor ki, muhtemelen bir kısmı Parthia prensliğinde oluşan Gathalar, kırsal alan hakimiyetli ve çok yavaş gelişen bir Med diyalekti kullanılarak terennüm edilmişlerdir. Akraba bir diyalektle yazılmış olan Veda dilinin varisleri olan Hintliler ise diyalektlerini daha süratle ve Medyalılar'ın aksi istikamette geliştirmişlerdi. Bu konuda, üstünde çok şey söylenebilecek kelimenin eklerine girmeye gerek yok sanırım.

İslamın kitabı Kur'an-ı Kerim'i ele alalım. 1400 yıl önce oluşan İslam'ın bu Kutsal Kitabı'nın oluştuğu günkü Arapça ile bugünkü arasında anlaşılmaz derecede bir fark var mı?.. Hayır. Demek ki Arapça o günden bugüne durmadan gelişmesine rağmen, Kuran'ı Kerim'in oluştuğu diyalektle aynı istikamette, fakat yavaş gelişmiştir. Ama Orhun abidelerindeki Türkçe ile 1000 yıl sonraki bugünkü Türkçe arasında hem gelişme hızı, hem yabancı kelimelerle kirlenme ve hem de gelişme istikameti bakımından çok fark vardır. O halde, şimdi Arapça yazılan dini bilimsel bir eseri, mesela 1000 yıl sonra tetkik edersek, eğer elimizde başka veri yoksa, dil benzerliğinden bunu Kuran-ı Kerim'in çağdaşı mı saymalıyız?.. Hayır.

Demek oluyor ki linguistik, her zaman ve her halukarda bize tarihle ilgili sağlıklı bilgi vermez. Yani sadece linguistik kaidelerini kullanarak tarih tesbitine gitmek hatadır. Zarathustra'nın yaşadığı tarihle ilgili verileri daha kesin olan kaynaklardan; Zarathustracı kaynaklardan, ama bunları bilim süzgecinden geçirerek alırsak ayağımız daha sağlam bir şekilde yere basabilecektir. Biz bunu daha önce tartışmıştık..

* * *

Böylece Zarathustra'nın doğum yerini ve yaşadığı tarihi belirledikten sonra şimdi kısaca bu Peygamber'in adının anlamı ile ilgili belirlemeleri nakledelim.

O, asil bir Med ailesi olan "Spitama"ların çocuğudur. Ailesi Medler'in Kuzey kabilelerinden birinin mensubuydu. Dolayısıyla Medce dışındaki dillerde benzetmeler yoluyla "Zarathustra" kelimesini analiz etmeye kalkılırsa belki anlam olarak birşeyler elde edilebilir, ama böylesine bir işlem hedef saptırmadan başka birşey değildir. Dolayısıyla biz, okuyucunun bilimsel olmayan böylesine yakıştırmalara itibar etmeyeceğini umarız.

Bazı klasik Grek düşünürleri, Zarathustra'nın adının "Yıldız-tapıcıları" anlamına geldiğini söylerler. Onlar, bilindiği gibi Zarathustra kelimesini Zoroaster olarak yazıp okurlardı. Zoroaster'deki "zor"un geç dönemdeki Farsça'da kullanıldığı ve bunun Avesta dilindeki zaothra=bir nevi tapınma, "aster"in ise "yıldız" demek olduğunu, böylece ismin; "yıldız-tapıcısı" anlamına geldiğini kaydediyorlardı. Tabii ki burada yapılan birçok hata ilk anda göze çarpacaktır. Çünkü bu bilginler, garip bir şekilde hem Peygamber'in adını yanlış okuyor, hemde okudukları şekliyle anlam çıkarmaya kalkıyorlardı.

İsmi "zarwaşt" şeklinde okuyan Araplar'ın Bar'Ali (M.S.832)'si ve Bar Bahlûl (M.S.936)'ü, ondan "kraliyet altını" veya "altın krallık" gibi anlamlar çıkarmakta gecikmediler. "Zar"; "altın" demektir, "waşt" ise kraliyet, o helde Zarwaşt=kraliyet altını olup çıkıyor. Eh.. hiçbir şey yapmamaktan "iyidir" herhalde bu iki düşünürün yaptığı.

Argentorati (1710) ve Henry Lord (1732), Zoroastre'yi esas isim olarak kabul edip bundan; "altınla yıkanmış" veya "eritilmiş gümüş" diye anlamlar çıkarmışlardı. Avesta dilini bilen Anquetil du Perron (1771), yine de "taschter"den hareketle ismi Tishtrya yıldızı ile bağlantılı sayıyor. Son dönemlerde en fazla kabul gören tahlil, Eugéne Burnouf (1833) tarafından yapıldı. Burnouf, ismi "Zarath" ve "ustra" veya "uştra" diye ikiye bölüyor. Buradaki uştra=deve anlamına gelirken, zorluk "zarath"da düğümlenip kalıyor. "zarath"=zerd (zazaki)=sarı anlamını çıkaran yazar, toplam olarak ismi; "sarıya çalan develerin sahibi" şeklinde anlamlandırıyor. Sir Henry Rawlinson (1855) Zarathustra'nın aslında semitik bir mürekkep kelime ve ziru-iştar'ın bozulmuş bir şekli olduğunu öne sürdü. Buna göre, ziru=tohum, iştar ise Mezopotamyalılar'ın aşk tanrıçasıdır. Ziru-İştar ise "İştar'ın soyundan gelen" demek oluyor.

Bunun gibi pekçok görüşler, konu ile ilgilenen; Haug (1860), Weber (1861), Mills (1892) ve Jules Oppert (1862) gibi düşünürler tarafından çeşitli şekillerde kaydedilmiştir. Fakat Zarathustra'nın ismini, günümüzde konuşulan dillere doyurucu bir şekilde çeviren bir düşünür yoktur. Jackson (1899) bu ismin; "biri ki, develeri yaşlıdır" veya; "biri ki, develeri çılgındır" şeklinde çevrilebileceğini düşünüyor. Bunun dışında ismin; "develerin cefasını çeken", "develerden yoksun" şeklindeki tercümelerinin de düşünülebileceğini kaydediyor.

III.BÖLÜM

BÜYÜME ÇAĞI

Doğduğu yer, esas itibariyle bir kırsal alan uygarlığının izleriyle doluydu. Herşey buram buram doğa kokardı doğduğu yörede. Darej Nehri kıyısındaki köyünün ve kabilesinin temel geçim kaynakları anlaşıldığı kadarıyla tarımcılıktan sağlanıyordu. Baba tarafından ebeveynlerinin çoğunun isminin "aspa"=kurmanci'de hesp ile, yani tarımcının en büyük yardımcısı olan hayvanın adıyla biter, ki bu, isimlendirmede karekteristiktir. İşte: Paitiraspa, Haicetaspa, Urvandaspa ve babası, Pourushaspa.. Annesinin adı da hayvancılıkla ilgiliydi; "sütü bol ineklerin sahibi" anlamına gelen Doughdova.. Peygamber'in kendisinin de adında bulunan ve bazı araştırmacıların tercüme ettiği şekliyle; ustra=deve bizi tabiatın o güzelim kucağına götürmüyor mu? Eşlerinden birinin adı; "ilginç öküzleri olan" anlamına gelen Hvovi, oğlunun adı Işatvestra, yani "istenen otlaklar" anlamına geliyordu. Bunca çayır, öküz, deve v.s. arasında helhalde zenaatkarların egemen üretici güç olduğu bir şehir uygarlığı beklenemezdi..

Her dinde olduğu gibi, Zarathustracılık'ta da Peygamber'in bir gün ineceğinin önceden bildirildiği varsayılır. Mesela Kutsal Kitap İncil'de havari Hazreti İsa'ya, "O gelecek olan (kurtarıcı)

sen misin, yoksa bir başkasını mı arayalım?" diye sorarken, Kuran-ı Kerim; İslam Peygamberi Hazreti Muhammed'in ineceğinin İncil'de müjdelendiğini söylerken, dinlerin bu eğilimini, ya da dindar bir terimle "devamlılığını" vurguluyorlardı. Gathalar, dinin açıklanmasından üçbin yıl önce Zarathustra'nın "fravaşi"sinin göklerde bulunduğunu kaydederler.

Bu tür iddialardan birini de, Mazdacılar'ın kutsal kitaplarından biri olan Dinkart tekrarlar. Dinkart'a göre "şer güçleri, Yima'nın krallık yaptığı dünyada, doğacak olan (O) şerefli insan tarafından yenilgiye uğratılacaktır". Dahası, görkemli bir boğa dile gelmiş ve; (tanrı tarafından) söz verilmiş olan vahiyin Zarathustra'nın (Zaratuşt) dudaklarından tebliğ edileceğini bildirmiş. Boğanın bu söylediklerinden dolayı ilk peygamberlerden Kai Üs tarafından mükafatlandırıldığı da aynı kitapta yer alır.

Zarathustra'nın hayatının ilk on yılı, Avesta'nın kayıp Spend Nask'ında anlatılmıştı. Fakat bu kayıp Nask'ın özü yine de Pehlevi Edebiyatı'nda yer alır. Bu Nask'ta yer alan konu ile ilgili bilgilerin çoğu; Dinkart'ta, Zat-Sparam'da ve Modern Farsça Zerduşt Nama'da yer alır. Bu eserler, diğer bütün dinlerin edebiyatlarında olduğu gibi, Peygamberlerinin doğumunu efsaneye kaçan cümlelerle süslerler. "O gülerek doğmuştu..", "Kainat O'nun doğumundan dolayı sevinçten titrerken, şer güçleri yerin derinliklerine kaçışmışlardı..", "Peygamberliği ve tanrısal haber vericiliği, Ahura Mazda'nın kendisi tarafından Zarathustra'ya verilmişti.." v.s.

* * *

Zarathustra, zamanın önemli, bilgili ve varlıklı bir ailesine mensub olduğu için diğer pekçok Önasyalı Peygamber'e nazaran epey avantajlara sahipti. Bu zeki "çocuk", çevresinin dikkatini çekiyor, ard arda istikbal vaad edici tavırlar sergiliyordu. Farsça yayınlanan Zarduşt Name'ye bakılırsa, Peygamber'in babası Pouruşaspa, ifrit ve sihirbazların da "genç adam"ın sahip olması beklenen büyük istikbalden bahsetmelerinden etkilenmişti. Bunun için Baba, "delikanlı"yı bilge ve bilgili öğretmenlerin nezaretine verdi. Zamanın saygıdeğer hocalarından biri olan Burzin-Kurus'tan ders almasını sağladı..

Bunun yanında yanlışlığı bilinmesine rağmen, Zarathustra'nın, "İsrailoğulları'ndan Jeremiya'nın öğrencisi" olduğu gibi bir tezin varlığını da burada tekrarlıyalım. Arap ve İsrail kaynakları, kendi milletleri dışından insanların peygamberliğine tahammülsüz idiler. Yanlarına; İran'ı assimile ede ede yutmaya çalışan Arap-İslam meslekdaşlarını da alan Suriyeli bazı Hristiyan yazarların da Zarathustra'yı aşağılama yarışına katıldıklarını biliyoruz. Bundan dolayı, uzun uzun süslenen bu karalamaları tekrarlamayacağız.

Burada, Grek klasiklerinden birinin iddiasını aktarmayı gerekli görüyoruz: Pliny, Zarathustra'nın öğretmeni olarak Aganaces'in ismini zikrediyor. Hermippus'tan yaptığı bir alıntıya göre, Platon'un ölümünden 6000 yıl önce yaşamış olan bu "duacı"nın hocası Azonacem (Aganaces) idi. Bu iddianın kaynağını bilmiyoruz. Ama, Peygamber'in yaşadığı iddia edilen tarih gerçeklerle uyuşmazsa bile, Azonacem'in Zarathustra'ya hocalık yapan bir başka bilge olma ihtimali de görmemezlikten gelinemez.

O'nun öğrenim gördüğü yıllarda; çevresinde karışıklık, tüm moral değerlerde meydana gelen çöküntü büyüktü. Buna ilave-

ten kendi bölgesindeki insanlar arasında; hayvan katliamı, hayvanlara işkence etme olayları, söze güvensizlik, sözünden dönme olayları, sahtekarlıklar, kişilik bozulmaları ve sonuç olarak toplumsal kokuşmuşluk had safhadaydı.

* * *

Dinkard'dan öğrendiğimize göre; O, yedi yaşına geldiğinde "Turan" düşmanı Durasrobo ve Bratok-reş'in gözleri, geleceğin peygamberinin üstündeydi ve her an büyü ile veya başka hilelerle onu canından usandırmak, ya da yok etmek için tetikteydiler. Bir keresinde zehirlemeye bile kalktılar. Pehlev dilinde yayınlanan dini kitapların da bildirdiği gibi, sihirbazlık, gizli bilimler ve ruh çağırmalar o döneme damgasını vuran toplumsal gerçeklerdi. Bu gibi olgular toplumun her ferdini etkiliyordu. Sihirbaz rahipler veya doktorlar siyasi otorite sahiplerini bile sarsacak kadar güçlü idiler. Zarathustra'nın babası; yani Pouruşaspa'nın kendisi de bu iki "Turani" sihirbaz rakibin etkisi altına girmişti. Zarathustra, daha henüz o yaşlardayken, bu sapkın dinin sürdürücüleri olan Durasrobo ve Bratok-reş'le tartışmalara giriyor, onların görüşlerini çürütmek suretiyle küçük düşüyordu. Dinkart, Zat-Sparam, Zartuştname ve Dabıstan gibi önemli dini eserlerin ve kitapların bildirdiğine göre küçük peygamber adayı, bu rahipleri korkmadan azarlıyordu.

15 yaşına gelmek, eski İrani geleneğe göre reşit olunan yaşa ermek demektir. genç Peygamber adayı bu yaşlarda hep öğrendi. Kendi deyimiyle; dünyasında "mevcut bilimlerin tümünü" hazmetti. Tababet, astronomi ve bilhassa dini alanda bilinen herşeyi öğrendi. Çok merhametli bir karektere sahip olan Zarathustra, zaman içinde bu özelliğini daha da belirginleştiriyordu. İhtiyarlara karşı sempati ile doluydu. Zat Sparam'ın naklettiğine

göre, kıtlığın hüküm sürdüğü, yemlerin yoklara karıştığı bir yılda O; babasının ambarındaki ot ve benzeri yiyecekleri, yük taşıyanları başta olmak üzere, açlık çeken hayvanlar arasında bölüştürmüş, bu canlıların ve onların sahibi olan Zarathustra'nın komşularının felaketini engellemişti. Zartuşt Name; "müşfik yürekli ve iyilikçi gibi sıfatlar O'na halk tarafından verilmiş sıfatlardı" der.

Zat Sapram; "Zarathustra 15 yaşında iken, diğer kardeşleri ile birlikte babasına mülklerinin aralarında bölüşülmesi için talepte bulundu" diyor. Çeşitli zenginlikler arasında O, sadece bir kemeri seçip almıştı. Bahdiniler'in ibadetlerde bağlamakta oldukları "kutsal kemer" kavramı buradan geliyordu. Peygamber Adayı'nın geleneğe aykırı olan ilk hareketlerinden biri de evlenme arzusu gösterdiği zaman cereyan etti. Yine Zat Sparam'dan öğreniyoruz ki, Zarathustra; ana ve babasının kendisi ile evlendirmek istediği kız ile evlilik öncesi mutlaka yüzleşmek istemişti, ki bu büyük bir reformdu.

* * *

Peygamber adayı 20 yaşını doldurduğunda, artık dünyevi zevklerin tümünden elini eteğini çekmişti. O, artık dürüstlüğün sırrına tam olarak ermiş bulunuyordu. Baba evini; "Dürüstlüğe en fazla istekli insan kimdir, kimdir fakirlerin kalkınmasına en fazla yardımcı olan?" sorularını sora sora terketti. Sonra bir gün; "Aradığın adam, Aurvaitodih'in küçük oğlu Tur'dur" cevabını aldı ve Tur'un yaşadığı yerlere yöneldi. Zat Sparam; Zarathustra'nın burada fakirlere gıda dağıtımı işlemine yardımcı olmak için varını-yoğunu ortaya koyduğunu anlatır. Aynı kitap, peygamber adayının sadece insanlara değil, tüm canlı türlerine karşı da aynı merhametle yüklü olduğunu bir örnekle anlatır:

Zarathustra çevreyi dolaştığı bir sırada, ruhu her türlü acıyla dolu olarak kıvranan beş yavru sahibi bir dişi kurt gördü. Hayvan açlıktan ölmek üzereydi. Ulu İnsan bu yaratığa gıda yetiştirmek için koşuşturdu, ama geri döndüğünde hayvan'ın açlığa daha fazla direnemeyip öldüğünü görmüştü.

Hayatının bu döneminde, iyiyi yakalamak için kötüyü tetkik etmeyi de ihmal etmemişti. Nihayet "kötü", diğer kutbunda iyinin bulunduğu hayatın bir gerçeği idi. Kürt Bilgini Ehmedê Xanê'nin de paylaştığı inancı, yani; "kötünün bilinmediği yerde iyiyi tarif edemezsin". "Her şey zıddı ile izah edilir" şeklindeki diyalektik ilkeyi rehber edinmişti.

* * *

Zarathustra 23 yaşından itibaren tamamen iç dünyası ile hesaplaşmak üzere Sabalan Dağı'nda inzivaya çekildi. Artık tefekkür, kuşkuculuk ve felsefi içebakış dönemine girmişti. Büyük insan, 7 yıl boyunca kendi kalbi ve nefsi ile mücadele etti ve kazandı. Grek yazarları, O'nun bu yıllar boyunca dünyayı tasvir eder şekilde düzenlediği mağarasında sadece peynir gibi gıdalar alarak yaşadığını kaydederler. Porphyrius, bu dağın o sıralarda doğa üstü bir ateş ve parlaklıkla aydınlandığını naklediyordu.

Burada hayatın anlamını, dünyanın sırrını, evreni, insanlığın nereden gelip nereye gittiğini düşündü. İnsanla ilgili problemler, tasarladığı dini sistem'in olgunlaşması, hep o muhteşem sessizlik ve doğal durgunluk ortamında, "tek tanrı Ahura Mazda" fikrine ulaştığı zamanlar oluşturuldu. Meditasyon, içebakış ve ruhu ile yaptığı akıl almaz iç mücadele, O'nu vecdi bir ruhsal coşkunluğa erdirmişti. O artık beklediği, yani Ahura Mazda ile yüzyüze geleceği ana yaklaştığını his ediyordu. Genç bilge, ilahi olaya her yönden hazırdı.

* * *

İnzivaya çekildiği Sabalan Dağı'ndaki kutsal mağarasında artık yapacağı bir şeyi kalmadığı belliydi. Onun insanlarla yeniden yüzleşmesinin zamanı gelmişti. Tamamen değişmiş, tanınmaz bir haldeydi. Mağarasında, sorduğu bütün sorulara cevaplar bulmuştu.. Sözün kısası O artık peygamberliğe hazırdı. Aralarına indiği insanlar Zarathustra'yı kafalarında oluşan soru işaretleri ile dinlediler. Yılların birikimi olan bir din kültürünün şekillendirdiği kafaları değiştirmek tabii ki kolay değildi. Dini ve sosyal sistem, toplumsal gelişmenin karmaşık güç dengeleri üzerine oturtulmuştu. Bu zalim çarka çomak sokmak imkansız gibi görünmekteydi. Rus steplerinde yaşadıkları günlerden beri adım adım şekillenen Mithra sisteminin, Zurvanizm'in ve Daiva-Yasnacılık'ın koruyuculuğunu üstlenmiş olan yerel hakim sınıflar ve bu dinlerin yürütücüleri; yani ruhani sınıf ile bunlar arasında yer alan büyücüler, ruh cağırıcıları ve diğer çığırtkanlar Ona çok sert tepki gösteriyorlardı. Toplumu yönlendiren menfaat grupları, mevcut sistemi zaman içinde kendi lehlerine ve ağır ağır şekillendirmişlerdi. Şimdi Zarathustra çıkmış, toplumun sosyal tabakalarının tümünü eşit gören, zayıfla güçlüyü, zenginle köleyi aynı kefeye koyan bir tanrı'yı; Ahura Mazda'yı tarif ediyordu kitlelere.. Bu olamazdı...

Dağdan tek başına indi. Kalbi İran'a yönelmişti. Zarthust Name, onun bazı diğer insanlarla birlikte 30 gün boyunca yürüdüğünü, üstünden geçmekte oldukları bir deniz'in (Urmiye olsa gerek) suyunu alçaltarak onlara zarar vermediğini anlatır. Nihayet Parsi takvimin 12.ayı olan; "Spendarmad" ayının "ânarân" adı verilen son gününe rastlayan (modern takvimin 20 Mart'ı) "gasno-î Vahâr"da bir kasabaya yaklaştı. Gasnô, bugünkü Farsça'da ve bazı Kürt bölgelerinde kullanılan Cejn=bayram

kelimesi ile aynı anlama geliyor. Vahar ise günümüzün Kürtçesi'inde aynen muhafaza edilen ve Türkçe'ye de geçen "bahar"ın ta kendisidir. Demek ki Zarathustra bahar bayramında, yani Newroz'da kendisini bilinmeyenin beklediği bir kasabanın yakınlarındaydı.

Zarathustra, kasabaya gitmekteyken, Daitya Nehri'nin bir bölümü olan Aêvatâk suyu kıyısındaki bir ovada mola verdi. Biri bir ayak boyu, biri dizboyu, biri bele gelen ve sonuncusu insanın boyuna kadar kaybolduğu dört akıntısı veya bölümü olan Daitya'ya yöneldi. Daitya'nın birinci bölümü Aêvatâk=teksu anlamına gelir. Kürtçe'deki av ve tek burada aynen muhafaza edilmiş. Zarathustra ırmağa karşı, "Homa-sıvısını dökerek nehre saygı" gibi tarif edilebilecek dinsel bir görev yerine getirecekti. Halbuki Peygamber, eski dinin bir öğesi olan Homa'ya karşıydı. Bunlar, sonradan yazılan Dinkart ve Zatsparam gibi dinsel kitaplarca araya sokulmuş Zarathustracı olmayan öğelerdir.

Fakat suya varmadan önce ilk işareti aldı. Gözüne, kuzeyden gelen ve insan neslinden oldukları besbelli ve çok süslü dünyevi varlıklardan oluşan bir kalabalık ilişti. En sonunda dünyada yaşayan tüm halklardan oluşan bir kalabalık, bir ordu haline geldiler. Onlara, Bahdini olmayı kabul eden ilk insan olan Maidyo-Maungha (Maidyomaho) kumanda ediyordu. Maidyo-Maungha, Zarathustra'nın amcası Arasti'nin oğluydu. Dinsel kaynaklar, bu ordunun Fravaşiler'den oluştuğunu yazarlar. Bu mucizedeki Fravaşiler veya Fravardinler, bütün inananların, büyüme ve varolmalarını sağlayan bir içsel güçtür. Bu mucizeyle; insanlığın en sonunda tümüyle Bahdini'yi yani "hak dinine mensup" olmayı kabul edeceği anlatılmak isteniyordu.

Zarathustra, ırmağın akıntılarına yöneldi. Suyun beline kadar geldiği üçüncü akıntıya geldiğinde bir adamın görüntüsü belirdi. Bu, başmelek Vohu Mano (Vohu Manah) idi ve güneyden geliyordu. Vohu Mano ona; insandan ayrı ve insanlıktan önceki bir varlıkmış gibi göründü. Boyu bir insanın üç misliydi. Elinde, Dinkard'ın "arûs tâk" dediği parlak dal parçası vardı (mainog tâk-i dino). Peygamber adayı kısa bir süre sonra Daitya'nın 4.suyu olan Avşen rüt'e vardığında Vohu Mano'nun imajı daha bir gerçek görünüm kazandı.

Başmelek Zarathustra'ya; "maddi vücudundan soyutlan" diye emretti. Vohu Menah vecid içindeki peygamberin ruhunu, Ahura Mazda ve diğer beş meleğin göz kamaştırıcı huzuruna çıkarmıştı. Zarathustra; Ahura Mazda ve baş meleklerin parlak varlığından dolayı kendi gölgesinin yerden kaybolduğunu gördü. Gölgesi, Zarathustra huzurda bulunduğu sürece görünmeyecekti..

Peygamber adayının aldığı ilk emir şu oldu; "Ahura Mazda'ya saygı göster (inan), başmeleklere saygı göster (inan)!". Zarathustra daha sonra ilerleyerek "sorgu sandelyesi"nde oturdu. Artık söyleneceklerin söyleneceği an gelmiş, görüşmelere eşlik eden cennetin kapıları da ardına kadar açılmıştı. Olayı bizzat Ahura Mazda idare ediyordu. Dinin baş prensiplerinin Zarathustra'ya tebliğ edildiği bu görüşmeler gün boyu üç defa tekrarlandı.

Bu mutlu olaydan sonra O, artık bir peygamberdi. Müslümanlar'ın peygamberi Hazreti Muhammed de Mirac'da Allah ile, ama arada bir perde bulunaraktan konuşmuştu. Yahudiler'in peygamberi Hazreti Musa da Tur Dağı'nda Yahweh ile görüşürdü. Hazreti İsa tanrının oğlu olduğunu söylediği için çarmıha

gerilmişti, ki aşağı-yukarı yeryüzündeki tüm dinler de böylesine iddiaları bütün kutsal kitaplarda bulmak mümkündür.

* * *

Geleneksel kaynaklar (Zad-sparam kolleksiyonu, Dinkard, Zartuşt Nama, Vendîdâd vs.) Zarathustra'nın peygamberliğe yükseldiği yer olarak Daitya Nehri'nin kıyısını gösterirler, ki bu nehrin Airyanem Vaico'da olduğunu kaydediyorlar. İncelememizde de göstereceğimiz gibi, eğer Airyanem Vaico mytsel bir ülke değilse şimdiki Azerbaycan'nın ta kendisidir. Dâitya için ise ikisi de Medya'da olmak üzere iki aday vardır. Bunlardan birincisi ve en kuvvetli aday, Vendidad Fargard'ın (Farg I.S.3) bildirdiğine göre Araxes=Aras'tır. Aynı yayın, Dâitya'nın Gargistan (Gürcistan) dağlarından fışkırdığını da yazıyor. Fargard, Sasaniler'in; Vanguhi Daîtya'daki "Vanguhi"nin karşılığı olarak, Oxus İndus Nehri'ne "veh" dedikleri bilinmektedir. Bu durumda "İndus"u şöyle bir anmakta bilimsel tarafsızlık açısından fayda vardır. Bunu sadece bilimsel kaygı ile yapıyoruz, çünkü İndus vadisi, Brahmanizm'in sökülüp atılamadığı bir yerdi. Bir diğer gerçeği de -metinde Oxus ismi geçtiğinden- ifade edelim, ki Herodotus döneminde, Oxus ve Arexes aynı nehir olarak kabul ediliyorlardı. Oxus, ayrıca Amu-Derya'nın antik adıdır.

Jackson ise, ikinci adayı takdim ediyor. Buna göre Kuzey Medya'daki Safed Rûd; yani klasiklerde yer alan (Ptolemaeus) Amandhos, kuvvetli bir ihtimalle Dâitya'dır. Görüldüğü gibi klasikler Aras vadisini terk etmeye niyetli değiller. Modern araştırmacılar arasında bu iddiayı doyurucu bir şekilde yalanlayan hiçbir yayına rastlamadık.

Asıl sorun, Zarathustra'nın baba ocağının kıyısında bulunduğu Dareja Nehri'nin yeri konusunun tartışılmasından doğu-

yor. Önce Zarathustracılar'ın kutsal saydıkları dini yayınlara bakalım: 9.Yaşt; "barşnuş pati garinâm drajnahe" demek suretiyle Dâreja Nehri'inden bahsederken, Videvdad-19;' "drejya pati zbahari .... nmânahya puruşaspahya" cümlesiyle Zarathustra'nın babası Pouruşaspa'yı ve ailesini bu nehrin kıyısına yerleştiriyor. Bu iki eserin her ikisinin de M.Ö. 485 ile M.Ö. 250 yılları arasında, en genç bölümlerinin ise M.S.226'da ortaya çıktığını Nyberg(1935)'ten öğreniyoruz, ki bu eskilik onların güvenilirliğini ortaya koyar. M.S. 900'de yazılan Büyük Bundahışn'ın ise bu nehri hem Zarathustra, hem de İranvij ile bağlantılı gördüğünü şu cümleden öğreniyoruz; "dârâja rôt pat İrânvij ki.ş mân i puraşasp pitar e zartuşt pa bâr but". Cümle şöyle tercüme ediliyor; "Dârâja, kıyısında Zarathustra'nın babası Pouruşaspa'nın yaşadığı, İrânvij'deki bir nehirdir."

Bu dâreja Nehri'nin ve bulunduğu bölge olarak adı geçen İranvij'in İran Coğrafyası'ndaki yeri, araştırmacılarca günümüze kadar tartışılmış, neresi olduğu konusunda fikir birliği sağlanamamıştır. Bunun sebebi, Avesta'da adı geçen ve Ahura Mazda'nın yarattığı en iyi ülkeler dizisinin yorumudur. Zarathustracı yayınlarda yer alan ülke isimleriyle ilgili olarak araştırmacılar arası fikir birliği hiçbir şekilde sağlanamayacak gibi görünüyor. Sonuçta bu yayınlara dayanarak saptanan çağdaş yer isimleri tartışmayı daha da derinleştirmiştir. Bu arada işe, Vendidad ve 13.Yaşt ile birlikte Behistun yazıtları da karışmış, olay bazıları için çok kafa karıştırıcı hale gelmiştir. Bu "tarihi coğrafya"da; Saogdiana (Crava), Morgiana (Marguş), Baktriya (bâkhdim, bâkthiş), Nisâya (nisâim), Areiya (haroyum, haroiva), Kabulistan (Vaikereta), Gazne (Urvâ), Khnenta (Khnentem), Arachosia (harahvatim), Drangiana (Haitumant, haitumantem), Lugar Vadisi (Çaklıra), Bunir (Varena), Pencab (Hanta Hendu ülkeleri) ve Rahâ ülkeleri, aşağı yukarı kuzeyden güneye ve İran'nın

doğusunda kalmak üzere bir dizi oluştururlar. Araştırmacılar, bu ülkelerin çağdaş isimleri konusunda genel bir görüş birliği sergiliyorlar. İşi karıştıran, antik çağda adı Rhagae olarak geçen "Raga" ile Airyanem Vaedcah veya Airya Vaica (Airyanim Vaidca, Airya Vaecah) dır.

Tartışma Raga ve Airyana Vaica'ya dizide bir yer bulma gereği olup olmadığı, ikincisinin mitsel bir ülke mi olduğu, değilse yeri konusunda kilitleniyor. Eğer bu çözülürse, -Avesta'yı esas alanların kafasında- Zarathustra'nın doğduğu yer ve dinini yaymaya başladığı ülke belirlenmiş olacaktır. Avesta, daha sonraki Zarathustracı yayınlarda adı "İrânvij"e dönüşen Airyana Vaeca'nın "iki nehir arasındaki aluvyonlu topraklar" olduğunu anlatır. Bu ülke, "Ahura Mazda'nın yarattığı en iyi ülke"dir. Geleneksel yayınlar bu toprakları sulayan iki nehrin adının; Ranhâ ve Vahvi olduğunu yazarlar. Zarathustracı düşünceye göre "yaratma kaabiliyeti olmayan" kötülüğün simgesi Angra Mainyu, bunun yerine Mazda'nın yarattığı her varlığa kendi kötülüğünden özellikler katar. Vendidad'a göre Angra Mainyu bu güzelim bölgeye soğuğu kattı. Kışlar on ayı buldu. Bu süre boyunca ülkenin suları donuyordu. Vendidad'ın betimlemesinden anladığımıza göre Airyana Vaeca "soğuk, fakat güzel" bir ülkedir. Bu ülkeyi kutsanmış Dareja Nehri sulardı.

Bu durumda Airyana Vaeja'yı saptamak için ya iki nehirli ülkeleri, ya da Dareja'nın topraklarına can kattığı -biraz da soğuk- o güzelim ülkeyi arayacağız. Böylesine yerler arasında, göç yollarını da izlersek; Volga-Ural nehirleri çifti, Siri-Amu Derya Nehirleri çifti, Hari Rud-Helmand Irmakları çifti, İndus-Ganj Nehirleri çifti ve Hiddekel-Eufırat (Dicle-Fırat) nehirleri çifti arasında kalan ülkeler ilk bakışta göze çarparlar. Bunlardan sonuncusu olan Hiddekel-Eufırat çiftinin sınırladığı Mezopo-

tamya'nın bilhassa güneyi, Aryanlar'ın dışındaki halk gurupların yüksek uygarlıklar kurduğu bir toprak parçası olduğundan, burayı Hurri, Med ve Pers gibi İrani halkların orijinal vatanı olarak saptamak akıl kârı değildir. Ama Darmesteter Ranha'nın Tigris=Dicle olarak tarif edilebileceğini söyler. "Zend Avesta"'nın girişinde, bu iddiayı geliştirirken, eğer Tigris'in kuzeyini esas alırsak bazı sürpriz gelişmelerle iddia ciddiyet kazanabilir. Bu konuda Viştaspa'nın ülkesi ile ilgili yayınlar da bazı ipuçları veriyor.

İndus-Ganj çiftine geçersek, bu iki nehir arasında kalan dev kıtanın Branmanizm ve Budizm'in merkezi olduğu bilindiğinden burayı incelemeye bile lüzum görmeden geçmek durumundayız.

Bu durumda ilk durağımız Volga vadisidir. Videvdad-19'daki; "Karo masyo upa.âpo ranhaya" yani "Ranya sularındaki karo balığı", dizesinde geçen karo balığının "mersin balığı" olduğu ve bu balığın eski adı "Pâ" olan Volga'da da yaşadığı, gerçeğinden hareket eden Markwart(1931), Ranha'yı Volga ile özdeşleştiriyor. Ama yine biliyoruz ki, Ranha daha sonra bazı otoritelerce Araxes ile de benzer sebeplerden dolayı özdeşleştirilmişti. Bu durumda mersin balığının bize pek yardımcı olduğu söylenemez.

Aryan mitolojisine göre, dünyanın "zrayo vurukrtam" denilen bir deniz tarafından kuşatıldığını ve bu denizden iki nehrin çıktığını biliyoruz. Bu nehirlerin arasında kalan topraklar çok verimliydi ve inanca göre Aryani insanlar orada yaşarlardı. Zam yaşt, bu yeri, "Sistân-Zranga ve İran dağlarının sınırlandırdığı alan" olarak belirlerken, onunla eşzamanlı olmayan Mithra yaşt ise, daha önce bahsettiğimiz altı iklim bölgesinin merkezinde

kalan ve "hvaniratha-âr yaşayanam" dediği efsanevi Aryan ülkesini üç nehrin sınırlandırdığını kaydeder. Bunlar; kuzeyde Ranhâ, doğuda Indus ve batıda Dicle'dir.

Artık önemli ve üstünde spekülasyon yapılan nehir ikililerinden kuzeydekine; yani Siri derya-Amu derya ikilisine gelebiliriz. Grekler'in Oxus ve Jaxartes dedikleri bu nehirlerin arasında kalan platoya Araplar Mawera un-nehir derler. Tunç devrini burada karşılayan Aryanların, Hindistan'a göç eden gurubunun buradan ayrılmasından sonraki ilk göç hareketi, aşağıyukarı M.Ö.1500'de, İran'ın dağlık arazisine yerleşen Sarasvatiler'in ve onların bir bölümü olan Mittaniler'in güneybatıya doğru hareketlenmeleriyle gerçekleşti. En önemli insan dalgası ise, bilindiği gibi M.Ö.800'lü yıllarda Mada ve Parsalar'ın bölgeyi terk etmesiyle oluştu. Bu durumda çok sonraları şekillenen Avesta'nın genç bölümlerinin, Sasaniler döneminde İranvej olarak anılmaya başlanan Airyana Vaico'ya bu coğrafyayı uygun bulduğu düşünülebilir.

Nyberg bu bölgenin Maveraünnehir'inde ötesinde yer aldığını kaydeder. Fakat kendisi hariç. hiç bir araştırmacı Zarathustra'nın burada doğup, güneyindeki Sogdiana'da dinini şekillendirdiğini iddia etmediği gibi, belki de Peygamber'in kendisinin, bu bölgenin hemen güneyinde yerleşik olan insanlar tarafından öldürüldüğüne dair tradisyonun iddiaları ve katı dille kanuşan yayınları vardır. Eğer Zaratuhstra'nın ailesinin Sogdiana (Maveraünnehir)'nın kuzeyinde yerleşmiş olduğu iddiasından vazgeçilirse ve Aryanların o bölgeyi uzun süre yurt edindikleri gerçeğinden hareket edilirse bazı araştırmacıların yakınlık gösterdiği "Oxus ve Jaxartes'in arasında yer alan Aryan anayurdu" tezi kabul edilebilir. Kuzeyinin değil tabii. Böylece Avesta'nın İranvij'i, dünya coğrafyasındaki yerini burada bulabilir.

* * *

Bazı araştırmacılar, kendilerini sonradan sahneye çıkan Xwarizmaya fikse etmiş durumdadırlar. Buna sebep, Pers yazıtlarında kaybolan İranvij'in, bu yazıtlarda yerini Kwarizm'e "kaptırması"dır. Oxus'un güneyindeki Merv ve Herat yörelerindeki Hvârazmış, çok eski Pers yazıtlarında, 10.Yaşt'taki Khvairizem veya Xwarzim'in bozulmuş bir şekilde okunuşudur. Grekler bu bölgeyi Khorasmioi olarak kaydederler. Bu ismin Vendidad'daki Airyanem Vaico'nun karşılığı olarak kullanıldığı fikri pek çok yazar tarafından sıcak karşılanıyor. Bu konuya az sonra yine döneceğiz.

* * *

Şimdi son olarak Hari ve Helmand nehirleri çiftinin suladığı alana geçebiliriz. Bu iki nehir de Hamun Gölü'ne dökülürler. Bu alanda uzanan ülkeye Siestan deniyordu. İşte bu Siestan acaba Airyana Vaico mu diye çok tartışılmış ve Ahura Mazda dininin ilk ve en çok tutunduğu ülkelerden birinin burası olması hasabıyla Airyano Vaico yarışında çok taraftar kazanmıştır. Gnoli ise, Avesta'nın tetkikinden şu sonucu çıkarıyor. Vadi (Ragha Vadisi) -ki Airyana Vaico ve Ragha bağlantılıdır- dağlara yakın bir yerde aranmalıdır. Bu yerin bir tarafında Arachosia (Haraxvaiti ve Drangiana, Haitumant), diğer tarafında Lûgar (çaxra) vadisi bulunmalıdır. Arachosia ve Drangiena; Argandâb ve Hilmand'ın suladığı güneyde, buna karşın Lûgar vadisi daha kuzeyde; Kabulistan ile Bâbâ Dağı'nın güneyinde bir yerde aranmalıdır. Sahayı daha da daraltırsak, iyi bir tahminle burası; Gazni Bölgesi ile, Argand Suyu ve Hilmand Irmağı'nın birleştiği yer arasındaki bir alandadır. Bu alanda, zamanımızın Zamin Dâvar ve Qal'at-i Gilzay'ı da yer almaktadır.

Bunu dayandırıldığı Zamyâd Yaşt (Yt-19), Zarathustra'nın yaydığı dinin en çok tutunduğu yerlerin "merkezi" olarak, Kansaoya Gölü'nden ve bu gölden kaynağını alan Haitumant Irmağı'nın bulunduğu bölge veya ülkeden bahseder. Bazı diğer araştırmacılar, yukarıda bahsedilen Avestik yerlerin, İran-Afganistan sınırındaki bataklık gölü Hâmûn ile oradan kaynağını alan Hilmand Nehri'ne tekabül ettiklerini ileri sürerler. Bu yerler, Ahura Mazda Dini'nin "doğduğu ülke" olarak kabul ettikleri Seistan'dadır.

Mihr Yaşt, Airyana Vaico yerine "Kwairizem" adını kullanınca gürültü daha da arttı. Antik değeri çok daha yüksek olan Vendidad-1 ise Ahura Mazda'yı özetle şöyle konuşturur: "Ben, bütün Aşa (düzen, inanç ve adalet meleği) bölgelerini yaratanım. Bu bölgeleri, Râman yerleşim bölgelerinde mutsuz olarak yaşayanları mutluluğa çağırmak için yarattım. Eğer bu bölgeleri yaratmasaydım, insanların tümü mutluluğu bulmak için Airyanêm Vaico'ya yığılırlardı."

Bu iki kaynaktan hareket ederek araştırmalara girişen; Markwart(1901), Lommel (1930), Nyberg (1937), Christensen (1943), Henning (1951), Gershevitch (1959), v.s. gibi yazarlar, çok ayrı sebeplerden (bazan zıt) ve çok ayrı sonuçlar çıkararaktan da olsa Airyanêm Vaico'yu Khorasmiya (Khwarizm) ile özdeş sayarlar. Bunların önemli bir bölümü ise, Khorasmiya'nın milattan takriben altı yüzyıl önce, Doğu'daki tüm Aryan ülkelerini kapsayan bir federasyon oluşturduğunu söyler. Boyce, böylesine bir devletin varlığına karşı çıkıyor. Böyle bir devlet olsa bile, bu federasyonun M.Ö. 7.yüzyılda bitmiş olması gerektiğini, çünkü Cyrus'un doğu seferinde, yaşadığı bilinen tek ülkenin Baktriya olduğunu kaydeder.

Ctesias (M.Ö. 400'lü yıllar); "Baktriyalılar Asurlular'a, Nineva savaşında Medler'i yenmeleri için yardım etmişlerdi" der. Çünkü muazzam bir askeri güç haline gelen Medler, Baktriyalılar'ı korkutmuş, M.Ö. 700'lü yılların sonunda veya 600'lü yılların başlarında onları tamamen nüfuzları altına almışlardı.

Bir süre sonra, "yarı" Pers Cyrus (Kuraş), anası Amytis'in babası olan son Med kralı Astyages(Iştumegu)'e karşı başkaldırdı. Yapılan üç meydan savaşından, Baktriya ve Mezopotamyalılar'ın yardımıyla galip çıktı ve İran'ın kaderini ellerine aldı. Ctesias, yukarıdaki akrabalık ilişkilerini başka türlü veriyor. Bu Grek düşünürünün bahsettiğine göre, Amytis önceleri babası tarafından Spitama ailesinden biri ile evlendirilmişti, ki bu aile, Zarathustra'nın ailesidir. Spitama adı, Gathalar'da "Spitama Zarathustra" şeklinde geçer. Ctesias, Kuraş'ın; "hükümdarlığına meşru bir temel kazandırmak için son Med Kralı'nın kızı olan Amytis'i kendi nikâhına almıştı" diyor. Prenses "çeyiz" olarak tüm Medya'yı Cyrus (Kuraş)'a takdim edecekti. Hangisi gerçek olursa olsun Cyrus (Kuraş); ya kayınpederine, yada dedesine isyan etmiş, onu öldürerek İran'a hakim olmuştu..

Söz Spitama ailesinden açılmışken araya bir belge daha sıkıştıralım: Babil bilindiği gibi Medya'ya komşu önemli bir ticaret merkezidir. Buralı tüccarlar Aturpatakan'a, Parsa'ya ve daha başka Aryani yörelere alışveriş için giderlerdi. Bu işadamlarından biri de Babil'li Muraşu'dur. Muraşu, iş ilişkilerini tabletlere kaydederdi. Bu tabletlerden birinde (kbz. The Museum, 1912) "işpitamu" ailesinden söz eder. Bu tabletler sadece iş ilişkilerini aksettirdiklerinden ve politik bir amaçla saptırılmadıklarından, son derece güvenilirdirler. Burada adı geçen işpitamu, Spitama'nın Babil dilindeki yazılış şeklinden başka bir şey değildir, ki Ctesias'ın ki ile birleştirildiğinde Spitama ailesinin Medyalı'lığı daha bir açıklık kazanır.

Biz olayımıza dönelim; Baktriyalılar'ın bu başkaldırı fırsatından yararlanarak Medler'e karşı Kuraş'ı desteklediklerini hem Ctesias'tan, hem de Çağdaşı Herodot'tan öğreniyoruz. Ama Medya ile işini bitirip İran'daki iktidarını sağlamlaştıran Kuraş, kendisine yardımcı olanları teker teker temizledi, ülkelerini; o zamanki adı Achaemenler olan Pers krallığına bağladı. Kendisini de "kralların kralı" ilan etti.

Buradan şunu anlıyoruz; Pers hükümdarları ta başından beri, karşılarında aşağılık duygusuna kapıldıkları Medler'i her zaman baş rakip olarak görmüşlerdi. Onların tekrar canlanmalarını istemedikleri kesindi. Kuraş gibi, Darius (Dara) gibi, Xerxes gibi Pers Hükümdarları, yazıtlarında Ahura Mazda'ya sahip çıkarlar ve onu "Aryan Tanrısı" olarak sunarlar. Ayrıca bu yazıtlarda "ilk" Mazdacı ülkelerden bahsederler, ama ne ismen Medya'dan ne de Medyalı Peygamber Zarathustra'dan bahsetmezler (Bkz. Darius ve Xerxes yazıtları, Cameron, 1948). Bazı otoriteler bunun Pers krallarının kendilerini Ahura Mazda'cı saymalarından ileri geldiğini, Peygamber'in adını din ile özdeşleştirmek istemediklerinden dolayı Zarathustra'nın adını anmaktan kaçındıklarını yazarlar. Ama biz, İran'da cereyan eden olayları da dikkate aldığımızda, Ahura Mazda'yı Pers'in "ulusal tanrısı" haline getirmeye çalışan, bunu basamak yaparak fetihler yapmayı tasarlayan Pers kralları Darius ve Xerxes'in hiç de öyle düşünmediklerini görürüz. Bu "kudretli hükümdarlar", bu kez de Magular'a kafayı takmışlardı. Çünkü onlar Ahura Mazda'yı kendi Panteonları'nın başına getirirken, Medyalı Magular hem dine hem de Peygamber Zarathustra'ya çoktan sahip çıkmışlardı. Bu ise, bir din adamları sınıfına sahip olmayan Persler'in Magular'dan, hem de "onların peygamberi" Zarathustra'dan uzak durmalarına sebep oluyordu. Bilindiği gibi o çağlarda din adamları çok etkindi. Sorun, Med'li Maguları dışlayarak, ama

Ahura Mazda'yı sahiplenerek onlar açısından geçici bir çözüme kavuşturulmuştu.

* * *

Henning(1947), Halle(1947) ve Altheim(1957) gibi araştırmacılar, Zarathustra'nın dinini ilk kez tebliğ ettiği ve adı Avesta'da Airyano Vaeco olarak geçen toprakları da içeren bir federasyondan bahsederler. Aralarından bazıları, bunun; Peygamber'in koruyucusu "Kavi Vişţaspa'nın yönettiği ve Xwarizm'i de içeren bir devlet" olduğunu ileri sürer. Görünürde Avesta'nın geleneksel çizgisine yaklaşan bu gurubunkine benzer görüşler Markwart(1938) ve Gershevitch'ten(1959) de gelir. Yukarıdaki araştırmacıların görüşleri aynen olmazsa da Rus meslekdaşları Tolstov(1948) ve P'Jankovca destekleniyor. Masson(1959), Sogdia'daki kazılarda bir sulama kanalları sistemi ortaya çıkarmıştı, ki bu, ancak merkezi ve güçlü bir devletin işi olabilirdi. Bu devlet "tabii ki" Khorazmiya olacaktı. Khorazmiya ise "Airyana Vaeco" idi.

Bütün bu iddiaların gerçek olduğunu kabullensek bile geriye yine de bir soru kalıyor. Gathalar'da adı geçen daivalar ve daiva-yasnacılar acaba gerçekten dünya coğrafyasının o tenha köşesinde mi faaldiler? Bu dinsel gurup için başka bir toprak parçası "daha uygun" düşmezmiydi? Daha açık bir deyimle daiva-yasnacılar, Kuzey-Batı İran'ı vatan edinmemişler miydi?

Avesta; Burrow(1973)'un da dikkat çektiği gibi zaman zaman "mâzana"ların "daiva"larından bahseder. Bunun anlamı, Gathaların yazarının böylesine bir dini gurupla veya böylesine bir insan topluluğuyla ilişkili olduğuydu, veya bunlarla problemlerinin varlığıydı. Öyle ya, neden bir peygamber, durup du

rurken ideolojik mücadeleye girmek suretiyle diğer bazı insanları kendisine düşman kılsın? Mesela Ortadoğu kaynaklı Kuranı Kerim neden Konfiçyüs'ten, Buddha'dan veya dünyanın uzak bir köşesine sıkışmış bir başka inancın temsilcilerinden değilde, özellikle çevredeki geçmiş inanç guruplarından biri olan "Beni İsrail"den bahseder? Çünkü islami inancın yayılma yıllarında, etrafta direnç gösteren dini odakların başında Yahudiler geliyordu.

Bu durumda biz, yeni bir dini yaymaya çalışan Zarathustra'yı "kızdıran" ve İran Coğrafyası'ndaki belirli bir alanı yurt edinen "mâzana"ları aramak durumundayız. Bu mâzana sözcüğü, Günümüz Kürtçesi'nde hala "mezın" şeklinde ve o zamanki anlamıyla kullanılıyor. Mezın=Büyük, kocaman demektir. Bu Mâzanalar'ın ülkesi Mâzana olarak Avesta'da geçmez. Ama Gnoli'nin(1980) bütün itirazlarına rağmen, Avesta'da zikredilen Mâzandarân, Mâzanalar'ın ülkesiydi ve Albruz Dağları ile Hazar Denizi arasındaki bölgeye antik çağda verilen bir addı, ki oranın şimdiki yurttaşları olan Gilanlılar Madalar'ın soyundan gelirler ve Medli'dirler. Şimdiki Gilan Halkı arasında bugün bile tarihi tarife uygun, iriyarı vücutlu ve Kürtçe konuşan bir de halk gurubu yaşamaktadır. Mazanalar, daeva tapıcılarıydı ve İranlılar'ın geri kalanlarına dini inançlarından dolayı düşman idiler. Bu ülkeye "Div"lerin ülkesi deniyordu. Div=Dev bugün bile Kürtçe'de geçerli bir kelimedir ve Türkçe'ye de geçmiştir. Bu daiva veya daevacılara drugvant veya drugvat yada drvat der Avestacılar. Kelimeyi tahlil edersek; drug=derew bugünkü Kürtçe'de de aynı anlamda, yani"yalan" anlamını veracak şekilde kullanılıyor, ki Avesta'daki anlamı da budur. Vant ve vat fiili de Kürtçenin bugünkü Zazakisi'nde Avesta'dakiyle aynı anlama geliyor. Buradaki vat kelimesi Zazaki'de "söyledi" anlamında kullanılır. Bu Avesta'da da aynı anlama gelir. Böylece

drugvant bileşik kelimesinin anlamı; yanlış, yalan, doğru olmayanı söyleyen olarak ifade edilebilir ve bu o zamanlar Behdini olmayan daeva-yasnacılar için kullanılan bir sıfattı.

Mani dininin; "Xvastuânıft", yani "cehennem yoluna yönlendirilen adam"lar olarak "divasn"=daeva-yasnacı insanların, daivaları tanrı ve tapılması gereken kutsal varlıklar olarak kabul ettikleri ve onlara canlı yaratıkları kurban etmek suretiyle memnun etmeye çalıştıkları biliniyor. Dinkard, bunların; "ilahi ceza ve mükafata inanmayan şeytan tapıcıları" olduklarını kaydediyor.

Büyücüler, şeytanı kurbanlar sunmak suretiyle yatıştırmayı amaçlarlardı. Onların "hükümdarı"na eskiden "Ahriman" deniyordu. Ahura Mazda'dan nefret eden daiva'cılar, O'nun dinini yok etmeye, yerine Ahriman'ınkini getirmeye çalışmakla her şeyi düzelteceklerdi. Dinlerinin icaplarını ve ibadetlerini karanlıkta ve büyük bir gizlilik içinde yerine getirirlerdi. Buna "nihâniktom duvârişnîh" deniyordu. Bazı yazarlar, bu gizliliğe Behdiniler'den duydukları korkunun sebep olduğunu, Herzfeld'in 1936'da çözümünü yayınladığı Xerxes yazıtlarından öğreniyoruz ki, bunlar çok eskidir (Xerxes, M.Ö.186-465). Burada Xerxes, Daivalar'ın tapınaklarını yıktığını, aynı yerde Ahura Mazda'ya taptığını, "Daiva'lara tapma yasağı" getirdiğini övünerek anlatır.

Daiva (Div) sözcüğü, Zarathustra öncesi mitolojiden ödünç alınan bir sözcüktür. Bu, Aryanlar'ın bir kısım tanrılarına verdikleri sıfattır. Tanrılar arasından zamanla "ahura"lar oluştu. İşin bu kısmı Hint-İran toplumunda ortaktır. Hint ahuraları daha sonra "asura" adını alarak tanrı olarak kalırken, İran'daki daivalar tedricen şeytan, ifrit ve kötü ruhlar dizisine dönüştüler.

Dinlerin en fazla sistemleştiği Medya'da, Magu denilen ve toplumun Aryaman tabakasına mensup bir sosyal gurup öne çıkmıştı. Bunlar toplumun hem yerel önderleri, hem de dini liderleriydiler. Herodot (M.Ö.400'lü yıllar), bilindiği gibi Magular'ı Medya'yı oluşturan altı aşiretten biri olarak zikreder. Bunlar, devirlerinin aydınlarıydılar ve Zarathustra öncesi dinlerin tümüne liderlik etmişlerdi. Böylece ikinci tesbitimize varıyoruz; Daiva-yasnacılar'ın rahipleri de Medyalı Magular'dır.

Akla gelebilecek bir ihtimali silmek için kaydedelim, Magular Pers değillerdi. Onlar Pers olmak şöyle dursun, Artaxerxes dönemine kadar (Gershevitch-1959), bu halkın kralları tarafından hep işkencelere uğratılmışlardı. Bunun en açık delilini hem bu kralların yazıtlarında, hemde Grek'li yazarların yapıtlarında izlenebilir. Dara, Behistûn yazıtlarında Magu rahibi Gaumata'nın isyanından söz eder. Buna göre; Gaumata, kendisini Cambyses(Kambuciya)'in kardeşi Bardiya olarak tanıtır ve başkaldırır. Oysa bu sahtekarlıktır, çünkü yine Dara'nın iddiasına göre Cambyses kardeşini daha önce öldürmüş, fakat olayı gizli tutmuştu. Gaumata'nın isyanı kısa bir süre içerisinde oldukça geniş bir taraftar kitlesi kazanmış, bu arada kral Cambyses'in kellesi de alınmıştı. Ama bir müddet sonra Dara, anlaşıldığı kadarıyla bir saray darbesi düzenlemiş, altı arkadaşı ile birlik olup Gaumata'yı öldürerek krallığını ilan etmişti. Bu bahane ile Medya'ya yönelen Dara, büyük bir Magu katliamı gerçekleştirdi. Böylece hem Medler'in, hem de halkın yerel önderleri olan Magular'ın gözleri korkutulmuş oluyordu. Persler bu olayın sevinci içinde, katliamın gerçekleştiği "5 Kasım" gününü en büyük ulusal bayram ilan etmişlerdi. Herodot bu bayrama "Magufonia" demekteydi. Tesias, Persler'in bayram yaptıkları "magufonia" şenlikleri sırasında, Magular'ın korkudan evlerine kapanarak yeni bir katliama hedef olma ihtimalinden korun-

maya çalıştıklarını aktarır. O sırada Magular'ın o dönemde, Zarathustracı olduklarını kaydetmeye bile gerek yok. Bu konuda Mills (1906)'ya da bakılabilir, ki benzer görüşleri ileri sürüyor..

Xerxes döneminde tüm Magular; yani Mazdacı, Mithracı ve daeva-yasnacı tüm Medyalı din adamları daha da sıkı baskılara maruz kalınca kendilerine yeni yerleşim ve faaliyet alanları aramaya başladılar. Bunlar Mezopotamya'ya, Suriye'ye, Anadolu'daki Lidya'ya, Kapadokya'ya ve Pontus'a yayılmışlardı. Oradaki dini akımları etkiledikleri gibi, Lidya'daki Hypapa ve Hierocaesarea'da bir "daiva" tanrıça olan Anâhitâ için tapınaklar bile inşa ettiler. Xerxes dönemindeki bu göç hareketi, Batılı Grek düşünürlerinin Maguları daha fazla tanımalarına yol açtı. Gershevitch(1959), bu dağılışın Batılı Mithralar'ın geliştirilmesini de birlikte getirdiğini bildirir. Sonuç olarak, bu Pers krallarının Magular'a yaptıkları baskılar, Medler'in dirilişi ihtimalinden ne derecede korktuklarının bir işaretidir.

Özetlersek: Zarathustra, Gathalar'ında "daiva" kavramına çok sert ve devamlı saldırılar yöneltmektedir. Peygamber'in bir Gatha'sında(Yasna 32.4) daiva-zuşto olarak daiva-yasnacılığı mahkum ettiğini biliyoruz. Daiva-yasnacıları Avesta'nın daha genç bölümlerinden de tanıyoruz. Bu dini akımın tanrı olarak kabul ettiği ve drugvatların taptıkları daivalardan, dini metinler açıkça ve mahkum ederek bahsederler. Daivalar'ın bunca tepkiyle karşılanması, Zarathustra'nın dinini yayarken onlara tapanlardan zarar gördüğünün işaretidir. İnsan, birilerinden zarar görmek için, onlarla bir yerlerde karşılaşmak durumundadır. Bu, aynı coğrafyayı hem Zarathustra'nın, hem de daevacıların paylaştıkları anlamına geliyor. Yukarıdan beri yaptığımız belirlemelerin; yani Mazandaranlar'ın ülkesinin Hazar Denizi'nin güneyinde olması, daiva-yasnacıların dini liderlerinin Medyalı

Magular olması, bu dinin şekil değiştirerek de olsa Kürdistan'da hala yaşıyor olması gibi gerçeklerin ışığında, bu dini akımın mensuplarının coğrafyasının Medya ile çakıştığı sonucuna varırız. Daha önce de kaydettiğimiz gibi, daiva-yasnacılar'ın dini, tarihleri boyunca hırpalanmış, horlanmış, dışlanmış ve katliamlara uğramış olan Yezidi Kürtleri'nin dini ile hemen hemen aynıdır. Dolayısıyla Zarathustra'nın yaşadığı dönemlerdeki Daiva-Yasnacılar, günümüzün Yezidi Kürtleri'nin atalarıdırlar. Bu, yerleşim yerlerinin aynılığı ile de sabittir. Yezidi dininin iyi anlaşılmadığı kanısını da taşıyoruz.

Yezidi kelimesinin kökeni büyük bir ihtimalle Yazata'dan geliyor, ki anlamı "tanrı"dır. Bu isim, Müslümanlara ve Mazdacılar'a rağmen kendilerine verilmiştir. Din ve Ahlak Ansiklopedisi, bu dinin mensuplarının Hazreti Muhammed ve Hazreti İbrahim'i peygamber olarak kabul ettiklerini, Hazreti İsa'yı ise insan kılığına girmiş olan bir melek saydıklarını kaydeder. Zaman içinde bölgedeki dinlerden etkilenen ve bir zamanlar hiçbir fertleri okuma yazma bilmeyen cesur Kürt insanlarının bu bölümü, Osmanlılar tarafından, "askere gitmeyi red ettikleri" gerekçesiyle Kafkasya'ya sürülmüştü.

Dinlerinin prensiplerini hep saklı tutmak zorunda bırakıldılar. İnançlarının en temel öğesi, Melek Tavus(Müslümanlar'ın Şeytan dediği varlık)'un, "üst düzey tanrı" tarafından "yaratıcı" olmakla "görevlendirildiği" anda ortaya çıkar. Bundan dolayı O, yezidiler tarafından tapılmayı hak etmiştir. Benzer şekilde eski Daivacılar; "iyi tanrı ile birlikte kötünün de yaratıcı olduğu"na inanırlardı. Mithracılar da "Deo Arimanio"ya kurban keserlerdi, ki bu yatıştırma amaçlı değilse, bal gibi tapınmadır.. Yezidilere göre karanlık, sadece aydınlığın yokluğunun ifadesidir. Aydınlık gelir, karanlık gider. Kötü ise, müsbet veya pozitif şeylerin

olmamasının ürünüdür. Pozitif şeyler oluşursa kötülük gider. Bu iyi şeyler, "Tanrının gözünde iyi olan şeylerdir ki, bizim noksan anlayışımızla yolumuzu bulmak için hizmet eder. Yezidiler'in dini kitabı Yalvah şöyle der; "Ben, iyiliğin ruhu; her olayın içinde ben varım, ki dıştakiler buna 'kötü' diyorlar."

Liderleri veya peygamberleri, Şeyh Adi ben Musafir (M.S.1155'de öldü)'in uzak atalarından ödünç aldığı bu ilginç düalizm, Mazda dininin bozulmaya yüz tuttuğu dönemde, bu dinde de gözlenebildi. Yezidilerin Mitolojileri eski Aryan Mitolojisi'nin bir nevi devamıdır. Ahriman, yezidilikte daha bir güçlenmiş olarak; Melek Tavus'tur. Herşey, Daiva-yasnacılığı değiştirerek de olsa, daivacıların bu cesur torunlarının, ata yadigarı olan eski dini sürdürdüklerini açıkça gösteriyor.

Bu durumda Airyanem Vaico eğer gerçekten mitsel bir ülke değilse, eğer Avesta ve diğer Zarathustracı yayınlara başka bir alternatif getiremeyeceksek -ki ufukta daha henüz böyle bir ihtimal yoktur- Avesta'da adı geçen bu ülke, daiva-yasnacıların yurdu olan; Aturpatakan veya Adharbadagan ile özdeştir. İçinden Aras Nehri (Vanguhi Dâitya) geçer. Bu da modern çağın Azerbaycan'ıdır.

* * *

Bütün bunlardan sonra, şimdi Ragha'yı ve Darej Nehri'ni kendi asıl coğrafyalarına yerleştirebiliriz, ki bu yerler, Zarathustra'nın baba ocağının bulunduğu yerlerdir. Daha önce Vendidad'ın; "Râg si toxmag Adurbâdagân" dediğini kaydetmiş ve Adurbâdagân'in, "eğer Gnoli müsaade ederse" Azerbaycan'ın eski adı olduğunu söylemiştik. Pehlevi dilinde ve I.Xusrew (531-378) döneminde yazılmış olan Vendidad, bu cümlenin de-

vamında; "... ast ki Ray gowid", yani; "Şüphe payı bırakaraktan, Ragâ, Adurbadagân'dır, fakat bazıları onun (Raga'nın) Ray olduğunu söylerler" diyor. İşte bundan hareket eden Gnoli, Raga ve Ray'ı kesin bir dille ayrı birer ülke veya bölge imiş gibi düşünüyor. Adurbâdagân'nın," tam anlamıyla Adarbâycân olamıyacağını" da kaydediyor. Bütün dikkati ile 13.Yaşt'taki "Avesta Coğrafyası"nın gösterdiği ülkeler zincirinin içinde, Batı'da yer alan Azerbaycan'ın çok "iğreti" durduğuna inandığından, kaynaklar eski isimleri bırakıp direkt "Azerbaycan" deseler bile o yeni bir Azerbaycan'ı Doğu'da bulmakta gecikmeyecektir. Raga'yı Hindukuş Dağlarının vadilerinde keşfettiği gibi..

Biz daha önce "Büyük Bundahişn"den bir cümle almıştık (Bdh.20.38). Anlamı söyle: "Daraja İrânvej'de bir nehirdir. Onun kıyısında Zarathustra'nın babası Pouruşaspa'nın evi bulunuyor." Bundahişn'de ise (Bdh.24.15) şöyle bir cümle vardır; "Dâreja rût rutbârân rat mamanaş mân-i abitar-i Zaratuşt pavan bâlx. Zaratuşt tamman zat". Anlamı (West); "Dareja Nehri, kutsanmış nehirlerin şefidir. Bu, Zaratuşt'un babasının onun kıyısında ikamet etmesinden, Zaratuşt'un orada doğmasından dolayı(dır)." Zat sparam, Zarathustra'nın baş melek Ameretat ile o nehrin sarp kıyılarında buluştuğundan (görüştüğünden) bahseder. Vendidad'da aynı doğrultuda bir cümle kullanır, ki daha önce nakletmiştik.

Büyük İran-İslam yazarı Kazwini(1263), "Zaraduşt, Magular'ın Peygamberi, kökünü buradan (Adarbaicandan-NB) alıyor" diyor. Kazwini ayrıca Adarbaican'daki Sabalan Dağı'nı da Zarathustra'nın inzivaya çekildiği yer olarak tanımlar. Yazar, ayrıca bu dağdan kaynağını alan buz gibi sulardan da bahseder, ki bu sular Daryai'yi beslerler. Zad Sparam'ın yazdığı kitaplardan arta kalanlar, kaynak olarak günümüzdeki en önemli yapıtların ba-

şında gelirler. Burada yazar; "pavan darejin zbar"da, yani "Darej'in sarp kıyılarında" vahiy geldiğini kaydeder. Bütün bunları dikkate aldığımızda, marjinal bir hata payı ile, Avesta'da adı Darej olarak geçen ve anlamı Kurmanci'deki direj ile aynı, yani "uzun" olan bu nehir, bugün adı Daryai Nehri'ne dönüşmüş olan nehrin ta kendisidir. Sabalan Dağı'ndan kaynaklanır, Aras'a dökülür. Yörenin, daiva-yasnacıların da yurdu olması, yüce ve dinsel mitlerle kutsanan Sabalan Dağı'nın varlığı, bölgeyi etkileyen uzun ve harika bahar, muazzam palamut ve meşe ağaçlarından oluşan ormanları ve dağdan kaynağını alan nehir ile birlikte herşey Zarathustracı dini kitapların ve islami yazarların betimlemelerine ne kadar da uyuyor. Aksini düşünürsek; ne neredeyse bir çöl görünümündeki Hamun Gölü veya bataklığı yöresi, ne kuş uçmaz-kervan geçmez Hindukuş Dağları'nın vadileri, ne de toprakları kurumaya, çölleşmeye yüz tuttuğu için terkedilen Amu ve Siri Derya arasındaki topraklar, dini kitapların; "cennet Aryan anavatanı" betimlemelerine yaklaşmaz bile.

* * *

Raga ismi Avesta ve diğer dini kitaplardan 19 Yaşt ve Videvdad'da geçer. Videvdad'ın kaydettiğine göre Ahura Mazda şöyle konuşur; "Ben Ahura Mazda, Ragâ Thrizantum'u 12. en iyi ülke olarak yarattım.." Bu cümledeki "thrizantum"; thri=hîri (zazaki)=üç ve zantu=kabile sözcüklerinin oluşturduğu Medce bir tabirdir. Gershevitch'in (1959) de bildirdiğine göre Zantu'nunda "kabile" olarak içinde yer aldığı dörtlü sosyal dizi Medler'e özgüdür. Konuya dönersek, karşımıza yine araştırmacıların; Darius Yazıtları, 13.Yaşt ve Videvdad'da yer alan ülkelerin sıralanması konusundaki kavga çıkar. Araştırmacıları; Rigveda ile Avesta'nın çağdaş olmadığı konusundaki görüşleri kesin bir şekilde ayırıyor.

Rigveda ile Avesta'nın veya Gathalar'ın çağdaşlığı konusundaki tartışmaya, bu kez inançlı ve çağdaş bir Zarathustracı olan Ardeşir F. Khabardar, yazdığı oldukça kalın (1951) kitabıyla katılıyor. Bu yazar; Gathalar'ın Rigveda'dan da önce yazıldığını, Avesta'dan önce hiç bir dini kitabın yazılmadığını, bütün dinlerin sadece Zarathustra'yı takip ettikleri kaydeder. Khabardar, Gathalar'a bir de ömür biçer; "zamanımızdan 8500 yıl önce yazılmışlardır!"

Araştırmacılar bazı benzetmelerden hareket ederlerse, hele buna inançlarını da katarak düşünürlerse o zaman Khabardar'ın yaptığını yapabilir, Hindukuş Dağları'nda, eline yontma taştan yapılmış baltasını almış vaziyetteki bir Zarathustra'nın, av molalarında dini şiirler yazdığını v.s. kaydedebilirler.

Oysa, aynı ırkın mitolojisinin ürünü olan ve muhtelif dini liderlerin yazdıkları kitaplarda bazı benzerliklerin bulunmasından daha doğal bir şey yoktur. Elimizde bir 10.Yaşt var. Bu yaşt'a "Mithra Yaşt" deniyor ki Pehlevice'de adı "Mihir Yaşt" olarak geçer. Bu Yaşt, Zarathustra'nın yaşadığı dönemden sonra yazılmış olan Yaştlar'dan daha eski bir dille ve Gathalar'ın şekillendiği dönemden bir hayli önce oluşmuştur. Zarathustra'nın ölümünden sonra, Mithra dinini Ahura Mazda dini ile bağdaştırmaya çalışan Magular'ın gayretiyle bu Yaşt'ın metni üstünde ufak tefek değişiklikler yapılmış ve Avesta'ya sokuşturulmuştu. Bu değişikliklerle Mithra, artık bir pentaona sahip olan mazdacılıkta düşük rütbeli bir tanrı haline getiriliyordu. Yaşt'ın kendisi ise Zathustra'ya mal edilivermişti. Ama Nyberg'nin de dikkat çektiği gibi; bu Yaşt Mithra sisteminin bağımsız bir dini kitabıydı ve Zarathustra'dan çok önceleri mevcuttu. Diline gelince, Gathalar'ın diline çok yakındı. Benzer görüşleri Mills(1913) başta olmak üzere birçok araştırmacıdan izlemek mümkündür.

Şimdi yukarıdaki mantık silselesini çalıştırırsak; Rigveda'nın dili, Mithra Yaşt'ın diline benziyor, Mithra Yaşt'da eski olduğuna göre, "Gathalar'ın çağdaşı" sayılan bu yaşttan etkilenerek yazılmıştır mı demeliyiz?.. Ya da biraz hata payı ile "Rigveda ve Mithra Yaşt çağdaştırlar, o halde her iki dinsel eser birbirini etkileyerek oluşmuşlardır mı demeliyiz? Khabardar'ı bir tarafa bırakırsak, bu defa Batılı bazı araştırmacıların linguistik benzerliklerinden tarih saptama yöntemine döneceğiz.

"Mithra Yaşt'ın dili, Gathalar'ın dilinin benzeridir.. O halde bu iki dinsel eser çağdaştır. Bu biraz ters bir saptama değilmidir? İran'da hemen hemen aynı zaman dilimi içinde, biri Mithraizm, diğeri Mazdaizm olmak üzere iki din birden ortaya çıkıyor demektir. Fakat biz, Boğazköy Yazıtları'ndan, Mithraizm'im M.Ö. 1400'lü yıllarda "yaşlanmakta" olduğunu biliyoruz. Mithraizm, kökü taş devrine dayanan bir dindir ve Batı'da ortaya çıkıyor. Mazdaizm "belirsiz" bir tarihte İran'da, Rigveda M.Ö. 1700'de (takriben) Hindastan'da.. Tek bağları ise dilleri.. Burada bir sır yatıyor olmalı..

Biz bazı dinsel metinlerden şunu çıkarabiliyoruz; Zarathustra kendisini çok iyi yetiştirmiş, bilge bir insan, köken olarak da bir Magu din adamıydı. "Devrinin bütün ilmini almış" denilen bir insanın, Rigveda, Mithra Yaşt ve Hom Yaşt gibi seyrek dinsel metinlerden, hem de Aryanlar'ın eseri olan bu dinsel metinlerinden haberdar olmadığı düşünülemez. Kendisi de bir din adamı olduğu için, diğer Magular gibi tüm dinsel metinleri anlamları ile birlikte bilmek durumundaydı. Bu mecani dini tatbikat, yan etki olarak özel bir dini dilin, bir dini terminolojinin oluşmasını birlikte getirmişti. Gathalar'a yansıyan, daha ziyade ortak Aryan Mitolojisi'nin şekillendirdiği terminolojidir. Bir de

Aryan dilindeki ayrışmanın, bilhassa Doğu İran'da M.Ö. 6.yüzyılda daha henüz bir rayına oturmadığını da göz önüne getirirsek bu dini metinlerin benzerliğinin nedenini daha iyi anlarız. Bu arada, Mills'in de "rahipsel bir Aryan dili"nden bahsettiğini kaydedelim. Mills'e göre bu, ölü bir dildir ve Medce'nin bir lehçesidir.

Şunu da hemen kaydedelim; ne 13.Yaşt, ne yazıtlar ve ne de Videvdad (Vendidad); Raga veya Airyana Vaico'nun İran'ın doğusuna veya batısına yerleştirilmeleri gerektiğine dair bir işaret de veriyor değiller. Araştırmacılardan bazılarının saptadıkları coğrafya, sadece; "Rigveda doğuda, Hindistan'da yazıldı, o halde Gathalar'da onunla coğrafî yakınlığı olan bir yerde şekillenmeliydi" ve 13.Yaşt'ta adı geçen diğer ülkeler Doğu'da ve kuzeyden güneye uzanan bir hat üzerinde dizilmişlerdir, o halde Raga ve Airyana Vaeca'da bu hattın bir yerinde yer almalıdır" sanısı veya varsayımından dolayıdır. Halbuki geleneksel doğulu yayınların tümü, Zarathustra'nın köklerini Batı'dan, yani Azerbaycan'dan aldığını ima etmekte hemfikirdirler. Bunu değindikleri sosyal ilişkiler yoluyla olsun, daiva-yasnacılığa atıf yoluyla olsun, peygamberin yaşadığı tarihi saptama yöntemiyle olsun parça parça sunuyorlar. Videvdâd'ın Pehlevi versiyonunda sunulan izahat ise çok açıktır; "râk i 3 tôxmak âtûr-pâta kâno". Râk, Raga'nın başka bir alfabe ile, yani Pehlevice'de yazılışıdır. Bu, Herzfeld'e göre "Ray" şeklinde telaffuz edilir. 3-tôxmak ise, 3 bölümlü, kabileli veya zantulu demektir. Aturpatakan da bilindiği gibi Azerbaycandır. Bu durumda Jackson'un da kaydettiği gibi Azerbaycan'ın sınırlarının kadim tarihte daha geniş olduğu düşünülebilir. Fakat her ne olursa olsun tüm belirtiler, Raga'nın bölgesel bir öz yönetiminin bulunduğuna, buranın bir "dahyu" olarak kabul gördüğüne işaret ediyor.

Bunu Yasnalar'dan (19.18 Yasna) da anlarız. Şöyle diyor bu sorulu-cevaplı metin; "Kaya ratavo? nmânyô visyô zantumô dâhyumô zarathuştro puxdhô onham dahyunam yo anyo râcôit zarathuştrôit. cathru-ratuş raga zarathuştriş. kaya ainho ratavô? amânyasca visyasca zantumasca zarathuştrô tüiryô". Anlamı (Mills-1997); "Kimlerdir rathu'lar (karar veren yargıçlar)? Bunlar evin büyüğü, ailenin büyüğü, bölgenin büyüğü, vilayetin büyüğü ve beşinci olarak Zarathustra, ki (bu sıralama) Zarathustra'nın Ragâ'sı hariç tüm bölgeler için geçerlidir. Ragâ bir çathru-ratuş'tur, sadece dört "yargı vericisi" vardır.. Kimdir bu dört karar verici? Evin büyüğü, ailenin büyüğü, bölgenin büyüğü ve Zarathustra."

Burada araştırmacılar yine ayrılıyorlar. Herzfeld, Ragâ'yı hem Zarathustra'nın ailesi olan Spitama'ların baba ocağı olarak görüyor, hem de Peygamber'in ailesine burada politik bir görev yüklüyor. Zarathustra, aile kararıyla buradan sürgün edilmiş ve en sonunda Notarya ailesine sığınmak durumunda kalmıştır. Jackson ise Ragâ'yı dini bir merkez olarak görüyor. Ona göre dinsel kaygıyla hareket eden yasna, bölgesel yöneticinin üstünde dinsel erkin sahibi olan Zarathustra'yı yerleştiriyor. Tıpkı papa gibi O, hem dünyevi, hem de ruhani lider olarak gösteriliyor. Bunun gibi örneklerle iki Med bölgesi olan Raga ve Azerbaycan arasında Peygamber'e sahip çıkma hususundaki rekabet uzayıp giderken, Zat Sparam; Raga ve Notar'ın ikisinin de Atûrpâtakân'da ve Caêcista'dan 60 parsang uzaklıkta bulunduğunu kaydetmek suretiyle en aşağısından Ragâ'nın Caêcista=Cist, yani Orniye Gölü cıvarında bir yerlerde olduğunu bildirir (240 km uzakta). Bazı araştırmacılar, Notar'ı da içeren sınırlara sahip kadim bir Adurpatakan'dan söz eder.

En önemli açıklama ise Dinkart'tan geliyor. Dinkart, Zara-

thustra'nın anasının evlenmeden önce başka bölgeden Spitama'ların evlerinin bulunduğu Arax vadisine geldiğini ve orada Pouruşaspa ile evlendiğini dinsel motifler katarak anlatır. Arax=Araxes, şimdiki Aras vadisi, Azerbaycan'ın bir bölgesiydi. Şahrastani ise Dugdova'nın Raga'lı olduğunu açıkça belirtiyor.

Sonuç olarak şunları kaydetmeliyiz. Airyana-Vaeco eğer mitik bir ülke değilse Azerbaycan'dır. Raga da tıpkı Atûrpâtakân gibi Medya'nın bir vilayetidir. Zarathustra, Darej Nehri vadisindeki Patiragtarâsp'ta doğmuştur. Anası Dougdova Ormiye Gölü'nden 60 parasang uzaklıktaki Ragâ'lıdır.

IV.BÖLÜM

PEYGAMBERLİKTEKİ İLK YILLAR

Büyük bir Zarathustra hayranı olan Nietzshe(1863), bu Peygamber hakkında yazdığı lirik romanında O'na şunu söyletiyor; "ben size insanüstü olanı öğretiyorum!" sonra bir umutsuzluk anında ise; "benim onların kulaklarına uygun bir ağzım yok!" dedirtirken, bir yerde o ilk yılların bunaltıcı anlayışsızlığını vurguluyordu.

"Ahura Mazda'dan dini tebliğ etme emri"ni alan Zarathustra kendini yollara vurmuştu. Hedefi, aldığı vahiyleri kitlelere iletmekti. İşi çok zordu. İran'daki sosyal ve siyasal sistem tümüyle karşısına dikilecekti. Bu sistemin dini ve siyasi egemenleri olan Kaviler ve Karaplar yeni peygamberi baştan beri sıkı bir markaja almışlardı bile..

Bunlardan biri, yeni bir mezhebin başına geçen ve adı veya ünvanı "kurban eti yiyici" olarak tercüme edilebilecek olan Grehma'dır. Grehma, o sırada kendisinde tabiatüstü güç arayacak kadar bir mürit çokluğunu taraftar olarak kazanmıştı. Karaplar ve Kaviler Grehma'nın yeni öğretisine derhal sahip çıkmış, veliliğini üstlenmişlerdi. Kendilerine iltihak eden yoksul kitlelere sundukları ve Zarathustracılığın "en büyük günah" olarak

kabul ettiği "kurban eti" artıkları ile yine Zarathustra'nın, içenleri kendilerinden geçirerek vecde getirdiği için yasakladığı Homa bitkisi özünden elde edilen bir sıvı, bu insanları mest ediyordu. Grehma bu yolla etkisini günden güne arttırmış, Zarathustra'yı ve geleneksel dinin (ki bu Mithraizmdir) liderlerini adeta sahneden silmiştir.

Grehma'nın öğretisi, kötü ruhları yatıştırmak için her fırsatta kurban kesilmesini gerektiriyor ve bu haliyle daiva-yasnacı bir mezhebi andırıyordu. Ortalık bir nevi mezbahaya dönmüştü. Bu düşünüş biçimine göre; öküz gibi çok kutsal ve tanrısal bakımdan kutsanmış olan bir hayvan, dini bir törenle kesilip yendiğinde, arkasından içilen kutsal saydıkları Homa sıvısı, insan vücudunda bu kutsal kurbanın eti ile karşılaşarak bu et sayesinde işleyişini başlatacaktır. Böylece Homa sıvısı, tanrısal ateşle alevlenerek insanların trans haline geçmelerine yardımcı olacaktı.

"Kutsal öküz bifteği" yenmesi olayı, yasna 32.8'e göre, tıpkı Adem peygamber'in elmayı yemesinden sonra olduğu gibi, insanın ölümsüzlüğünün sona ermesine yol açmıştı. İlk ölümlü insan haline gelen ve "altın çağında" insanlığı 700 yılı aşkın süre yöneten Yima'nın suçuydu biftek yemek. O da teşvik edildiği için bu "günah"ı işlemişti. İşte bu Grehma'nın; zevk için sığır öldürmesi veya kestirmesi, bunları törenler düzenleyerek ve dinsel bir görev yerine getiriyormuş gibi yemesi, çevresindeki fakirlere de desteklerini sağlamak için artıklarını dağıtması -ki bu sığırlar onların can yoldaşlarıydı-, çayırlara zarar vermesi, toplumun en yoksul kesimine, tabiata ve yaşama hakkı en aşağısından insanlar kadar kutsal olan hayvanlara zarar vermesi gibi fiilleriyle Zarathustra'nın lanetini çekiyordu. Bu yeni mezhep de daiva-yasnacıydı.

Bu gibi dini akımların liderleri konusunda, Gatha'lar kadar güvenirliği olmayan ve sonradan yazılan "Zarathustracı" kitaplarda daha zayıf bilgiler de mevcuttur. Bu bilgileri içeren kitaplardan biri de Dinkart'tır. Dinkart'ın (Dk. 4. 21-25) bildirdiğine göre Ahura Mazda (Aûharmazd), Zarathustra'yı (Zaratuşt'u); bir Karap olan ve tanrının yardımı ile davar sürülerine sahip olup zenginleşen Vaêd vôişt'e gönderir (ona gitmesi için emir verir). Zarathustra, bir yandan onu Ahura Mazda'nın dinine davet edecek, öte yandan da ondan; yeni dinin güçlenmesine yardım edecek olan 100 güçlü delikanlı, 100 bakire kız 4'lü takımlardan oluşan atlar isteyecekti. Peygamber, bu "ismi kutsanmamış" adama gidip tanrının emrini tebliğ etti. Vêd vôişt'e; bu emri yerine getirdiğinde müfakat göreceğini, aksine davranırsa cezalandırılacağını söyleyince, bu Karap küstahlaşmıştı. Vêd vôişt; "bana ne sen, ne de Ahura Mazda sahip olduklarımdan fazlasını veremez! Ben bir ilahtan daha fazla bir şeyim.. Benim zenginliğim, Ahura Mazda'nınkinden fazladır!. 1000'er domuzdan oluşan pekçok sürüleri (kendi gayretiyle) kazanan benim (çünkü).."

Zarathustra terslenmiş, oradan kovulmuştu. Ahura MAzda'ya sığındı..

En sağlam kaynağımız olan Gathalar'ın bildirdiğine göre; bir Kavi; ki Bendva olarak geçer, Pereto-zemo (Pırdozıme, "zazaki"de aynı anlamda, yani "yer köprüsü") denilen bölgedeki evindeyken, Zarathustra kapısına gelir. Kavi, O cehennemi kış soğuğunun titrettiği atlarıyla, soğuktan telef olmamak için evine sığınmaya gelen ulu kişiyi (Ys. 51.12) tanır ve içeri almaz. Evine, atlarıyla birlikte soğuktan korunmak için sığınmaya gelen Peygamber'i cehennemi soğukta atları ile birlikte dışarda bırakır. Bendva müthiş bir nefret gösterisinde bulunmuştu. Bu nefretin altında salt dinsel sebepleri aramak mantıksızlıktı.

Ekonomiyi, siyasal erki de içeren daha başka sebepler bulunmalıydı..

* * *

Eski İrani toplumların karmaşıklığı, Medya ve Pers'te aynı derecede olmamakla birlikte bir gerçekti. Biz Medya'nın hem kültür farklılıkları, hem üretim ilişkileri ve hem de bunların tamamlayıcı unsuru olarak dinsel yapılanma açısından basit bir toplumsal organizasyona sahip olan Pers'ten çok daha karmaşık bir manzara arz ettiğini biliyoruz. Ülkedeki iki üretici gurup kıyasıya bir mücadele içinde varlığını sürdürüyordu; çiftçiler ve göçebe çoban kabileler. Çiftçiler hem tarımı uğraş alanı olarak seçmişler hem de hayvancılığı bir yan geçim kaynağı olarak sürdürüyorlardı. Böylece, günlük işlerini yürütürken kendilerine yardımcı olan evcil hayvanları da ellerinin altında bulundurmaktaydılar. Buna karşın göçebe guruplar, daha henüz sözün tam anlamıyla dengesini bulmuş bir toplumsal yapılanma sürecini geride bırakmış değillerdi. Avcılığı temel geçim şekli olarak seçen göçebe aşiretlerde; talan, hayvanlara zarar verme, yerleşik toplumların meralarını tahrip etme ve kavgacılık gibi eylemler sıradandı. Çiftçiler, gerillayı andıran metodlar kullanan göçebeler için adeta birer avdı.

Böylesine ayrı kutuplarda yer alan toplumsal guruplar, kendi öz kültürel ve dinsel üst yapı kurumlarını da geliştirmişlerdi, ki bu eşyanın tabiatı gereğiydi. Zarathustra'nın Gathaları'nda 32.10'da bahsi geçen "çayırları bozan", "öküz ve güneşi bakılması en büyük günah" olarak kabul eden gurup, yerleşik çiftçilere aman vermeyen göçebelerdir, ki bunlar; dinleri itibariyle tam bir birlik arz etmez görünürlerse de genellikle daivayasnacıdırlar. Buna karşın sözünde durmanın, anlaşmaların,

uluslararası barışın, çayırların koruyuculuğunun bekçisi olan Mithra ve ona bağlı olan tanrılar sistemini ise genellikle çiftçiler seçmişti. Barışın koruyucusu olarak kabul gören Mithra ve onun sistemini esas alan ılımlı dine karşın, daiva-yasnacılar, yine Gathalar'dan öğrendiğimiz kadarıyla, çok sert bir savaşçı karaktere sahiptiler ve rakiplerini öldürmekte bir an bile tereddüt etmezlerdi.

Buna karşın yerleşik toplum da sosyal gelişme açısından çok düşük bir seviyedeydi. Toplumsal tabakalaşma, kastlaşma eğilimi.gösteriyordu. Fakirlerin cennete gitme gibi bir rüyaları olamazdı. Bu toplumsal yapıda üretimin serfliğe dayandığından söz eden araştırmacılar ekseriyettedir. Barışı koruyucu sıfatına rağmen, bu toplumun tanrısı Mithra bile aslında savaşçı bir tanrıydı, ki bu Zarathustra'nın tüm gücüyle karşı olduğu bir eğilimdi. Zarathustra, böylesine karmaşık bir toplumsal yapılanmada herşeyi yutan anlayışsız toprak sahibi senyörlere, aşiret reislerine ve ruhanilere karşı; biricik geçim kaynakları olan sığırları, bu hakim tabakaların ibadetlerindeki katliamlarda kaybeden, çayırları bozulan göçebe veya yerleşik tüm yoksul aşiret insanlarından yana tavır almıştı. Yasna 34.5'te; " Ey Ahura Mazda! Aşa ve Vahu Manah ile birlikte Sen'in; aralarında benim de bulunduğum size bağlı yoksulları koruyacak güç ve maharetiniz yok mu? Biz, sizin daevalardan olsun, ölümlülerden olsun,herkesin üstünde olduğunuzu söylemiştik" deniyor. Tüm dini metinlerde olduğu gibi bu metinde de asıl söylenmek istenenin yoruma açık olduğunu bilmemize rağmen; "size bağlı yoksulları koruyun" istemi manidardır.

Zarathustra'nın pozisyonu itibariyle savaşçılığa ve kavgaya karşı olması, akla onun sınıf kavgasından ziyade toplumun rehabilitasyonu ile ilgili olduğu ihtimalini getiriyor. Bu rehabili-

tasyon için; göçebelerin yerleşik hale getirilmesi, senyörlerin ve ruhanilerin hakimiyetlerinin kısıtlanması, insanların geçim kaynaklarının uğrunda yokedildiği anlamsız ayinlerden uzak durulması v.s. gibi tedbirler alınması gerekiyordu.

* * *

Zarathustra, dini çalışmalarının bu ilk yıllarında "Turani" bir hükümdarı da ziyaret edip dine davet etti. Soyundan gelen insanların (muhtemelen çocuklarının) adı Peygamber'in öldürülmesi olayına karışan ve sıfatı "az veren" olarak geçen bu cimri hükümdarın adı, Aûrvâîtâ-dang idi (Zat Sparam'da bu isim Aûrvîtô-dih olarak geçer). Bu "Turani" hükümdar, Peygamber'i dinledi. Zarathustra güzel sözler söylüyordu (Dk.Kitap:7), bütün "cisimleşmiş varlıklardan daha sevecen gözlere sahip"ti. Oğullarının O'nu öldürme isteğini engelledi, Peygamber'i korudu. Fakat yeni dine girmeyi red etti. (Dikkat edilirse, bu gibi hikayelerdeki gerçeklik payı, hep dinsel abartılarla şüpheli hale getiriliyor).

Bu başarısızlıktan sonra Zarathustra, -yine Dinkart'a göre- bu kez Afganistan ile Belucistan arasındaki bir eski ülke olan Sagâstân (şimdiki Sistân)'a gitti. Oradaki Parşad-tôrâ'yu ziyaret etti (Tora=boğa). Tôrâ O'ndan Homa suyunu istedi. Zarathustra, Tôrâ'ya; bu isteğini yerine getirebileceğini, ancak bunun için doğruluk başmeleği Aşa'yı övmesi, şeytanı lanetlemesi ve dinin bir neferi olması gerektiğini söyledi. Tôrâ bu isteklerden ilk ikisini yerine getirdi, fakat dinin bir neferi olmayı red etti. Bunun üzerine Zarathustra ona Homa suyunu veremeyeceğini, bu suyun ancak imanlı insanlara verilebileceğini bildirdi. Bu arada cinsel gücünü kaybetmiş olan dört yaşındaki bir boğayı tedavi ederek oradan ayrıldı. Tabii ki Zarathustra'nın Homa sıvısına karşı olduğunu unutmuyoruz!

* * *

Zarathustra, iki yıl boyunca insanları Bahdini yapmak için kapı kapı dolaşmış, Tura'dan Sagâstân'a kadar gittiği yerlerden kovulmuş olarak Ahura Mazda'ya şöyle haykırır:

" kam nemôi	zam kuthrâ nemôi ayeni
pairi xvaêtêuş	airyamanascâ dadaitî
nôit mâ xşâuş	yâ verezênâ hêcâ (hahaca)
naêdâ dahyêuş	yôi sâstârô dregvantô
kathâ twâ	Mazda xşaoşâi ahurâ" (Ys.46.1)

Şu anlama geliyor: "Hangi ülkeye kaçmalıyım? Kaçmak (için) nereye (yüzümü) dönmeliyim? Onlar (beni) ailemden ve klanımdan kovdular. Ne ortağı (üyesi) olduğum toplum, ne de ülkenin dalavereci yöneticileri bana inanmamıştı. Seni nasıl inandırayım (ey) Ahura Mazda?"

Daha sekiz yıl sürecek olan bu haykırış, amcasının oğlu Maidyôi maho'nın Bahdini olması ile yerini umuda terk edecekti. Bu süre boyunca avare dolaşan Zarathustra, karşısında kaya gibi sağlam duran mal sahiplerini bulmuştu. Bunlar , yeni dine geçit vermiyorlardı. Bunun üzerine Ahura Mazda'ya; "ben başarısızlığımın sebebini biliyorum. Benim sığırlarım (zenginlik kaynaklarım) az olduğu için, ben az adama sahip bir kişiyim.." Burada dönemin insan ilişkileri ve kudret sahibi olma mantığı ile günümüzdeki mantık arasında çok kolaylıkla paralellik kurulabiliyor. Zengin ve kudretli insanlar, arkalarına istedikleri şekilde yönlendirebildikleri kitleleri takabiliyorlardı. Çünkü ekonominin çarkları onların elindeydi. Sistem öylesine bir kurulmuştu ki, onun dışına çıkan, kendisini doğduğu ve üyesi olduğu topluluğun da dışında bulur, kimsesiz, oradan oraya kaçan, çaldığı kapılar suratına kapanan bir göçmen olurdu..

Bunun için tanrısından "bir arkadaşın bir arkadaşa verdiği türden yardım" istedi.. Zenginleşsin de kitleleri öyle kazansın.. Anlaşılan zayıflamıştı. İkinci bir sorgulamaya ihtiyacı vardı. Bu sorgulama, birinciden ayrı karakterdeydi. Çünkü birincisinde, direkt Ahura Mazda ve onun, çok güçlü pozisyonları bulunan (bazıları onları tanrı sanır) altı başmeleğin tümünü görmüş, onlar tarafından sorgulanarak bilgilendirilmişti. Şimdikinde ise Vohuman (Vohumanah) yani gerçeğin başmeleği tarafından sorgulanacak ve verdiği vahiylerle bilgilendirilecekti. Görüşme, Medya'daki Albruz Dağları'nın; Hûgar ve Aûgind denilen iki tepesinde cereyan etti. Vohuman gerçeğin başmeleği olduğu gibi, Ahura Mazda tarafından hayvanların bakım ve gözetimiyle de görevlendirildiği için (Zat Sparam 23:3-6) sorgulamaya çeşitli türlerden seçilmiş hayvanlar da çağrılmıştı. Bu hayvanlar dillenerek şikayet ve dertlerini duyuracaklardı.

Sorgucu hayvanlar konuşmalarında Ahura Mazda (dinine) bağlılık bildirdiler. Onlar saldırılardan kurtarılmayı, işkenceden bağışık kılınmayı ve türlerinin korunması için uygun bir şekilde savunulmayı istiyorlardı. Sorgulama, Zarathustra'nın canlılar alemi konusundaki görüşlerini sağlamlaştırdı. Dinde süregelen; "bir canlının bir başka canlı uğruna kurban edilmesi" geleneğini yasakladı.. Bugünkü çevrecilerin de görüşlerini aşan ve yaşayan her yaratığa azami saygıyı öngören bir sistem geliştirdi. Zarathustracı avcılar, bir yaban hayvanını beslenmek için avladıklarında ondan "özür" dilemek zorundaydılar.

* * *

Peygamber üçüncü görüşmesini "doğruluk başmeleği" Aşa Vahışta ile yaptı, onun tarafından sorgulandı, bilgilendirildi. Bu görüşme Tôgân Suyu kıyısında cereyan etmişti. Aşa ayrıca ate-

şin de hakimi olduğu için bu görüşmenin volkanik bir bölgede cereyan etmiş olması en kuvvetli ihtimaldır (Jackson). Bunun için, Tôgân Suyu'nun bugünkü modern Tacan Suyu olması ihtimali çoktur. Bu ırmak Hazar Denizi'nin güneyinde, biraz da doğuya rastgelen volkanik bir bölgededir. West (1880 ve 1897) ise nehrin Bundahişn tarafından Zend veya Zôndak olarak adlandırıldığını, bu isimlerin ise, yine o zamanlar Medya topraklarında yer alan İsfahan'daki Zenda Irmağı olarak tanımlanabileceklerini kuvvetli bir ihtimal olarak öne sürüyor. West'in bunların dışındaki muhtemel adayı ise Meşhed'de bulunan ve Heri Nehri'ne dökülen Tegend Irmağı'dır, ki bu çok zayıf bir ihtimaldir. Biz, Jackson'un volkanik bölge teorisine daha çok yakınlık hissediyoruz, ki Tôgân ve Tacan isimlerinin benzerliği de oldukça çekicidir.

Zarathustra bu görüşmede Aşa'dan, ateş'in korunması ile ilgili emirler alarak geri döndü.

Başmeleklerle görüşme serisi, üçüncü melek Khşathra Vairya'nın Peygamberi sorguladığı Sarâi'de yapıldı. Khşathra Vairya (Şatvêr-Zt.Sp). değişik metallerin koruyucu meleği olarakda kabul edilirdi. Bu görüşmede, Zarathustra, altının israf edilerek savaş malzemesi yapımında kullanılmaması gerektiği emrini almış. Tabii bu, M.S.800'lü yıllarda yazılmış olan Zat Sparam kolleksiyonunda yer alıyor. İsimleri, teker teker Gathalar'ın yer aldığı yasnaların 43.sünde yer alan altı başmelek, Zarathustracılığın temel gerçeklerindendir. Fakat vahiylerin nasıl tebliğ edildiği ve görüşmelerin şeklinin nakledildiği asıl dini metinler kayıptı. Zat Sparam ve Dinkart'tan naklettiğimiz ve belkide 3. veya 4. elden olan bilgileri, okuyucuların hiç olmazsa geç Zarathustracılığın olaylara bakışı hakkında bir fikir sahibi olmaları için veriyoruz. Ama yine de Vahiylerin tebliğ edildiği coğrafik

mevkilerden bazı çıkarsamalar yapılabilir. Böylece hayatı oldukça karanlıkta kalmış olan Zarathustra'yı, en aşağısından bulunduğu yerler itibariyle izleme olanağı bulabiliriz. Tabii hata payını da dikkate alarak.

Başmeleklerin üçüncüsü ile görüşmelerin meydana geldiği yer ile ilgili tereddütler olduğu görülüyor. Jackson, adı günümüzde Sarai olan üç yer saptamış (aslında beş, fakat diğer ikisi ilgisiz). Bunlardan biri Bakû'nun, biri Buhara'nın yakınında bulunmaktadır. Bir üçüncüsü ise Azerbaycan'daki Sarain denilen yerdir. Zad Sparam'ın çevirmeni West ise, hem isimlerin metinlerdeki halinin kendisi tarafından okunuşu konusunda çekince bildiriyor, hem de -eğer doğru okumuşsa- Sarai'nin yerinin açık belirlenmediğini kaydediyor.

Zarathustra'nın görüştüğü 4.Başmelek Spenta Armaiti (Spendarmadlar Zt-Sp)'dir. Bu Melek; nahiyelerin, sınırların, durak yerlerinin (aûstâmân), iskânların (rüdastâkân) ve bölgelerin ruhudur. Bu görüşme için bildirilen yer kesinlikle Medya'dadır. Zarathustra ile Spenta Armaiti, Asnavad Dağı'nda bulunan ve suları Daiti'ye dökülen bir kaynağın başında buluşurlar.Kaynağın çıktığı Asnavad Dağı Avesta'da isim olarak geçer ve West'in bildirdiğine göre Atûr-pâtakân (Adarbîgân)'dadır, ki bu bildiğimiz Adarbaigan'dır. Bu dağın tepesinde kutsal Guştasp (Viştaspa) ateşi de bulunurdu. Darmesteter ve Justi'de bu dağ konusunda aynı görüşü dile getirirler. Justi, ayrıca bu dağdan kaynağını alan Daiti'nin, Aras Nehri'ne döküldüğünü de bildirir. Bizim daha önce tartıştığımız Daiti konusuna bu, yeni ve yerini Azerbaycan'da sağlamlaştıran ek bir "bilgi"dir.

Zarathustra'nın görüştüğü bu başmelek O'nu, yeryüzünün korunup esirgenmesi konusunda uyarıyordu. Buna göre her na-

hiye, güvenirliğin alameti (gôkâs-i bâvar) birinin ellerine teslim edilecek. Her yerleşim birimi adil bir yargıca, her merkez, hakkaniyetçi amaçlı bir görevli din adamının (magupatô) adaletine terk olunacaktı. Sınırlarının korunması rahipsel otoriteye (radu) verilirken, bütün bu birimlerin üstünde tayin edilmiş bir ruhani meclis ve onun da bir başkanı (magupatânômagupatô), -ki bir magudur- olacaktı. Ahura Mazda'nın hakimiyeti bu şekilde sağlanırdı..

Ne dersiniz, şimdiki İran rejimini hiç mi andırmıyor?

Görüşüp, sorgulandığı beşinci başmelek, denizlerin ve nehirlerin ruhu olan Haurvatât (Khûrdad Zt-Sp)'tır. Görüşme yine Asnavad Dağı'nda cereyan etmişti. Zarathustra, Haurvatât'tan; deniz ve nehirlerin, genelde bütün suların korunması ve esirgenmesi konusunda emir almıştı.

Son görüşme ve sorgulama başmelek Ameretât'ın bağışladığı bir görüşmeydi. Bu görüşme, Zat Sparam'ın naklettiğine göre belli bir yerde değil, bir çok yerde cereyan etmişti. Bu yerlerin başında Darej ve Dâîtî gibi iki tanıdık nehir gelir. Böylece ve anlaşıldığı kadarıyla Zarathustra doğduğu yere dönmenin bir yolunu bulmuştu. Bitkilerin ruhu olmakla görevli olan Ameretât (Amûrdad Zt-Sp), Peygamber'in bitkileri esirgeyip gözetmesini emrediyordu.

* * *

Yaş, artık 40'tı Zarathustra'da. Güçlüklerle dolu günler geçirmiş, gezebildiği kadar yer gezmiş, nihayet vahiy yoluyla alabileceği herşeyi almıştı. Ahura Mazda kendisini son bir kez daha göklere çıkararak kabul etmiş, son uyarılarını yapmıştı.

Ayrılırken, Ahura Mazda Peygamber'ini dönüş yolundaki tehlikeler için uyardı. Kendisine, insanların arasına dönerken yolunun düşman güçlerce (Şeytan-NB) kuşatılabileceğinden, onlar tarafından günaha teşvik edilme ihtimali olduğundan bahsederek, nefsinin bu güçlerin (şerrinden) korunmasını istedi..

Dönüş yolunda, Darej'in kıyısına indiğinde, "düşmanların düşmanı" Angra Mainyu; şeytan Bûiti'yi, Peygamber'i yok etmesi, bu olmazsa günaha teşvik etmesi için gönderdi. Fakat Zarathustra, hem maddi ve hem de manevi açıdan o kadar iyi silahlanmıştı ki (Vendîdad-19:1-10), düşmanlarını bir anda yenilgiye uğratarak kaçırtmıştı.

Olayı böyle kaydeder geleneksel dini yayınlar.

V.BÖLÜM

NİHAYET ZAFER

Zarathustra ilk vahiy gelmeden önce, dünyadaki tüm insanların fravaşilerinin oluşturduğu ve başlarında Maidhyu mangha'nın bulunduğu bir ordunun, yeni dine katılmak üzere kendisine doğru geldiğini görmüştü. Aradan tam on yıl geçmişti. Peygamber'in amcası Arâstâî'nin oğlu Maidyumâh (Zt-Sp ve Yt-13) Behdini olmaya hazırdı artık. Maidyu Mâh, Darej Nehri civarında bulunan bir kamış ormanında Zarathustra ile buluşmuş ve yeni dini kabul etmişti. Yaban domuzlarının buluşma yeri olan böylesine bir sazlığı görüşme için seçmeleri, Peygamber'in hala ailesince kabul görmediğinin ve can güvenliğinin dahi olmadığının bir işaretidir. Şunu da belirtelim ki, Maidya mâh'ın, Ahura Mazda dinini seçen ilk aziz olduğunu hem Gathalar hem de Avesta kaydeder.

Din artık hareket kazanmaya başlamıştı. 13.Yaşt'tan öğrendiğimize göre, bu iki yıl içinde 19 önemli insan Behdini oldu. Bilindiği gibi Peygamber'i gören insanlara Müslümanlar "Ashabe" diyorlardı. İşte bu insanlar da Ahura Mazda dininin ashabeleriydiler. Adı geçen Yaşt'ın takdim ettiği azizlerden bazılarının, sonradan metne sokuşturulduğu sanılıyor. Ama bu listenin, yine de güvenilir ve çok eski olduğunda araştırmacılar

hemfikirdirler.

Şimdi artık hedef, Notarya'da kendi çapında bir kral olan Kavi Viştaspa'yı dine döndürmekti. Eğer bu sağlanırsa, büyük bir ihtimalle, Hindistan'a kadar doğudaki bütün ülkelerin kapıları yeni din için ardına kadar açılırdı. Çünkü din, güçlü bir koruyucu el kazanacak ve insanlar kendilerini güvenlik içinde his ettiklerinden yüksek bir morelle her yere uzanabilecek, bir devlete de sahip olacakları için serbestçe ordularını da organize edebilecek ve "kafir"lerin muhtemel saldırılarına karşı koyabileceklerdi..

Peki neden Viştaspa?

Çünkü İran'ın doğuya açılan penceresi sayılabilecek bir yerde, yarı bağımsız bir şekilde hüküm süren bu "Kavi" veya modern dille "prens", aksine iddiaların varlığına rağmen bir Med'dir. Bu Med kökenli prens, Pers tabanlı bir ülkede hüküm sürüyordu. Bundan dolayı zayıflıkları olabilirdi. Bu zayıflıklar, ona güç katacak ve yeni kan verecek bir dinle giderilebilirdi. Belki böyle düşünüyordu Zarathustra, belki de başka şeyler vardı aklında, ama bütün gücüyle bu prensliği yöneten Kavi Viştaspa'yı yeni dine bağlamak için iki yıl boyunca didindi durdu..

* * *

Önce bir tespitte bulunmak zorundayız; bu tesbit, Viştaspa'nın gerçek bir şahıs olup olmadığıdır. Soruya çok kısa ve kestirme cevap vereceğiz; eğer Zarathustra tarihi bir şahsiyetse, yani yaşamış bir insansa ve eğer Gathalar onun eseri ise -ki öyledirler-, O Gathalar'da yer alan Kavi Vişpasta'da bir gerçektir. Bu kaynaklara bakılırsa, Viştaspa, Zarathustracılığın belke-

miğidir. Hazreti Muhammed için takipçisi olan dört Halife ne ise, Hazreti İsa için havarileri ve Hristiyanlığı seçen ilk kral Konstantin ne ise, Zarathustra için de Vişţaspa odur, hatta daha da önemli.. Bunları niçin kaydediyoruz? Çünkü bazı araştırmacılar işi, tabir caiz ise, gargaraya getirerek, Vişţaspa'yı es geçiyor ve Zarathustra'ya; ikinci dereceden delil sayılan (o da yanlış değerlendirdikleri) Yaştlar'ın yardımıyla tarih içinde ve Asya coğrafyasında bir yer arıyorlar.. Okuyucu hiçbir şekilde unutmamalıdır; Tarih saptamada arkeolojik bulguların dışında en önemli kanıtlar, birinci elden, yani ilgili dönemde yazılan materyalde aranır. Bizim olayımızda Gathalar en önemli delillerdir. Çünkü bu dinsel metin, yani Ahura Mazda dininin kutsal kitabı, süreç işlerken şekilleniyordu. Peygamber, bir yandan günü yaşarken, bir yandan da mücadelesindeki güçlükleri ve zaferleri Gathalar'da ifade ediyordu, ki Vişţaspa'nın dini kabul etmesi bir dönüm noktası sayıldığından dini kitapta en önemli yeri almıştı.

Peki ya Vişţaspa'nın Medli'liği?

Bu konuda yorumlar çeşitlidir. Biz, gerçeğe adım adım yaklaşmaya çalışacağız. Önce Vişţaspa'nın ismine bakalım, ki bu Medce'dir. İsimlerdeki Aspa=Hesp(kurmanci)=at, eki sadece Medler'e mahsustu. Firdewsi, Onun ömrünün ilk yıllarının Batı'da, Rum'da geçtiğini kaydeder. Vişţaspa Rum'dan, babası Lohraspa (Aurvataspa; Yaşt 5.105)'nın yerine tahta geçmek için döner. Fakat ne Avesta, ne de Pehlevice yazılan dini yayınlar, Vişţaspa'nın aile adının ne olduğunu direkt bir şekilde yazmaz. Hatta ülkenin başkentini de.. Bu ise bazı araştırmacıları "çadırdan yönetilen devlet" teorisine taşır..

Fakat Zat Sparam başkentten bahsetmezse de Vişţaspa'nın doğduğu yeri "Nudar=Nodar" olarak bildirir ve bu yerin

Kist=Caeçista=Umriye Gölü'nden 60 parasang=240 kilometre mesafede olduğunu kaydeder, ki bu da; nereden bakılırsa bakılsın, Kürtler'in ataları olan M*dler'in ülkesinin o günkü topraklarının içinde yer almaktaydı. Zat Sparam daha sonra (16.13) ise, Nôdar'ın Mânûskihar'ın oğlu olduğunu, Viştaspa'nın da bunun sülalesinden geldiğini kaydeder. Nôdar'ın adı, bulunduğu mıntıkaya ad olarak verilmişti. Nôdar, Avesta'da Naotara olarak geçer. Nôdar Dînkard'da Râk ile birlikte yer alır. Bundahişn (31.31)'da ise akrabalıklar şöyle sıralanır: "Kaî-Apîvêh'in anası, Râk'ın oğlu olan Urvad-gâi-Frâst'ın kızıdır. Adı, Farhak'tır (şehnamede bu kadın Kaî Kâvûs'un anası olarak gösteriliyor). Râk'da Mânûskihar'ın oğlu olan Dûrâsrôh'un oğludur. Bu durumda Râk, Nôdar'ın yeğenidir. Dinkart'tan (Dk 7.19)'da Râk ve Nôdar'ın akrabalık ilişkilerine dair işaretler alıyoruz. Geç dönemin dini kitaplarında Zarathustra'nın Râk=Regha'lı olarak gösterilmesi, isim ile şehrin karıştırılmasından ileri geliyor. Yani Zararthustra Râk'ın soyundandır. Ama bu Ragha şehrindendir anlamına gelmez.

Herzfeld, başka bir yola baş vurarak, Viştaspa-Nodar veya Notarya ilişkisini saptama yoluna gidiyor. Bunun için elinde iki kanıt var. Birincisi, yazıtlarda, Dara; babasının adını Viştaspa olarak veriyor. Şunu da hemen kaydedelim ki o sırada bölgede iskit kasırgası neticesinde Medya'nın 28 yıl boyunca bağımsızlığını kaybetmesi, pek çok karışıklıklara yol açmıştı. O yıllarda, hangi ülkenin nereye ne kadar bağımlı olduğu bile tam olarak bilinmediğinden Zarathustra araştırmacıları daha da çaresiz kalmışlardı. Bu arada, Zarathustra ile birlikte ortalıkta dolaşan herkesi iskit olarak gösteren Abaev gibi Rus araştırmacıları da çıkmıştı. Fakat Herzfeld, yazıtlardan hareket ederek Viştaspa'nın Pers olduğuna hükmediyor.

Konuya dönersek, Medya ile birlikte yaşıyan ve muhtemelen herhangi bir şekilde bu güçlü imparatorluğa bağımlı bulunan Parthava'nın başkenti Tusa idi, ki adı "Tus i Nodaran" olarak geçiyor. Bilidiği gibi Tus=Tosa, Aryanlar'ın Med ve Pers kollarının İran'a geçerken kullandıkları geçitte bulunuyordu. Herzfeld'in ikinci kanıtı, Yaştlar'ın tahlilinden elde edilmiştir. Yaşt-5; "Viso awi Nôtarânâm"dan bahseder. Medler'in sosyal strüktüründeki (nmana=aile, vis=familya, zantu=kabile, dahyu=mıntıka) dörtlüde vis=familyaya tekabül eder. Yaşt bu haliyle "Notaram familyası"ndan bahsetmiş oluyor. 5.Yaşt'ı bir bütün halinde düşündüğümüzde; "Tus i Notaram" ve "Viso awi nôtarâm" bir araya geldiğinde, haliyle Tus, "Notaram ailesinin Tus'u" oluyor.

Metinde adı geçen Tus'a; prens Notara'nın, kahraman bir savaşçı olan oğludur. Bu savaşçı, ailesinden gelen sonraki nesillerin yönettiği Parthava'ya başkent olarak seçtikleri Tusa şehrini kurmuştu. Prens Tusa'nın savaşçı kişiliğini Yaşt-53'teki "hızlı savaş arabalarının kullanıcısı, Tusa" şeklindeki ibareden anlıyoruz. "Tos i nodaran" tabiri ise, onun Nodar soyundan geldiğini gösterir. Bu konuda Şah Nama'ya da bakılabilir.

Böylece toplam olarak belirli bir mesafe aldık. Özetlersek; Nodar'ın ailesi, önceleri Medya'da, Urmiye Gölü'ne 240 kilometre uzaklıktaki bir yerde yaşıyordu. Bu aileden Tusa daha sonra belli olmayan sebeplerle, ailesiyle birlikte doğuya göç ederek Parthava'da Tusa adını alan bir şehir kurar. Bu aileden oluşan nesil, daha sonraları Parthava'yı denetimleri altına alırlar, ki Viştaspa bu soydan gelen bir kavi=prenstir. Fakat yine de şunu ilave etmeliyiz ki, içlerinde Herzfeld'in de bulunduğu pek çok araştırmacı Viştaspa'yı Persli bir prens olarak kabul etmektedirler. Bunun dayanağı, Naks-i Rustem yazıtlarıdır. Bu yazıt-

larda Dara; "Ben Akaemen Vişţaspa'nın oğluyum. Bir Pers'im. Pers'in oğluyum. Aryan'ım. Aryan tohumundanım," diyor. Bu yazıt; Hertel(1924), Herzfeld(1947) ve Altheim(1970)'in Vişţaspa ile ilgili teorilerine dayanak olmuştu. Buna göre; "Zarathustra'nın koruyucusu Vişţaspa Pers'tir. Dara'nın babasıdır.."

Fakat bazı terslikler bizim bu teoriden hızla uzaklaşmamızı gerektiriyor. M.S. 4.yüzyılda Ammianus Marcellinus'da "Vişţaspa'nın oğlu Dara"dan bahseder, ki bu, Herzfeld'in teorisini destekler bir cümledir. Fakat M.Ö. üçyüzlü yılların başında Büyük İskender'in İran'ı fethettiği sıralarda, gerçekten bilgili bir yazar ve konuya hakim bir subay vardı; Mytileneli Chares. Bu Chares, özenle hazırladığı bir yazısında Zarathustra'nın koruyucusu Vişţaspa'dan, O'nu Dara'nın babası Vişţaspa ile karıştırmadan, yani ayrı bir kişi olarak söz eder. Daha da ilginci, Ctesiastan gelen bilgilerdir. Bu Grek yazarı, bize Guamata'nın ve Magular'ın öldürülmesi olayını haber verirken, Darius'un yönettiği katliamda Spandata=İsfendiyar'ın da öldürüldüğünü kaydeder. Herzfeld, bunun Grekçe metnin yanlış tercüme edilmesinden ileri geldiğini, aslında cümlenin; "Spantada öldürüldü" olması gerektiğini söylüyor!.. Bilindiği gibi bu katliamdan sonra, olayın meydana geldiği günü Persler, "bâgayâdiş" veya magufonia, en büyük bayram olarak kutlayacaklardı. Bu konuyu daha önceki sayfalarda tartışmıştık.

Olayı bağlarsak; Zarathustra'nın koruyucusu Vişţaspa Notarya ailesindendir. Babası Aurvat-aspa'dır ve en önemli oğlu Spendâta'dır. Dara diye bir oğlu yoktur. Fakat Herzfeld, Spendata=Dara'dır diyor. Neden böyle yazıyor belli değil. Diğer Vişţaspa ise Akamenid'dir, Pers'tir, babası Arşama (Arsames)'dır ve oğlu Dara (Darius)'dır. Biz, eğer başka doyurucu izahı yoksa, kuşkusuz iki ayrı Vişţaspa ile karşı karşıyayız. İkisi de gerçek, ikisi de yaşamış olan Vişţaspa'lar..

* * *

Viştaspa'nın kökeni ile ilgili bazı başka görüşler öne sürenler de yok değil. Viştaspa Yaşt (Yt 24.3)'da; "senin; Vafra Navaza'nın başardığı gibi, (ülkenin) Raha Nehri'de kadar (genişletebilmeni) dilerim," şeklinde bir cümle yer alıyor. Bu Yaşt'ın bir bölümünde Zarathustra, Ahura Mazda'ya Viştaspa için dua ediyor ve ona zenginlikler, daha geniş bir otorite, yöneteceği daha büyük bir ülke v.s. diliyor. Enteresan olan bu Yaşt'tan hareket eden Darmesteter'in Raha Nehri'ni Dicle ile özdeş görmesi, dolayısıyla Viştaspa'yı Batı'da, bu nehre komşu bir yerlere yerleştirmeye çalışmasıdır. Bu iki nehrin özdeşliğini diğer bazı araştırmacıların da tartıştığını kaydedelim.

Dikkat çekilmesi gereken şey, hatta en önemli şey, "Ahura Mazdacı'ların Ben-i İsrail"i olan daiva-yasnacı Kürtler'in sadece Zarathustra'nın doğup büyüdüğü "Dahyu"da ve yakınlarında varlıklarını sürdürdükleridir. Ucu Parthia'ya kadar uzanan bu coğrafya, Gathalar'ın şekillendiği coğrafyadır. Zarathustra'nın kendisinin de aralarında doğup büyüdüğü daiva-yasnacılar'ı unutarak ne Zarathustra'ya, ne de Viştaspa'ya coğrafyada gerçek bir yer bulamayız.

Fakat biz, Zarathustra'nın ve Viştaspa'nın Doğu İran'dan kopuk olduğunu da söylemiyoruz. Onların, dinin yayılması için Hindukuş'a veya Hamun bataklık gölüne, özetle Hindistan'a kadar olan bütün doğu'ya çalışmalar yapmak için gittikleri bir gerçektir, hatta Parthia'dan sonra en parlak başarının Khorazmiya'da kazanıldığı da.. Onlar oralarda son derece başarılıydılar.. Bizim burada baştan beri aradığımız, Zarathustra'nın kimliği ve daha sonra da onun büyük destekçisi Viştaspa'nın kimliğidir. Bu din, Kürtler tarafından kabul edildikten

sonra, bu halk tarafından öylesine can siperane bir şekilde savunuldu ki, İslam'ın yükseliş döneminde tüm İran -Parsiler hariçkısa bir süre içinde müslümanlığa "iman" ederken, onlar dinlerini değiştirmemek için direniyordu. Zararhustra'nın tebliğ ettiği dini, sonradan Mithraizm ve hatta kısmen daivacılıkla da karıştırarak Kürtler'in Kültürel şekillenmelerine öylesine etkili oldu ki, bunu bugün bile -bilhassa alevi Kürtler'in- günlük hayatlarında görmek mümkündür. Bu kimliği doğru bir şekilde ortaya çıkarmak, Kürtler'in kendilerini daha doğru bir şekilde tanımalarına yol açacaktır inancındayız.

Şimdi "elde kalan" kaynaklardan Peygamber'i izlemeye devam edelim..

* * *

Maidyou Mah'ın din değiştirip Ahura Mazda'nın yolunu kabul etmasinden sonra, Zarathustra yine tanrısının huzuruna çıkmıştı (Zt.Sp. 13.2-3). Peygamber Ahura Mazda'ya şöyle sesleniyordu; "On yıldaki başarıma bak, sadece bir kişiyi doğru yola çevirebildim!". Karamsar Paygamber'ine Ahura Mazda'nın cevabı sabır tavsiye eder gibiydi; "(gün) gelecek sen, (Behdini) olmayı kabul etmeyenlerin sadece bir kaç kişi olarak kaldığını göreceksin". Dinkard'dan (Dk. 7.65) anladığımız kadarıyla Zarathustra aynı gün Ahura Mazda'dan; "Viştaspa'nın sarayına yalnız başına yönel!" emir ve tavsiyesini de almıştı.

Viştaspa'nın entrika dolu sarayında ölesi Karap; Zak'ın alçak ve sapkın dini" hakimdi.. Zak'la birlikte pekçok başka Kigi ve Karap daha vardı. Zarathustra oraya varır varmaz kendisini büyük bir dedikodu cenderesinin içinde buldu (Dk. 4.64). Yaşt-5 (Yt. 5.105); "bu sarayda kötülüğün dini hüküm sürüyordu"

diyor. Bu bize, daiva-yasnacı rahiplerin Viştaspa'nın sarayında da hakim pozisyonları tuttuğunu göstermektedir. Çok sonraki yayınlarda yer alan ve diğer dinlerle rekabet için uydurulduğu açıkça belli olan konu açısından lüzumsuz bazı mucizeleri burada aktarmak vakit ısrafı olacağından, sadece önemlilerini yeri geldikçe bilgi olsun diye aktarmakla yetineceğiz.

Zararhustra, Viştaspa'yı ilk defa aspânvar=zazaki asparkey=atyarışları sırasında gördü (Dinkard). Peygamber, Viştaspa'ya; Ahura Mazda dinini anlattı. Tanrının kendisinin özünü nasıl tümden zaptettiğini vurguladıktan sonra, Kavi'yi yeni dine davet edecekti. Viştaspa, Peygamber'in sözlerini sahip olduğu derin dini bilgisinin ışığında dinledi, sorular sordu. Fakat Viştaspa, daha henüz dinin temellerini anlayamadan (veya duymadan), "ölesi Zak" ile tüm diğer Kig ve Karaplar Zarathustra'nın dinini iftira dolu veya yanlış bilgilerle ve hakaretler yağdırarak karalamaya başladılar.

Zarathustra bir anda yakalanıp, cezaevine ve işkence (hane)ye kapatıldı. Dînkard'ın naklettiğine göre (Dk. 4.67), olayı Peygamber'in kendisi şöyle anlatıyor; "Onlardan üç sorgucu ile konuşuyorken, kaatillerin, hainlerin; yani "şeytana tapıcı"ların otuzüç zinciri ile bağlandım". Kendisini üç kişi soru yağmuruna tutarken otuz kişi bağlıyordu. Fakat cesaret ve imanın verdiği dayanma gücüyle bu işkencelerin üstesinden gelmiş, kurtulmuştu.

İslam yazarlarından Kazwini ve İbn al-Athîr, Zarathustra'nın Viştaspa ile görüşmeye veya onun huzuruna normal tarzda çıkmadığını mucize göstererek girdiğini kaydederler; "Çatı, kutsanmış zatı içeri almak için ikiye yarıldı". İbn al-Athîr buna ilaveten; "elindeki ateş dolu küpteki kor parçalarıyla oynadığı

halde, hiç bir zarar görmüyordu" diye alaylı bir şekilde kaydediyordu. Bu, islami yazarların Zarathustra konusunda tamamen ikiye bölündüklerini gösterir. Bir kısmı, Onun Peygamberliğini kabul ederek hareketlerini mucizelerle süsleyerek anlatırken, diğer bir bölümü ise, onu yerden yere vurmak için her fırsatı kullanmaktaydı.

Zarathustra iki yıl boyunca adım adım mesafe kazanmış, rakiplerinin tertiplerini bozmuştu. "Otuz üç sorulu sorgu"lardan geçirilmiş ve tümünden başarılı çıkmıştı. Fakat Zararthustra'nın saraydaki etkisi artıp Viştaspa'nın dikkati O'nun üstünde toplandıkça, "şeytan-tapıcıları"nın tertipleri de hızlanıyordu. Zarathustra'nın kuvvetli önsezileri, saraydakilerin düşüncelerini hayret verici bir başarıyla okuması gibi sonuçlar da vermeye başlayınca rakiplerinin huysuzluğu had safhaya vardı. Bunun üzerine yeni ve daha etkili bir tertibe giriştiler, ki hedefleri, Zararhustra'nın hayatını bu vesileyle kaybetmesi idi. Peygamber'in kaldığı evin hizmetçisini ayarlayan "şerrir entrikacılar", odasına alevhinde kanıt olarak kullanmak üzere iğrenc bazı arac ve gereci sakladılar. Sihirbazlıkla ilgili diğer materyalla birlikte kedi ve köpeklerin kafaları, tırnakları ve kılları gibi materyaldi delil olarak sakladıkları şeyler.. O, böylece ruh çağırıcı ve sihirbaz olarak suçlandı, hapse atıldı. Orada açlıktan ölmeye terk edilmişti. Dinkart; Zarathustra'nın burada bütün gücünü kullanarak kötü ile mücadele ettiğini kaydeder. Yokuşlu veya engebeli hayatı boyunca gördüğü işkenceler, çektiği açlık ve susuzluklar, kalın zincirler ve insanın dayanma gücünü sınırına kadar zorlayan diğer kötülükler sayesinde kazandığı bağışıklık onu zindanda korudu. Karaplar'ın beklediği ölüm onu bulmadı.

Bu arada zındana, Vistaspa'nın atının hastalandığı haberi geldi. Harika bir aygırdı bu at ve anlaşıldığı kadarıyla bir nevi

felç olmuştu. Dinkart ve ZartuştNama, serbest kalma karşılığı Zarathustra'nın bu atı nasıl tedavi ettiğini, sonucun Viştaspa'yı nasıl sevindirdiğini dinsel bir vecd içinde anlatır. Sivah at kurtulmuş, Peygamber saraydaki eski itibarına kavuşmuştu..

* * *

Viştaspa, artık Peygamber'in söylediklerine inanmaya başlamıştı. Yeni dini kabul etmesi an meselesi gibiydi. Fakat hala tereddütleri vardı. Bunca kültür birikiminin şekillendirdiği bir dini sistemi red ederek, Ahura Mazda'nın meçhul dinine merhaba demek kolay değildi. Hele daiva-yasnacılık gibi korkutmaya dayanan bir dinin etkilediği ruhi şekillenmeyi aşmak, korkularından sıyrılarak eskiden tanrı bildiği düşünsel varlıklara sırtını dönmek çok zordu. Bir anda, nasıl yılların dinine "sen yoksun artık" diyebilirdi ki? Çok güzel konuşmasına, bilgeliğine, dürüstlüğüne rağmen ya Zarathustra yanılıyorsa? Viştaspa'ya daha etkileyici bir delil gerekliydi..

Dinkard; Ahura Mazda'nın Zarathustra'ya, Viştaspa'yı kazanması için yardımcı olmaya karar verdiğini anlatır. Viştaspa'ya çok etkileyici bir delil gösterecekti. Bu delil melekleriydi. Bunun için başmeleklerinden Vohumân'a (VohuManah), Aşa Vahişto'ya ve Hayırlı Ateş'ine (Burzin Mitro) Viştaspa'ya görünme emri verdi. Başmelekler, Bahdin'in açık doğruluğunu Zarathustra'nın tanrının peygamberi olarak görevlendirildiğini söyleyecek, Viştaspa'yı dine davet edecek, ve dinin dünya çapındaki tanıtımında belirleyici olacak olan katkısını sağlıyacaklardı. Başmeleklerin ülkenin içinden akarak Viştaspa'nın sarayına yönelmek suretiyle (vâzîdanô-pehlevice) gerçekleştirdikleri ilahi olgu harikuladeydi. Tanrı, başmeleklerine; "gidin! Siz başmelekler, zengin sığır sürülerinin sahibi ve bu dine olan inan-

cıyla ünlenecek olan Viştaspa'ya gidin! Spitama ailesinden dürüst Zarathustra'nın bizden arzuladığı yardımı gerçekleştirmek ve (Viştaspa'ya söylediği) sözlerin tabiatını onaylamak için gidin!"

"Başmeleklerin nuru yüce sarayındaki Viştaspa'ya göründü. Kendilerinin üstünlük ve büyük gücünden ileri gelen mutlak ışıktan bir cennet oluştu. Viştaspa titredi, saraylılar titredi. Viştaspa'nın tüm kumanda heyeti şaşırdı. O üstün sınıf insan, bir savaş arabasındaki sürücü gibi (zangırdıyordu)."

"Ve Ahura Mazda'nın Ateş'i (başmelek) kahramanımızın diliyle şöyle dedi; "Korkma! Sen ey Viştaspa, senin korkman gereken şeyler değil onlar (başmelekler).. Onlar; Arcâsp'ın tayin ettiği elçilerin yaptığını yapmaya gelmediler. Yani senin sarayını dehşete düşürmek başmeleklerin amacı değildir. Arcâsp'ın Khyôn (Kayanlar halkından) iki elçisi, (ortalığı dehşete vererek) haraç ve yıllık vergi istemişlerdi, bunlar (başmelekler) onlardan değildirler. Bunlar (melekler) senin sarayını dehşete düşüren, boyun eğdirici, zarar verici veya rezil eşkiya (Arcâsp)'ın adamı değildirler. Biz üçümüz, Vohûman, Aşavahisto ve Ben; merhametli ilahın ateşi, sana geldik. Düşüncen en akıllıca ve en dürüst olduğu (için) senin sarayına geldik. Eğer, -dünyasal varoluşun ihtiyaç duyduğu (bu) Mazda-tapıcıları'nın dini olan Bahdin'e (iyi dine), ki saf (bir şekilde) nakledilmek suretiyle Zarathustra Spitama tarafından öğretiliyor-, yardım edersen, sana hikmet gelecektir."

Dinkard, daha sonra abartı yolunu seçerek başmeleklerin Viştaspa'ya neredeyse rüşvet teklif ettikelerini ima edecek kadar ileri gidiyor. Bunlar arasında "uzun bir hükümdarlık", "150 yıl ömür" gibi "çekici" teklifler bulunduğuna değinmek yeter.. Fa-

kat Gathalar bu konuda çok ciddidir. Yasna 28.7'de; "Ey Aşa, (bizi) Vohu Manah'nın meziyetleri ile ödüllendir! Ey Armaiti; sen bana ve Viştaspa'ya kudret ver! Ve sen ey (herşeyi) bilen Mazda, bize ihtimam göstereceğine dair duymak (istediğimiz) sözü ver!" denmek suretiyle, dinin tanıtılmasını üstlenen Peygamber ve güçlü takipçisi Viştaspa için "dürüstlük, kudret ve korunma" isteniyor veya Mazda tarafından onlara bu özellikler veriliyor..

* * *

Bundan sonra, yaprak dökümü önce Tusa'daki sarayda başladı. Viştaspa'nın, kendisi gibi Notarya ailesinden olan eşi Hutaosa, kardeşi -ki ilk kutsal savaşta şehit düşmüştü- Zairivairi, oğulları Spentô-dâta (Persler'in İsfendiyar dediği oğlu) ve Peşutanu din değiştirenlerin en önemlileridir. Yaşt-13'teki listede aileden 31 isim geçer. Kızı Huma ise, Yaşt-13'te ismi geçen 24 "ashabe" kadından biridir.

Notarya ailesi dışında, ilk din değiştirenler Hâugava ailesinin mensuplarıydı. İki kardeşten birincisi Fraşauştra, hem Haugava ailesinin reisi, hem Viştaspa'nın yardımcısı ve veziri, hem de Zarathustra'nın üçüncü evliliğini yaptığı Hvôgva veya Haugavi'nin babasıydı. Adı Gathalar'da iki kez (Ys 28.8 ve Ys. 51.17) geçen Behdin'in bu ulu kişisinin aile kökeni hakkında bağlayıcı bilgi maalesef yok. Herzfeld aileyi çok çok zorlayaraktan Pers'te arıyor. Fraşauştra'nın Hvâdaêna adlı bir de oğlu vardı ve o da yeni dini kabul etmişti.

Diğer kardeş Jamaspa ise Viştaspa'nın danışmanı idi, ki sonradan Zarathustra'nın kızı ile de evlenecekti. Jamaspa Yaşt-13'te Hvôva'nın oğlu olarak gösteriliyor. Yaşt-5'te bir komutandır. ZardûştNama'da ise peygamber düzeyinde değerlendiriliyor. 13.Yaşt'ta onun Avâraostri adlı bir kardeşinden de "ashabe"ler

arasında söz edilir. Jamaspa'nın Hanghaurvaungh adlı bir oğlunun ve Vareshma adlı bir torununun adı da Yaşt-13'ün listesinde yer alıyor. Jamaspa'nın adı çeşitli yazıtlarda, çeşitli telaffuz ve yazılış şekilleriyle yer almaktadır. Paikuli yazıtlarında "z'm [sp]; bunun Persçe versiyonu; d'm ['] sp. (Herzfeld). Grekler, Zamaspes veya Zamasfes diye kaydederler Susa'daki bir yazıtta. Bütün bunlar, Jamaspa ve Frashauştra'nın kökeni hakkında yine de yol gösterici değil. Bildiğimiz, adlardaki "-aspa" ve "-uştra" takılarının Medce takılar olduklarıdır.

* * *

Jackson, Herzfeld, Tate ve Yule; Zarathustra'nın Horasan'ın Tursîz mıntıkasındaki Kismar Ates Madebi'nin önünde Vistaspa'nın Bahdini olmasının serefine gövdesinde: "Kih padhiruft Gustasp din-i bahi" yani "Gustasp (Vistaspa) Bahdini (olmayı) secti" yazılı bir selvi ağacı dikti. Dabistân'ın kaydettiğine göre; İslam Halifesi al-Mutawakkil Hicri 232 yılında bu 1450 yaşındaki ağacı. Kuzey Samarradaki Ca'farriva'da bir "Caferi Saravı" yapmak bahanesiyle kestirmisti. Halife, ağacın gövdesi sarav'ın yapımında kullanılmadan öldürüldü. Herzfeld, Iran ve Afganistan'da 500 yaşındaki pekçok selvi ağacı gördüğünü anlatıyor. Yazara göre Kuzey Avrupa'nın Porsuk ağaçları (yews) bin yaşını geçebiliyor. Bu durumdan Kişmar Mabedi gibi Müslümanlar gelmeden önce iyi korunan yerlerde bir selvinin 1450 yaşını bulması şaşırtıcı değildir.

Bu al-Mutawakkil, H.235 yılında çıkardığı bir fermanla "ahl al-Dhimma"ya ait tüm ibadethanelerin yıktırılmasını emretti. Hicri 241'de bu fermanı sertleştirerek tekrarladı. Bunları, al-Mulawakkil'in böyle bir şeyi yapmaya hazır bir hükümdar olduğunu belirtmek için veriyoruz.

VI. BÖLÜM

DİNİN YAYILMASI, SAVAŞLAR VE ZARATHUSTRA'NIN ÖLÜMÜ

Din artık kitleleri kucaklamaya başlamıştı. Yeni müminlerin sırtlarını dayadıkları bir devlet vardı ve bundan dolayı onların kimseden korkuları kalmamıştı. Bu ilk Behdiniler'e Paoiryoı-tkaişas diyorlardı. Biz elimizde bulunan Vendidad'dan ve Yaşt-13'ten dinin yayıldığı ilk ülkeleri büyük ölçüde öğrenebiliyoruz. Bu ülkeler Airyana Vaico hariç, yukarıdan aşağıya şöyle sıralanıyor: ülkelerin,

Avesta dilindeki adı	Modern çağlardaki adı
2.Sughdha	Sogdiana veya Gava (Maveraunnehir)
3.Môuru	Margiana
4.Bâkhdhi	Baktria (Balkh)
5.Nisâya	Margiana ve Baktria arasında bir yer
6.Harôyu	Areya
7.Vaîkereta	Kabul
8.Urva (Vehrkâna'daki)	Gazne bölgesi
9.Khnenta	Areya
10.Harahvaiti	Araşosya
11.Haitumant	Drangyana

12.Ragha	Rey
13.Çakhra	Lûgar Vadisi
14.Varena (Aji Dahak'ı yenen Feridun veya asıl adıyla Thraitaona'nın doğduğu yer)	Bunir
15.Yedi Nehirler Yöresi	Pencab (Hapta Hindu)
16.Rangha	Raha Nehri Vadisi (?)

Bu ülkeler arasında adı geçmeyen Sagastan en harika başarıların elde edildiği yerdir -ki araştırmacıların bir bölümü burayı Airyano Vaico ile özdeşmiş gibi görürler. Dini kitaplar buradaki başarıyı "Sagastan Mucizesi" olarak sunuyorlar. Fakat Vendidad'da yer alan geniş listede, hayal unsurunun da önemli bir rol oynadığı kesindir. En aşağısından Pencab Vadisi gibi yerlerin, "Zarathustra dininin Zafer bölgeleri" arasında sayılmamaları gerektiği açıktır.

* * *

Aryanlar, şimdiki adı Türkmenistan olan toprakları bir anda ve toplu olarak terk etmediler. İran'a yerleşen Aryanlar, kendilerinden ayrılıp gelmeyen bu guruba "Tur" dediler. Bu terimi bir de mit ile süslemişlerdi. Buna göre; zalim Aji Dahaka'yı alt eden Fretma, başında bulunduğu krallığı üç oğlu arasında bölüştürdü. Bu oğullarından Sarima'ya batıyı, Tûrya'ya doğuyu, Arya'ya da orta bölümü vermişti. Bizim burada konuşmak istediğimiz doğuda "kalan" veya göç etmekte geciken gurup ile ilgilidir, ki bunlar da diğer göçmenlerle aynı ırktandı, yani Aryan'dı.

Sonraları, uzak doğudan gelen bir başka halk gurubu bölgeye yerleşmişti. Fakat İran'a yerleşmiş olan Aryanlar'ın, eski düşman kardeşlerine verdikleri ad, bu defa yer değiştirerek yeni gelen; çekik gözlü yuvarlak kafalı halka verildi; Tura... Ülkenin adı da değişmeyip olduğu gibi kaldı; Turan.. İşte takriben miladi yıllarda başlayan bu değişim, yine aşağı yukarı M.S. 4.yüzyılda tamamlanmış ve Maveraünnehir'de hemen hemen hiç bir Aryani kabile kalmamıştı. Demek oluyor ki, millattan önceki Turalar'la, milladın 4.yüzyılından itibaren bölgeye hakim olan Turalar arasında hiçbir akrabalık ve ırksal bağ yoktur.

Nyberg, Avesta'da Tura oldukları varsayılan tüm şahısların isimlerinin İrani isimler olduklarını (biz bunların bir kısmının açıkça Medce olduğunu biliyoruz), böylece en aşağısından o dönemde, yani Avesta'nın şekillendiği dönemdeki Turalar'ın İran'a göçen Aryanlar'ın ataları olduklarını kaydeder. Christensen, "Tura" tabirinin, İranlı olsun veya olmasın ama mutlaka Aryan, genelde göçebe kabileleri betimleyen bir tabir olduğunu söylüyor. Bilindiği gibi Avesta'da İrani olmayan Turalar'la ilgili bir ize rastlanmıyor. Sasaniler döneminde ise Xwarizm'de Tura, bir bölgenin adı olarak geçer. Markwart, Turalar'ın Aryani bir halk gurubu olan Massagetler'e verilen bir ad olduğunu iddia eder. Herodot ise Massagetler'in Aras Vadisi'nin kuzeyinde yaşadığını bildirmişti. Bu durumda, dinsel yapılanmalarına da bakılırsa; eğer Turalar Mazanalar'la aynı kabileler gurubuna mensup değillerse bile, bu iki Aryani gurup biribirine çok yakın olan yerleri yurt edinmiş olsalar gerek. Anlaşıldığı kadarıyla bunların bir kolu, Zarathustra'nın yaşadığı dönemde Ortaasya'nın İran'a yakın bölgelerinde hala etkin bir biçimde varlıklarını sürdürüyorlardı.

13.Yaşt'ta; Gaupivanghu adlı bir adamdan başlayan ve Tura kökenli olan kabarık bir azizler listesi yer alıyor. Bunların bir

kısmı Fryâna adlı bir aileye mensuptur. Fryâna ismine birçok dinsel metinde rastlanabilir. Bu aileden, en emin dinsel metinler olan Gathalar'da şöyle söz ediliyor (Yasna:46.12); "Sen, Aşa! Armaiti'nin hamiyetiyle soyunu zenginleştirmiş (imanını sağlamlaştırmış) biri olan Turahyalı (Turanlı-NB) Friyâna'nın dikkate değer çocukları ve torunları arasından bazılarını yükselttiğinden beri, (bunun için), bu (yükselen çocukları ve torunları) Vohu Manah ile birleştirdi (Vohu Manah gibi olmalarını sağladı)". Fra'nın ismi ayrıca 13.Yaşt'taki listenin 110.sırasında da yer alıyor. Listede Fryâna ailesinden bir Yôista'da görünmektedir, ki aynı isim Yaşt-5.81'de tekrar ortaya çıkar.

Bu Yaşt'ta ayrıca sekiz kral'ın ve adları Miza, Raozdya, Tanya, Vidat-gau ve Apakşira olan, beş ayrı ülkenin adı yer alır. Bunun dışında, Aryan ülkelerinin, Turahya ülkesinin, Sairinyam (Rum) ülkelerinin, Sâini (Çin) ülkesinin ve Dâhi (Ox'un güneyindeki) ülkelerin imanlı erkek ve kadınlarına da saygı duyaca(ğımız) belirtilir. Bu da, Zarathustra'nın dininin ulusal veya ırksal değil, uluslararası bir din olduğunu gösteriyor.

* * *

Eskiden dinlerde 33 sorulu sorgular çok yaygındı. Zarathustra kendi döneminde yapılan bu tür sorgulamalarda, büyük bir performans gösterirdi.. İslamiyet'teki 33 tesbih'in, bu 33 sorulu dini imtihanlarla ilişkisi açıktır. Bu sorgulamalarından birini Kavi ve Karaplar'a karşı (Zt.Sp. 23.5) kazanan Zarathustra, bir diğerinde de (Yaşt 13.16) "kafir" Gaotema'yı mat etmişti. Araştırmacılar Gaotama'nın kimliği üzerine çeşitli görüşler öne sürerler. Bazıları bu Gaotema, Brahman bir Hintli rahiptir iddiasından bulunur. Bu Hintli rahip, Viştaspa'nın öğretmeniydi. Prens, Zarathustra'nın takdim ettiği dini kabul edince, adı Cang-

ranghâcah olan bu Brahman, Viştaspa'ya bir mektup yazarak "bu sonradan türeme sözde peygamber"e inanmamasını ister. Bunun üzerine Viştaspa eski hocasını Zarathustra ile tartışmak üzere davet eder. Brahman rahip bunun üzerine yanına kalabalık bir rahipler topluluğunu alarak Tusa'ya, bu "sahte peygamberin haddini bildirmek üzere" gelir. Fakat Cangranghâcah umduğunu bulamaz ve kendisi din değiştirir. Arkasından memleketine dönen Cangranghâcah, artık yeni bir din için çarpışan bir azizdir..

Fakat bu tamamen propagandaya yönelik bir hikâyeye benziyor. Çünkü dini kitapları şöyle bir taradığımızda, Viştaspa'nın sarayında Brahmanizm'in değil, daiva-yasnacılığın hüküm sürdüğünü görürüz. Hikayenin bir diğer yorumunda ise, Gaotema; Batı İran'da İsa'dan en yakın 200 yıl öncesine kadar iyice kök tutmuş bir dini akımın lideridir. Tartışmayı yapanın ise Zarathustra'nın kendisi olup olmadığı da belirsizdir. Çünkü olayı nakleden Yaşt-13.16'da; "Onların şeref ve parlaklıkları (fravaşilerin) arasında, karşılaşma ve toplantılarda en önemli (yeri olan) bir adam"ın bu tartışmayı yaptığı kaydediliyor. Ancak olay, Ahura Mazda dininin yayılmasında eski dinlerin temsilcileri ile, yeni dinin yüreği heyecanla çarpan mensupları arasındaki tartışmaların belirleyici olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bunun dışında, okuyucunun sıkıcı bilimsel belirlemeler arasında böylesine hazmı kolay destansı bilgilere de ihtiyacı vardır sanıyoruz. Ama yine de kaydedelim; her destanda bir gerçek gizlidir.

* * *

Zarathustra'nın yaymaya çalıştığı yeni dinin yerleşmesi hep barışçı yollar kullanılarak sağlanmadı, sağlanamazdı da.. Sağla-

namazdı, çünkü eski dinin pusuda bekleyen taraftarları ve şefleri Ahura Mazdacılar'ın ayaklarının sürçeceği anı büyük bir dikkatle kolluyorlardı. Eğer herhangi bir zayıf anlarını yakalarlarsa üstlerine çullanacakları muhakkaktı. Bu, zaten eşyanın doğasında yatan bir gerçektir. Öte yandan Bahdiniler de uyumuyor, bu durumun bilincinde olarak etrafı kolluyorlardı.

Avesta; Varedhaka ve Huyaon=Khayan=Kayan aşiretlerine mensup; Tathravant, Peşana ve Spingauruska adlı Bahdini düşmanlarından bahseder. Abân, Gus ve Zamyad Yaşt'larında yer alan bu şahısların ve ülkelerinin adları da araştırmacılarca tartışma konusu yapılmıştır. Elimizdeki ipuçlarına bakarsak; bunlar daiva-yasnacıdırlar, Huyaonalar'la aynıdırlar veya ilişkilidirler ve isimlerinden de anlaşıldığı kadarıyla Aryandırlar. Darmesteter (1883), Huyaonalar veya Hayaonalar'ın "Chionita"lar olmaları gerektiğinden söz eder. Kavgacı bir kabile olduklarını ve Gilan'a yakın bir yeri yurt edindiklerini söyler. Varedhakalar hakkında aynı kesinlikte görüşler öne süremeyen Darmesteter, bu halktan da Chionitalar'dan dolayı söz edildiğini, coğrafi durumlarının belirsiz olduğunu, ama genelde düşünüldüklerinde Dâitya Nehri cıvarında yerleşmiş olmalarına, birinci ihtimal olarak bakılması gerektiği kanısındadır.

Hayaonalar veya Khayanlar yada Kayanlar'ın durumu son dönemin araştırmacıları arasında düşünsel kavgalara yol açmaktadır. Bu kavgaların asıl sebebi ise, o dönemin krallıklarında ya günlük olayları kaydedici bir sistemin geliştirilememesi, ya da böylesine bir sistem bulunuyor idiyse de kayıtların günümüzün araştırmacılarının eline geçmemesi dolayısıyladır. Daha zayıf kaynaklara, dinsel kitaplardaki abartılara mahkum kalan yazarların elinde; linguistik, coğrafi terim avı, kullanılmış bir iki kelimenin içerdiği anlam avı veya Grek yazarlarının kalemlerinden

çıkanlarla, yerli kaynak kırıntılarının mukayesesinden başka birşey kalmıyor. Dolayısıyla biri Airyanem Vaico'yu Hindukuş'ta ararken, bir diğeri de çıkıp Dicle Vadisi veya Volga kıyıları daha münasiptir diyor. Biri Turalar'ı günümüzün Turani kavimleri ile karıştırırken, bir diğeri onların izlerini Don Vadisi'nde sürüyor. Ama biz, ayağımızı yere nisbeten daha sağlam basma gayreti içinde olacağımız için, şimdiye kadar hep gerçekliği mümkün olmayan teorileri de verdik ve bu teorilerin neden geçersiz olduklarını, mümkün olan en sağlam delillerle anlatmaya çalıştık. Bu konuda -tüm abartılı içeriklerine rağmen- en büyük yardımcımız yine dini yayınlar olmuştur.

Kayanlar olayında da göze çarpan iki önemli yol gösterici unsur vardır; birincisi, bilinen Kayani şahıs isimleri, ikincisi ise bu halk gurubunun dinidir. İsimler arasında bulunan; Peşucinga, Arecat-aspa, Tathravant, Asta-aurvant, Vispa-thaurvuasti, Spingauruska ve Peshana gibi isimlerin tümü Aryanidir. Dolayısıyla bir Tura kabilesi sayılan ve Tura'ya ülkesinden olduğu kaydedilen Kayanlar da diğer İrani halk grupları gibi Aryanidirler. Bunların, millattan sonraki 4.yüzyılda Ortasya'ya doluşan ve Ural-Altay gurubundaki dilleri konuşan halk guruplarıyla hiç bir alakaları yoktur. Onlara, sadece İranlılar'ın kendilerine verdiği isimlerini satmışlardı: Turan..

Kayanlar'ın kimliklerini ele veren bir diğer olgu yine Avesta'da kendilerine izafe edilen dinleridir. Yaşt 5.109; "... Daivalara tapıcı kişiler..", Yaşt 3.113 "... ceset gömücü... Daivalara tapıcı...", Yaşt-19, Yaşt-9 ... hep aynı nitelemeler. Bu durumda dinleri, Mazanalar'ın ve Azerbaycan'daki diğer bazı kabilelerin dinleri ile aynıdır: Daiva-yasnacılık, yani Zarathustra'nın en fazla zarar gördüğü, kendisine en fazla direnen insanların dini.. Kendi ailesinin, familyasının ve çevresinin dini.. Bu halkın ya-

şadığı coğrafya hakkında çeşitli görüşler var. Bazı araştırmacılar bunları iskitlerle özdeşleştirirken, bazıları da onların Sogdiana'dan (Amu-Siriderya arası topraklar) ayrılmayan bir Aryani gurup olduğunu kaydeder. Bunları Baktria'nın ötesine yerleştiren araştırmacılar da yok değil.

Bizce bu kavim, Viştaspa'nın yerleşik bulunduğu Parthiya'ya yakın bir ülkede yaşamaktaydı. Hem de savaşçı karakterlerinden dolayı Viştaspa yönetimini haraca bağlayabilecek bir mesafede, yani kapı komşusu gibi bir şey olmalıdırlar. Takip edebildiğimiz kadarıyla bunlar Viştaspa yönetimini yıllık haraçlara bağlamışlardı. Bunu daha önce Dinkart'tan aktarmıştık. Pathia'ya bu yakınlıkta bulunan üç ülke vardır; Kuzeyde; şimdiki Türkmenistan'ın güneyinde bulunan Margiana, Doğu'da; Baktria ve Herat, Kuzey Batı'da ise Hazar Denizi'nin güney-batısında yer alan Hyrcavia.. Parthia'ya yakın bir de Raga vardır, ki Parthialılar'ın buradaki yönetimle çatışmayı göze alması imkansızdır. Çünkü burası çok güçlü bir devlet olan Medya'nın en değer verdiği bölgesidir. Fakat gerek dini özellikler ve gerekse halklarının savaşçı özelliği dolayısıyla büyük bir ihtimalle Kayanlar; Hyrcavialı veya daha az bir ihtimalle Margianalı idi-ler.

* * *

Şimdi geleneksel yayınlardan Jackson tarafından toparlanmış olan bu en büyük Mazdacı-Turaya veya Turanlı çatışmalarının bir özetini verelim:

Geç Mazdacı yayınlarda nitelendiği şekliyle; Viştaspa'nın en ölümcül düşmanı, "imansız 'Türk' Arecat-aspa(Arcasp)'tur. Yt.5'in; "Drvantemca" (günahkar) sıfatını taktığı bu adam "ulusal" inancın en amansız düşmanıydı. Dini savaşlarda, Viştas-

pa'ya karşı düşman Hyaonlar'ın (Khyon-Pehl) lideri olan bu şahsı, klasik Mazdacı yayınlar; düşman Turan, Türkistân ve Çinli putperest güçlerin de başı olarak tanıtıyorlar. Arecataspa'nın Mazdacı Vişţaspa'nın kuvvetlerine iki ayrı saldırı düzenlediğine dair deliller var. Zat Sparam'ın bildirdiğine göre, bu saldırıların birincisi, dinin 30.yılında meydana gelmiştir.

Dinkard ise savaşa "Vişţaspa'nın, eskiden beri Khayanlar'ın şefi Arcasp'a vermekte olduğu haracı ve yıllık vergiyi artık vermeyi red etmesi sebep oldu" diyor. Vişţaspa'nın yıllık haracı vermeyi red etmesi üzerine Arcasp, derhal "yazılı" bir ültimatom kaleme alarak elçileri vasıtasıyla ona gönderdi. Bu ültimatomda vazgeçilmez iki şart koşuluyordu: Birincisi; yıllık haracın savsaklanmadan verilmesi, ikincisi; yeni dinin derhal tasfiye edilmesi. Bu şartlar iki ay içinde yerine getirilmezse, İran saldırıya uğrayacaktı. Bu iddialar veya "yazışma"lar Yâtkâr ve Şahname'de geniş bir şekilde yer almaktadır. Bu eserler, Arcasp'ın elçilerinin adlarını da -nereden almışlarsa- veriyorlar. Bunlar Vidrafş ve Nâmkhvâst'tır. Şahname'ye göre Arcasp'ın ülkesi Amuderya Nehri'nin ötesindedir. Bu eser ciddi bir şekilde Arcasp'ın Türk-Turani olduğunu ileri sürüyor. Aynı eserin belirttiğine göre elçiler, Khallukh şehrinden, -ki bu başkent olmalı-, Vişţaspa'nın bulunduğu Balkh'a yani başkent Tusa'ya gönderilmişlerdi.

Bu çatışmada kilit adamın Zarathustra olduğu ortada. Yeni din, onun "yüzünden" tutunmuştu. Balkh Halkı'na direnme ruhunu, dinin baş prensibi olan; "Kötüye diren!" ibaresi kazandırmamış mıydı? Vişţaspa'ya akıl veren ve çatışmaya bundan dolayı yol açan bu adam değil miydi? Dinkart'ın, kayıp "Vişţâspsâstô Nask"a dayandırdığı bir iddiaya göre; "Gazap ifriti" (şeytanı) olan bir kötü ruh Khyônlu Arcasp'ı, kendisi için üzüntü

kaynağı olan Zarathustra ve onun koruyucusu Viştasp'ı ortadan kaldırmak için görevlendirir. Bu tür abartılar, bizi bu kitapları okurken ve bunları temel alarak savaşın cereyan ediş şeklini değerlendirirken dikkatli olmaya itiyor.

Bu kaynakların verdiği kabarık savaşçı sayısına, savaşın adım adım anlatılışına ve orduların diziliş şekline burada uzun uzun yer vermeye pek gerek yok.. Biz iki taraf ordularının liderlerini vermekle yetinelim: Şalıname'ye göre; Arcasp, kendi ordularının genel komutanlığını merkezden yönlendiriyordu. Artçı kuvvetlere Huşdiv, kanatlara; seçme komutanlarından Kuhram ve Andarimân komuta ederken, öncü güçler Khaşaş'ın emrindeydi. İranlılar'ın ordularına ise tabii ki Viştaspa komuta etmişti. Bu orduların üç komutanının adları, Avesta'da geçen şekliyle; Zairivairi, onun oğlu Bastavairi ve Viştaspa'nın kahraman oğlu Spentôdâta idi.

Savaş boyunca iki meydan muharebesi cereyan etti. Birinci çatışmada yenilen Viştaspa kuvvetleri, Zairivairi'yi de yeni dinin ilk önemli şehidi olarak toprağa vermişlerdi. Fakat sonunda Spentô-dâta (İsfendiyar)'nın büyük kahramanlıkları sayesinde toparlanan Bahdiniler, iki kol halinde ilerlediler. Birinci kol Turaniler'in başkenti Khallakh (Xallax)'a yönelirken, ikinci kol, Khorasan'ı "temiz"ledi. Birinci savaş böylece sona ermişti.

* * *

Barış yılları, bu kazanılan başarının da verdiği hızla çok parlak geçti. Dini elçiler dört bir yana dağılarak hükümdarları ve ülkelerinin insanlarını yeni dini kabul etmeye davet ediyor, ciddiye alınıyorlardı. Yine dini kitapların kaydettiğine göre bu dönemde Avesta, Zarathusra'nın gözetiminde "Gamasp" tarafın-

dan yazılı hale getirildi. Dinkard; 3.ve 5. kitaplarda, Zarathustra'nın öğretisi olan Avesta'nın, Viştaspa tarafından verilen bir emirle yazılı hale getirildiği kaydediliyor. Yeni öğretinin nesilden nesile aktarılması için, öküz derisine yazıldığı ve hazine dairesinde saklandığı da yine aynı kaynağın bize aktardıkları arasındadır. Grek yazarlarının iddia ettikleri; "barbar bir dille yazılmış kitaptan" Magu rahiplerinin ayinlerde okudukları "şeyler", Camasp'ın kalemiyle yazılı hale getirilen Avesta olabilir. Bunları; Lidyalı Xanthus (Herodottan önce yaşamıştı -herodot-M.Ö.484-424)'un "Zarathustracı Logia"dan bahsetmesi, Proclus'un Gathalar'dan 70 tane toplayıp bunlarla ilgili yorumlar yazması gibi müphem deliller izler. Bütün bunlar ve yine eski Grek Pliny'nin, Hermippus (takriben M.Ö.2.yüzyıl)'a izafeten yazdığına göre, bu yazar Zararthustra'nın iki milyon satırdan oluşan kitaplarını incelemiştir. Bütün bunlar Avesta'nın, herhangi bir şekilde o dönemde yazılı hale getirildiğinin işaretleridir.

Öte yandan barış yıllarının sonlarına doğru İsfendiyar, yaptığı kahramanlıkların karşılığı olarak, babasına başvurarak tahta çıkma hakkını almayı düşünmüştü. Fakat, Avesta'nın Yaşt-13'ünde adı Kavârazem olarak geçen kıskanç kardeşi, kendisini babaları Viştaspa'nın nezdinde bir iftira ile lekeledi. Bunun üzerine yeni dinin bu kahraman askeri lideri zincirlenerek bir dağın başında Gumbadân kalesine hapsedildi. Bu dağa daha sonraları Kuh-i İsfendiyar denilecekti.

* * *

İsfendiyar'ın hapse girmesi Turani Arcasp'ı yeniden umutlandırdı. Hemen harekete geçerek, önceki savaşta yenildiği Viştaspa kuvvetlerine karşı bir intikam vuruşu yapmak üzere ordularını toparlamaya başladı. Bu arada Viştaspa'da Seistan ve

Zabûlistân'a, Rustem'i ziyarete gitmişti. Bu, Balkh'ın, hazırlıksız ve önemli askeri liderinden yoksun bir şekilde, savaşla yüzyüze geleceğinin işaretiydi. Arcasp, Balkh'ın başkentine düzenlediği baskın saldırıda başarılıydı. Yaşlı Lohrâsp saldırıda, şehrin duvarlarının dibinde şehit düşmüştü. Turani askerler, kıymetli herşey gibi, en fazla nefret ettikleri Nûsh-Adar tapınağını da yağmaladılar ve sonra yıktılar. Tapınaktaki din adamları, dinsel tören esnasında yakalanmış, kılıçtan geçirilmişlerdi.

Turaniler, en son olarak Zarathustra'nın kendisini yakaladılar. 77 yaşındaki Peygamber o sırada bir mabette ibadet ediyordu. Şâhnâme, O'nun kutsal ateşin önündeyken nasıl öldürüldüğünü aşırı detaylara kaçarak anlatır. Biz bu ölüm olayını yeniden ele alacağız. Şimdi savaşa dönelim:

Viştaspa; saldırıyı, Lohrâsp'ın ve Peygamber'in şehadetini Seistan'da iken öğrenmişti. Hemen harekete geçti ve Horasan'da bulunan oğlu Farşidvard'ın kuvvetlerine iltihak etmek için, hızla oraya yöneldi. Fakat işler hepten ters gitmekteydi. İsfendiyar'ın mahpusluğu, Lohrâsp'ın ve Peygamber'in ölümü yetmezmiş gibi Farşidvard'da ölümcül bir yara almış, ebediyete intikal etmişti. Viştaspa ise elinde kalan kuvvetlerle, Nîşâpûr bölgesinde sığındığı bir dağ silsilesinde Turaniler tarafından kuşatılmıştı. Zarathustra'nın Bahdinisi zordaydı. Din, nefret dolu Arcasp ve Turaniler'in karşısında sendeliyor ve belkide yıkılıyordu.

Fakat herşey bitmemişti. Büyük insan Camasp hapiste yatan prangalı prens İsfendiyar'ı ziyaret etmekle herşeyi bir anda değiştirdi. Bu bilge insan, onuru kırılmış olan prensi, kendisine karşı yapılan haksızlıkları unutması için ikna etmiş, hapisten de salıvermişti. İsfendiyar'ın önünde eski kurtarıcı rolüne soyunmasına mani olacak hiçbir engel kalmamıştı. Viştaspa'nın krali-

yet ordusu kısa bir süre içerisinde İsfendiyar'ın komutası altında toparlanıp savaş durumu aldı. Ordunun yönetimi artık tümüyle İsfendiyar'ın elindeydi. Sol kanadın komutasını, aldığı yaraların etkisiyle ölen Farşidvard'ın yerine Gurdoê (Kerûî), sağ kanadın komutasını ise Nastûr üstlendi. Savaş kısa sürmüş ve İsfendiyar büyük bir zafer elde etmişti. Arcasp Turan'a geri kaçtı. Fakat ülkesi tümüyle ve insafsızca Bahdiniler'in istilası altına girmiş olduğundan, bu maceraperest "kafir" için kaçacak delik kalmamıştı, sonunda yakalanıp öldürüldü. Bu durumda ortalık sakinleşmiş, artık yeni dinin yayılmasını engelleyebilecek hiçbir güç kalmamıştı. .

* * *

Zarathustra'nın Ölümü

En önemli kaynaklardan biri olan Avesta'nın bize ulaşan bölümlerinde, Zarathustra'nın ölüm şekli, tarihi ve yeri ile ilgili herhangi bir ima yer almıyor. Bu tabiidir; çünkü Avesta'nın Zarathustra'dan sonra kaleme alınan bölümleri bile, sanki peygamber tarafından yazılmış gibi sunuluyor. Zarathustra kendi ölüm şeklini anlatamayacağına göre, bu kaynakta böylesine bir bilgi tabii olarak yer almayacaktı.

Fakat Pehlevi kaynakları ve eski Grek yazarları bu konuda da susmuş değiller. Çoğu işe, "efsane yazarlığı" gözlüğüyle bakan bazı Roma ve Grek yazarları; O'nun ölümü konusunda değişik görüşler ileri sürerler. Bunlardan Pliny (M.S.79); "ıssız bir yerde kurduğu bir yıldız gözlem evinde süt ürünleri ile beslenerek yaşıyordu" diye bir iddiada bulunurken, aslında M.S. I. yüzyılda yaşamış olan Clemens Romanus'un; "Zoroaster (Grek ve Roma yazarları Zarathustra'ya bu ismi vermişlerdi-NB) Nem-

rut'tur" teorisine de kaynaklık etmişti. M.S. 2.yüzyılda "Pseudo" Clementine, bu Nemrut-Zoroaster'in astrolog olduğunu, gözlem evinde yıldızları gözlemlerken yıldırım çarpması sonucu öldüğünü, veya tanrılar tarafından cezalandırıldığını yazar. Eh, yıldız gözlemlemek için bulutlu ve yıldırımlarla bombardıman edilen sağanak yağmurlu bir havayı tercih eden sözüm ona, bir Zoroaster bu cezayı fazlasıyla hak etmiştir... Bu iddiada, tabii ki "Magu şefi" diye bahsettiği Zarathustra'yı aşağılama arzusunu da sezmemek mümkün değildir.

Bir diğer gurup yazar, Hellanicus, Dinon veya Ctesias'tan etkilenerek kaleme sarılmış; "Zarathustra Baktriya Kralıydı" hükmünü kağıda dökmüşlerdi. Bunlar "Oxyartes" diye birinden bahsederler. Bu ismin diğer şekilleri; Ekhaortis, Khaortis (veya Xaortis) ve Zaortis'tir. Buradaki Zaortis, Zoroaster ile karıştırılarak, "Baktriya Kralı Zoroaster" sonucuna varılıyor. Oysa bu Oxyartes, Avesta dilindeki Ukhşyatêreta'dır ve Zarathustra ile ilişkisi yoktur. Yukarıdaki yazarları esas aldığı belli olan Paulus Orosius (M.S. 5.yüzyıl), Ninus'la savaşa tutuşan Baktriya Kralı Zoroaster'in yenilgiye uğratılıp öldürüldüğünü kaydeder. Kaynaklar; Ninus ve Semiramis'i M.Ö. 8.yüzyıla yerleştirirler. Bazı kaynaklar, bu olayda Zarathustra'nın galip geldiğini de kaydederler. Fakat hem tarih ve hem de olayın cereyan ettiği iddia edilen şekli, tamamen efsane imiş gibi bir izlenim veriyor.

M.S. 2.yüzyılda yazıldığı söylenen ve Rufulus'un latinceye tercüme ettiği "Clementinae Recognitiones" adlı yapıttan bir pasaj, Zarathustra'yı Nuh Peygamber'in ailesinden Ham veya Mesraim olarak takdim ediyor. Yazar, Magu şefi olduğu defalarca kaydedilen Zarathustra'nın bu "Magu"luğunu, Magicilik veya büyücülük ile karıştırıyor. Böylece Zarathustra "bir büyücü ve astrolog" olarak lanetleniyor.. Buna göre O, halkı etkilemek için

yıldızları veya onların ruhlarını kontrol altına alabiliyordu. Fakat sonunda belli bir yıldızın koruyucu veya "yönetici deha"sı Zarathustra'nın yıldızları böylesine kontrol edebilmesine kızmış, bu "başbüyücü"den öc almak için bir ateş dalgası neşr ederek onu öldürmüştür. Fakat bu başbüyücü tarafından baştan çıkarılmış olan "Persler", Ham'ın bu yıldız tarafından yakılmış olan vücudundan arta kalan külleri tanrılaştırmış, buna sebebiyet veren yıldıza da tapmaya başlamışlardı.. Bu sebeple Başbüyücü'nün adı, "yaşayan yıldız" anlamına gelen "Zoroaster" olarak kalmış.. Tourlu Gregory (M.S. 538-593)'de hemen hemen aynı teoriyi destekliyor.

Bir diğer betimleme Chronicon Paschale veya Chronicon Alexandrinum (son çıkış tarihi M.S.629)'da yer alıyor. Bu periyodik yayın; Zarathustra'nın yanarak öleceğini önceden haber verdiğini ve Persler'e, yanmış kemiklerini muhafaza etmelerini emrettiğini kaydediyor. Bu emir gereğince Persler, onun küllerini büyük bir özenle günümüze kadar (629) muhafaza etmişlerdi. Bu iddia hiçbir değişikliğe uğratılmadan Johan Malalas (6.yüzyıl), Suidas (10.yüzyıl), Georgius Cedrenus(11.yüzyıl)'ın eserlerinde de yer alır.

* * *

Elimizdeki ikinci kaynak gurubu Pehlevice'de yayınlanan dini eserlerdir. Grek ve Roma kaynaklarının sergilediği düşmanca yaklaşımların tersine, bu eserlerde dindarca abartılarla karşılaşıyoruz. Zat-Sparam, Dinkard, Sad-dar, Datistân-î Dînîk bu dinsel yapıtların en önemlileridirler.

Zat-Sparam, M.S. 881'de Kirman'ın 120 kilometre güneyindeki Sînkân'da "Dastûr" idi. Aşağı yukarı 900 yılında, dini yayınlardan üç serilik bir derleme yaptı, ki bunların arasında

Dâdıstân-î Dînîk de bulunuyor. Bu elyazmaları, Hindistan'a göçmüş olan Zarathustracı Parsiler tarafından muhafaza edilmişlerdir. Bu derlemelerin 23.bölümünde, Zarathustra'nın ölümü ile ilgili şöyle deniyor (Zt-Sp 23.9); "(Dinin) kırkyedinci yılında 'Zaratûşt' öldü. (Öldüğü zaman) 77. yaşından 40 gün almıştı. Öldüğü ay, Artavahişto, günün adı; Khûr (Xur)dur. Bu iddia edilen ölüm günü, Zarathustracı takvimin ikinci ayının onbirine rastlar. Bugünkü takvime çevirirsek, ölüm olayı Mayıs ayının ilk günü vuku bulmuştur. Ayın Avesta dilindeki adı, bir "başmelek"ten geliyor; Aşa Vahışta..

Pehlevice dini kitaplardan Dinkard; Zaratûşt'un ve dinin efsanevi hikayesini, mucizeleri, yaradılıştan yeniden dirilişe kadar olan olayları anlatır. Bir kitaplar gurubu olan Dinkard'ın 7.Kitabı, 16.000 kelimeden oluşan uzun bir bölümdür. 20.500 kelimeden oluşan Spend Nask'ın beşte dördünü içeren bu kitap çok önemlidir. Bu Nask'da Zarathustra'nın pekçok mucizesi yer alıyor.

İşte Dinkard'ın bu 7.kitabının 5.bölümünde şunlar yer alıyor: "(Bu bölümde), Viştaspa'nın dini kabul etmesinden, Zaratustra (Zartûşt)'nın ebediyete intikaline kadar vuku bulan mucizeler anlatılır. Koruyucu ruhuna hürmet edilmiş en üstün varlığın (yani Zarathustra'nın) doğumunun üstünden 77 yıl, (Peygamber oluşunun) üstünden 47 yıl, Viştaspa'nın dini kabul etmesinin üstünden 35 yıl (geçtiğinde Peygamber ölmüştü)". Bu pasaj bize Zarathustra'nın ölüm şeklini izah etmezse bile, 77 yaşında hayata veda ettiğini bildiriyor.

Dinkard'ın 5.Kitabının 2.bölümünde ise, Zarathustra'nın Turani Brâdrôrêş tarafından öldürüldüğü yer alır. Dinkard'ın 5. ve 7. kitaplarının kaydettiği olguları birleştirdiğimizde, Zartuştna-

ma'nın uzun uzadıya anlattığı ölüm olayının bir bölümü belli bir "temel"e oturmuş oluyor. Yani, Zarathustra 77 yaşındayken öldürülmek suretiyle hayata veda et(tiril)miştir. Katil bir "Tûr"dur.

Dâtistân-i Dînîk, Zarathustracılığın sonradan saptanan toplumsal kurallarını içeren bir kitaptır. Müslümanlar'ın Şeriatı'nın Bahdiniler'deki karşılığı sayılabilir. Bu kitabın 72.bölümünde en iğrenç günahkarlar arasında Turani bir Bâtarvakhş'dan bahsedilir. Buna göre; "geçerli dini inançları kabule asla yanaşmayan" bu sihirbaz, Zarathustra'yı "ölüme havale" etmiştir. Dinkart'la Datistan-i Dinik arasındaki isim çelişkisine bu kez Büyük Bundahışn (yaradılış) adlı dini eser karışıyor ve Dinkart'ın iddiasını, yani Zarathustra'yı öldürenin Bratrok-reş adlı bir "Tur" olduğu tezini destekliyor. Sad-dar adlı sorulu-cevaplı dini eser; "Ahriman ile aynı düzeyde bir günahkar" olarak Tur-i Bratar-vakhş'tan bahseder. Onu, Zarathustra'nın kaatili olarak kabul etmek suretiyle Dâtistân-î Dînîk'e arka çıkar.

Sonraki Pehlevi eserleri de, "kaatil" hakkında hemfikir değillerdir. Fakat tümü, ağız birliği etmişçesine Peygamber'in ölümünün tabii olmadığını, katilin bir "Tûr" olduğunu kaydeder. Bu yayınların, katilin ismi konusunda anlaşamamaları, yazılırken ayrı kaynaklara başvurularak şekillendiklerini gösterir, ki biz bu "namevcut" kaynaklardan maalesef yoksunuz. Fakat çoğunluk; Turbaraturhaş (Tur-i Bratar-vakhş)'ın kaatil olduğunda birleşir. Bunlar ağız birliği etmişçesine, Arcaspa tarafından Balkh'a karşı düzenlenen ikinci saldırı hareketinden bahsederler. Bu saldırıyı anlatan; (Şâh Nâma, Şâh Nama Nasr, Dabıstân gibi son dönem eserlerin tümü, hikâyelerini "eski İran Otoritelerı"ne dayandırdıklarını iddia ederler. Bunlara göre, saldırı başladığında İsfendiyar hapiste, babası kral Vişlaspa (Guştâsp) ise

Zal oğlu Rüstem'i ziyaret etmekteydi. Şehre giren Turaniler, yakıp yıktıkları mabedlerdeki 80 din adamını da öldürmüşlerdi. İşte böylesine bir kan deryasında "Turbaratur" Zarathustra'nın küçük ibadethanesine ulaşabiliyor ve onu öldürebiliyordu...

Fakat araştırmacıların çabalarını özetleyen Herzfeld, olayı tarihi bir temele oturtamamanın rahatsızlığını dile getirir. Şu gerçeği vurguluyor: Ölümü, tarihi bir temele oturtulamamıştır. İlk olarak peygamberin ölümünden 1400 yıl sonra ve efsanevi bir dille olayı kaleme alan bu eserlerin inandırıcı olması mümkün değildir. "Ben şuna inanıyorum; onun mezarı bugün de, dokunulmadan ve dokunulamadan varlığını sürdürüyor.."

Evet, buna biz de katılıyoruz.. Böylece tartışmalı konuları geride bırakmanın vakti geldi sanırım.. Şimdi artık Zarathustra'nın kavgasını verdiği dinin derin mantığına, felsefesine ve eskatolojisine dalabiliriz, hem de araştırmacılarla tartışma lüzumu his etmeden...

VII. BÖLÜM

AVESTA

Ölmüş gibi görünen veya defalarca silinmeye çalışılan Zarathustra ve dini, aslında ilerde de göreceğimiz gibi Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslam'da şöyle veya böyle yaşamını sürdürmeye devam ediyor. Eğer Zarathustra'nın felsefesi, kozmolojisi, eskatolojisi ve temsil ettiği etik değerler, kendisinin ebediyete intikal etmesinden sonra da insanlara manevi dünyalarında yol gösterici olmuşsa bunun bir anlamı olsa gerek.. Biz bu bölümde işte bu anlamı araştıracağız.

Bunun için öncelikle Zarathustra'nın kullandığı terminolojinin temel öğelerini analiz etmeye çalışacağız. Fakat bu işe girişmeden önce ise kutsal kitap; "Zend Avesta" gündeme gelecektir. Çünkü tüm kavramlara kaynaklık eden bu kitap da gerek oluşumu ve gerekse tarihi açısından çok tartışılmıştır.

Avesta

Avesta, isim olarak ilk kez Pehlevice'de Apastâk olarak ortaya çıkar. "Temel" veya "temel seçim" anlamına gelen bu kelime, kitap haline getirilen tüm kutsal metinleri içeren kitaplar gurubunu ifade etmek için kullanılıyordu. Bir kaç cilt halinde muhafaza edilen kutsal kitap, Pehlevice açıklaması ile birlikte korunup yayıldığından, her cilt; "temel seçim ve açıklaması" anlamına gelen "Apastâk u zand" olarak adlandırılırdı. Zamanla bu; "zend-Avesta" ya dönüştü ve kutsal kitabın adı olarak kaldı.

Avesta, Sasaniler döneminde derlenip toparlanarak, genelde iki bölüm haline getirildi. Birinci bölüm, yani kelimenin tam anlamıyla Avesta, üç kitap halinde düzenlenmiştir. Bunlar; Vendidad, Vispêrad ve Yasna'lardır. Vendidad; "Avesta'da, dinsel kuralların ve bazı mitsel öykülerin derlenerek bir kitap haline getirildiği ilk bölümün adıdır, ki Pehlevice'de adı Videvdad olarak geçer. Videvdad; "divlere karşı kurallar" anlamına geliyor. İkinci bölüm ise; Bahdini (Zarathustra'nın önayak olduğu din) tapınaklarında mukabele ile okunan dualar ve adanması gereken kurbanlarla ilgili bölümdür, ki adı "Visperad"dır. Visperad, hem 3.bölümde, bir "cüz"deki 23 alt bölümün tümüne birden verilen addır, hem de Darmesteter'in bildirdiğine göre, Yaştlar'ın yer aldığı kitabın Sasani dönemindeki adıdır. Üçüncü bölüm; 72 Yasna'dan oluşmaktadır. Tüm bu kitapların Ahura Mazda (tek tanrı-NB) tarafından Zarathustra'ya indirildiği farz edilir. Fakat durum ilerde göreceğimiz gibi pek de böyle değildir.

Khorda Avesta

Biz ikinci genel bölümü; Yani Khorda (Hurda=küçük) Avesta'yı tanıttıktan sonra bu ilk üç kitabı analiz edeceğiz. Küçük Avesta; küçük dualardan oluşan ve sadece din adamlarının değil, tüm inananların özel dinsel törenlerde terennüm edebildikleri bir "dinsel el kitabı"dır. Bu kitap; beş Gâh'tan, otuz Sîrôza'dan, üç Afrînagân'dan ve altı Nyâyi'den oluşur. Gâhlar; Bahdiniler'in yerine getirdikleri "beş vakit günlük ibadet"lerde söylenir. Bunlar; Hâvani denilen sabah ibadeti, Rapithwina denilen öğlen ibadeti,Uzayêirina denilen ikindi ibadeti, Aiwisrûthrima denilen akşam ibadeti ve Uşahina denilen gece ibadetinden İbarettir.

Bu beş vakit ibadet, müslümanlığa da "Namaz" olarak geçti ve "dinin temel direği" olarak kabul edildi. Bahdiniler, günlük ibadetleri olan Gahlar'a başlamak için Müslümanlığın "abdest"ine benzer bir şekilde el, ayak ve yüzlerini yıkamak zorun-

daydılar. Kadınlar, ay halini yaşarken, 3-7 gün, her ne kadar sürüyorsa, bu ibadete katılamazdı. Müslümanlık'ta da bu "ara verme" olayı sürdürülmüştür. Bu beş vakit ibadetlerde, şimdiki Zarathustracılar Peygamber'in ölümünden sonra dine giren duaları okuyorlar. Bizim elimizde, dinin hurafelerle dolmadığı günlerde yapılan bu ibaderlerde okunan metinlerle ilgili bilgi yoktur. Şimdiki Bahdiniler, her "vakit İbadeti"nin kendi adını taşıyan Gah'ını Khorda Avesta'dan veya ezbere okurlar.

Sîrôza, otuz günler demektir (si=otuz,rôz=gün). Eski Pehlevice'de, Avesta geleneğine uygun olarak ayın her gününe Tanrı Ahura Mazda (Ormazd)'dan başlayarak kutsal varlıkların adı verilirdi, ki bu günler bugün de Parsi topluluğunda geçerlidir. Ayın her günü ibadetle ve onun Khorde Avesta'da yer alan "Sîrôza"sı okunarak selamlanırdı.

Afringân veya Afrînagân, her mevsimin ilk 5 günü boyunca yerine getirilen ve çoğu bölümü sonradan Bahdini'ye girmiş olan bir ibadetsel tören türüdür. Bu tören, yılın altı mevsiminde yapılır. Bu mevsimlerin birincisi; maidhya zaremya=bahar ortası, Newroz'dan 41 gün sonra başlayan bir kutlama, ikincisi; Maidhyôşem=yaz ortası, üçüncüsü; Paitiş hayem=hasat mevsimi, dördüncüsü; Ayâthrem -ki anlamı belirsizdir, veya sığırların yavrulama zamanı anlamına gelebilir. Boyce; bu mevsimin hayvanların meralardan dönüş dönemine rast geldiğini kaydediyor. Bu görüş veya tesbit mantıkidir. Beşinci mevsim; Maidhyârem=kış ortası mevsimi, altıncısı; Hamaşpathmaêdaêm'dir, ki bunun da anlamı tartışmalıdır. Modi(1922), bunun gece ve gündüzün, soğuk ve sıcağın "eşit" olduğu senenin ılıman son beş gününü ifade ettiğini yazar. Zarathustracı takvim 360 günlüktür (12x30 gün). Son beş güne ise "Gatha günleri" adını vererek takvime eklemişlerdir. İşte bu bayram o beş günü kapsar. Takvimi bir bütün halinde gözümüzün önüne getirirsek, Hawaşpathmaêdaêm'in son günü, diğer önasya Aryanları gibi Kürtler'in de halen kutlamakta oldukları Newroz'a denk düşüyor.

Khorde Avesta'nın son bölümü Nyâyiler; "isteme" dualarıdır. Bunlar beş "vakit ibadeti"nin sonunda edilen dualardır. Sekiz yaşından itibaren her Bahdini'nin okumak zorunda olduğu bu dualar, metin olarak günümüzde çok değişmiş ve orijinal Zarathustra dini ile ilişkisini kaybetmiştir. Ama yine de Zarathustracılığın kabul ettiği bayramların içerik olarak şekil değiştirse de, diğer bazı dinler ve ülkelerce assimile edilerek ödünç alındığına dair elimizde deliller var. Bunlardan bazılarını, kendilerinin de ataları Aryan olan Kuzey Avrupa Ülkeleri'nin geleneklerinde bulduk. Mesela Maidhya zaremya=bahar ortası bayramı, bu ülkelerde hemen hemen Zarathustracılar'la aynı günlerde, yani Mayıs'ın 2'sinde ateşler yakılarak selemlanıyor. Mayıs ayının 5'i Türkiyede'de Hıdırellez olarak kutlanır. Maidhya şem=yaz ortası bayramı, yine bu kuzey ülkelerinin en coşkulu bayramlarından biridir. Kuzey ülkelerinde bu bayram, 29.Haziran yerine 25 Haziran'da kutlanır ki bu da önemli bir sapma sayılmaz. Zarathustracılar'ın Maidhyorem=kış ortası bayramı ise tüm Hristiyan aleminde ve giderek tüm dünyada yılbaşı olarak kutlanır. Eğer Hristiyanlar'ın eski takvimini göz önünde alırsak, Zarathustracılığın kış ortası bayramı, İsa Peygamber'in doğum günü ile çakışıyor. Zarathustracılar 26 Aralık'ı kendi Peygamberlerinin doğum günü olarak kutlarlar, yani Noel="İsa Peygamber'in doğum günü" ile hemen hemen aynı gün... Şu kısa girişte bile Zarathustra'nın hem İslamiyet'te, hem de Hristiyan aleminde yaşamaya devam ettiğini gördük.. Daha sonra göreceklerimiz ise dudak ısırtıcı olacaktır.

Avesta

Bahdiniler, ilk kutsal kitabın 21 Nosk (buket veya kitap) halinde Ahura Mazda tarafından Zarathustra'ya indirildiğini, onun da bunları değerli takipçisi Viştaspa'ya emanet ettiğini söylerler. Bunların; Viştaspa'nın emriyle, Jamaspa (Camasp) tarafından yazılı hale getirildiğini de aynı kaynaklardan takip edebiliyoruz. Bu değerli kaynak, İskender-i Rumi (Büyük İskender)'in hışmına uğramış, büyük bir bölümü yakılmıştı.. Bu yıkıcı hükümda-

rın ölümünden bir müddet sonra (belki de bir asır-Mills), Zarathustracı din adamları bir araya gelerek tahribatlardan arta kalan kutsal kitapların 12000 öküzün derisine yazıldığını bildirirler.

Khosrav Anôşarvân'a dayandırılan bir açıklamaya göre; bu çalışmalar Arsacid Hanedanlığı (Baktriya)'nın son kralı 5.Ardaşir döneminde (M.S.224'ten biraz önceki bir tarihte) başlamış, Sasani Kralı 2.Şapûr döneminde başarıyla sona erdirilmiştir. Doğu İran'a fikse olan ve Magular'a atfedilen her olguyu red eden Boyce(1979), Avesta'nın "katliam"dan kurtulup şuraya buraya dağılmış olan parçalarının bir araya toplatılması için emir veren ilk insanın Baktriya Kralı Valkaş olduğunu söyler ve bunu geleneksel kaynaklara dayandırır. Fakat İran tarihinde Valkhaş adını taşıyan en aşağısından dört kralın varlığı işi biraz karıştırıyor. Bunların arasında en fazla anılanı, Neron'un (M.S. 37-68) çağdaşı olan I.Valkhaş (Vologeses-I)'tır. Biz, Zarathustracılığın bu kralın veya aile üyelerinden birinin sayesinde Baktriya'da tutunduğunu biliyoruz. Kralın kardeşi Tiridates bir Magu idi. Mills, bu terimle "Magician"ların, yani büyücü-kimyacıların anlaşılmaması gerektiğini, Tiridates'in bir din adamı olduğunu kaydediyor. Boyce, Magular'a duyduğu aşırı kuşkuyu yenebilseydi -ki bunu yapsa; "Zarathustra Doğu İranlıdır" şeklinde formüle ettiği teorisi yıkılacaktı- bu gerçeği "görür" ve kaydederdi..

Avesta'nın asla yazılı hale getirilmediği gibi bir tez öne süren araştırmacılar da vardı. Bunlardan biri olan Fransız araştırmacı Pater Nau (1927), tezini Suriyeli süryaniler arasında yaptığı araştırmaya dayandırmıştı. Süryani kaynaklarını tarayan Nau buradaki "bilgi"lere dayanarak Avesta'nın asla yazılı hale getirilmediğini söylüyordu. Bazı Süryani, Müslüman ve Yahudi kaynaklarının Bahdiniler (mazdayaznacılar)'e karşı ne kadar taraflı ve düşmanca bir yaklaşım sergilediklerini bildiğimizden, burada iddiayı sadece kaydetmekle yetineceğiz.

* * *

Batılı klasik yazarları şöyle bir taradığımızda; Avesta'nın yazılı hale getirilmesi ile ilgili olsun, dinin yayılışı ve korunması ile ilgili olsun, Magular karşımıza çıkan tek sosyal gurupturlar. Biz Avesta'nın bir bölümü olan Gathalar'ın kaderine daha sonra değineceğiz. Kutsal Kitab'ın Gathalar dışında kalan ve günümüzde bilinen bölümlerinin büyük bir kısmı doğrudan doğruya Magular'ın eseridirler ve onlar tarafından yazılı hale getirilmişlerdir. Kutsal Kitab'ın formasyonunun çok karmaşık bir süreç izlenerek oluşturulduğu anlaşılıyor. Mithracı Magular, ellerinde bulunan Mithra Yast'ı, Hom-Yast'ı ve Anahita Ardvi Sura'ya adanan Aban-Yast'ı, Pers Hükümdarı Artaxerxes'in de arka çıkmasıyla, uzun pazarlıklar sonucu, ölüm-kalım mücadelesi veren Zarathustracı din adamlarına "dinde uzlaşma" için bir şart olarak kabul ettirmişlerdi.

Kutsal kitaba monte edilen Mithra Yast ve Hom-Yast, Zarathustra'nın kendi eseri olan Gathalar'dan daha eskidirler. Bunlar, eski Aryanlar'ın dinsel törenlerinde okunan metinlerdi. İkinci kuşak Bahdini rahipleri, Pers krallarının baskılarıyla bu metinleri "Avesta" ile birleştirirken yine de içeriklerinde değişiklikler yapmışlardı. Böylece Mithra sistemine dahil olan tanrılardan; Mithra, Homa ve Anahita rütbe kaybederken, "ulusal en büyük ilah" diye anılmaya başlanan Ahura Mazda'nın birer astı olarak İranlılar'ın yeni dinine geri döndüler. Zaman içinde bu tanrılar daha da gerileyerek "melek" seviyesine ineceklerdi. Gershevitch (1959) bu yeni dine Zarathustrianizm yerine "Zoroastrianizm" demek suretiyle orijinalinden ayırıyor.

Konuya dönersek; diğer Yast ve Yasnalar'ın M.Ö. 250 ile M.S.226 yılları arasındaki bir zaman kesitinde şekillendiklerini tahmin edebiliriz. Vendidad'ı ise, bazı yazarlar M.Ö. 120 yılına yerleştiriyorlar. Buna sebep, bu dini kitapta adı geçen yer adlarının bu tarihi kesitteki yer adları ile uyum içinde olması gösteriliyor (Kristensen, Nyberg vs.).

Magular ve Avesta

Magular'ın dine bunca hakim olmaları, Dara ve Xerxes gibi İranlı hükümdarların işlerine hiç gelmiyordu. Grekler'in Smerdis dedikleri Bardiya olayını bahane eden Dara, Magular'a karşı büyük bir katliama girişmiş, neticede o katliam gününü Magofonia bayramı ilan ederek kutlamıştı. Onun takipçisi olan Xerxes, baskıları daha da arttırınca, Magular'ın büyük bir kısmı, yanlarına bu Med dilinde yazılmış olan dini kitapları da alarak Anadolu'ya kaçtılar, ki bunu daha önce de yazmıştık.

Biz, Pers Akaemenid Sülalesi krallarından Dara ve Xerxes döneminde Zarathustracılar'ın yaşadığı felaketi biliyoruz. Dara, diktirdiği taş yazıtlarında asla Zarathustra'dan bahsetmez. Mills (1905) ve Gershevitch (1959)'in de bildirdiği gibi Zarathustra ile birlikte Ameşa Spentalar da aynı dikilitaşlarda yer almazlar. Çünkü Zarathustra'nın kendisi de, bu "yeni türeme" Pers hükümdarlarının ölesiye nefret ettikleri Magu rahipleri sınıfına mensup bir Meddir. Ameşa Spentalar (daha önce bahsettiğimiz altı başmelek) da, Zarathustra'nın bahsettiği ve dinsel bir saygı gösterdiği tanrısal kavramlar oldukları için, Dara'nın hışmına uğramışlardı. Bunun yanında Angra Mainyu'da yazıtlarda yer almaz. Bu yazıtların temel dinsel öğeleri; tanrı Ahura Mazda, Başmelek Aşa ve kötü kavramı olarak drujdur. Mills (1906), Dara'yı, Magular'dan ve Zarathustra'dan nefret eden bir Mazdayasnacı olarak kabul eder. Dara'yı aynı tanrıya tapan -veya Ahura Mazda'yı "en yüksek tanrı" olarak kabul eden- İrani dinlerin bir başka mezhebine mensup imiş gibi gösteriyor. Mills, bu "darbeci" kralı protestanlardan nefret edip afaroz eden katoliklere benzetiyor. Bu "katolik"; eski İran dinlerine, -tüm İranlılar'ın veya Aryanlar'ın tanrısı imiş gibi kabul ettiği- Ahura Mazda'yı "en büyük tanrı" olarak monte edip ulusal birliği

sağlamaya çalışmıştı. Fakat özünde herşeye rağmen politeistti.. Gnoli'nin de bildirdiği gibi yazıtlarda yer alan; "Auramazdâ... hadâ bagaibiş", yani "Ahuramazda... diğer tanrılarla birlikte.." veya diğer Akaemenid yazıtlarındaki; "hadâ visaibiş bagaibiş" (bütün tanrılarla birlikte), yahut; "utâ aniyâha bagâha tayaiy hantiy" (var olan diğer tanrılar) gibi ibareler, tek tanrıcılıkla izahı mümkün olmayan ibarelerdir. Hele; "mazişta bagânâm", yani; "tanrıların en büyüğü" tabiri açıkça inanılan diğer bazı tanrıların varlığına işaret eder, ki bu Zarathustra dininin açıkça red ettiği bir inançtır..

Bu durumda, eğer Dara Zarathustra'dan söz etmiş olsaydı, ancak düşmanca söz edebilirdi. Tahtta iddia sahibi olan Magu şefi Smerdis veya Bardiya'nın "başkaldırı"sı daha henüz sıcaklığını korurken, nasıl olur da bir Pers hükümdarı, bir Med'i "Peygamber" olarak kabul edebilirdi?. Persler, Magular'dan o kadar nefret ederlerdi ki, onların dini etkinliklerini yok etmek için kendi din adamları sınıfını oluşturmaya başlamışlardı.. Bu Pers din adamlarına eski bir İndo-Aryan terim olan Athravan, yani "ateş-adam" diyorlardı ve bunları ismen de Avesta'ya sokuşturdular. Fakat bunlar "Magu" isminin "sihri"ne daha sonraki yüzyıllarda pek dayanamayacak, büyük çoğunluğu Magu olarak anılacaktı..

Şimdi buradan kendi tesbitimize geçebiliriz: Bizce Avesta, ilk kez İskender döneminde değil, Pers Akaemenid sülalesi döneminde tahribata uğramıştır, ki bu konuda pekçok işaret vardır.

Daha önceki bölümlerde de söz ettiğimiz gibi; İran'dan kovulup eski Grek kolonilerine dağılan Magular, buralardaki insanlar tarafından büyük ilgi ile karşılandılar. Neredeyse üçbin yıl boyunca atalarının çizdiği ayrı yollarda ilerleyen Aryanlar'ın

bu iki koluna mensup insanların karşılaşması düşmanca olmadı. Hatta harika idi denebilir. M.Ö. 485 yılından (Herodot'un seyahatinden) çok önce başlayan göç, Xerxes döneminde şiddetlenerek sürmüştü. İşte bu "buluşma" antik yazarların; Magular ve Zarathustra hakkında araştırma yapmalarına, Magular'ı anlamalarına ve dinleri hakkında yazılar yazmalarına yol açacaktı.. Jackson ve Gray, bu yazarlar arasında "Zoroaster"den ismen bahseden 137 kişi tespit etmişlerdi, ki bu gerçekten muazzam bir rakkamdır. Biz, bu yazarların bir kısmının eserlerinden bazı pasajları tetkik etme fırsatı bulduk. Bundan şunu anladık: Magular'ın kafalarında ve taşıdıkları kitaplarla Anadolu'ya ve Asur'a taşınan Zarathustra düşüncesi, hem "ham bir meyva" görünümündeki Yahudiliğin felsefesinde önemli diğişikliklere yol açmış, hem Grek "Filo"(Philo)'suna temellik etmiş, hem de daha sonraki dönemlerde gelişen dinlere ihraç edilmiştir. Magular'ın Kapadokya'daki çalışmaları ise, o bölgeye sonradan ve bir sürgün hayatı yaşamak üzere gelen Hristiyan rahiplerini derinden etkileyecek, daha sonra oluşacak İnciller'in şekillenmesine katkıda bulunacaktı. Bu etkilenme olayını daha sonraki bölümlerde delilleriyle göreceğiz.

* * *

Klasik Batı Yazarları, Magu-Avesta bağlantısında hem fikirdirler. Strabo (Yaklaşık M.Ö. 600), Magular'ın ülkenin her tarafına dağılmış olan "dini bir kabile" olduğunu ileri sürerken, Marcellinus (M.Ö. 330-400) Medya'da bunların kökenini araştırıyor. Bu sonuncu yazara göre Medya, Magular'ı yetiştiren "verimli bir tarla" gibidir. Bu "aile", Histaspes (Viştaspa)'dan itibaren çoğalarak gelişmiştir ve din adamlığı bunlarda babadan oğula geçmektedir. Herodot'un Magular'ı, Medya'yı oluşturan altı kabileden biri olarak yorumladığını biliyoruz. Bu gibi gö-

rüşlere yakın yaklaşım gösteren diğer klasik yazarlar da sayılabilir.

Anadoluya geçen Magu din adamları, burada karşılaştıkları Grek düşünürlerini derinden etkilemişlerdi. Alexandria'da "sapkın mezheb" olarak tanınan bir dini akım vardı; Philo... "Zoroaster'in gizli kitapları"na sahip olduklarını söyleyen bu Alexandria ekolünün sapkınlığı, Zarathustracılık'tan etkilenmelerinden ileri geliyordu. Lidya'yı dolaşan Pausanias (M.Ö.468) ise Magular'ın ateş tapınaklarında bir kitaptan; "barbarca bir dilde, anlaşılmaz şeyler" okuduklarını kaydeder. Darmesteter (1880)'in de kaydettiği gibi, bunların Gathalar olması kuvvetli bir ihtimaldir. Strabo, aynı ayinleri işaret ederken, bu okunma işleminin bir saat kadar sürdüğünü söyler. Hermippus (M.Ö.200'lü yıllar)'un, Zoroaster'in iki milyon satırdan oluşan kitaplarını incelediği gibi bir iddiada bulunduğunu daha önce de belirtmiştik.

Bütün bunlar esrar perdesini kısmen de olsa kaldırır nitelikteki delillerdir. Pers-Akaemenid hükümdarları döneminde Zarathustracılar büyük bir baskı altına girmişlerdi. Bu dinin rahipleri olan Magular; hem canlarını, hem de kutsal birer emanet olan yazılı hale getirdikleri dini kitaplarını kurtarmak için Anadolu'ya kaçmışlardı. Burada Grek yazarları ile karşılaşmış ve aşağıda kısmen göstereceğimiz gibi onları derinden etkilemişlerdi.

Theopompos (M.Ö.338), Zarathustra'nın dinini "Zend Kitapları"ndaki bilgilere dayanarak mükemmel bir şekilde açıklar. Bu yazar; evrendeki iki temel ögenin, yani iyi ile kötünün ebedi çatışmasını, Ormazd (Ahura Mazda) ile Ahriman (Angra Mainyu)'ın mücadelesini, iki üstün varlığın biribirine zıt kavramlar

yarattıklarını, tabiattaki tüm varlıkların iyi ve kötü olarak bölünmüş olduklarını, dünyanın ebediyen var olmayacağını, nihai mücadelede Ormazd'ın Ahriman'ı ve kötü ögeyi yenilgiye uğratıp parçalayacağını, ölümden sonra yeniden dirileneceğini, ebedi hayatı vs. Avesta'dan aldığı şekliyle sunuyor. Philo Judacus (M.Ö.20 cıvarı)'un geliştirdiği karma öğretisi için görüşlerinden yararlandığı bilgilerden biri olan Heraklitos (M.Ö. 400'lü yıllar), Zarathustra'nın kavramlarının "ruhu"na uygun bir düşün biçimini sergiliyor. Heraklitos'un Logos'unda hareketin ebedi kanunu "kavga"dır. Bu kavga yarışan element veya ögelerin kavgasıdır. Kavga sayesinde hayat mümkündür. Hastalık; sağlığı hoş ve güzel yapan bir olgudur. Adaletin kendisi de kavgadır. Kavga ise evrenseldir. Kavgada herşey belli bir safta bulunur. "Gerçek"in kendisi ateşin; yani eşyanın, tabiatın ve evrenin özünde kendiliğinden bulunan enerjinin bir sonucudur. Enerji doğal evrende kalıcı olarak bulunur. Bu enerjinin kendi kanunları vardır. Bu kanunlara göre enerji dünyayı başlatır ve sona erdirir. Bu kanun enerjinin ritimsel sebebidir, Logos'tur.

Heraklitos'daki bu kavga, Zarathustra'nın veya Zarathustracılığın evren kavramında zaten vardı.. Zıtların mücadelesi, evrenin ve tanrısal kavramların tümüne hakimdir. Ahura Mazda'ya Angra Mainyu düşmandır. Biri hayatı yaratırken, diğeri olmayanı temsil eder. Aşa, yani dürüstlüğün zıddı, Druj; yani yalan olandır vs.. Heraklitos, bu kavramlarla da yetinmeyerek Zarathustra'nın "Aşa" kavramı sayesinde fiziksel evrenin özdevinimini formüle ediyor. Bu kavram, güneş ve diğer göksel varlıkların doğuşu, yörüngesi, batışı, "yok oluşu", mevsimlerin biribirini takip edişi vs.'deki ritmin yakalanması ve formüle edilişidir. Ritm, Philo'nun felsefesinin temel ayaklarından birini oluşturacaktı. Bu ritm, Zarathustracılıkta Aşa olarak vardır.

Heraklitos'un, Dara'nın Sarayı'na davet edilmek suretiyle Ahura Mazda-Angra Mainyu mücadelesi gibi bazı şeylerden haberdar edildiği yolunda kayıtlar var. Fakat Dara'nın Angra-Mainyu'yu dışlayan dininin yapısı göz önüne getirildiğinde, bunun gerçek olmadığı, Philo'yu etkileyen asıl kaynağın, Zarathustracı Magu din adamlarının Anadolu'da etkiledikleri Plato ve sürgün yıllarının ürünü olan "geç Yahudilik" olduğu görülecektir. Bu Yahudiler, sürgünde bulundukları Babil'de Zarathustracılar'la ilişkiye geçmiş, bu sayede dinlerinde ve onun prensiplerinin kitabı olan Tobit (Tevrat)'te değişiklikler yapmışlardı. Bu etkilenmeyi daha sonra anlatacağız.

Plato ise Logos'un yerini tutan nous'u geliştirmişti. Bu nous, dünyanın ve özün (veya eşyanın doğasının) dışında ve ötesindedir. Bu bir tanrıdır. Plato'nun bir diğer nous'u ise doğanın bir parçasıdır ve "dünyanın ruhu" ile birleşmiştir. Plato'ya göre *özellikle ahlakın "bileşiminde" karşıtlıklar sürer. Logos*'da denilen Plato'nun nous'una zaman içinde Logistıkhon da denildi. Evrensel nous aynı işlevi birey olarak insanda da sürdürdü. Plato'ya göre hiç bir bilgi onunla yer değişıremez. "Aynı şeyler, aynı şeyler vasıtasıyla bilinir."

İnsan'ın iki bileşeni vardır; Biri ölümlü, ki bu bölüm tanrıların eseridir ve fani olan bileşendir. Diğeri ölümsüz olan bir özdür ve DÜNYANIN RUHUNDAN "dolayı" gelişmiştir. Bu, "bireysel ruhlar, dünyanın ruhundan intişar eder" gibi bir anlam taşımaz. Hem bireysel ruhlar ve hem de dünyanın ruhu aynı temel özdeklerden şekillenmişlerdir. Plato aynı zamanda, bireysel ruhların "dünyanın ruhunun birer parçaları" olduklarını ve "vücutlarda olduğu gibi elementlerden oluştukları"nı kaydeder. Nous sayesinde ruh her zaman iyiye ulaşır, "anoia" ile ise kötüye...

Görüldüğü gibi Plato'nun dualizmi de tüm evreni kapsayan bir çatışmayı işaret ediyor. Bu çatışma hem evrenseldir, hem de bireyde veya bireyin ruhundadır. Plato'da iyiyi nous, kötüyü anoia temsil ediyor ve bu ilahi elemanlar Zarathustra'daki Ahura Mazda-Angra Mainyu kavramlarının aynısı oluyor.. Ahlaki değerleriyle, evrenselliği ile ve davranışları ile aynısı..

Tüm bu elemanlar, Grek dünyası ile Zarathustracı din adamlarının yakın temasının eserleridirler.

Gathalar

Gathalar, Zarathustra'nın Tanrı Ahura Mazda tarafından insanlara bildirmekle görevlendirildiği kutsal metinlerden arta kalanlardır. Bunlar sonradan Avesta olarak şekillenen büyük dini kitaplar kompleksinin 3.'sünde, "yasnalar" bölümünde yer alırlar. Avesta'da 72 Yasna yer alır. Bunların bir bölümü Avesta'nın 72 Yasna'sının karşılığı olarak sonradan metne eklenmişlerdir. Asıl orijinal Yasnalar, ki bunlar Gatha adını taşıyan lirik ilahilerden oluşur, 28-34, 43-51 ve 53. Yasnalar'dır. Bu Yasnalar'ı oluşturan Gathalar, Avesta'nın şiirsel olarak düzenlenmiş olan bölümleri olup; gerek metrik sistemleri, gerek dilleri, gerek felsefeleri ve terminolojileri ve gerekse anlam bütünlükleri itibariyle hem diğer Yasnalar'ın metinlerinden ve hem de Avesta'nın kalan bölümlerinden ayrılırlar.

Zarathustra'nın kendisinin terrennüm ettiği asıl metinler bunlardır. Hem Pers hükümdarlarının, hem İskender'in, hem İslami yönetimin ve hem de zamanın acımasız tahribatlarından bu metinleri kurtarıp zamanımıza taşıyabilen insanlar, Hindistan'ın Surat kentine kaçabilen Parsiler'dir. Bu Parsiler, İslamiyet'in

İran'da hakim din olmasından sonra, baskılara dayanamayarak ülkelerini terkedip kuzenleri Hindular'a sığınan Zerduştiler'in - İran'da kalan bir avuç insanı saymazsak- son bölümüdürler. Bu insanlar, Bombay'da hatırı sayılır bir topluluk oluşturmuşlardır, ki bunların sayesinde Çağdaş Batılı Düşünürler, adı Avesta olan muazzam bir felsefi, dini ve ahlaki ziyafete konabildiler.

Avesta, bugünkü insanların eline geçmeden önce sayısız el değiştirmiş, sayısız badire atlatmıştır. Süreç içinde defalarca tekrarlana tekrarlana bugünkü insanlara kadar ulaşabilen en yaşlı el yazması Avesta bölümü, 800 yaşını doldurmuş değildir. Hele ele geçebilen İran kaynaklı el yazmalarının en yaşlısı, 1600'lü yıllarda kaleme alınmıştır dersek, Zarathustra dinini benimseyen veya devam ettiren insanların nasıl bir baskı cenderesinde yaşadıklarını daha iyi anlarız.

En eski elyazması Yasna nüshası Mitrô-âpân-î Kaî Khûsrôb tarafından; Fravardin ayının Vohu Manah gününde, Y.692'de (yani Yezdegerd'in tahta çıkışının 692.yılında) kopya edilmiştir. Günümüzdeki geçerli takvime göre bu tarih; 26.Ocak 1323'tür. Kopenhag'da bulunan bir diğer müsha ise aynı yılın 17. Kasım'ında kopya edilen bir elyazması Yasna'dır. En yaşlı Vendidad elyazması ise 1205 yılından kalma bir nüshadır ki, Zend-Avesta gurubunun ele geçirilen en eski kopyası budur. Visperadlar'ın en eski kopyası 1278 yılında kaleme alınmışken, Yaştlar bu konuda daha şanssızdırlar, ki bunların en yaşlısı 1591'den kalmadır. Khorde Avesta'nın da günümüze kadar muhafaza edilebilen ve 1352'den kalma bir nüshası bulunmaktadır.

Avesta'nın "Keşfi"

Günümüzde Avesta'nın veya herhangi bir eserin keşfi, bu eserin Batılı araştırmacı ve düşünürlerin eline geçmesi ile aynı

anlama geliyor. Gerçekten ellerine geçen her materyali büyük bir bilimsel merak içinde kılı kırk yararcasına inceleyen bu insanlar olmasaydı, bugün ne Zarathustra'nın dininin asıl içeriğini ne de etkilerini öğrenemeyecektik. Bu bilim adamları sayesindedir ki, Medyalı Zarathustra'nın tüm Önasya dinlerini etkilediğini öğreniyoruz..

Batılı Bilginler'in İran'a olan aşkları 1700 yılında Oxford'un en büyük doğubilimci profesörlerinden Thomas Hyde'nin çalışmaları ile başladı. Prof. Hyde, müslüman yazarların da eserlerinden yararlanarak eski Pers Dini'ni incelemeye aldı. Sonunda ortaya çıkan eser şimdiki Parsi dinini temel almıştı. 1718'de Prof. Hyde'nin bir hemşerisi olan George Boucher, Hindistan'ın Surat kentindeki Parsiler'den "Vendîdâd Sade"nin bir nüshasını almayı başardı. Bu kitabı Richard Cobbe, 1723'te İngiltere'ye getirdi, ki bu Zend-Avesta'nın Batı'ya, getirildiği bilinen ilk müshası olmuştu. Bodleien Kütüphanesi'nde, mühürlenmiş ve bir zincirle duvara bağlanmış vaziyette muhafaza edilen bu eser, kütüphaneye gelen ziyaretçilere sadece gösteriliyordu.

1754'te Paris, Doğu Dilleri Birliği mensubu genç Fransız düşünürü Anguetil Duperron, bir kaç yıl önce Oxford'dan getirilen Vendîdâd'ın dört yaprağını görme fırsatını bulmuştu. Duperron işte o anda Zarathustra'nın tüm kitaplarını Fransa'ya getirmeyi, onların Avrupa dillerindeki ilk çevirisini yapmayı kafasına koymuştu. Bu genç ve sabırsız bilim adamı, devletin kendisine Hindistan'a resmen seyahat etmesi için söz verdiği görevin verilmesini bile beklemeden, Fransız Doğu Hindistan Şirketi'ne gönüllü asker olarak yazıldı. Üç yıllık tehlikeli bir yolculuktan sonra Surat'a varmıştı. Burada Parsiler tarafından şüphe ile karşılandı. Onlara kendisini kabul ettirmek için bir üç yıl daha boğuştu ve sonunda hem bu insanların güvenini, hem de ulaşmak istediği kitapların tümünü elde etmişti. Duperron 14.Şubat 1764'te Paris'e vardığında, yanında getirdiği kitapları

hemen Kraliyet Kütüphanesi'ne emanet etti. Bu kitaplar arasında Avesta'nın tüm ciltleri olduğu gibi, Parsiler'in pekçok geleneksel dini kitapları da bulunuyordu.

Genç yazar bu materyal üstünde hemen derin bir çalışma başlattı ve 1771'de Zend-Avesta'nın ilk tercümesini yayınlamaya muvaffak oldu. Bu çalışmanın yayınlanması bunaltıcı eleştirilerin başlamasını da birlikte getirmişti. "Yarı-aydınlar" Avesta'nın doğruluğunu şüphe ile karşılıyor, onun bir sahtakârlık örneği olduğunu ileri sürüyorlardı. Savaşı açanların başını, Kraliyet Asiatik Topluluğu'nun müstakbel kurucusu William Jones çekmekteydi. Jones ve bir kısım İngiliz bilim adamı, Duperron'un Prof. Thomas Hyde için kullandığı küçümseyici dilden dolayı kendilerini de yaralanmış hissediyorlardı. Jones, Fransızca olarak yayınladığı bir broşürde Zarathustra'nın "sözüm ona" kutsal kitaplarında yer alan "saçmalıklar"a işaret ediyordu. "Gülünç bir şekilde tarif edilen tanrılar ve şeytanlar" Zaraoster gibi bir efsaneden ibaret olan bir hayali kişinin eseri olamazdı.

Jones'in Duperron'a yönelttiği eleştirileri İngiltere ve Almanya'da da yankı buldu. Fakat bu çalışkan Fransız bilim adamı için daralmaya başlayan dünya, Riga Üniversitesi'nden Prof. Kleuker (1778)'in kendisine arka çıkması ile birdenbire genişledi. Bu güçlü Profesör, Duperron'un Avesta tercümesini ve çalışmasını Almanca'ya çevirince işler birdenbire değişti. Bu destek sayesinde tüm Batı Dünyası'nda Zend-Avesta'ya yöneltilen küçümseyici bakış yerini önemsemeye terketmiş, ciddi bilimsel araştırmaların hızlanmasına yol açmıştı. Bundan sonra Westergaard (1852-54)'ın Zendavesta'sı ve Dr. Friedrich Spiegel (1853)'in Avesta'sı yavaş yavaş şekillendi. Daha sonraki en kapsamlı çalışmalardan biri, J.Darmesteter (1879)'dan geldi. Halen Zend-Avesta'nın 2.Kitabının Batılı Bilim Adamları'nın elinde bulunan en iyi İngilizce tercümesi, yani; Sirozalar, Yastlar, Nyayeler'i içeren kitabın bu tercumesi Darmesteter'in çalışması-

nın ürünüdür. Yasnalar, Visparad, Afrinagân, Gâhlar ve Miscellaneous parçalarının üzerinde ise pekçok bilim adamının çalıştığını görüyoruz. Bunlardan Bartholome (1905)'nin, Almanca çevirisi dikkat çekicidir. Dushesne-Guillemin'in Fransızca çalışması ise Maria Henning (1952) tarafından İngilizce'ye çevrildi. Fakat Gathalar üzerinde yapılan en önemli çalışma, İran Şahı Rıza Pehlevi'nin hazırladığı olanaklarla gerçekleştirildi. Bu çalışma için İran Şahı uluslararası bir de komite oluşturdu. Oluşturulan ulusarası komiteye katılan bilim adamları ve ülkeleri şöyledir: Prof. Sir Harold Bailey (İngiltere), Prof. George Camerun (ABD), Prof. Enrico Cerulli (İtalya), Dr Tara Chad (Hindistan), Prof. Henri Corbin (Fransa), Prof. Jacques Duchesne-Guillemin (Belçika), Prof. Namino Egamin (Japonya), Prof. Dr. Wilhelm Eilers (Almanya), Prof. S. Adnan Erzi (Türkiye), Prof. Richard Ettinghausen (ABD), Akademisyen B.G. Gafurov (Sovyetler Birliği), Prof. Roman Ghirsman (Fransa), Prof. Garcia Gomez (İspanya), Prof. Janos Harmatta (Macaristan), Prof. Dr. Walther Hinz (Almanya), Prof. Yahya Al-Khashab (Mısır), Dr. Franz König (Avusturya), Prof Georg Morgenstierne (Norveç), Prof. Henrik S.Nyberg (İsveç), Pir Hüsamuddin Rashdi (Pakistan). Bu harika çalışma S. İnsler (1975) tarafından İngilizce'ye çevrildi.

* * *

Çalışmalar yalnızca Zend-Avesta'nın çevirileriyle sınırlı kalmadı tabii. Bu metinler üzerinde yapılan çalışmalarla Zarathustra'nın ve İrani ulusların din anlayışları da berraklık kazandı. Bu arada Zend-Avesta'nın kendi iç çelişkilerinin bazı şeyler anlattığı görüldü. O zaman başka kaynaklar lüzumlu hale geliverdi. Bu kaynaklar da kısıtlıydı. Elde sadece Grek ve Roma klasikleri ile Pers krallarının yazıtları vardı. Bunların yanında, bazılarının kaynağı meçhul olan Pehlevi dilinde yayınlanmış dini eserler de vardı.

En eski Pehlevi el yazmaları, Mısır'daki Fayûm bölgesindeki bir gömütte bulundu. 700'lü yıllardan kalma olan bu papyrus yazıtları, Berlin Kraliyet Müzesi'ne taşınmıştı (19. yüzyılda). Bundan başka 1397'de kaleme alınan ve bir çok konuyu içeren bir metin Surat'ta bulunarak Münih'e getirildi. Bu, daha sonra; 1410'da kopya edilmiş olan Ardâ-Vîrâf Namak ile takviye edildi. Arda- Viraf Name'nin bu müshası Pâzand-Sanskrit diline çevrildi. "Orijinal Yaradılış" anlamına gelen ve en önemli Pehlevi dinsel eser olan Bundahişn, Avrupa'ya Anquetil Duperron tarafından 1764'de getirilmişti. Duperron'un getirdiği ve şimdi Paris'teki ulusal kütüphanede muhafaza edilen bu kopya çok gençti ve 1734'te Surat'ta kaleme alınmıştı. Bunun dışında Alman bilim adamı Haug (1866)'da pekçok Pehlevi eserlerini içeren bir kolleksiyonu Münih'e getirdi. Bunu diğer çalışmalar takip etti.

El yazmaları arasında ele geçen en eski metin 1020 yılında Bağdat'ta keşfedilen Dinkart'tır. İsveç'li Edgar Reuterskiöld (1914) bu eseri tetkik ettiğini kaydediyor. Bu çalışmayı oluşturan elyazmaları, Dinkart'ın 3. ve 9. kitaplarını olduğu gibi kapsıyor. Elyazmaları 1783 yılında Molla Bahman tarafından İran'dan Surat'a kaçırılmıştı. Burada 70 yaprak (sayfa değil) kayboldu ki, bunlardan altısı 1914 yılında hala bulunamamıştı.

Hêmêd'in oğlu Atûrpad tarafından kaleme alınan Dinkart'ın 8. ve 9. kitabı, Avesta'nın 21 Nask'ının içeriğini açıklıyor. Buna göre Sasaniler döneminde mevcut olan Avesta metinleri 345.700 kelimeden oluşuyordu. Bunlar 2.094.200 Pehlevice kelime ile açıklanmışlardı. Şimdiki Avesta'da ise 83.000 kelime bulunduğuna göre, eski Avesta'nın 3/4'ü kayıptır... Bu "eski" deyiminin İskender tahribatına kadar uzanmadığını bildiğimize göre, sorumlular İran'a hakim olan İslami yönetimlerdir.

VIII. BÖLÜM

AHURA MAZDA, DİNSEL İNANÇLAR VE TANRISAL VARLIKLAR

Zarathustra'nın dini sistemi oldukça derin ve derin olduğu kadar da karmaşıktır. Bundan dolayı kendi çağdaşlarından ziyade, büyük bir merakla olaya eğilen bizim çağdaşlarımız olan araştırmacıları şaşırtmıştır. Grek Philosu'na temellik eden felsefenin ve "post-exillic" İsrail öğretisinin geniş ölçüde ödünç alındığı, Hristiyanlığın ve Müslümanlığın en temel öğelerinin çakıştığı bu yıllanmış dini sistem, nasıl şaşırtmayacaktı ki insanları?.

Bu araştırmacılardan Moulton, hayranlıkta çok ileri gittiğini düşünmüş olacak ki, "sakın sizi daha eski bir dine davet ettiğimi sanmayın" deme gereğini duymuştu. Mills; "benzerlikleri saklayarak, kendi öz dinlerini yüceltmeye çalışmanın gülünç" olduğunu kaydederken, bir yandan da bazı "sofu" Hristiyan, Yahudi ve Müslüman yazarlara göndermede bulunuyordu. Fakat İsveçli Nyberg gibi bir iki yazar Zarathustracılığı şamanizm ile mukayese edecek kadar saptırıyorlarken, bunlara bin sayfalık ve iki ciltte topladığı "cevabi" eserinde Alman Herzfeld, bu kez onu Med sarayına mensup bir yarı politik şahsiyet haline getirerek cevap veriyordu.

Ama doğrusu şudur ki; bu büyük peygamberin öğretisini inceleyen her bilim adamı, çok derin bir felsefi ve dini akım ile karşı karşıya olduğunu itiraf etme lüzumunu his ediyor.

Bu karmaşık sistemi size daha iyi anlatabilmek için, kavramları teker teker ele almaktansa, ilişkili olanları bir bütün halinde sunmayı daha uygun bulduk. Bu inceleme metodunun, olayı daha basit bir şekilde anlamamıza yardım ettiğini siz de göreceksiniz.

* * *

Zarathustracılar, dinlerine isim olarak "Bahdin" sözcüğünü seçmişlerdi. Bah veya Beh bölümünün "güzel, iyi" anlamına geldiği bu sözcük; "iyi din", "güzel din" anlamına geliyor. Biz bundan sonraki bölümlerde "Zarathustra dini" veya sonraları "Zerdüştilik" gibi peygamberin de red ettiği bir nitelemeden kaçınmak için, bu dinin sözkonusu olduğu yerlerde "Bahdin" kelimesini kullanacak, Bahdin'e mensup insanlara "Bahdiniler" diyeceğiz. Bu arada İslam'ın kutsal kitabı Kuran-ı Kerim'in Bahdiniler'i; "Mecusi" olarak nitelediğini hatırlatalım. Mecusi kelimesi, Grekler'in Magus veya Magi dedikleri, Medyalı Magu din adamlarından kökünü alır. Yarımada Arapçası'nda "g" harfi yerine "c" harfi kullanıldığından Magus bu dilde Macus'a dönmüştür. "Macus'ların dinine mensup" diyebilmek için ise "Macusi" veya "Mecusi" kelimesini üreterek, Bahdiniler'i niteleyecek anlamda kullanmaya başladılar, ki kelime bu şekliyle Kuran'a da geçmiş bulunuyor.

Batılı bilim adamları, Zend-Avesta'yı sistematik bir şekilde incelemeye başladıklarında, bu kitabın orijinal bölümleri olan Gathalar ile daha sonra eklenen diğer bölümleri arasında büyük

farklar olduğunu gördüler. Bu bakımdan Bahdin'i incelerken, hem kolaylık sağlamak hem de söylediklerini okuyuculara doğru bir şekilde iletmek için iki dini eser arasında bir ayrım yapma gereğini duydular. Daha açıkçası, Zarathustra'nın dini sisteminden mi, yoksa daha sonraki bulandırılmış felsefi yapıdan mı behsettiklerini belirtmek için bir kolay yol aradılar. Bunun için orijinal Avesta'nın Zarathustra'sı ile Grekler'in bir isimlendirmesi olan Zoroaster'i anahtar kelimeler olarak seçtiler. Yani orijinal felsefeden bahsederken, Peygamber'in "Zarathustra" şeklinde ifade edilen adını, sonraki "bulaştırılmış" felsefe veya din söz konusu olduğunda ise "Zoroaster"i kullandılar. Bu pratik ayırıma biz de katılacağız.

* * *

Zarathustra, tanrıya "Ahura Mazda" diyordu. Ahura kelimesi, eski Aryan dilinden kalmadır. Aryanlar'ın Hint kolunda "Asura"laşan bu kelime ile "tanrı" ifade edilmek istenmiştir. Fakat bu kelime, Aryanlar'ın İran Kolu'nda anlam değiştirerek; "Efendi", "Sahip" gibi kavramları karşılamak için kullanır hale geldi. İngiliz araştırmacılar Ahura'yı "Lord" olarak tercüme ederler. Mazda kelimesinin; "Bilgelik", "akıl", "hikmet" gibi bir anlam ifade ettiğini bildiren ilk araştırmacı, Hindistanlı Neryosangh'dır. Bu araştırmacı ayrıca Mazda'daki "Maz"ın, "büyük, "ulu" gibi bir anlam içerdiğine de dikkat çeker. Böylece isim; "Mutlak Bilgelik", "Tek Bilge", "Efendi Bilgelik", "Tek Efendi" gibi çeşitli şekillerde tercüme edilebiliyor..

Ahura Mazda'yı tarif ederken karşılaşılan bu anlam karmaşasının sebebi, Bahdiniler'in dini sisteminde tanrı kavramının karmaşıklığı ve derinliğidir. Bu karmaşıklığı algılayamayan Pers Yazıtları'nın sahipleri olan Kral Darius veya Xerxes, Ahu-

ra Mazda'yı; "Mathişta Baganam", yani "en büyük tanrı" olarak nitelerler. Tabii "en büyük tanrı"nın olabilmesi için birden fazla tanrı gerekir, ki bu Zarathustracılığın ruhuna aykırıdır. Çünkü 44.Yasna, Ahura Mazda'nın her şeyin yaratıcısı olduğunu açıkça belirtir. Aynı Yasna'da herşeyin ona tabi olduğu da belirtilir. Fakat Ahura Mazda'nın kendi kendini sınırladığı ve kötü tarafından sınırlandığı kadarıyla. Üstelik çok karmaşık bir sistem içinde..

Burada "iki temel manevi güç" ve onların sistemleri söz konusu olur. 30.Yasna'nın 3.bölümü bu konuya açıklık getirir: "Evet, biribirleri ile yaptıkları mücadele ile ünlenen ve ikiz olan iki temel güç vardır. Düşünce (manahica)'de, dilde veya söz (vacahica)de ve eylem (akemca)de iki (ayrı ruh) turlar, onlar; iyi ve kötü.. Bu ikisi arasında doğru olarak hayırlı olan seçilir, şerrir olan değil".

İşte burada geçen "ikiz" sözcüğü, pek çok araştırmacı tarafından; "Ahura Mazda ve kötülüğü temsil eden ruh; "Angra Mainyu"nun iki ayrı tanrıyı temsil eden ikiz kardeşler olduğu" şeklinde yorumlanmaktadır. Henning, bundan hareket ederek Zarathustra'nın "tek tanrıcılığı protesto eden bir sistem" oluşturduğunu ileri sürer, ki Mary Boyce gibi daha yeni araştırmacılar da buna katılırlar. Fakat aynı Yasna'nın 5.bölümü olaya biraz daha açıklık getirir:

"Bu iki (temel) güçten yalancı (dregvô) olanı, kötü şeylerin yapılması (acişto verezyo-zazakiye dikkat)nı teşvik etmeyi seçmiştir. Fakat son derecede hayırlı olan güç, ki en sert taşlardandır elbisesi (yani taş gibi dayanıklı ve değişmez dürüstlükteki ruh), dürüstlüğü seçmiştir. Böylece bu doğru (seçimi yapanlar), sürekli doğru eylemleri ile Ahura Mazda'nın güvenini (kazanacaklardır)".

Bu bölümden anlaşıldığı kadarıyla iyi ve kötü, Ahura Mazda, yani tek ve yaratıcı olan tanrı ile direkt olarak özdeştirilemez. İyi ve kötü bir seçim meselesidir. İyiyi seçenler Mazda'yı seçmişlerdir. İyi ve kötü arasında cereyan eden bu muazzam evrensel mücadelede, tüm Bahdin öncesi dinlerde ifritler ve şeytanlara karşı yatıştırıcı metodlar kullanılırdı. Bu metodların zamanımıza - şekil değiştirerek de olsa- sarkan en ağırlıklı olanı törenlerle kurban kesmektir. Magular'ın Bahdini olmayan kesimi, "Cehennem ve Karanlık"a; Homa sunusu sırasında kurt kanı da kullanarak yakardıklarını Grek düşünürü Plutarch'tan öğreniyoruz. Bu tören güneş görmeyen bir yerde yapılırdı. Pers Kralı Xerxes'in eşi Amestris'in ise Ahriman'ı yatıştırmak için üst sınıftan 14 çocuğu diri diri toprağa gömdüğünü Herodotus bildirmektedir. Bu konuda pekçok örnek verilebilir. İşte böylesine bir ortamda Zarathustra, dünyada ilk kez şöyle haykıran bir peygamber olmuştu: KÖTÜYE DİREN!.. Ondan korkacağına, ona adaklar adayacağına, onu yatıştıracağına Ona diren!. Kötüden kurtuluşun tek yolu, kötü olan herşeye direnmektir.

Kötü her yerdedir.. Senin beynindeki düşüncende, senin dilinde ve senin eyleminde kötüyü ara ve ona diren.. İçine dön, içini dinle, kalp ateşinin (atrium) yanı başında seni baştan çıkarmaya çalışan kötünün fısıltılarını duyacaksın. Ateşli doğru ile korkutucu kötünün mücadelesini kendi nefsinde yakalayacaksın!. Sen bu sırra erdiğinde, tanrı sensin!. Bu sırra ermekle kötüyü layığı olduğu cehennemine sürmüş olursun. Yeterki senin "daênâ"n, yani içsel kişiliğin, içindeki o ilahi varlığın parlasın, yeterki içindeki "ben" kötüye direnşin!

Zarathustracılık'ta Ahura Mazda tek yaratıcıdır. Fakat Nyberg, "ilkel dinlerin bilinen bir özelliği" olarak Ahura Mazda'nın direkt yaratıcı olmadığını, yaratma işini Tanrısal Altılar'a

bıraktığını kaydeder. Buna örnek olarak 29.Yasna'yı, 31.Yasna'nın 9.bölümünü, 46.Yasna'nın 9.bölümünü, 30.Yasna'nın 3-6. bölümlerini vs. misal verir. Yine aynı araştırmacının kaydettiğine göre: Ahura Mazda; hayatı, Angra Mainyu; hayat olmayanı "yarattığında" büyük evrensel mücadele başlamıştı. Bu antitezler hem fizik ve hem de ruhsal planda vardır. Hayat; duygulardan, iletişimden, arzulardan, inançlardan, sözden ve eylemlerden oluşan bir iyiler zinciridir. Bunun tam karşıtı "kötü" olan ölümdür, hayat olmayandır.. Bunları; yani hayat ve hayat olmayanı yaratan iki ikiz ve zıt Mainyu vardır, yani; iyi Mainyu ve kötü Mainyu.. Bundan hareket eden Nyberg, Zoroasterciliğin ikilemine geliyor, "bu ikizlere bir baba gerekir". Peki kimdir bu ikizlerin babası? Veya varmı böyle bir baba?. Pehlevi yapıtlarına müracaat eden bu yazar; İrani felsefeler karışımı içinde iki baba buluyor; doğu İran'da ikizlerin babası Ahura Mazda'dır, batı İran'da ise Zurvan..

Zurvan=zaman, eski Aryan kültünde çok önemli bir tanrıdır. Pehlevi yazıtlarında zayıflamasına rağmen, Zurvan iyi "Ohrmazd=Ahura Mazda" ve kötü "Ahriman=Angra Mainyu"nun babasıdır. Bu iyi ve kötünün mücadelesi, kendisine 12.000 yıl ömür biçilen dünyanın sonuna kadar sürecektir. Doğu'da ki Zoroasterizm'de ise "baba" Ahura Mazda, faal iyi Mainyu vasıtasıyla "herşeyi yarattı". Tabii ki hurafelerle doldurulmuş ve bozulmuş bir "yeni" öğreti olan Zoroasterizm söz konusu olunca Nyberg haklıdır.. Ama Zarathustra, yani asıl peygamber ve onun öğretisi söz konusu olunca işler değişir. Bu konuya yeniden döneceğiz..

* * *

Yukarıda Altılar'dan bahsetmiştik, ki biz bunları nitelemek için daha önceki bölümlerde geçici olarak, "başmelek" sıfatını

kullanmıştık. Pehlevi dilinde bu tanrısal varlıklara "Amşaspand"lar deniyordu. Gathalar'ın yazıldığı dilde ise bunlar "spento ameşo" idiler. Fakat Bartholomae; ayrı ahlaki ve sosyal fonksiyonları olan bu tanrısal varlıkları tek bir vücut halinde toplamanın yanlışlığına işaret eder. "Altılar"ı tek bir vücutta toplamak, onların özel ve farklı önem ve karekterlerini silerek aynı seviyeye getirmeye yol açmıştır. Bu Zoroasterizm'in işidir.

İlahi Altılar, Zarathustra'nın maneviyat dünyasının ayırdedici varlıklarıdırlar. Gathalar'dan, bu ilahi varlıkların Ahura Mazda tarafından yaratıldıklarını biliyoruz. Bunlar kendiliklerinden var değildirler. Gathalar'dan anlaşıldığı kadarıyla Altılar Ahura Mazda'dan bağımsız değildirler. Altılar; Mazda "tanrı sistemi"nde, "üst tanrı"ya bağımlı varlıklar da değildirler. Böylesine bir niteleme, tabii ki Zarathustra'nın felsefesine ve Bahdini'nin ruhuna aykırıdır. Zarathustraizm'de bir üst tanrı kavramı yoktur. Bahdiniler, bir tek tanrıya inanırlar. Altılar'ı Gathalar'dan çok iyi takip edersek, bunların Ahura Mazda'nın sıfatlarını yüklenmiş, kendi öz varlığının esaslı parçaları veya tanrının sıfatlarının ifadesini bulduğu çeşitli veçheleri olduklarını görürüz. Bu tanrısal varlıklar, belli belirsiz bir şekilde Ahura Mazda'nın öz varlığından bağımsızdırlar. Bu bağımsızlıktan amaç Altılar'ın varlık sebebi olan GERÇEK'i ortaya çıkarmaktır. Bu haliyle Altılar, İslamiyet'teki ve İsrail kaynaklı dinlerdeki meleklerle - kısmen- mukayese edilebilirler.

Ahura Mazda, kendi üstün varlığının özünden oluşturduğu bu ilahi varlıklarla kendisini de sınırlamıştır. İlahi düzenin işlerliği, evrenin şeytani güçlerin cehennemleştirme eyleminden korunması, bu aracı ruhlar vasıtasıyla sağlanır ve Bahdiniler'in tanrısı bu işleyişi kendi karekterinden dolayı bozmaz. Görüldüğü gibi "kanatları ile" şuraya-buraya "uçuşan" meleklerle bu

kudretli ahuralar arasında çok etkileyici bir fonksiyon ve insiyatif farkı vardır.

Aşa

Altılar arasında en önemli olanı Aşa'dır. Hintliler'in bu ismi karşılayan "rta"sı var. Aşa, kelimenin öz anlamıyla; "hak düzeni" demektir. Bu ilahi varlık vasıtasıyla Ahura Mazda; evrenin düzenli işleyişini, dünyanın düzeninin aksaksız sağlanmasını, insanların sosyal ve dinsel hayatlarının düzene sokulmasını tabiatın uygun devinimini, doğadaki tüm yaratıkların hayatlarının bir düzen içinde sürmesini amaçlamıştır. Aşa aynı zamanda gerçek demektir. Bu ilahi varlık, Altılar'ın diğer elemanlarıyla da ilişki içindedir. Gathalar'da yer alan bu ilişki, fonksiyonun etkin bir şekilde yerine getirilmesi için önemlidir. 31.Yasna'nın 6.bölümünde Aşa, Haurvatat ve Ameredat ile ilişkilendirilir. Aşa ayrıca, mecaz anlamda da olsa, Yasna 47.2'de Ahura Mazda'nın cocuğu olarak anılır. Daha doğrusu Ahura Mazda Aşa'nın (yani gerçeğin) babası olarak nitelenir, ki burada açıkça Eski Medce'de gerçek=Aşa demekti. Mazda gerçeğin babasıdır. Y.44.3'te bir başka amaçla bu tekrarlanır. Ama Ahura Mazda'nın Aşa'yı yarattığı ve bunu kendisinin bir sıfatı vasıtasıyla yaptığı da Y.31.7-8'de açıkça kaydediliyor. Y.28.8 ve Y.29.7'de Ahura Mazda'nın Aşa ile aynı ilahi arzulara sahip olduğu yer alır, ki bu tabiidir. Yasnalar'da (Gathalar'ın yer aldığı Yasnalar'da) Aşa'nın Vohu Manah ile ilişkilerini konu alan ibareleri de bol miktarda bulabiliriz. Ayrıca Ahura Mazda, insanların açık ve gizli günahlarını Aşa vasıtasıyla görür.

Bahdin'i kabul eden insanlara "Aşavan" deniyordu. Bu; doğruyu, doğruluğu kabul eden adam demekti. Zarathustracılık'tan pekçok yönden etkilenen Philo'nun öğretisinde Aşa'nın karşılığı

olan kavram "Theios Logos"tu. Philo'da "doğru"yu temsil eden bu ruhsal veya göksel kavramın, tanrı ile birlikte veya onunla aynı safta oturduğunu öğreniyoruz. Bilindiği gibi Gathalar'da adı "doğru", "doğruluk" olarak geçen Aşa'nın Ahura Mazda'ya eşlik ettiği söylenir. Burada anlatılan; "Aşa vasıtasıyla ...", "Aşa ve Vohu Manah ile ..." gibi ibarelerdeki eşlik ediştir. Philo'nun "doğru"su, kötü veya yalan olandan nefret eder. Bahdiniler'in Aşa'sı da kötüden nefret eder ve ruhsal dünyada onun karşıtı "drug"; yani "yalan"dır. Druhcular'a "drugvant" veya "drugvat", yani kürtçe'den çevirirsek "yalan söyler", "yalan söyledi" deniyordu. O, yani drug, insanlığın düşmanıdır.

Vohu Manah

"Altılar"ın ikinci elemanı "Vohu Manah"dır. Bu ilahi varlık "iyi akıl" ve "iyi amaç"ı temsil eder. Ahura Mazda'nın bu çehresi, Aşavanlar'ın ruhları ile eşgüdümlüdür. Vohu Manah, insan oğlunun içsel uğraşısını temsil eden bir yöne sahiptir. Bu içsel uğraşın iki yönünden biri; ruhun hareketliliğini, savaşımını ve akışını içeren etkililiği, diğeri ise bilinçin faaliyetlerini, algılamayı, düşünceyi ve anımsamayı içeren entellektüel yönüdür. Bunlar özdür ve bir araya geldiklerinde diğer canlılardan ayırdedici özellikleriyle "insan" denilen kavramı oluştururlar.

İnsanlar, ruhlarında var olan bu entellektüel yön ve ruhsal hareketlilik sayesinde veya bu özlerini kullanarak, Vohu Manah ile ilişki kurarlar. Vohu Manah ise bir aracı olarak, onları tanrı Ahura Mazda ile ilişkiye sokar. Bunun anlamı açıktır: Vohu Manah; insan ile tanrı arasında bağlantının sağlandığı ilahi bir kavramdır. Ahura Mazda, Vohu Manah vasıtasıyla insanların dünyasına gerekli müdahalede bulunur.

İnsanların dünyevi hayatları sona erdiğinde Aşavanlar'ın ruhları ebedi mutluluğu Vohu Manah'ta bulurlar. Bundan dolayı Vohu Manah, Bahdiniler'in son amaçları veya ulaşmak istedikleri son hedeftir. İnsanlar öldüklerinde ruhları Vohu Manah tarafından veya vasıtasıyla "çözümlenir". Tüm imanlıların ruhlarının ebedi mutluluğu bulduğu kavram olarak Vohu Manah, bu yönüyle müminlerin ezeldeki cedlerinin ruhları olan Fravaşiler'e tekabül eder. Zarathustra'nın Vohu Manah'ı ile İslamiyet'in Azrail'i arasında gerek kavram ve gerekse etkinlik bakımından bir yakınlık yoktur. Azrail, sadece ne zaman öleceksleri, daha önceden yazılmış olan kaderleri vasıtasıyla bilinen insanların canlarını bedenlerinden ayırmaya Allah tarafından memur edilmiş bir melektir. Oysa Vohu Manah'ın işi müminlerdir. Onların dünyasal ve ahiretteki mutluluğu Vohu Manah'tan gelir veya Vohu Manah'tır. Ölüm anındaki "çözümleme"nin Azrail'in fonksiyonları ile alakası yoktur. Vohu Manah'ın insan-tanrı ilişkisi konusunda oynadığı köprü rol, İslamiyet'te karşılığı olmayan bir kurumsal roldur. Bu rol, Cebrail'in rolü ile mukayese edilebilir. Fakat İslamiyet'in bu meleği de insiyatifsizlikle malul olduğu için adı sadece Allah ile Hazreti Muhammed arasında Vahiy taşıyıcılığında geçer. Oysa Vohu Manah hem Ahura Mazda ile Aşo Zarathustra arasında vahiy taşıyıcılığı yapar, hem de tanrı ile insan arasında bir köprü görevi yüklenir. Bunu yaparken tüm insiyatif kendisindedir. Üstelik onların dünyevi ve ahiretsel mutluluklarını da üstlenmiş olarak..

Darmesteter'in Theios Logos'u Vohumanah ile ilişkilendirmesi, Aşa-Vohu Manah ilişkisinin karşılığı olmalıdır, Theios Logos'un karakter olarak Vohu Manah ile benzer olmasından değil. Philo'nun öğretisinde Vohu Manah'ı asıl anıştıran Poietiké Dinamis'tir. Çünkü Poietikhé "şekillendirici kudret"i temsil ediyor, tabiiki ruhsal anlamda. Yani insanların ruhunu, yönele-

ceği kaynak için şekillendiriyor. Bu yönüyle Mills'in de kaydettiği gibi, yaratıcı "hayırsever"dir o. Aşa'ya karşı olduğu gibi, Vohu Manah'ın pozitif eylemlerine karşı da bir kötü vardır; "Akem" veya Aka Manah. Akem, "kötü zihniyet" anlamına geliyor. Gathalar'da "iyi zihniyet" olarak geçen Vohu Manah'ın, insanlara doğru yolu gösteren eylemliliğini, onların zihnini çelmeye çalışan bu "kem güç" marke eder. Bahdiniler, insanların hem Vohu Manah'ın hayırlı telkinlerini, hem de Akem'in baştan çıkarıcı çabalarını içlerine döndüklerinde bir nevi dinleyebileceklerini söylerler. Yani, bir an için "şu muhtaca bir iyilik edeyim" diye düşünürseniz bu tamamıyla Vohu Manah'ın telkinidir. Eğer aynı anda "boş ver, sana mı kalmış elin çulsuzuna yardım etmek" diye vazgeçirici birşeyler his etmişseniz -ki Bahdini inancına göre bunu his etmemek imkansızdır- bilin ki Akem sizi baştan çıkarmaya çalışıyor.

Khşathra

Ahura Mazda'nın üçüncü veçhesi olarak Khşatra'yı görüyoruz. Khşathra, bazı düşünürlerin kaydettiğine göre Ahura Mazda'nın esaslı sıfatlarından biri olan ilahi egemenliği temsil eder. Zarathustra, bilindiği gibi Mazda'ya tek tanrı olarak tapardı ve onun dinini öğreti olarak getirmişti. Peygamber insanlara; tanrının emirlerine veya tavsiyelerine itaatı öğretiyordu. Aşavanlar, ömürlerini "iyi düşünce", "iyi söz" ve "iyi eylem" için harcarlar. İşte bazı düşünürler bunu Mazda'nın egemenliği olarak yorumluyor. Bu anlamdaki bir egemenlik, Mazda'nın Angra Mainyu karşısında, büyük hesaplaşmada kazanacağı zafer için önemlidir. Mazdacılar, kötünün hakim olduğu bir dünyada nihai zafer vaad etmezler. Bu düşünce Hristiyanlık'ta ve Müslümanlık'ta da -açık bir şekilde belirtilmezse de- sonraki eserlerde; "İsa'nın yeniden inmesi" ve "Mehdi zuhur edecek, kafirler yok olacak"

ibareleri ile kendini belli ediyor. Zoroasterciler, Zarathustra'nın tohumlarının bir gölde saklı olduğunu, Peygamber'in ölümünden bin yıl sonra o gölde temizlenecek olan bir bakirenin rahmine girip "soaşyant" olarak doğacağını, bu yeni peygamberin Aşavanları hakim kılarak Drujvantlar'a karşı nihai zafere zemin hazırlayacağını keydederler. Aynı kaynaklar üç Soaşyant'ın doğabileceğini de bildirirler. Bütün bunlar ilahi hakimiyet içindir. Hristiyanlık'ta da bakireler Hz. İsa için beklemiyor mu? İslamiyet'te şimdiye kadar Mehdi olduğunu iddia eden az insan çıkmadı..

Zarathustra'da Yasna 43.3'te, kendisinden sonra "iyi bir insandan daha iyi bir insan"ın (geleceğini) söyler. İşte bu, daha sonraki taraftarlarınca Soaşyant olarak adlandırılacaktı. Bu Soaşyant'tan hareket eden bazı Hristiyan yazarlar; "iyi bir insandan daha iyi bir insan"ın "Tanrı'nın oğlu Hz. İsa" olduğunu, Zarathustra'nın bu peygamberin geleceğini önceden bildiğini kaydediyorlardı.

Khshathra'nın Philo'daki karşılığı Basiliké veya Basilikhé'dir. De Cherub 1.144'te Basilikhé adaleti elinde bulundurduğu gibi, kanun koyuculaşmıştır. Basilikhé'nin bir diğer veçhesi, tıpkı Khşathra gibi, "madenlerin temsilcisi veya koruyucusu" olarak kabul edilmesidir.

Armaiti

Altılar'ın bir dördüncü elemanı Armaiti ve Aramaiti'dir. Kelime anlamı itibariyle "dine sadakat", "dindarlık" veya "sevgi" demek olan Aramaiti, eski Aryan dilinde "yer ana"dır. Aramaiti doğru düşünceyi temsil ediyor. Ahura Mazda bu veçhesi ile, yaratılanın yaratana saygısını sağlıyor. İnsanı bir nevi mikrokos-

mos olarak algılayan Bahdiniler, kazanılan bu saygılılığın, ruhun kötüye olan direncini arttırdığına inanırlar.

Zarathustra tüm tanrıları redettiği halde "Yer Ana"yı aldı ve Ahura Mazda'ya onun bir veçhesi olarak bağladı. Yer Ana olarak Aramaiti, köylülüğün ilgi alanına giren konularda "iyi öğeler"in temsilcisi oldu. Onun karşıtı olan Pairimati; "en büyük küstahlığı" temsil eder. İran'ın asiller sınıfını oluşturan hvêtu'nun işlediği "günah" olarak Yaştlar'da adı geçen Pairimati, daha sonra gelen pekçok düşünürün de işlediği bir motif olmuştur. Sıddıqi'ye dayandırılan bir hadisinde İslamın Peygamberi Hz. Muhammed; "... Pers asilleri kibirlerinden dolayı sorgusuz-sualsiz cehenneme gidecekler" der. Taromaiti veya Pairimati, gururlu Pers asillerinin günahı olarak Aramaiti'nin cephe aldığı başlıca kavram konumundayken, öte yandan da "açişto mantuş", yani "en kötü hami" denilen ve gâuş vâstra denilen köylüleri ezen asillerin bir diğer sıfatı gündeme geliyor. Bu yoksul köylüler, yani gâuş vâstralar, vaso.yati veya vaso.şiti, yani serbest hareket etme hakkına sahip değillerdi. Zarathustra, Yasnalar'da onları; "hiç kimse o düşük rütbelilerin (köylülerin) ne kadar yüce olduklarını bilemez" der. Topraklara zorunlu olarak bağlı olan bu köleler, serfler, Zarathustra'nın en büyük değer verdiği üreticilerdir. Tüm Yasnalar'da ÖKÜZ veya SIĞIR BU İNSANLARIN EMEKLERİNİN SEMBOLU olarak geçer. Zarathustra Yasna 32.15'te "kendi öz hayatlarının efendileri olmaları (Hvêtolar) tarafından engellenen ve eziyet çeken bu insanlar, Vohu Manah'ın evine taşınacaklardır (yani cennete).." der.

Burada Herzfeld doğru olarak Xşathra'nın asıl anlamına varıyor: Xşathra "göksel imparatorluk" veya "göksel egemenlik" anlamına gelmez. Bu tanrısal kavram; çiftçiliğin geçim araçları-

na özgürce hükmetme, sığırlara sahip olma özgürlüğünün soyut bir anlatımıdır. Bu görüş, Yasna 51.6'da Zarathustra tarafından şöyle somutlaştırılır: "Eylemleri ile hakkaniyetçi olan çiftçiler, (evrensel) hukuk (sayesinde) sığırlara sahip olamayacaklar mı?" Yasna 31.9'da ise: "Eğer sığırın kendisi (sahibini) seçme hakkına sahip olsaydı, köylüyü (serfi) veya sığır yetiştiricisini seçerdi". Bu emekçi yığınlar, jyâtuş (Kürtçe'ye dikkat) denilen "geçim" araçlarının (içine) hapsolmuş durumdaydılar. Oysa Zarathustra'nın "mısraları" bir tarım reformunun yapılması, hem de devrim niteliğinde bir reform yapılması için sisteme yükleniyorlardı. Fakat Peygamber'in reform talebi; toprak sahiplerinin, ruhaniler sınıfının ve asillerin şiddetli muhalefetini çekmiş, Zarathustra'nın baba ocağından sürgün edilmesi ile sonuçlanmıştı. Nihayet sonunda kısmi bir zafer kazanıldı ve toprak köleleri gönüllü tebaaya dönüştü ve bu sistem bölgede son asra kadar değişmeden kaldı.. Böylece yerel yöneticilere gönüllü bağlılık;

Yasna 30.5'teki:

Yaeça xşnaoşan ahuram haithyaiş şya othanaiş fraorat mazdam

"Ahura Mazda'ya doğru bir davranış içinde ve gönüllüce itaat"a işaret eden "doğru bir davranışla" tanrıya "gönüllü" bağlılık, çözülmüş olan "serf-senyör" ilişkisinin yerini alan gönüllü "tebaa-kıral" ilişkisini temsil eder oldu. Zarathustra, İslamiyet'in "mezalim" dediği olguya, yani hakların yağmalanmasına karşı hayatı boyunca bir nefer gibi savaştı.

Aramaiti, Ermenice'ye dini bir öğe; "santa armati" olarak, Medce'den geldiği şekliyle "sandarmet", yani "yeryüzü dünyası" olarak geçti. Aramaiti'nin Philo'daki karşılığı "dînamis ileos"tur. Fakat bu benzerlik çok siliktir.

Harvatat-Ameretat

Altılar'ın beşinci ve altıncı elemanı olan Haurvatat veya Harvatat; "sağlamlık, fiziksel bütünlük" anlamına gelir. Nyberg, Harvatat'a anlam olarak, kestirmeden giderek "sağlık"ı uygun görüyor. Herzfeld; yukarıdaki anlamlara, "bolluk veya bereket" gibi bir diğer açıklama da katıyor. Amrtatât veya Amêrêtât çiftin diğer elemanıdır ve "ölümsüzlük"ü ifade eder. Bu öğe ayrıca; "ambrosia"nın, yani Olimpos tanrılarının çok lezzetli yemeklerinin tadının kişileştiği bir tanrısal veçhedir. İslamlar bu ikiliye Harûd u Marûd diyorlar.

Harvatât ve Amêrêtât'ın başka işlevleri de vardır. Bu işlevlerden en önemlisi hayat ile ilgili olanıdır. Harvatât bu dünyadaki hayat ve zaman, Amêrêtât ise sonraki ebedi hayat ile ilintilidir. Harvatât, "dünyadaki kutsanmış hayat"ı, Amêrêtât "ebedi hayat"ı ifade eder. İslamlar buna; "al-Hayat fi al-dunyâ wa al-âkhira" derler.

Bu ikili, ayrıca besin değeri olan -su dahil- sıvılar ile bitkilerin insanlar için taşıdığı önemi de temsil ederler. Apâ-urvarê: su ve bitkiler, sulu tarımı anlatan bir "projection mitique" dir (Benveniste). Zarathustra'nın takdim ettiği dinde hiçbir figür tesadüf değildir. Tüm ilahi güçler ya ahlaksal, ya iktisadi veya da sosyal düzenle ilgili işlevlere sahiptirler. Bu güçler işbirliği halindedirler. Bunlar; Gathalar'da, Ahura Mazda'nın kısmi figürleri veya veçheleri olarak bir birlik içinde bulunuyorlarmış gibi takdim edilirler. Tanrı'nın bu altı veçhesi veya yüzü ile birliğine "sar" deniyor.

Harvatat'ın şeytani rakibi "Avaêtat"=hüzündür. Harvatat'ın; sağlığın verdiği evrensel mutluluk veya fiziksel bütünlükle ilgili

fiillerini bozmaya çalışan Avaêtat, insanları moral ve fizik olarak soldurmaya çalışır. Amêrêtât'ın "ebedi hayat"ına ise "Merethyu"=ölüm muhalefet eder. Ebedi hayat ile ölümün mücadelesi, nihai büyük hesaplaşmada, tüm şer güçlerinin yok edilmesine kadar sürecektir.

Harvatât'ın Philo'daki karşılığı "nomothetixî"dir. Philo'da nomothetixi; "sağlıklı mutluluğu" ve "hastalıktan azadeliği" temsil eder. Amêrêtât'ın karşılığı ise, "ideal dünya" anlamına gelen "xosmos noitos"tur. Çünkü ideal bir dünya ya da evren; hastalıktan, acılardan, çirkinliklerden, adaletsizliklerden arınmış olan ve asıl kendisi ölümsüz olan bir dünyadır.

Ahura Mazda, Şeytani Güçler ve Diğer Dinlere Etkileri

Zarathustra'nın geliştirdiği tanrı kavramı, kendisinden sonra gelen peygamberlerin getirdiği tanrı kavramından çok daha fazla karmaşıktır. O, tanrıyı her yönüyle kavramaya çalışmış ve kavradığı şekliyle ifade etmiştir. "Ne ezel, ne de ebed" hakkında hiçbir boşluk bırakmadan, tanrısına; "hikmetinden sual olunmaz" gibi bir sıfat yakıştırmadan, on yıllık inzivada her sorusuna cevap aramış ve tüm cevapları bulduğuna kani olduğunda mağarasını terk etmiştir. İşte böylesine bir Zarathustra, Yahudi olmayan bir peygamber olarak, O; her şeyi çözümlediklerini sanan İsrail oğullarının dinsel öğretilerini alt-üst edebilmiştir. Bundan dolayı araştırmacılar, Zarathustracılık ile temasa geçtikten sonra oluşan Yahudiliğe, "sürgün sonrası" Yahudilik diyorlar.

Bilindiği gibi Babil'li Nebuqadnezzar (M.Ö.604-562) savaşçı karekterli bir kraldı. Ayrıca zulmü ile de ünlü olan bu kral, İs-

rail'i işgal ettiğinde Kudüs'ü yakıp yıktığı gibi, Yahudiler'i de yerlerinden söküp Babil'e birlikte getirdi. İşte tarihteki meşhur "sürgün" budur. Bu sürgüne kutsal kitapları Tobit ile gelen Yahudiler, geri döndüklerinde Zarathustracı Magular'dan ödünç aldıkları güçlü teoloji'yi de birlikte götürmüşlerdi. Bu büyük buluşmadan sonra, Prof. Bousset (1906)'in de dediği gibi "güçlü ve etkileyici" bir inanç sistemi ile karşılaşan Yahudi din adamları, pek çok konuda öğretilerini elden geçireceklerdi.. Bu değişiklik eski Tevrat ve yeni Tevrat'ın karşılaştırılmasında açıkça görülür. Daha sonra gelen Hristiyanlık ve Müslümanlık ise Bahdin'in pek çok çözümlemesini benimsemiştir.

* * *

Bahdini inancına göre tanrı "en yüksek"tir, dolayısıyla "tek"tir. Ahura Mazda (Ys.31.14), ödüllendirici ve seçici yargıçtır. Herşeyi bilir (Ys.31.13). Kural koyucudur (Ys.31.11). Öğreticidir (Ys.31.5). Fakirler için bir "kırallık" kurmak ister (ahiret) (Ys.28.4 ve Ys.34.3). Ahura Mazda (Ys.31.7); arkadaştır, koruyucudur, sağlamlaştırıcıdır, değişmezdir. O, bizim yargıcımızdır (43.4).

Fakat Ahura Mazda dürüsttür. Üstünlüğünü, onun bu dürüst karekteri sınırlar. Çünkü O, mantıklı bir şekilde; NE SUÇU YARATMANIN, NE DE YARATILMASINA MÜSAADE ETMİŞLİĞİN SORUMLULUĞUNU taşımaz. Çünkü Bahdiniler'in evreni; uçsuz bucaksız iki bölümden, iki güçten; kıyasıya mücadele eden iki bağımsız güçten oluşur. Bunlar başlangıçtan beri var olan iki temel güçtür; iyi ve kötü. İşte Zarathustra'nın tanrı anlayışının temel ayırdedici özelliği buradadır. Zarathustra'nın tanrı anlayışında Ahura Mazda; doğruluğu, güvenirliği, hayırlılığı ve sahip olduğu kutsal enerji ile ayırdedicidir. "İyi

düşünce", "iyi söz", "iyi eylem" ona yaklaşmanın anahtarlarıdır. Onu, evrenin diğer kompartımanında, Ahura Mazda'dan bağımsız olarak var olan kötü Mainyu sınırlar. İşte bu sınırlama, Tanrı'yı; SUÇLARI PAYLAŞMA veya SUÇLARIN VARLIĞININ SORUMLULUĞUNU PAYLAŞMA gibi bir duruma düşmekten alakoyar..

Yaratıcı bir güce sahip olmayan Mainyu, kudret bakımından Ahura Mazda'dan açıkça aşağıdır. Fakat bu iki temel güç yine de biribirini yok edemez ve bu iki temel güç kelimenin tam anlamıyla biribirinden bağımsızdır. Kurtarıcı, yani Ahura Mazda, kötü ruhun kötülüklerini geçici olarak boşa çıkarabilir, ama iş yok etmeye gelince bu, en aşağısından belli bir süre için mümkün değildir. Aksi takdirde şimdiye kadar kötü, çoktan yok edilmiş olurdu.

Zarathustracılar'la temasa geçmeden önce Yahudiler'in şeytan anlayışı çok bulanıktı. Fakat temastan sonra Yahudi dünyası ve ondan sonra gelen Hristiyan dünyası ile İslamiyet, "şeytan ve Cinler"le doldu taştı. Daniel 7.10'da Yehovâ (tanrı)nın 100.000.000 melek yarattığını kaydeder. Fakat (Tekvin: 6.1-5)'den öğrendiğimize göre bu meleklerin bir kısmı insan kılığına girip göğü terketmişler. Sebep; güzel beşeri kızlarla gönül eğlendirmekti. Yahuda; 6-7, bunu "zina etmiş ve başka beden ardına düşmüş" Sodom ve Gomorra'daki halkın hareketine benzetiyor. İslamiyet'te de benzer durumlar göze çarpar. Bu yolundan sapmış meleklere "cin" deniyor..

İsrail ve Hristiyanlar'ın inancına göre şeytan, yani kötü ruh aslında tanrının bir meleği idi. Tanrı Adem ile Havva'yı yarattığında, bu melekte de tapılma arzusu belirdi. Onları suça teşvik etti ve tanrının isyancısı oldu. Sonunda Havva'yı, bir yılanın kı-

lığına girerek veya yılanı kullanarak ayarttı, ona günah işletti. Havva'da Adem'i ayarttı ve yasak meyvayı yedirdi.. İslamiyet'te ise Allah'ın bir meleği olan Şeytan'ın diğer melekler gibi nurdan, yani tanrısal ışıktan yaratıldığına inanılır. Allah ilk insan olan Adem'i; kendisinin yerdeki halifesi olsun diye bir kan pıhtısından veya topraktan yarattı ve Şeytan'a; "Adem'e secde edin (Bakara:34)" diye emir verdi. Şeytan birden bire kibire kapılmış ve çamurdan yaratılmış olan insana secde etmeyi red etmişti. O anda Allah'ın lanetine uğrayan Şeytan, bir asi olarak, kıyamete kadar insanları Allah'ın yolundan saptırmaya çalışacaktı. Allah önce şeytanı cennetten kovdu (A'raf:13). Sonra Şeytan'ın isteği üzerine (A'raf:14) Ona kıyamete kadar süre verdi. Böylece İblis, insanları yollarından saptırmak için (A'raf:16) istediği süreyi bulmuştu.

Burada Zarathustracılık'ın kötü ruh anlayışı ile Ortadoğu kaynaklı diğer dinlerin şeytan anlayışı arasında ki farka geliyoruz. Bahdiniler'in Şeytan'ı, kendiliğinden var iken Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlar'ın Şeytan'ı Yehova veya Allah tarafından yaratılmıştır. Burada Mills'in haklı olarak yönelttiği bir eleştiriye geliyoruz: Bu dinlerin tanrısı, yani; geçmişte olmuş olan ve gelecekte olacak olan her şeyi bilen tek ve kudretli tanrısı, yarattığı bir meleğin kötüyü seçeceğini nasıl oldu da kestiremedi? Eğer kestirmişse neden bu kötülüğe, yoldan saptırmacalara "göz" yumdu? Yuhanna 12:31, 14:30 ve 16:11'de de belirtildiği gibi Şeytan'ın "bu dünyanın efendisi" olmasına neden müsaade etti? Burada bir terslik seziyoruz: Tanrı insanları da yaratıyor, şeytanı da yaratıyor. Sonra şeytanın onları kandırmaya çalışmasına müsaade ediyor. Onu, yani asıl suçlu olan şeytanı yok ederek dünyayı düzeltmiyor. İslamiyet'e göre her insanın değişmez bir kaderi vardır. Bu kader önceden belirlenmiştir ve yaşanacaktır. Bu yaşanan kaderde, işlenen günahların sorumluluğu da bireye aittir. Bunun için cezalandırılır.

Oysa Zarathustra'nın öğretisinde birey tamamen bağımsızdır. İyi ile kötünün mücadelesinin hem objesi, hem de hakemidir. Tarafını kendisi seçecek, kaderini kendisi çizecektir. Yeryüzü Şeytan'ın kırallığı değildir. İnsanlar, seçimleri ile yeryüzünün görüntüsünü ve hatta evrenin kaderini tayin edebilirler. Dolayısıyla "kul insan", Zarathustra'da seçim hakkı olan "efendi insan"dır. İnsan, bu ilahi olayın merkezinde "oturur"..

Bu yaratıcı tanrı, Ahura Mazda, kendi sistemi içinde, yani 6 veçhe halinde hareket eder. Ahura Mazda'nın Altılar'ı çok güçlüdürler. Önasya'nın diğer dinlerinde benzer ilahi varlıklara "melek" deniyor. Melekler tanrının vechelerinden bağımsız ve onun emrindeki ilahi varlıklardırlar. İslamiyet'te onların varlığına inanmak imanın şartlarındandır. Fakat sürgün öncesi Yahudiler arasında Sadduce'ler (Zadokçular) adını taşıyan bir gurup vardı, ki bu guruptaki insanlar ne meleklere, ne ruhlara, ne de yeniden dirilmeye inanırlardı. Bu gurup çok genişti ve Asmonaeller'le Hasmonaeler'in tüm prenslerinin meyli bu yöndeydi. Bu; eski Yahudilik'te, bugünkü temel öğelerin o zamanlar daha henüz tam oturmadığını gösterir. Fakat zamanla "melekbilim" tüm Önasya dinlerinde yerine oturdu. Tevrat'ta (bölüm:12-15) Raga'nın Yedileri (Ahura Mazda ve Altılar) ile ilgili imalar bulunuyor. Bunlardan birinin adı İsrail Başmeleği Rafael olarak geçiyor. Zekeriya (4:10), Yediler'i, Tanrı'nın yeryüzünün şurasınaburasına koşuşturan gözleri olarak kabul eder. Bu tez, Tevrat'ta daha sonraları güçlü bir şekilde geliştirilmiştir.

Bu yedi iyiye karşılık, yedi de kötü vardır, ki bunları daha önce incelemiştik. Yedi rakamı, dünyada bugün pekçok konuda hayatımızı etkiliyor. İslamiyet, cehemnnemin yedi, cennetin sekiz kapısı vardır der. Yedi ayrıca bir hafta (haft=7, Kürtçe)'nın gün sayısıdır. İslam yazarları, yedi kat gök ve yedi kat yerden

bahsederler. Hristiyanlar tanrının dünyayı altı günde yarattığını 7.gün istirahat ettiğini söylerler. Tüm bu yedi rakamlı inançların başlıca kaynağı, Ahura Mazda ve altı vechesinden oluşan Zarathustracı ilahi sistemdir. Tanrı'nın veçheleri olan ilahi varlıklar, Hebrew kaynakları için yabancı sayılmaz. Bu kaynaklar, yer yer "Yehova'nın melekleri" veya "Yehova'nın ruhları", Yehova'nın kendisinden oluşmuşlardır derler. Tıpkı Gathalar'da kaydedildiği gibi...

Yahudiler; "ilahi düzen", "ideal gerçek" ve "adalet"i temsil eden Aşa'yı olduğu gibi almışlardır. Çünkü onlar da "dürüstlük ve yargı"yı tanrının hükümdarlığının temeli olarak saymaktadırlar. Vohu Manah İncil'deki eudokia'nın benzeridir. Aramaiti, dindarlık; Gathalar'da tanrının bir sıfatı gibidir. Moulton, bu Gathik figürü, "Tanrının Oğlu" Hz. İsa ile mukayese eder vs..

Zarathustra'nın öğretisinin en şaşırtıcı yanı, KİMSENİN TANRILARINA KARIŞMAMASI'dır. O, herkesin inandığı tanrıyı veya tanrıları kutsamaya hazırdır! Ama bazı şartlarla.. Bu tanrı veya tanrılar; kötüden yana olmayacak, insanlara zarar vermeyecek, ekonomilerini bozucu "kurban kesme" gibi gelenekleri teşvik etmeyecek, "düşüncede, sözde, eylemde iyi"yi savunacak, dürüst ve adil olacak veya olacaklardır. Fakat Zarathustra bu düşüncedeki insanların tanrı anlayışlarını değiştiremeyeceklerini deneyimleri ile anlamış, Gathalar'da onlara ve tanrılarına şöyle haykırmıştı (Ys.32.3):

Fakat siz tanrılar -ve size tapanlar-! Tümünüz KÖTÜ DÜŞÜNCENİN soyundansınız; saygısız ve yalancı!

Bu reddiye, tüm tanrıları evrensel-ebedi mücadelenin karşı tarafına koyuyordu. O zamana kadar Aryani kavimlerin tanrı

olarak belledi̇ği daevalar artık birer druj=yalan(cı) derecesine düşmüşlerdi. Şimdi mücadele rayına oturuyordu; yaratıcı tek tanrı Ahura Mazda ve altı vechesi bir tarafta, yaratıcı özelliği olmayan ve fakat kendiliğinden var olan kötü ruh Angra Mainyu veya Drug diğer tarafta "saflarını" almışlardı. Mücadele evrenseldi ve İslam ve İsrail dinlerinin ifade ettiği; "imtihan"la bir ilgisi yoktu. Ahura Mazda kimseyi imtihan etmiyordu. Çünkü tanrı sadece Nurdan oluşmuştur. Onun içinde karanlık yoktur.

Drug, yani yalan ve Drugvant, veya "yalan söyleyen" terimleri tercüme edilmiş halleriyle; İblis olarak aynen İsrail ve Hristiyan düşüncesine geçmişlerdi (İsai:44.20). Angra ise "düşman" anlamına gelmek üzere Gathalar'da ender olarak yer alan bir terimdir. Angra, Mainyu ile birleşik; "Angra Mainyu" olarak daha sonraki Zoroasterci dualizmde kötü mabutun tabii sıfatı halinde kullanıldı. Hebrew "satan" veya "şeytan" terimi Angra ile aynı anlama geliyordu ve sonradan dualizm'e doğru giden İsrail dininde, Zoroasterci dualizmin Angra Mainyu'su ile aynı evrimi geçirecekti. Drug'un zıddı olan Aşa=Gerçek, ifade ettiği manevi anlamıyla İsrail kaynaklı dinlerde de baş tanrısal kavramdır. Şeytanla Zarathustracılar'ın Kötü Ruh olarak adlandırdıkları kavram arasındaki benzerlikler şunlardır: İkisi de tanrının muhalifi, ikisi de yalanın yaratıcısı, ikisi de hain ve aldatıcı birer varlıktır.

* * *

Zarathustra en büyük mücadeleyi, ailesinin de mensup bulunduğu ve Aras Vadisi ile Kuzey Azerbaycan'da yaygın bir şekilde taraflar kazanmış olan daeva yasnacılar'a karşı vermişti. Peygamber'in açıkladığı "aşırı" görüşlerinden dolayı aralarından kovulduğu bu dinsel gurubun mensupları, direkt olarak bugün-

kü Yezidi Kürtleri'nin atalarıydı. Zarathustracılık'ta yasak olan kurban kesme, bu dinin en önemli ibadetiydi. Daevalar bilindiği gibi sistem dışı tanrılardır. Eski, yani Zarathustra öncesi dinlerin tanrıları olan bu kavramları Yasna 32.3 açıkça mahkum etmişti ve bunlar "kötünün soyu"ndan olmakla suçlanmışlardı. Ama onlar, kötünün soyundan da olsa, Angra olarak da telakki edilse bir nevi kabul görüyorlardı. Fakat "kötünün soyundan" gelme aldatıcı şeytanlar olarak...

İsrail kaynaklı dinlerde de aynı olguyu görürüz. Filistinliler'in "Baalim" denilen bir tanrıları vardı. Bu tanrı aynen Bahdin'de olduğu gibi aşağılanarak İblisleştirilmek suretiyle Yahudiler'in kutsal kitabı Tevrat'a girmişti. Bunun dışında Yahudi sisteminin içinde yer alan meleklerin kimisinin Şeytan veya İblis'leşmesi, kimisinin ise cinlere dönüşmesi, hep aynı mantığın, yani Avesta'da yer alan "yanlış taraf seçme" eyleminin sonucudur. Yol ayrı, tanrısal varlıklar ayrı, fakat sonuç aynı: Ahura Mazda veya Yehova'ya karşı duranlar ya kötü ruh olarak telakki edilmişler ya da şeytan, iblis veya cin diye "lanetlenmiş"lerdir. Allah'a karşı da öyle...

Zoroasterizm, Zarathustra'nın öğretisinden ayrılmaya başladığında yabancı tanrılar teker teker geri dönmeye başlamış, dinde önemli yerler kapmışlardı. Bunların ilk gelenleri Med tanrısı Anahita, yani suların tanrıçası oldu.. Onu güçlü bir diğer Med tanrısı Mithra takip etmişti. Ardından Med tanrılarından Homa açık kapıdan içeri giriverdi.. Fakat hepsi "Aristokrat Tanrı" Ahura Mazda'nın birer astı olarak zamanla diğer dinlerle cereyan eden mücedeleler sonucu rütbeleri daha da indi ve nihayet "melek" seviyesinde istikrar buldular.

* * *

Koruyucu Melekler ve Fravaşiler

Talmud; Yahudiler'in, meleklerin adlarını Babilden getirdiklerini söyler. Bu iddia, sürgün öncesi "melekbilim" ile sürgün sonrası oluşan somut melek düzeni arasındaki farkı düşündüğümüzde açık bir gerçektir. Bu çelişkili gelişme, eski dini kitap tahlilcilerince de doğrulanıyor. Yeni melekler, dinin ruhu ile uygunluk arz etmiyor ve bunların yabancı bir kaynaktan gelmeleri ihtimalinin yüksekliği bu tahlilcilerce de teslim ediliyor. Bu, Zarathustracılığın Yehovacılar'a en önemli katkılarından biridir.

Matteus 18.10'da şöyle der: "Bu küçük (bireylerden) herhangi birini aşağılamamaya dikkat ediniz. Ben onların göklerdeki meleklerinin, benim göksel pederimin yüzünü her zaman gördüklerini size söylüyorum". Acts 12.15: "Sen delisin diye cevapladılar onlar. Fakat O direndi, o zaman onlar; 'bu O'nun meleğidir' dediler. Bu iki alıntıda müşterek bir kavram var: İnsanların melekleri.. Bu kavram direkt olarak Zoroasterciler'in Fravarani veya Fravaşi'leri ile ilintilidir. Fravaşi kavramı Gathalar'da yer almaz. Fakat yaşları neredeyse Gathalar ile mukayese edilebilecek olan ve "Gatha Haptanghati" denilen kutsal metinde yer alır. 37.Yasna'nın 3.bölümünde "Aşâunam fravaşîş naramca nâirinamca yazamaidê", yani; "biz Aşâ'nın takipçisi olan hem kadın ve hem de erkek (müminlerin fravaşilerine (iman) ederiz". Burada sözü geçen fravaşiler insanların ruhani dünyadaki kopyaları ve "koruyucu ruhları"dırlar. Bu koruyucu ruh kavramı, İsrail kaynaklı dinler tarafından "koruyucu melek" olarak tercüme edilmiştir ve Aryan-Med teolojisinin temel öğelerinden biridir. Pratikte Müslümanlar da "koruyucu melek"ten bahsetmektedirler.

Fravaşi kavramı Gathalar'da direkt olarak geçmez. Bu, Zarathustra'nın insanları sofu ve sofu olmayan diye ayırıp, birinci-

sine gardiyan bir "koruyucu ruh" verip, diğerini kendi "kaderine terk etme" gibi bir eğilimi red etmesinden ileri geliyor. İnsanlar eşittir. Hiç kimsenin önceden tayin edilmiş bir kaderi olmadığından, bir özel fravaşisi de olmayacaktır. Fakat Zoroasterizm'in böyle bir zorunluluğu yoktur. Bundan dolayı "Farvardin Yaşt" adı da verilen koskoca bir 13.Yaşt bu kavrama ayrılmıştır. Zarathustra bununla da kalmaz. O, müminlerin ruhunun tanrı katına erip orada Ahura Mazda ile "oturacağını"da red eder.

Zarathustracılığın Fravaşiler'le kısmen mukayese edilebilecek olan bir kavramı yine de vardır: Daênâ veya "ben", "kişilik", "nefis", "ego". İnsanın daênêsı öldükten sonra insanla ya cennete ya da cehenneme gider. Daênâ, Yasna 45.2'de urvan, yani ruh ile kesinlikle ayrılır. Burada iyi, kötüye şöyle hitap ediyor: "Ne bizim inançlarımız, ne öğretimiz, ne arzularımız, ne düşüncelerimiz, ne sözlerimiz ve eylemlerimiz, ne kişiliklerimiz ve ne de ruhlarımız anlaşamaz". Burada görüldüğü gibi her insanın daênâsı vardır. Daênâ içseldir. Kötünün daênâsı, iyininki ile anlaşamaz.

Fakat yine de fravaşi şeklinde de olsa, "koruyucu melek" kavramının ilk sahipleri Kürtler'in ataları olan Medler'dirler.

Ateş

Zarathustra'nın kovduğu kavramlardan biri de Grekler'in Herkülü ile aynı yapı ve fonksiyona sahip olan "Vrthragna"dır. Kürdistan'da, Zagros Dağları'nda bulunan Karafto mağarasında bir yazıt ortaya çıkarılmıştı. 1822'de R.Ker Porter tarafından ortaya çıkarılan bu yazıt, M.N. Todd tarafından tercüme edildi. Bu yazıtta; "Burası Herkül'ün mekanıdır, hiç bir kötü(lük) buraya giremez!". Yazıtta Vrthragna yerine Herkül ismi yer almıştı,

ki bunun iki sebebi vardı; birincisi Yazı Grek alfabesinde yazılmıştı, ikincisi o dönemde tüm İrani tanrısal kavramlar Grekler'in eş tanrı adları ile anılıyordu. Mesela: Zeus Mêgiston=Ahura Mazda, Apollon ve Helios=Mithra, Artemis ve Kraliçe Athena=Anâhita'laşmışlardı..

Yaban domuzunda vücut bulduğu varsayılan bu eski Med tanrısı, zaferi temsil ediyordu ki, daha önce kendisinden söz etmiştik. Medya'da bu tanrı için iki ilahi ateş mabedi yapılmıştı; biri Adarbaican Çêçîst'te (Ormiye), diğeri ise başkent Agbatana'da.. Şez'deki veya Çêçist'teki ateş'in adı "âthar guşnasp" veya "aygır ateşi", Agbatana'daki ise "âthar kavâtakân" yani "tay ateşi" idi.

Berossus bu Med tanrı veya yarı tanrısına "İranlı Herkül" demekteydi ki, bunun yerinde bir terim olduğu yukarıdaki yazıttan da bellidir. Birleşik Medya'da (Kürdistan-Ermenistan) kendisine; Vahagn Vişapaqajyan; "ejderha öldürücü" cesur bir tanrı olarak tapılıyordu. Bilindiği gibi aynı "eylem" Herkül'e de yakıştırılmıştı.

Buradan "Athar" ve onun kutsiyetine geliyoruz. Athar; yani ateş, Zarathustra öncesi Aryanlar'da "âtrium" veya Türkçe'siyle "evin ocağının tüttüğü oda" kutsaldı. Bu kutsallık maddi ateşin kendisine atfedilmiyordu. Ateş, kalp ateşinin bir sembolü idi. İsrail kaynaklı dinlerde de "Yehova'nın Ateşi", Zoroasterler'in "Ahura Mazdası'nın Ateşi" gibi kutsal bir ateştir. Fakat iki dinin ateşinin kaynağı farklıdır. Zoroasterciler'in -ki bu kutsallığın Zarathustracılığı da kapsamına aldığına dair ciddi bir yayın yoktur- kutsal ateşi kalp ateşi iken, İsrail kaynaklı dinlerin ki ise aydınlanma veya ışıktır. Hikayelerde İsrail tanrısı; "ebedi yanan" veya "yok edici ateş" olarak tanımlanır. Her ne olursa olsun İs-

lam yazarları Bahdin'i; hatalı olarak "ateşperestlerin dini" olarak tanımış ve öyle tanıtmışlardır. Bu yanlış kastidir ve muazzam "Zarathustra Felsefesi"ni küçük düşürme çabasından başka bir şey değildir.

Küçük Şeyler

Şimdi de kısaca Zarathustra'nın Bahdinisi'nin diğer bazı özelliklerini kaydedelim.

"Humata, Hûxta, Hvarşta". Bu üçlü Bahdin'in temelidir ve "iyi düşünce, iyi söz, iyi eylem" anlamına gelir. Orijinal olarak Zarathustra tarafından ortaya atılan bu triad, zıddı olan kavramlarla insanın iç dünyasında mücadele eder. İnsan, bu iç mücadelede seçeceği yer ile kaderini belirleyecektir. Tanrıyı doğru düşünmek, doğru işleri yapmayı düşünmek, kimseye zarar vermeyen şeyleri planlamak, kendisine doğru bir istikbal çizmek gibi düşünceyle ilgili tüm fonksiyonlar bu "Humata"nın içine girer. Dindaşlarına veya genel olarak insanlara; hoşa giden, ama doğru sözlerle hitap etmek "Hûxta"dır. Tüm bunların sebep olacağı eylemler de doğru olacaktır ve olmalıdır, ki bu da "Hvarşta"dır. Bunlara dikkat eden insan "sırat köprüsü"nden rahatlıkla geçebilecek, cennete ulaşacaktır. Dinsel inançta sapkınlık, doğru olmayanı düşünerek planlamak, yalana sapmak, yoldaşına acımasız laflar etmek, insan veya hayvan; varlıklara zulmetmek, hırs, kan dökücülük gibi düşünsel, sözel ve eylemsel yanlışlar hesap gününde karşınıza çıkacaktır. Bu, Hristiyanlığın ve İslam'ın öğretisinde de aynıdır.

Bahdin, İslam'ın şartlarından biri olan oruçu red eder. Müslümanların; "ruhumuzu oruç tutarak terbiye ederiz" veya "fakirlerin açlıktan neler çektiklerini, oruç tutarak kendi nefsimizde

his ederiz" yahut "daha sağlıklı oluruz" vs. gibi gerekçelerle oruç tutmaları kendilerinin dinlerinden çok önce gelen tek tanrılı Bahdin tarafından benimsenmemiştir. Çünkü müslümanların oruç tutulması ile ilgili öne sürdükleri gerekçelerin hemen hemen tümü Bahdiniler'in günlük hayatlarında uydukları toplumsal esaslardır. Bahdiniler'in hayatında derin bir kollektivite ve bir nevi sosyal güvenlik vardı. Bu dinin kaidelerini en iyi uygulayan krallar, ilkel anlamda da olsa, bazı araştırmacılar tarafından sosyalist olarak telakki edilmektedirler. Bu adil krallardan biri olan II.Khusrow için Hz. Muhammed'in; "Onun döneminde yaşamış olmaktan mutluluk duydum" dediği kaydedilir. Kısacası, İslamiyet'te zekat, fakirlere ayrılan zorunlu bir kaynaktır. Bunun dışında fakirleri hatırlamak bir vicdan sorunu iken, Bahdini'de bu temel bir dinsel sorundur.

Bir diğer konu; Güneş, ay ve yıldızlara olan tavırdır. Anlaşılan eski birer "göksel daeva" olan bu cisimlerden, Zarathustra pek fazla söz etme "cesaretinde" bulunmamıştır veya onları Ahura Mazda ile şöyle veya böyle ilişkilendirmemişti. İsrail kaynaklı dinlerde de böylesine bir ilişkilendirmeden kaçınılmıştır. Genesis 1.14-19'da; tanrı ol deyince bu göksel ışıltıların oluştuğu, bu ışıltıların gök yüzüne tesbit ediliği, bunlar sayesinde (ay ve güneş) gece ve gündüzün ayırdedildiği kaydedilir. İslamiyet'te bu konu Kuran-ı Kerim'in 36:38-40 arasında ele alınır. "Güneş kendi yolunda akıp gider". "İşte bu aziz ve alim olan Allah'ın takdiridir". "Aya gelince, ona" Allah "menziller tayin etmiştir". "Ne güneşin aya çatması, ne de gecenin gündüzü geçmesi mümkündür. Onların her biri kendi yörüngelerinde yüzerler". Tüm bu dinleri kabul eden ulusların geçmişinde güneşe ve aya tapmışlık gibi bir durum olduğundan, peygamberler bu göksel cisimleri anmaktan kaçınırlar.

Bir diğer konu bekaret ile ilgilidir. Hristiyanlığın çok fazla sevdiği bekâret, Bahdin ve Müslümanlık için geçerli bir erdem değildir. Zarathustra, Gathalar'da kızı Pourucista'nın şahsında evliliği kutsar. Bahdini kızları 15 yaşından itibaren serbestçe evlenebilirler. Evlilik dışı ilişki büyük bir günahtır. Sonraki Zoroastercilik'te de bu sürdürülmüştür, hem de daha da setleştirilerek. Vendidad 4.47'de "... sana doğrusunu söyleyeyim, ey Zarathustra Spitama! Bir eşi olan insan, çocuk sahibi olmak istemeyen insandan çok üstündür..." deniyor. Müslümanlıkta da durum Bahdin'in benzeridir. Hz.Muhammed'in, ikinci adetini gören kızını hala evlendirmediği için vicdan azabı çektiği nakledilir. Evlilikle ilgili Müslümanlığın tavrı, Peygamber Hz. Muhammed'in çok evlilik yapmasından da anlaşılır. Ama Hristiyanlık'taki "kutsal bakirelik" kavramı bu iki dinin evlilikle ilgili görüşleri ile çekişir.

IX. BÖLÜM

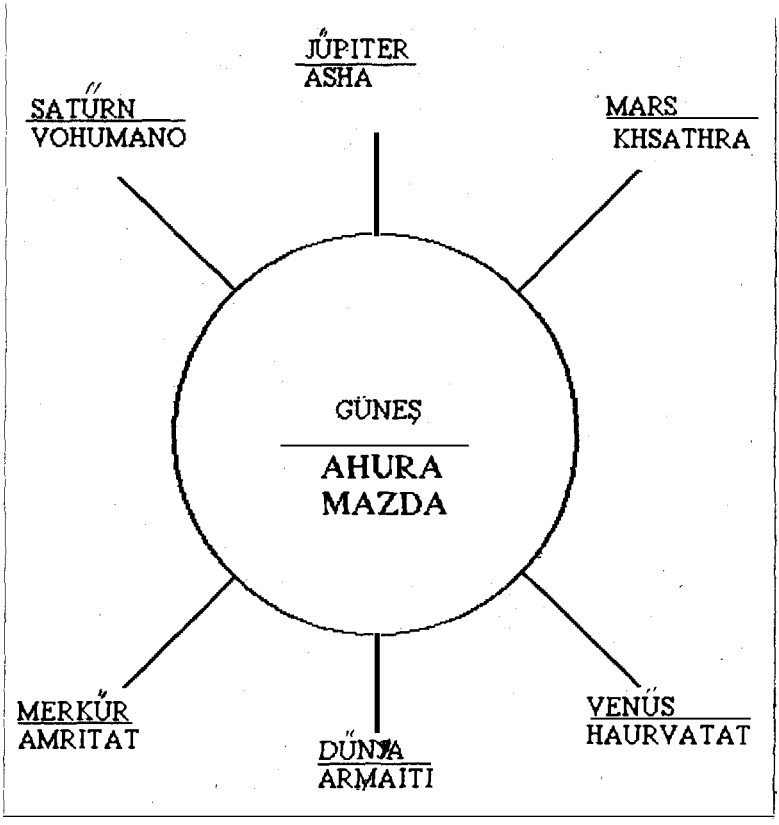
YARADILIŞ

Yaradılış; Bahdin'de, diğer üç dine nazaran daha karmaşık bir şekilde sunulur. Bunu daha iyi anlamak için diğer dinlerin yaradılış ile ilgili kayıtlarını alarak Bahdiniler'in bu konudaki inançları ile mukayese edeceğiz.

Genesis

İsrail Peygamberi Hz. Musa, Genesis'in 1.bölümünü yaradılışa ayırmıştır. Buna göre başlangıçta Tanrı gök ve yeri yarattı. Bu, Psaltaren 33.6'da; "Gökyüzü Tanrı'nın sözü ile yaratıldı. Herşey Onun ağzının ruhuyla..". Bu; Ps.90:2, 104:2, 136:5 ile takviye edilir. İncil'de ise Johannes 1:1); "Başlangıçta söz vardı, söz Tanrı'nın yanındaydı, söz Tanrıydı". 1:2) O (söz), başlangıçta Tanrı'nın yanındaydı. 1:3) Herşey (tanrının) sözü ile oldu, onsuz (söz olmadan) hiçbir şey olmadı (yaratılış olmadı). İncil, Kollosai 1:16'da, Gökte ve yerdeki görünür ve görünmez her şeyin, Tanrı'nın (sözü) üzerine yaratıldığı kaydedilir. Buna egemenlik ve taçlar hükümdarlar ve hüküm dahildir. Aynı görüş Hebreema:11.3'te de tekrarlanır.

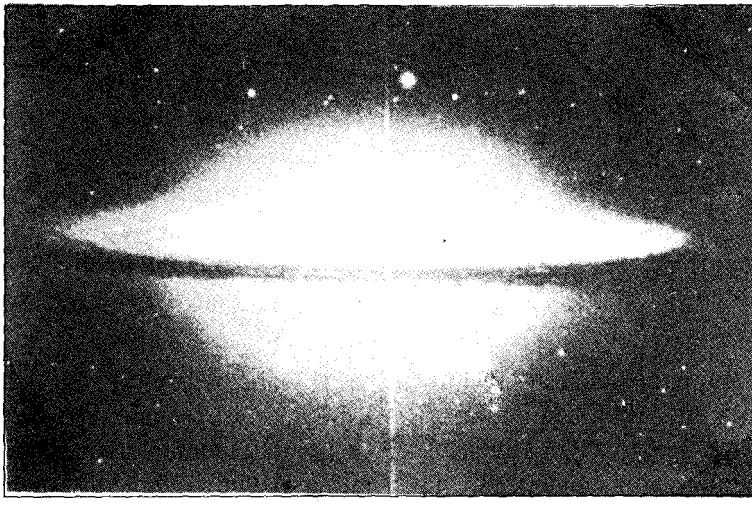
Sonra sıra altı günlük yaradılış sürecinin tamamlanmasına gelir. Önce her taraf karanlıktı. Tanrı ışığa "ol" dedi. Işık oldu.

Zarathustracılar'da güneş sistemi

Tanrı ışığı "gündüz", karanlığa "gece" olarak adlandırdı. Birinci gün bitti. İkinci gün gök yaratıldı. Böylece "su, sudan" ayrılmış oldu. Jeremia:10:12'de ise önce yeri yarattı, sonra üstüne göğü gerdi. Tanrı üçüncü gün boyunca yeryüzünü düzenledi. Önce suyu bir araya topladı, denizler oluştu. Arkasından kuru kalan

kesime yer dedi. Yeri türlü bitki ve ağaçlarla bezedi. Bunlar meyveler veriyordu. Dördüncü gün boyunca; gece ve gündüzün oluşmasına, günlere, mevsimlere ve yıllara yol açacak olan ayı ve güneşi yarattı. Sonra yıldızları yaratarak gökyüzüne yerleştirdi. Bunlar geceler boyu ışıyacaktı. Beşinci gün boyunca suda yaşayan yaratıklar, kanatlı hayvanlar yaratıldı. Tanrı, altıncı gün boyunca tüm hayvan türlerini, Tevrat'ta geçen şekliyle; vahşi hayvanları, çiftlik hayvanlarını ve sürüngenleri yarattı. Sonra sıra insana gelmişti. Tanrı insanları kendi suretinden, "kendisinin aynısı olarak yarattı. Onların, denizdeki balıklara, göklerin altındaki kuşlara, yeryüzündeki çiftlik hayvanlarına ve sürüngenlere hükmetmelerini sağladı. İncil, Efeses 4.24 ve Kolossai 3.10'da da insanın, tanrının yeryüzündeki bir yansıması olduğu açıkça kaydedilir. Tekvin (3:19)'da Adem'in topraktan yaratıldığı ve toprağa döneceği söyleniyor. Yedinci gün ise istirahat edilecekti.

Galaksi, Zarathustracı Yaradılış Teorisi'ni bu resim ile mukayese ediniz.

İslam

İslam'ın kutsal kitabı Kuran-ı Kerim'de bu konu dağınık ayetlerde ve çeşitli vesilelerle anlatılır. El'Bakara Suresi 28'de; "Ey insanlar, nasıl olur da Allah'ı inkâra cür'et edersiniz? Siz ölüler iken, Allah size hayat verdi. Sonra sizleri yine öldürecek, sonra sizleri yine diriltecek. Sonra da döndürülüp Ona götürüleceksiniz". Aynı sure 29'da; "O Allah ki yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra iradesini göklere yöneltti de onları yedi gök halinde nizama koydu". Hicr Suresi 5'de "(Allah) hayvanları da yarattı. Sizin için onlarda ısıtıcı ve koruyucu maddeler ve birtakım menfaatler vardır. Hemde onlardan yersiniz". Aynı surenin devam eden birkaç ayetinde hayvanların yük taşıyıcılıkta veya binek olarak kullanılıştaki faydalarından da bahsedilir.

Hicr Suresi 10'da; "O sizin için gökten bir su indirdi. Size ondan bir içecek var. Yine ondan ağaç ve otluk (yarattı) ki onda hayvan otlatırsınız. Aynı yerde 11.ayette; "o su size, ekin, zeytin, hurmalıklar, üzümler ve her türlüsünden meyveler bitirir". 12.ayette; "Geceyi, gündüzü, güneşi, ayı sizin hizmetinize o bağladı. Bütün yıldızlarda onun emrine boyun eğmişlerdir". Ay ve güneş ile ilgili ayetleri de daha önce nakletmiştik.

İnsanın yaradılışı konusunda A'raf 10; "Andolsun sizi yeryüzünde yerleştirdik. Ve sizin için orada birçok geçim imkanı yarattık". 11; "sizi önce yarattık. Sonra size şekil verdik. Sonra da meleklere 'Adem'e secde edin' dedik. Hicr 25; "Gerçekten biz insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş balçıktan yarattık". 27; "Cin'i de daha önce korlu ateşten yarattık". 29; "Onun yaradılışını tamamladığım ve içine RUHUMDAN üflediğim vakit...". Sad Suresi, 6; "Sizi bir tek kişiden (Adem'den) yaratmıştır. Onun eşini de ondan var etmiştir". Mü'min Suresi, 67; "Sizi bir topraktan, sonra bir nutfeden, sonra bir kan pıhtısından yaratıp...". Nûh Suresi, 14; "O, sizi merhale merhale yaratmıştır".

Kısacası; İsrail kaynaklı dinlerde tanrı, "ol" dediği için herşey yaratıldı. Altı gün boyunca yaradılış olayı cereyan etti ve bitti. Yedinci gün istirahat edildi. İslam'ın Allah anlayışında ise yerde ve gökte yaratılan herşey insan için yaratıldı. Şimdi Bahdiniler'in yaradılış anlayışına geçebiliriz.

Bundahişn

Elimizdeki Gathalar'da yaradılış=Bundahişn ile ilgili olarak sadece ipuçları vardır. Fakat bizim elimizde Aryan mitolojisi ve bu mitolojinin; Medyalı Magu rahiplerinin elinde şekillenen İran versiyonu ile ilgili doyurucu yayınlar da bulunmaktadır. Biz şimdi Zarathustracılık'la çelişmeyecek yönleriyle bu mitolojiye ve yayınlara dayanarak yaradılışı vermeye çalışacağız. Unutmamak gerekir ki, Bahdin önemli temel konularıyla orijinal bir öğreti iken, bazı yönleriyle reformasyondur. Görebildiğimiz kadarıyla yaradılış bu kısma giriyor.

Bahdiniler'e göre önce sonsuz bir boşluk vardı. Bu boşluğun bir yerinde ışığın dışarıya sızmadığı, sonsuz aydınlık bir bölge bulunuyordu. Burası, herşeyi bilen *kudretli, hayırlı* ve dürüst *Ahura* Mazda'nın makamıydı. Bu aydınlık yerin etrafında bir boşluk bulunuyordu. Boşluğun dışı ise zifiri karanlıktı. Bu karanlık her tarafı doldurmaktaydı, ki bu Angra Mainyu veya "kötü" idi. "Kötü"nün bilgisi, kudreti ve ömrü sınırlıdır. Yaratma gücü yoktur. Fakat yaratılanlara kendi özünden "kötü"yü katar. Yalancıdır, şer gücüdür.

Bir zaman kötü, iyinin krallığını farketti. Aydınlığı farketti. Ona karşı saldırıya geçti. Kötünün, tüm aydınlığı kendi özü ile bulaştıracağını farkeden tanrı yaradılışı başlattı. iki evrensel gücün son mücadelesi eylemsel olarak başlamıştı. Karşılaştıklarında önce "hayat ve hayat olmayan" yaratıldı.

Ahura Mazda yaradılışı iki aşamada gerçekleştirdi. Birinci aşamada herşey bedensizdi. Bir nevi ruhlar dünyasının oluştuğu bu aşamaya Pehleviler "menog" diyorlardı, ki anlamı; "ruhsal, maddi olmayan" idi. Bu aşamada insanlar için önemli olan ruhlar oluştu. Zoroasterciler Fravaşiler'in bu aşamada şekillendiklerini söylerler. Bu, "iyi yaratıklar"ın üçbin yıl duygusuz ve hareketsiz kaldıkları farzedilir.

İkinci aşamaya Pehleviler "getig, yani "maddi" varlık aşaması diyorlar. Ahura Mazda artık ruhla maddeyi karıştırmış, kötü ile savaş için müsait bir zemin oluşturmuştu. Kötü derhal saldırıya geçerek maddi zemine sızmıştı. Bu, maddi yapının mükemmelliği bozmaya yeterliydi. Fakat ruhsal düzeyde kalan Ahura Mazda ve altı veçhesi, bu saldırıdan azade kaldılar.

Bundahişn'den sonra yaradılışın ikinci aşaması başlamıştı: Karışım safhası=Gumêçişn. Bu aşamada ruh ve madde büyük bir karışım oluşturur. Madde-ruh karışımına saldıran ve yaratma gücü olmayan kötü, kendi özünü bu karışımın içine soktu. Bu, modern tabiriyle "plazma" Zoroasterci inanca göre 3000 yıl sürdü. Bundan sonra vıçârişn, yani çözümlenme aşamasına gelinecekti.

Bu aşamada uzay(gökyüzü)ın, suyun, yerin, bitkilerin, hayvanların, insanların ve ışığın (ateşin) prototipleri yaratıldı. Gökyüzünde; güneş, ay, yıldızlar ve gathokik denilen gezegenler oluştu. Kötünün yaratma gücü olduğuna inanan Zoroasterciler, iyinin yarattığı Zodiak takımyıldızlarına karşılık, kötünün de "karşı yaratıklar" olarak gezegenleri yarattığına inandılar. İyinin yarattığı 12 burçtan ve 6 milyon 480 bin yıldızdan oluşan zodiak

kuşağı, Aryan astrolojisi için belirleyiciydi. Eski Aryanlar gezegenlerden; Merkür, Venüs, Mars, Jupiter ve Satum'u tanıyorlardı. Sonraki Bahdiniler her gezegene Altılar'dan birinin adını vereceklerdi. Mesela; Mars=Xşathra, Jupiter=Aşâ, Satum=Vohû Manah, Venus=Haurvatât, Mercury=Ameretât olarak tanınırdı. Bu arada Aramaiti de, ay olarak temsil edilmekteydi. En büyük ışık olan güneş ise Zoroasterciler'e göre Ahura Mazda'nın ruhuydu. Tabii bütün bunlar, dinin bozulduğu, hurafelerle karıştırıldığı son dönemin kavramlarıdır. Bilgi olsun diye kaydediyoruz. Yalnız şunu da teslim etmek gerekir ki; Onlar tarafından ister kutsansın, ister lanetlensin, gezegenlerden ilk bahseden din Bahdin'dir, hatta son bahseden din de budur.

Canlılar arasında ayrışmadan sonra bitkiler ve hayvan numunesi (Geus Urvân-öküz ruhu)'nin yaratılmasından sonra ilk insan numunesi veya ilkel insan oluştu: "Gayo Mart".. Ayrışma döneminin sonuna doğru bu ilkel yaratıklar kayboldu. Gayo Mart da kaybolacaktı. O, kaybolmadan önce tohumlarından ilk erkek; Maşyê ve ilk kadın; Maşyânê oluşmuştu. Artık kötünün etkisini göstereceği ilk insanlı dönem başlıyordu.

Dinlerde İlk İnsan

Hemen hemen tüm dinlerin yaratıldığına inandığı bir ilk erkek ve ilk kadın vardır. İlk erkeklere bazı misaller verelim: İsrail dinleri ve Müslümanlar ilk erkeğe Adam veya Adem, Mayalar; Balam-Guitze, Mezopotamyalılar; Apsu, İskandinavyalılar; Ask, buri, Pygméler; Efê, Kenyalılar; Mwambu vs. derler. Hintliler ise Yama diyorlar ilk erkeğe, ki bu Bahdini inancına göre ilk insan değil, ölümlü olan insanların ilkidir.

Müslüman inancına göre Allah, yeri ve göğü yarattıktan sonra meleklere (Bakara:30); "ben yeryüzünde muhakkak bir halife yaratacağım" dedi. Bu "halife" Adem olacaktı. Allah Adem'i kuru çamurdan yaratmış, "kendi ruhu"ndan üfleyerek canlanmasını sağlamıştı. "Yeryüzünde bir halife" olarak yaratılan Adem'e Allah (Bakara:35); "Ey Adem sen eşinle beraber cennette otur. Cennet nimetlerinden, dilediğiniz yerde bol bol yeyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın ki haddi aşan zalimlerden olmayasınız". "Bunun üzerine şeytan (o ağaç yüzünden) her ikisinin de ayağını cennetten kaydırdı. İkisini de bulundukları yerden çıkardı. Şeytan (A'raf:20); "Rabbiniz, sırf melek olacağınız, yahut cennette ebedi kalanlardan olacağınız için size bu ağacı yasakladı", dedi. Onları kandırdı ve o yasak meyvayı yedirdi. Bu, meyvayı tadınca derhal ayıp yerleri ortaya çıktı (A'raf:22). Sonra onlar yeryüzüne sürüldü. Allah onlara orada; "Bazınız bazınıza düşman olarak ininiz. Size belli bir zamana kadar yeryüzünde yerleşme ve oradan faydalanma takdir edildi" (A'raf:23) dedi. Sonra (aynı yerde:24); "Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve tekrar oradan çıkarılacaksınız" şeklindeki kararını iletti.

İsrail dinlerinde, Yahweh veya Yehova insanı kendi suretinde yarattı. Ona yeryüzündeki tüm meyvaları, kuşları ve hayvanların etlerini yiyebilirsin dedi (Genesis:1.30). Fakat Adam yalnızdı. Bir gün tanrı Adam'ı derin bir uykuya yatırdı ve onun kaburga kemiğinden ilk kadını yarattı (Genesis.21-22). Adem artık yalnız değildi, fakat başı beladaydı. Onlara da bir meyva'yı yemek yasaklanmıştı. Şeytan Eva'yı kandırmış meyvayı yedirmişti. O zamana kadar biribirlerine çıplak göründükleri halde utanmayan Adam ile Eva utanır oldular. Sonra Tanrı'nın sesini duyunca utançtan saklandılar. Tanrı kadını kandıran yılanın ebediyen lanetlendiğini (Genesis:3.14), kadının soyu ile yılanın

soyunun ebedi düşman olacaklarını (15), kadının ise ceza olsun diye tüm doğumlarda sonsuz acılar içinde kıvranacağını, erkeğini hep arzulayacağını, erkeğin kendisini hep yöneteceğini (16) bildirdi. Adam'ı da cezalandıran Tanrı, onları deri giysilerle giydirdi. Eva, bundan sonra doğacak tüm insanların anası olacaktı.

Bahdiniler'de bu iş bu kadar basit gitmemişti. Masyê veya Maşyê ile Maşyânê veya Masyâôî'nin türemesinden itibaren insanlık ölümsüzdü. Bu arada Yima ilk kral olmuştu. O, daha önce ölümsüz bir dünyada yaşıyordu. Efsane-inançа bakılırsa 716.5 yıl hüküm süren Yama veya Tha'alibi'nin nitelediği şekliyle Camşid, ülkesinde silah, yular, diğer alet edevat, ipek üretim ve işlenmesi, pamuk üretimi ve işlenmesi, ekonomi, mimarlık, eczacılık, tıp, gemi yapımı gibi konularda insanlara öğretmenlik yaptı, geliştirdi.

İnsanlar istedikleri gibi yiyip içebilirlerdi, fakat bir istisna ile, kanı dökülmüş yaratıkların etlerini yememeleri kaydıyla.. Yani doymak için sinir ve dolaşım sistemi olan bir yaratığı öldüremezdi insanlar. Bu, tanrısal bir yasaktı ve bu yasak, "yasak meyve"den daha mantıklı bir yasak gibi görünüyor.. Ama (Ys.32.8) Yama: "sığıra tapılıyordu", "tapmadığımızı göstermek için onun etini yiyelim" dedi ve bu eti yedi. O andan itibaren ölümsüzlük kalkmıştı..

Bahdini'de -görüldüğü gibi- Adem ile Havva (veya Eva) kavramı vardı ve bu kavram Ortadoğu kaynaklı üç dinden de önce etraflı bir şekilde anlatılmıştı. Fakat Bahdini Adem ile Havva'sı, yani Maşyê ile Maşyânê Tanrı'nın yasaklarına uydular. Onların torunlarından Yama, krallığı döneminde bu kuralı bozuyor ve ölümsüzlüğü kaybediyor. Aynı Yama, Ortadoğu dinlerinin Nuh menkibesini de yaşıyor.

Nuh

Yahweh (Genesis; 6.5), insanların yeryüzündeki kötülüğünün arttığını gördü. Düşünceler kötülükle dolmuştu. (6-7 Tanrı insanları, dört ayaklı hayvanları, kuşları ve sürüngenleri yarattığı için pişman olmuştu. Şiddet heryeri sarmıştı. Tanrı (6.13), Noah (Nuh)'a dünyadaki canlıları yok etme fikrini açtı. Ona (6.14) "kendine bir gemi yap" diye emretti. Sen (6.18), eşin, çocukların ve çocuklarının eşleri ile bineceksin. Ayrıca (6.19) yanına tüm canlı türlerinden örnekler alacaksın (hayvanları, çifter-çifter). O sırada Noah 600 yaşındaydı. Yağış yağdı (7.7). Yağış kırk gün sürdü (7.12). Nihayet herşey sona erdi. Karaya çıktıklarında artık yer yüzünün tüm canlıları ölmüştü.

İslamiyette ise (Hûd Suresi: 25'ten 49'a kadar) Nuh'un bir peygamber olarak gönderildiği kaydedilir. Nuh, kavmi için apaçık bir uyarıcıydı. (11.27); Bunun üzerine kavminden, inanmıyanların ileri gelenleri dedi ki; "Biz seni ancak bizim gibi bir insan görüyoruz. İlk bakışta en aşağı tabakalarımızdan başkasının da sana tabi olduğunu görmüyoruz. Sizin bizden fazla bir meziyetinizi de görmüyoruz. Hatta sizi yalancı zan ediyoruz". Bunun üzerine Nuh, kavminin bu ileri gelenlerini ikna etmek için çok uğraşmış, onların iman edenleri aşağılayan tavırlarını bile kıramamıştı. Nuh (11.31); (Bu ileri gelenlerle); "(Ben size) 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum. 'Ben bir meleğim' demiyorum. O sizin gözlerinizin horladıkları hakkında: 'Allah onlara hiçbir hayır vermez' de demem...." diyordu. Sonunda kavmin ileri gelenleri (11.32); "Ey Nuh, bizimle mücadele ettin, mücadelende çok ileri de gittin. Eğer doğru söylüyorsan, bizi tehdit ettiğin azabı getir de görelim, diyerek kararlılıklarını göstermişlerdi. Nuh, boş yere onlara; "onu (azabı) dilerse ancak Allah getirir. Ve siz onu aciz bırakacak değil-

siniz" demekteydi. Bir müddet sonra (olacak herhalde) Nuh'a (11.36) şöyle Vahy olunmuştu: "Haberin olsun, kavminden (daha önce) iman etmiş olanlardan başka hiçbiri iman etmeyecek. Onun için yaptıklarından dolayı kaderlenme" . Nihayet Allah'ın emri gelmişti: "Bizim nezaretimiz altında ve vahyimize göre gemiyi yap. Zulmedenler hakkında bana birşey söyleme (yani, onlar için af dileme). Çünkü onlar suda boğulacaklardır.

Nuh, Allah'ın emri üzerine gemiyi yapmaya başladı. Halk kendisi ile alay ediyordu. (11.38) Nuh; "Bizimle eğleniyorsanız, biz de sizinle, eğlendiğiniz gibi eğleneceğiz" dedi. (11.39); "Alçaltıcı azabın kime geleceğini ve sürekli azabın, kimin başına ineceğini ileride bileceksiniz," diye ekledi. İslam'ın Nuh anlayışında da, İsrail dinlerinde olduğu gibi, gemiye (11.40); "Erkeği ve dişisi bulunan herşeyden iki tane ile, aleyhinde hüküm verilmiş olanlardan başka, aileni ve iman etmiş olanları" geminin içine yüklediler. Zaten kendisine inananlar çok küçük bir azınlıktı. Gemiye, Nuh'un oğullarından biri de binmemişti. Peygamber'in ikazlarına rağmen gemiye binmeyen oğlu (11.43); "Ben beni sudan koruyacak bir dağa çıkacağım" demişti. Bu ise Allah'a isyan etmekti. Nihayet sular yükseldi herşeyi yuttu. (11.44); (Allah tarafından) denildi ki; "Ey yeryüzü, suyunu yut. Ve ey gök (yağmurunu) tut". Su çekildi. İş bitirildi. Ve gemi Cûdi Dağı üzerinde durdu. Bu suretle o zalim kavme "defolun" denmişti.

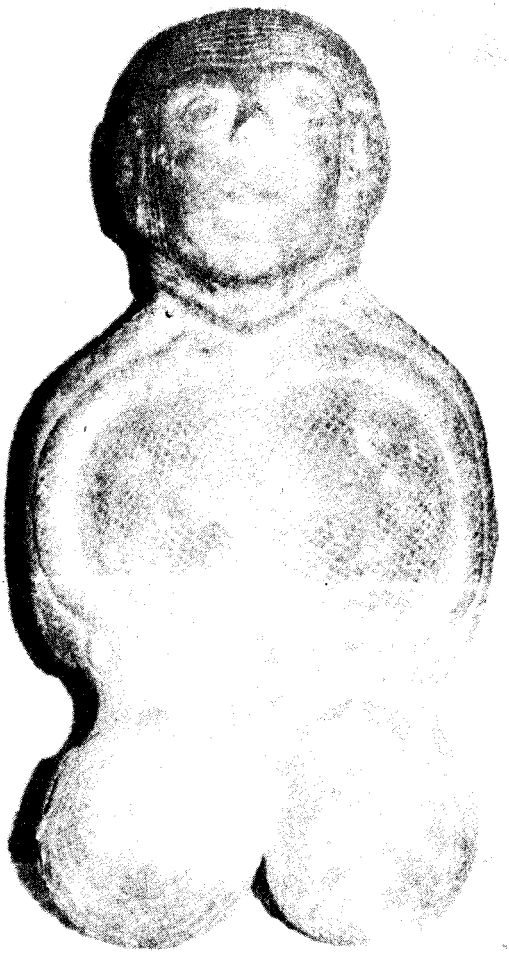
Bahdiniler'de ise hikâye yine Yama ile ilişkilendiriliyor. Yama "bir canlının kanını döküp etini yediğinden" büyük günah işlemişti. Bu günahın etkisiyle "cennet hayatı" sona ermiş, huzuru kaçmış bir suçlu gibi herkesten saklanır olmuştu. Fakat O'nun ve halkının çilesi bununla bitmeyecekti. Suç cezalandırılacaktı. Ahura Mazda (Vendidad:II.22) Yama'ya; "Ey Vîvangat'ın oğlu dürüst Yima (Yama)! Maddi dünyaya ölümcül

kışlar (yağacak). Bu, son derecede kötü soğuklar getirecektir. Maddi dünyanın üstüne (bu) öldürücü kışlar kuşbaşı büyüklüğünde kar tanelerinin yağmasına yol açacak. Bir "aredvî" kalınlığında (kar) dağların tepelerine de.." dedi. Bu felaket sırasında (II.23); Tüm (üç) hayvan çeşitleri ölecek.. Vahşi hayat, dağların tepelerindeki hayat, vadilerin dibindeki hayat ve ahır (gibi) barınaklardaki hayat bitecek..

Bu felaketi göğüslemek ve yeryüzündeki hayatın tümden kaybolmasını engellemek için Ahura Mazda, Yama'nın bir Vara; yani etrafı duvarla çevrili bir barınak inşa etmesini istedi. Bu Vara (II.25) bir koşu yeri uzunluğunda, yani her kenarı bir "hâthra" veya bugünkü ölçü birimleriyle bir İngiliz mili kadar kadar uzun olacaktı. Kare şeklindeki bu varada ikametgahlar, daha doğrusu içinde bir ev yapılacaktı. Bu evin bir balkonu, bir avlusu (II.26) ve bir dehlizi olacaktı. (II.27) (herhalde dehlizde olacak) insanların -kadın ve erkeklerin- tohumları saklanacaktı, ki bunlar dünyanın en büyük, en iyi, en güzelleri olmalıydı. Ayrıca en iyilerinden olmak üzere ağaçların, bitkilerin, sürülerin, diğer hayvanların, köpeklerin, kuşların tohumlarından konmalıydı. Bu tohumlar orada kaldığı müddetçe tükenmemeliydi. Bunun yanında kızıl yalazlı ateş de orada muhafaza edilecekti.

Yama emre uyarak Vara'yı inşa etti. Söylenenleri içine koydu. Vara Adarbagan'daki Daitya Irmağı kıyısında inşa edildi. İnşaatta özel bir yapı tekniği kullanıldı. Nihayet beklenen kışlar soğuk ve selleriyle geldi, insanlar dahil yeryüzündeki hayatın üçte ikisini süpürdü, gütürdü.

Görüldüğü gibi Tufan menkibelerinde felakete insanların peygambere itaatsizliği sebep olarak kabul ediliyorken, Yama efsanesinde önderin kendisi bu felaketin sebebidir veya, felaket sebep gösterilmeden kendiliğinden gelen tabii bir olaydır. Böylesine bir kabul Bahdiniler'in dinine daha uygundur.

Kürdistan'da bulunan ve Aji Dahaka'yı temsil ettiği sanılan bir heykel. Omuzlarındaki yılanlara dikkat ediniz.

Aji Dahaka

Şimdi Bahdin içinde tümüyle Medyalı olan bir efsaneye geçiyoruz. Bu, Yama'yı "ikiye biçip" öldüren istilacı yabancıların kralı olan Aji Dahaka ile ona başkaldıran Medyalılar'ın ve Kawa'nın hikâyesidir. Olay tümüyle Medya'da cereyan etmiş gibi dini kitaplarda tasvir ediliyor. Ancak bazı coğrafi noktalara açıklık getirmek için, bizim herkesçe bilinen çok ufak bir sosyal gerçeğe parmak basmamız lâzım. Bugünkü Kürtler'in ataları olan Medler (Madalar), ülkemizin bugünkü sınırlarından çok daha geniş bir alanı yurt edinmişlerdi. Eski Med ülkesi, bugünkü Tahran'ın doğusundan başlıyor, Hazar Denizi'nin güneyini ve İsfahan'ı da kapsamına alacak genişliğe ulaşıyordu. Kuzeyde Ermenistan'ı da içeren eski Medya, batıda Grekler'le komşuydu. Firdewsi'nin bilerek veya bilmeyerek yaptığı hatalı betimlemede olayın kahramanlarını Fars'laştırması bazı araştırmacıları yanıltmış olabilir veya düpedüz yanıltmıştır, fakat insanların elindeki en eski belgeleri inceleyen Darmesteter gibi, Mills gibi değerli ve sabırlı araştırmacılar bu "oyun"a gelmemişlerdir. Olay, Medler'in yerleşik bulunduğu Medya'da cereyan etmişti. Şimdi hikâyemize geçebiliriz:

Efsaneye göre Yama, 716.5 yıllık hükümdarlığının sonunda, Abân Yaşt (5.28)'ta da bahsedildiği gibi "üç ağızlı" olan Bawru (Babil)lu Aji Dahaka tarafından ikiye biçilerek öldürüldü. Gerçekten Medler'le Güney Mezopotamyalılar arasında bitmez tükenmez bir mücadele vardı. Medya, uzun süre Aryan olmayan Mezopotamyalılar'ın egemenliğinde kalmıştı. Zamyad Yaşt (19.37); Aji Dahaka'yı "üç ağızlı, üç başlı, altı gözlü, 1000 yönlü, çok kudretli bir drug; düşman drug olarak tanıtır. Angra Mainyu (aynı yaşt) onu "iyi"nin maddi dünyasını yıkmak için "yaratmıştı".. (Bilindiği gibi Zoroasterciler (Zarathustracılar değil!) kötüye "yaratıcı" sıfatını da yakıştırmışlardı-NB).

Bizim elimizde bu tarife uygun bir heykel bulunuyor. Bu heykel Kürdistan'ı ellerinde tutan devletlerin eline henüz geçmiş değil. Ama heykel (bak; fotograf) üç başlıdır. Omuzlarda ise iki yılan bulunuyor. Her iki kolunda, Batı Avrupa ülkelerinden birinin konu ile ilgili enstitülerinde çözümlemeye çalıştığımız ve sonuca çok yaklaştığımız yazılar vardır (Bak; fotograf). Kürdistan'ın göbeğinde bulunan ve çok gizli bir yerde muhafaza edilen bu heykelin, Kürt Efsanesi "Dahak ve Kawa" olayının cereyan etti yer" konusunda net bir cevap vermesi, kafa bulanıklığından kurtarıyor. Heykelin güvenliği sağlandığında bilim dünyasının hizmetine sunulacaktır. Fakat şu kesindir: Aji Dahaka heykeli Kürdistan'da bulunmuştur. Dolayısıyla Efsane'nin Kürt versiyonu daha bir gerçeklik ve ağırlık kazanmaktadır.

Dahaka veya Dahak (Zuhak) efsanesindeki bazı unsurların isimleri Medce yazılmış olan Avesta'da ayrı, Pehlevi din kitapları ile saptırıcı Firdevsi'de ayrıdır. Mesela Yama, veya Yima Fars kaynaklarında Cemşid olarak geçer. Thraêtaona ise Fars kaynaklarında "Ferîdun" olmuş çıkmış. Üstelik bu Feridun bir "Pers Prensi" haline sokulmuş. Bunlar tümü ile saptırmadır. Firdevsi'nin Şehname'sinin Kürtler'den bahseden kısmı ise tamamen bir aşağılamadır. Güya Dahak'ın yılanlarına yem olmaktan kurtarılan gençlerden dağlara kaçabilenleri bir zaman sonra çoğalarak "Kürt"leri oluşturmuşlardır.

Oysa olayın geçtiği söylenen yerlerin tümü o zamanların Medya'sındadırlar. Thraêtaona'nın doğum yeri Gilan'dır ve Gilan o zamanların Medya'sının en önemli mezkezlerinden biridir. Raga yakınındaki Damâvand dağı, Dahak'ın kıyamete kadar zincirli kalacağı dağdır. Sipît Nehri kıyıları, Dahak'ın "kötü"ye dua ettiği yerlerdir. Üstelik efsanenin kendisi bir başkaldırı ile taçlandırılıyor ve bu Aryanlar'ın zincirlerini kırdıkları bir olay

olduğu için onların hayatlarında önemli bir yer tutmalıydı. Medya'nın böylesine bir başkaldırının ürünü olduğu bellidir. Bu geleneği, biz sadece Kürtler'in Newroz geleneğinde buluyoruz. Karanlığın aydınlık tarafından yenilgiye uğratılması gibi evrensel dini bir motifi, Kawa'nın başkaldırısı ile birleştirmek ve bunu Kutsal Aryan Ateşi ile taçlandırmak efsanenin Kürt versiyonu lehine delillerdir. Bazı yazılı belge meraklılarına vereceğimiz cevap da hazırdır: Hangi Med yazıtı tahrip ve tahrifattan kurtulabilmiş ki, Kawa efsanesi kurtulsun? Onun, sözlü olarak yaşatılabilmesi bile büyük başarıdır.

Son zamanlarda sıkışan, Aryani bile olmayan bazı uluslar da bu efsaneye ortak olmak istiyorlar. Bu Kürtler için sevindiricidir. Çünkü iddia sahibi olduğunu söyleyen bu uluslar, kültür adına fazla birşey ortaya koyamayan atalarından ümidi keserek Kürt Kültür tarihinden bir sayfayı çalmaya çalışmakla aczlerini ortaya koyuyorlar.

* * *

Efsanenin tamamının, dinsel motifler kullanılarak da olsa, Avesta'da yer almamasını, bazı araştırmacılar bu bölümlerin kayıp Yasna veya Yaştlar'la birlikte veya onların içinde sırra kadem basması ile izah ediyorlar. Dahaka'nın "1000 yıl" hüküm sürdüğü, Thraetaone tarafından alaşağı edildiği gibi hafif bazı bilgiler yer almasına rağmen, Kawa veya Kava bu kutsal kitapta yer almaz.

Sonradan bu efsane hakkında kalem oynatan Arap-İslam yazarları ve Fars yazarı Firdewsi ise tek ve aynı olan bir kaynaktan yararlanmışlardı. Bu kaynak; Çadisiyya zaferi ile Sasani imparatorluğunu yıkan Arap halifelerinin el koyduğu Sasani Kraliyet Ailesi günlüğüdür. Xvadâinâmag denilen bu günlük,

Pehleviler'in geleneksel dinsel eserlerine benzemekten uzaktı. Xvada=Allah adına hareket ediyor sanısını verse de, bu "günlük" dinsel motiflerden ziyade efsaneleri içeriyordu. Bu kaynağı inceleyen Christensen (1919), ele alınan konuların Parthiya zamanına kadar uzandığı kanısına vardığını kaydetmişti. Fakat Sasaniler bu efsane veya masalları "Sasanileştirmişlerdi". Xvadâinâmag yazar veya yazarları bu efsaneleri kullanarak Sasani Kraliyet Ailesi'ni ve akrabalarını "tanrılaştırma"yı amaçlamışlardı. Bu "çevirmen"lerin usta kalemlerinde eski Mitler, o zamanların Sasani kahramanları ile özdeşleştiriliyor, onların harika maceracı karakterleri -bir nevi- yok ediliyor. Bizim misalimizdeki Kawa'nın rolünün küçümsenmesi, Farslaştırılan Feridun'un merkeze oturtulması buna en iyi bir örnektir. Onlardan da Arapların eline geçen Xvadâînâmag, bu kez İslam-Arap yazarlarının elinde yeniden tahrifata uğratılmış, İslam'ın propagandası için küçültücü bir tarzda kullanılmıştı. Mesela Dahak, üç başlı bir canavar olmaktan çıkarılıyor, omuzlarında yılanları bulunan bu kral, onları insan beyniyle besliyor, ki bu şekliyle geleneksel dinsel (Bahdini) yazılara düşülüyor.

Christensen, Kava konusundaki bu yanlışlar veya Kava'nın rolünün küçültülmesinin sebebini araştırdığında, başından beri bizim de dikkatimizi çeken bir terime eğilmiş: Kaviler. Bizim bu kelimeyi inceleme tarzımız, bazan Christensen ile çakışsa da bazı temel ayrılıklar içerecektir.

Kavi, Gathalar'da kullanılan bir kelimedir ve küçük Med prenslerine verilen bir ünvandır. Bu ünvanı Pers'teki karşılığı Satrap'tır. Bu kelimenin, Christensen'in sandığı gibi kâvjan ile bir ilgisi yoktur. Kaviler, Zarathustra'nın, kendilerine karşı ölümcül bir mücadele verdiği etkili Med prensleridirler ve daeva-yasnacı olarak tanınırlar. Bu terimin Persler'le hiçbir ilgisi

olmadığının kanıtını bize West (1897) veriyor. West, Behistun ve Avesta'da yer alan ve Viştaspa'nın atalarının isimleri ile ilgili bir liste veriyor. Şöyle:

Behistûn	Avesta
Haxâmanis	Kavi Kavâta
Kaispis	Kava Usa
Ariyârâmna	Kava Husrava
Arşâma	Aurvadaspa
Viştâspa	Kavi Viştaspa ..

Görüldüğü gibi listenin Avesta bölümü Kaviler'le dolu iken, diğer taraf; Viştaspa dahil "Kava" kelimesine itibar etmiyor. Bu arada Kürtler'in ulusal marşında adı geçen Kava Husrava (Kai Hüsrev)'nın adının da Avesta'nın bu bölümünde geçtiğini görüyoruz. Gathalar'da olumlu bir dille yer alan Kavi'yi veya Kava'yı hepimiz daha önceki bölümlerden tanıyoruz; Kavi Viştâspa.. Kökenini daha önceki bölümlerde tartıştığımız bu Kavi'nin Bahdin'in yerleşmesinde anahtar rolü oynadığını biliyoruz. Bu durumda Med İmparatorluğu'nun kuruluşu ile ilgili başkaldırıda, sonradan Kava'lığa yükseltilen bir demircinin rol oynadığını ciddi bir şekilde düşünebiliriz. Bu Kava'nın, Kürtler'in en büyük efsanesinin baş oyuncusu olan Kava ile aynı kişi olması için ise hiç bir engel yoktur...

Arap Tabari (ölümü:923) Kava hakkında üç hikaye anlatır. Tümü de Xvadâinâmag'dan kaynak alır, fakat farklı anlatılır. Bunlardan birine göre Dahak, Kava'nın çocuklarını kurban veya yılanlarına yiyecek olarak isteyince bu İsfahanlı demirci halkı etrafına toplayıp başkaldırdı. Galip geldi, ülkeyi yönetti ve kahramanlaştı. Sonra gelen yöneticiler onu kutsadılar ve Diräfş-i

kâbiân dediler. İkincisinde Kava halkı ayaklandırdı, fakat kral olmayı düşünmediğini bildirip Feridun'u öne sürdü. Zaferden sonra Feridun kral oldu ve Dahak'ı yakalayarak Demavend dağında hapsetti. Bir diğerinde ise uzun uğraşlarla Dahak adil olması için ikna edilir. Fakat sonunda bu zalimin Udak adlı anası işe karışır. İşler karışır. Bu son hikayede kahraman Kava değil gibi görünüyor. Mas'udi (ölümü:956), Muruj-ed-dahab adlı kitabında Farslar'ın Dahak'a karşı başkaldığını, onu yendiğini kaydeder. Burada Diräfş-i Kawjan'dan da bahseder ki, bu Kava'dır. Aynı yazarın Kitâb-et-tanbih'i de Kava'nın başkaldırı hareketini Tabari'nin anlatımına uygun olarak verir. Hamza İsfahani de bu başkaldırıyı ele alır ve kısaca bahseder. Al-Birûni (ölümü:1048); Kronoloji adlı kitabında, Mihrgân bayramında (güz aylarına rastlayan bir Bahdini bayramı) Feridun'un, Kabi (Kava'nın Arapça söyleniş şekli) tarafından Dahak'a karşı başlatılan başkaldırıya liderlik ettiği anlatılır.

Mutahhar İbn Tâhir el-Maqdisi (966'da); Kitâb el-bad'a wa't-ta'rix adlı kitabında aynı hikayeyi anlatır ve muzaffer Feridun'un Mihrgan gününde Dahak'ı Demavend'e hapsettiğini yazar. Bunların yanında Bal'ami (963'te), Tu'alibi (ölümü:1038) Guar axbâr-el-mulûk-el-fars wa sijarihim adlı kitabında, İbn Maskûyeh, Abu'l-Fida, Yaqut, Gazwini, Hamdullah Mustawfi ve Mirxûnd (ölümü:1498); Raudaf-es-safa adlı kitabında, diğerleri de kendi kitaplarında bu olayın çeşitli versiyonlarını verirler.

Mirxûnd ilginç kitabında, Ferîdûn'un Dahak'ı yendikten sonra Kava'yı "general" yapıp ordularının başına geçirdiğini söyler. Kava, emrindeki birliklerle Rum'a saldırır. Daha sonra tüm uygar dünyada zaferler kazanır ve bunu aşağı yukarı 20 yıl sürdürür. O sırada direfş-i kâvyân adı ile anılıyordu. Ücret ola-

rak Feridun onu, Irak ve İsfahan'ın yöneticiliğine atar. Kava İsfahan'a; geniş sürülerin ve bir hazinenin sahibi olarak döner!. Doğrusu bir halk kahramanı ancak bu kadar aşağılanabilir!.

Mirxûnd'un hikayesinde, 10 yıllık yöneticilikten sonra Kava ölür. Bu kahramanın ölümü büyük bir üzüntü yaratır. Feridun da üzülür. Bunun üzerine bu kral, Kava'nın iki oğlu; Kârûn ve Kobadi'yi yanına çağırır. Onlara büyük ilgi gösterir. İşte bu Kobad'ı, sonraki tradisyon Sasani Kralı Xusrav Anôşarvân'a bağlamak suretiyle, bu kralı tanrılaştırma gibi bir uğraşının içinde oldu.

Kava hakkında yazılanlardan batı dillerine geçenler bunlardır. Görüldüğü gibi konu ile ilgili oynatılan her kalem, belli bir amaca yönelik olarak oynatılmış, Efsane asıl kaynağından bir hayli uzaklaştırılmıştır. Biz efsanenin tozlarını sildik ve bir gövde ortaya çıkarmaya çalıştık. Bu gövdeye; her Newroz Bayramı'nda, Kava Efsanesi'nin Kürt versiyonunu yazan Kürt Aydınları, hiçbir şekilde çekince göstermeden yazdıklarını oturtabilirler.. Çünkü, aksini düşünsek bile, bu efsanenin sahipliğine hiçbir millet, ÖZGÜRLÜĞÜ VE BAĞIMSIZLIĞI UĞRUNA bunca milyon şehit veren Kürt Milleti kadar layık değildir...

X. BÖLÜM

SON HESAPLAŞMA

Zarathustra'nın öğretisi, "ahiret" ile ilgili olarak şu hususlarda kesinlikle tek tanrılı dinler dünyasında ilktir:

1. Bireysel hesap verme

2. Öldükten sonra yeniden dirilme

3. Genel son hesaplaşma

4. Vücud ve Ruhun birleştiği ebedi hayat

5. "Sırat" köprüsü

6. Cennet ve cahennem

Yukarıda saptadığımız hususlar, aslında din bilgisinde "gelecek bilimin temeli"dir. Diğer dini konular ise sadece "boşlukları doldurmaktan" ibarettir. Bu derin ve derin olduğu kadar da karmaşık; "ruhun son yolculuğu" ile ilgili destansı serüvenin mukayeseli versiyonları sizlere çok şeyler anlatacaktır sanıyoruz.

İslam'da Ölüm

İslam Dini, Allah'ın insanı "kuru balçıktan ve şekillenmiş çamurdan" yarattıktan sonra kendi "ruhundan" içine üfleyerek can verdiğine inanır. İnsan'ın ruhu, Allah'ın ruhundan üflenmiştir ve kutsaldır. Fakat bu ruh (Enbiya: 34) ebedi olarak bedenden ayrılır. "Ölümü ve hayatı takdir edip yaratan" (Mülk:2) Allah'tır. (Hayat) "hanginiz"in "amelce daha güzel" olduğunu "sizi imtihana çekip bildirmek için" yaratılmıştır.

İslam'da ölüm, Adem'in soyundan gelen biz insanların kaderidir. Kadere inanmak ise İslam'da imanın şartlarından biridir. Fakat yine de İslam Bilginleri kader konusunda uzun ve hararetli tartışmalardan uzak durmadılar. İnsanın, yapacağı herşeyin önceden saptanmış bir kaderi olduğu veya olmadığı hususu uzun süre tartışıldı. Sonunda bir kısmı kaderi ikiye ayırmayı yeğledi; kader-i mutlak ve kader-i muallak.. Kader-i mutlak, değişmez bir kaderdir ve sadece "ölüm" olayı bu kategoriye sokulabilir. İnsanın dünyadaki durumuyla ilgili olarak ve "kader" diye tanımlanan diğer olgular (olacağı önceden saptanan olgular) mutlak değildir, değiştirilebilir. Bu konuda asrımızda herhangi bir tartışma olmadığından, "kader" denince mutlak ve değişmez olan bir konseptten söz edilmektedir.

İşte bu mutlak kader, yani ölüm, İslam inancına göre (Nisa:78) "Her nerede olursanız olun" ... "size yetişir, son derece sağlam kalelere de sığınmış bulunsanız yine de kurtulamazsınız"... Bilinmelidir ki (Nisa:79) "sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık ta kendisindendir". Yani; "Xeyrihi we şerrihi, mine'llahi"..

Kur'an'da yer almamasına rağmen, İslam kaynakları, "can alma görevi"nin Allah tarafından "Azrail" adı verilen bir mele-

ğe verildiğini kaydederler. Can almasına rağmen, tüm müslümanların O'na saygı göstermesi, inanması şarttır. Çünkü O, bir melektir. Meleklere saygı ise esastır, imanın bir şartıdır.

İsrail Dinleri'nde Ölüm

Hristiyanlık'ta ve Yahudilikte ölümün kaynağı veya sebebi olarak adam ile Eva'nın işlediği suç gösterilir. Yahweh'in meleklerden oluşan göksel ailesinin bir devamı olarak yerde ve topraktan yaratılan Adem ve eşi, eğer o meşum yasak meyvayı yemeseydiler şimdi hala cennetlerinde yaşıyor olacaklardı. Hristiyan ve Yahudiler'in inancında "itaat" çok önemliydi. Yahweh bu ciddiyeti Adam ile Eva'da denemeye karar vermişti. Onlara "Bahçenin her ağacından isediğin gibi ye, fakat 'iyilik ile kötülüğü bilme ağacı'ndan yemeyeceksin, o ağacın meyvesini yediğin günde mutlaka ölürsün" (Tekvin:2:16,17) dedi.

Onlar Yahweh'in sözünü dinleyeceklerine İblis'i dinlediler ve bu meyvayı yediler. İşte o günden beri onların soylarından gelen tüm insanlar hayatlarının belli bir aşamasında ölmeye başladılar. Hristiyanlık'ta ve Yahudilik'te can ve beden bir bütün olduğundan; can, beden ile birlikte ölür. Hezekiel, 18.4 "Suç işleyen can, ölecek olan odur" der. Ruh, yani ibranice'deki Ru'ahh Yahweh'indir. Ru'ahh'ın varlığını sürdürmesi için neşamah=soluk'a ihtiyaç vardır (Job:34..). İkisi de Yahweh'e ait olan bu temel hayatsal kavramları, yani Tanrı ruh ve soluğu geri çekerse yeryüzünde hayat kalmaz.

Görüldüğü gibi İslam'da olduğu gibi, Hristiyan ve Yahudilik'te de insan vücudunda otomatizm yoktur. Tüm "ipler" tanrının elindedir. O istediği zaman yaşatır, istediği zaman yaşamı sona erdirir. Ama Hristiyanlık'ta "ruh" tanrı Yahweh tarafından

geri alınır. Predikaren:12.7'de "Ruh geldiği yere, onu veren Tann'ya geri döner". Hepsi o kadar..

Bahdiniler'de Ölüm

Zarathustracılar, insanın evrimle oluşmuş bir dünyada (Bundahışn-Gumezişn-Wizarişn aşamalarından geçerek evrilen bir dünyada), evrimle gelişerek (Gayo-Meretan'dan itibaren) yaşadıklarına inanırlar. İnsan; tanu=ten (Kürtçe) denilen bir vücut, ast=este (Z.Kürtçe)=Kemik ve gaya=gan (Z.Kürtçe)=can'dan oluşmuş karmaşık bir yapıdadır. Bu yapıyı daênâ=ego yönlendirir. Ego'nun dünyadaki seçimi, insan ruhunun geleceğini belirler.

Ölüm, insan denilen küçük kozmoz'un çözülmesidir ve bu insanoğlunun "kader"idir. Ölüm, Zarathustracılar'ın inandıkları tek kaderdir. Bu kaderin sonucu olarak gaya, tanu ve ast'ı terk eder. Bu, tabii bir şekilde oluşur. Fakat Zoroasterizm'in buram buram koktuğu Dinkart'ta durum değişik bir şekilde sunulur. Burada ruhu bedenden ayıran bir ifritten bahsedilir. Bütün ölümcül insanların canlarını "Astôvihât" adı verilen bir ifrit, baş ifrit "Az"ın yardımıyla alır. Müslümanların bir "melek"e yakıştırdıkları can alma olayını Zoroasterciler bir ifritin gerçekleştirdiğine inanırlar.

Ölüm Sonrası

Ölüm sonrasında İsrail kaynaklı dinlerde büyük bir belirsizlik seziliyor. Yahudilik'te "ölüm çığlığı"ndan bahsedilir (Sesaja:14). İbranice'de "şeo'l", Grekçe'de "hâdes" denilen bu ölüm çığlığı, ölümden sonra gelinecek yer olarak kabul ediliyor. Bu hades'in rahatı veya dinginliği seni içine almak için bozulur

(Jes:14.9). Orada en kudretli krallar da tüm kudretlerini kaybederler. İncil (Matteus:11-23) de bu ölüm çığlığından bahseder.

Sonradan, daha doğrusu büyük sürgünden döndükten sonra Yahudiler Hâdes'in iyiler ve kötüler için ayrı bölümler içerdiğini düşünmeye başladılar. İyiler buradan direkt cennete götürüldüler. Bu düşünce İncil'de (Luka:23.43)'de yer alır. Hâdes ise kötü meleklerin ve günahkar insanların bir hapishanesi olarak kalmıştı. I.Petrus Mektubu: 3.18.19'da belirttiği gibi; Hz.İsa kendisi "insanların günahları" uğruna ölmüştü. "O, siz günahkarları Tanrı'ya kavuşturmak için vücut olarak öldürüldü, fakat ruhu yaşar vaziyette bırakıldı". Hz.İsa "aşağıya (Hâdes'e) inebildi, onların hapisteki ruhları için dua etti".

İşin içine ifritler, iblisler ve şeytanlar karışınca Hâdes İncil'de ad değiştirdi ve Abyssos=uçurum adını aldı. Bu, cehennem fikrinin Hristiyanlık'ta yer etmesiydi..

Müslümanlık'ta ölü kabre konduğunda onu ilk olarak görevi belirsiz olan ve Kur'an-ı Kerim'de geçmeyen Mümkir ve Nekir karşılar. Ruhun bundan sonraki uğrağı, kalınacağı süre belirsiz olan A'râf'tır. Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini yalanlayanların (A'raf-40) veya onları kabul etmeyi kibirlerine yedirmeyenlere, göklerin kapıları(nın) açılmayacağı kesin olmasına rağmen herkes önce A'râf'ta toplanır. A'raf, bazı tefsircilerin bildirdiğine göre cennet ile cehennem arasında bulunan yüksek bir yerdir. Bilindiği gibi Zoroasterciler'de de Hamêstagân denilen bir yer vardır. Burası günahları ve sevapları eşit olan insanların kalacağı veya en aşağısından bir müddet kalacağı yerdir. Zarathustra, burada tanrı'ya, Bahdiniler'den olup günahı ve sevabı eşit olan insanları af etmesi için yalvarır. İslam'ın Peygamberi Hz. Muhammed'e aynı şekilde ümmetine şefaat eder.

A'raf'ta günahkârlarla cennetlikler arasında bir perde vardır. Ayrıca buranın "üzerinde" (A'raf:46) herbirini yüzlerinden tanıyan birtakım kişiler vardır. Bu kişiler cennetliklere "Selamün aleykum" diye seslenirler. Gözleri cehennemliklere cevrildiği zaman ise "Ey Rabbimiz, bizi o zalimler güruhu ile beraber kılma" derler (A'râf:47). Burada ayrıca bir not düşülmüştür. Cennettekiler arzu ettikleri halde daha henüz cennete girememişlerdir. Çünkü cennete gitmeleri için hesap günü beklenecektir.

* * *

Gathalar'da bir berraklık olmamakla beraber -ki o kısımlar kayıp Gathalar arasında bulunabilir-, en eski Avesta parçaları olan Yaştlar'dan 22.sinde, ölümden itibaren Urvan veya Urban'ın veya Gayo'nun maceralı yolu çok açık bir şekilde ortaya konmaktadır.

Herşeyden önce şunu bilmeliyiz; Gathalar'da, insanların günlük hayattaki söz ve eylemlerinin tümüyle kayıt altında tutulduğu kesin bir dille belirtilir. Yasna:31.14'te; "Ey Ahura Mazda, hak tanırlılık hakkında neler kaydedildi, günahkarlık hakkında neler kaydedildi ve (bu fiillerin sahipleri) hakkında ne iddialar var? Eğer günah ve sevaplar eşit olursa ne olacak; işte sana sorum bunun içindir". Kur'an-ı Kerim Câsiye Sûresi 28; "Her ümmeti diz çökmüş olarak görürsün (hesap gününde). Her ümmet kitabına (amel defterine) davet olunuyordu. (Onlara şöyle denilir) "Bugün yaptığınız amellerin cezası verilecektir!" denmek suretiyle Zarathustracılığın zikrettiği "sevap-günah defteri"ni tekrarlar. İnşikak Suresi 7-12 söyle demek suretiyle bu durumu perçinler: "O vakit (hesap günü) kitabı sağ elinden verilen, ... kolay bir hesap ile muhasebe olunur... ve sevinerek ehline döner.. Ama kitabı arkasından verilen... 'yetiş ya ölüm!' diye

bağırır... ve alevli ateşe atılır". Bunun gibi birçok surenin ayetlerinde defterlerle ilgili kayıtlara rastlanabilir. İslam müellifleri sevap ve günahları kaydetmekle görevli iki meleğin birinin; sürekli insanların sol omuzlarında, onların günahlarını yazdıklarını belirtirler. Her namaz kılışta müslümanlar önce sağ omuzdaki meleği, sonra soldakini selamlamak suretiyle onlara saygı gösterirler.

Biz ölümün macerasına dönelim. Zarathustracılık'ta ölümün bir ayrışma olduğunu daha önce görmüştük. Gayo, bedenden ayrıldıktan sonra onu, yani bedeni derhal terketmez. İmanlı veya hakkaniyetçi insanların ruhları eski bedenlerinin başucunda üç gün boyunca otururlar ve ilk gün, "mutlu adam..." diye başlayan Gatha Ustavaiti'yi okur. Günahkar ise kafatasına doğru koşar, orada üç gün boyunca oturur ve "hangi ülkeye kaçayım" diye başlayan Gatha'yı okur. Bunun anlamı, hakkanyetçi insan kendisini gideceği cennetine hazırlıyorken, günahkâr insan sıkıntı içindedir, yaklaşan cehennem hayatında kaçışın yollarını arıyor, ama boşuna!.

Böylece, hakkaniyetçi insanın iyi-inancı ile ilgili mükâfat o daha henüz bedenin başındayken verilmeye başlanır. Bu inançla ilgili kısa cennet hayatı "Hûmat Cenneti" olarak adlandırılıyor (Yt:22.15). İkinci gün iyi-söz cenneti olan "Hûkht"ta oturur. Üçüncü gün "Hvarşt cenneti" denilen iyi-eylem cennetinde yaşar.. Bundan sonraki adım ise, sırat köprüsünü geçerek sonsuz ışık diyarı olan nihai cennete; Garôthmân'a varıştır. Bu konuya sonra yine döneceğiz. Günahkârlar ise tam tersine kötü düşünce, kötü söz, kötü eylem cehennemlerini yaşadıktan sonra, sonsuz karanlıklarla tarif edilen cehenneme gelirler.

* * *

Şimdi artık ferdi hesaplaşmaya geçebiliriz. Eğer özetlersek, Bahdiniler bu dünyadaki düşüncelerin, sözlerin ve eylemlerin insanların ahiretteki yargılanma konularının başlıcaları olduğuna inanırlar. İnsanların egoları, insanların kaderlerini çizer, bu da neticede ya günahkâr, ya kötülüksüz ve adil ya da ortadaki veya kararsız bir duruma sokar onları. Bu, denilebilir ki Hristiyan öğretisinin de bir özetidir. Yine iki sistem cennet hususunda da mutabıktır. Zarathustra adil insanlara; Tanrı'nın ve diğer ruhların huzurda bulunuşuyla aydınlanmış, övgü müziği ile seslendirilmiş ebedi bir cennet vaad ederken, aynı şeyleri söyleyecek olan Hristiyanlık daha henüz ortada yoktu. Hele o tarif edilen kutsal yiyecekler?.

Eski Kudüs'ün güneyinde bir vadi vardı, bunun girişinin adı Gehénna idi. Hinnom ve Hinnom'un Oğullarının Vadisi denilen ve Gehenna'dan girilen bu yerde, Tevrat'ın bildirdiğine göre eski İsrail kralları çocukları ateşe atıp Tanrı'ya (ateşe) kurban ederlerdi. Bu vadi daha sonra bir çöplüğe dönüştü. Suçluların cesetleri de buraya atılırdı. Tevrat, David'in oğlu Ahas'ın krallığı sırasında kendi çocuklarını da orada ateşe kurban ettiğini kaydeder. Fakat sürgün sonrası Tevratlar'da, mesela Jesaja:66.24'te artık ateş bir ceza olarak günahkarları yakacak, onları yakan ateş sönmediği gibi, kendileri de ölmeyecek ve ebediyen etten nefret edeceklerdi. Böylece Gehenna bir coğrafi yer olmaktan çıkarak, ruhların işkence gördüğü dinsel bir kavrama dönüştü.

İncil'de, Matteus:8.12'de bu ceza yeri karanlıktır, orada insan ağlar ve dişlerini çarpıtır (korkudan olsa gerek). Matteus.25.41'de, herhalde daha ağır cezası olanlar için olacak; Şaytan'ı bekleyen ebedi ateşi bazı insanlara uygun görür. İncil, Uppenbarelseboken; 14.10'da cehennemin tarifine; bu kez gece gündüz bitmeyen ateş işkencesine, kükürt de katılır.

Bu cehennem veya cennete giriş için İsrail kaynaklı dinler direkt bir köprü tarif etmezler. Yalnız Matteus; 25.32'de Hz. İsa'nın (Tanrı'nın oğlu olarak kabul ediliyor), karşısına toplanan insanları biribirinden, koyun ve keçileri ayırır gibi ayırdığını, (33) koyunları sağına yerleştirip, (34) onlara (babasının) cennetini müjdelediğini, soldekilere (41) ise cehennemin yolunu gösterdiğini kaydeder. Burada bu ayırma işlemi, Zarathustracılığın Cinvat=ayrıştırma işlemi ile aynıdır. Tevrat'ta ise bunu çağrıştıracak pek bir kayıt yoktur. Belki Joel; 3.14'teki "kitlelerin hüküm vadisine geçişi" köprü gibi bir yerlerden geçiş olarak yorumlanabilir, fakat bu sav bir zorlamadır.

İslamiyet'te ise ferdi hesaplaşmanın kıyamette olacağına inanılır. Büyük hesap gününe, herkes; yaptıklarını içeren defterleri ile gelirler. (Enbiya:47) "Biz kıyamet günü için adalet terazileri koruz da hiçbir nefse zerrece zulmedilmez. (yapılan amel) Bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa onu getirir tartıya koruz. Hesap gören olarak da biz yeteriz", der. A'raf; 8'de ise; "Herşeyin tartılışı (hesabı) o gün haktır. Kimlerin tartıları ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erecektir. (8) Kimlerin de tartıları hafif gelirse işte onlar da ayetlerimize zulmetmekle kendilerine yazık edenlerdir", demek suretiyle bu günahların tartılması işlemini tasdik eder. Zoroasterciler "tarâcük-i zart-i zarîn" yani "sarı altın terazi"den bahsederler. Bu terazide günah ve sevapların biribirine karşı ağırlığı ölçülür. Yani bu teorik terazinin bir kafesine günahlar, bir kefesine sevaplar konur ve dengeye bakılır. Eğer iyilik bir kılpayı ağır basarsa kişi cennete, aksi olursa cehenneme gider. Bu tartıda hiçkimseye yardım edilmez. Kişi ister adil olsun, ister günahkar; ister kadın olsun ister erkek; ister asil olsun, ister sıradan; ister fakir olsun, ister zengin... Hiçbir şey farketmez. Herkes; fikri, sözü ve eylemi dolayısıyla yargılanır..

* * *

Cennet ve cehennem fikir olarak ilk kez Zarathustra'da sistemleşmiştir. Cennet sonsuz ilahi ışık diyarıdır. Cehennem sonsuz karanlıklar içindedir. O, karanlıktan daha karanlıktır. Cennette sonsuz mutluluk, tasasızlık, iyi gıda ve güzel kokular varken, cehennemde tam tersine çığlık, endişe, çok kötü ve pis gıda ile pis koku ve soğuk hakimdir.

Zoroastercilik'te ise dört dereceli cennetten bahsedilir. Birincisi iyi düşünce ile ilgili olan Hûmat'tır ve yıldızların yolu=star pâyak'ta bulunur. İkincisi, iyi söz cenneti olan Hûxt'tur ve ay yolu=mâh pâyak'ta bulunur. Üçüncüsü iyi eylem=Hûvarşt cennetidir ve xvarşet pâyak, yani Güneş yolu üzerinde bulunur. Ruh bu cennetlerden daha henüz cesedin başındayken istifade eder. Son merhale ise Ahura Mazda'nın kendi makamı olan nihai cennettir ve Garôtmân adını alır. Aynı şekilde derece derece cehennem katları da bulunur. Bunlar; Duşumatô, duşûxtô, duşûvarştô ve karanlık cehennemi Târîktûm..

Buna karşın Kur'an-ı Kerim önce iki cennetten (Rahman:46) bahseder. (48) Her iki cennette de türlü türlü meyvalar vardır. (50) Her iki cennette de ikişer kaynak akar. (54) Rablerinin makamından korkanlar, astarları kalın ipek kumaştan yapılmış döşeklere yaslanarak otururlar. Fakat bu iki cennetin ötesinde (Rahman:62) iki cennet daha vardır. (64) Bunlar yemyeşildir. İslamiyet'in cennetlerinde eşlerinden başkasına bakmayan dilberler (Huri) de vardır ki (56), onlardan (cennetliklerden) önce kendilerine (Huriler) ne cin ne de insan dokunmuştur. Zarathustra'nın Cennet anlayışında Huriler'e yer yoktur. Bu, herhalde kadınların da cennete gidecekleri düşüncesinden ileri geliyor olmalı.. Ama buna karşın Zoroasterciler'deki cennet anlayışında oraya kabul edilen insanların yaşı sabitleştiriliyor: Ergin insanların yaşı 40'ı, çocukların yaşı 15'i aşamaz.. İslam'ın

cennetinde ise (Nebe':33) tomurcuklanmış göğüslü (Cennetliklerle) yaşıt kızlar var. (34) Kadehler dopdoludur. Hristiyanlığın cennet anlayışında da kadehler dopdoludur. İslam'da Huriler'in elbiseleri yan-saydamdır. İnsan öldüğü yaşı cennette ebediyen muhafaza eder.

Cennete kabul edilme olayında din bağı, İsrail kaynaklı dinlerle İslamiyet'te aranır bir şarttır. Fakat Zarathustracılık'ta bu şartın arandığına dair en ufak bir ipucu yoktur. Yani kişi dini ne olursa olsun, KÖTÜYÜ RED EDİP ONA DİRENDİĞİ MÜDDETÇE cennetliktir. Yeterki düşüncede, sözde ve eylemde iyiden yana olsun.

İslam'ın cehennemi, "yakıtı insanlar ve taşlar olan dehşetli bir ateş"tir (Bakara:24). Orada azab çekilir (Al-i İmran:106) Kâfirler ateşe yaslanacaklardır. Derileri piştikçe kendilerine yeni deriler verilecektir, ki azabı duysunlar (Nisa:56). Ayetleri (Kur'an-ı Kerim'in) tanımayı kibirlerine yedirmeyenler cehennemde ebediyen kalacaklardır (A'raf:36). Münkirlere göklerin kapıları ebediyen açılmaz (40). Onlara cehennem ateşinden bir döşek, üstlerinde de ateşten örtüler vardır (41). Cehennemde irinli sular var. Ona orada bu sudan içirilecektir (İbrahim:16). Bu suyu yutmaya çalışacak ta, boğazından geçiremeyecek. Her tarafından ona ölüm gelecek, halbuki ölmeyecektir (17). Cehennemin yedi kapısı vardır (Hicr:44), her kapıya o azgınlardan bir kısmı taksim olunmuştur. Haberiniz olsun ki siz ve Allah'tan başka taptığınız şeyler hep cehhennemin yakıtısınız (Enbiya:98). Bir de onlar için demirden kamçılar vadır (Hac:21).. Cehennemlikler, tomurcukları şeytanlann başlan gibi olan ve cehennemin dibinden çıkan zakkum ağacından yiyecekler (Sâffât: 62-66). vs..

Görüldüğü gibi İslam'ın kutsal kitabı, cehennem azabı konusunda çok etraflı detaylar veriyor. Zarathustra'nın cehennem anlayışı ile İslam'ın cehennem anlayışı arasında detayda fark olmasına rağmen, ikisinde de cehennem kavramı bir ceza merkezi olarak vardır.

Gathalar hesaplaşmanın ölümden kaç gün sonra vuku bulacağını belirtmez. Ama bunun ölümden itibaren 40 gün içinde olacağı konusunda araştırmacılar hemfikirdirler. Hesaplaşma, insanın "ilk hayatı" ile ilgilidir. Zoroasterizm'in "tövbe" müessesesini kabul etmesine rağmen, Zarathustracılık asla af gibi bir müesseseyi kabul etmez (Yasna:33.1). İnsanlar tövbe etmekle veya kurban kesmekle asla af olunmazlar. Onları af etmeye hazır hiçbir müessese ve makam yoktur. Bahdin'de cennete gitmenin tek yolu günahlarından fazlasını karşılayacak sevapları işlemektir. Bu sevabı sorumlu insanın kendisi işleyecektir. Sevap "borç" almak yoktur!

Bu işin, yani hesaplaşmanın yapılacağı yer, cinvato pereto'dur, Cinvato=Ciyed veto (Z.Kürtçe)=ayrıştırma, pereto=pird (Z.Kürtçe)=köprüsü anlamlarına gelirler. Böylece Bahdin'de "bir ayrışmanın yaşanacağı teorik bir köprü" fikrine gelmiş oluyoruz. Yasna 51.13'te "Günahkarların egosu, Onlar için doğru yolu yıkmıştır (cennete giden yolu). Kendisinin (veya kendilerinin) ruhu Çinvat Köprüsündeki hesaplaşmada kederlenecektir. O, Aşa'nın (gerçeği gösteren) yolunu kendi öz eylemi ve dili sayesinde kaybetmiştir" deniyor. Burada, yani köprüde; ilk ayrışma olan kişiler düzeyindeki ayrışma yaşanır. Bu ayrışma evrensel büyük ayrışmanın ilk adımıdır ve kişiseldir.

Köprüden düşme diye bir kavram Gathalar'da yer almaz. Köprü, insanları günah ve sevaplarının ağır çekmesine göre

kendisi yönlendirir. Günahkarları cehenneme, dürüstleri cennete açılarak bırakır.

Köprü, İslam'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de direkt olarak yer almaz. Sırat Köprüsü, İslam din bilginlerinin kaydettikleri bir kavramdır ve Çinvat Pereto'nun benzeridir. Buna göre Sırat Köprüsü "Kıldan ince, kılıçtan keskin ve geceden daha karanlık"tır. Bu köprüden cennentlikler; "çakan bir şimşek gibi" hızla geçerler. Bazıları için geçiş süresi 25.000 yıl çekebilir. Tabii ki günahları ağır basanlar bu köprüden doğruca cehenneme düşerler. Zoroasterciler, köprüde doğru insanlara Sraoşa'nın klavuzluk ettiğine inanırlar. İslam yazarları ise bu klavuzluğu Cebrail'in yaptığını kaydediyorlar. Bazıları, Peygamber'in kendisinin köprüde müminleri düşmekten kurtarmak için fiilen beklediğini bildirir.

* * *

Zarathustra'nın öğretisinde cehennem, günahtan arınma yeri olarak algılanmıştır. Günahkarların ruhları, yeniden dirilişe ve gelecekteki varoluşa kadar cehennemde kalma riskini taşırlar. Bunlar bu süre içerisinde büyük acı ve işkenceler yaşıyacaklardır. Fakat onlar, bazı istisnalar hariç, eninde sonunda cennete ulaşacaklardır. Çünkü cehennem, tüm evrensel güçleri ile birlikte nihai hesaplaşmada yok edilecek olan, bir günahtan arınma merkezidir.

Bunlar günahlarının cezasını çekip bitirdiğinde ve evren şer güçlerinden kurtulup tamamen yenilendiğinde, "eski" günahkarlar tüm günahlardan temizlenmiş olacaklardır. İşte o zaman en iyi ve rahat varoluşun ebedi, mutlu ve mükemmel gelişmişliği yaşanacaktır. Müslümanlıkta ise ebedi cehennem azabı vardır

ve bu sadece kâfir ve müşrikler içindir. Hz. Muhammed Mahşer'de kendi ümmeti için (sadece kendi ümmeti için) af dileme yetkisine sahiptir. Bu tür bağışlanmış olan müslümanlar, kendi cennetlik dindaşları ile eşittirler. Fakat alınlarında; "bunlar bağışlayıcı tarafından af edilenlerdendirler" gibi bir yafta taşırlar, Allah onların yakarışlarını cevaplayıp yaftayı silinceye kadar bunlar bu damga ile dolaşmak durumundadırlar.

Bahdiniler'in Hamêstagân=sürekli kalınacak yer diye bir başka eskatolojik terimleri daha vardır. Hamêstagân, günahları ve sevapları tamı tamına eşit olan insanların kalacağı yerdir. Bu sürekliİik, yeniden dirilişin gerçekleşeceği zamana kadardır. Bu insanlar, atmosferdeki tabii değişikliklerin, yani soğuk ve sıcak gibi tabii değişiklikler dışında hiçbir extra eziyet çekmezler. İslamiyet'te bu tür insanlar A'raf'ta kalırlar. Al-Gazalî'ye göre bu tür müslümanlara Allah; "sevapları çok olan müminlerden biraz sevap alın, ta ki sevap haneniz daha ağır bassın" diye emreder.

Nihai Hesaplaşma

Kıyamet, İslam inancında esaslı kavramlardan biridir ve müslümanların kıyamet anlayışı sadece bir hesap günü olması yönünden Zarathustracılık'la benzerlik taşır. Kıyamet günü yalnızca Allah tarafından bilinir (Zuhruf:85). Sura birinci kez üfediğinde, yerde ve gökte -Allah'ın diledikleri müstesna- kim varsa çarpılıp yıkılmıştır. "Sur"a ikinci kez üflediğinde be kez tüm ölüler (yıkılanlar) kalkmıştır, bakıyorlardır. İslam yazarları "Sur"u üfleme görevini İsrafil adı verilen bir meleğin yerine getirdiğine inanırlar. Herkes terörize edilmiştir. Haklarında verilecek kararı beklemektedirler.

İslam'da yeniden dirilme böyle betimlenirken, Zarathustracılık'ta hem kıyamet ayrı bir kavramdır, hem de yeniden diril-

me. Yeniden dirilmeyi organize etme görevi, Aramaiti'ye verilmiştir. Aramaiti bir yönüyle "yer ana"dır. O, kendisine terk edilen vücudu bağrında muhafaza eder. Zamanı geldiğinde, (Yasna:30.7)'nin yorumundan da anlaşılacağı üzere ruha, ayrıldığı bedeni iade eder. Fakat bu yeniden diriliş, bizim bildiğimiz materyal dünyada olmayacaktır. "Ululanmış Ruh"un, yani yarattığı dünyayı gözetleyen tek yaratıcının, bir parçası olarak dirilinecektir; "en el Hak!" Bu artık ebedi ve mutlu bir hayat olacaktır. Evren başladığı yere, sonsuz ışıltısına kavuşacak.. Ama kötünün tümden dışlandığı yepyeni bir evrendir bu..

İslam'da nihai hesaplaşma, kıyamet gününde fertlerin günahlarından dolayı ayrışıp gitmesi ile bitmez. Bu hesaplaşma kendisine "süre verilen" Şeytan'ın ebedi cezasını çekeceği yere gönderilmesi ile sona erer. Artık İslam'ın düşündüğü tabiileşme gerçekleşmiş, ebediyen yanacak olan kâfirler ve Şeytan, cennetlik İslamlar'la ayrışmışlardır. Hristiyanlar'da da bir son vardır. II.Petrus;3.9 şöyle der: "Bazılarının gecikme zannettikleri gibi, Rab; vaad ettiği şeyler hususunda gecikmez. Fakat bazılarının helak olmalarını istemiyerek ancak bütün insanlar tövbeye dönsünler diye, sizin hakkınıza tahamül ediyor". Yani Yahweh'in öngödüğü bir son vardır, fakat biraz gecikmektedir. Matteus 25.41, şeytanı bekleyen ateşten bahseder. Bunun anlamı, Müslümanlar'da olduğu gibi İsrail dinlerinde de "son kavga" Şeytan'ın "Ebedi Cehennem"ine kapatılması ile bitecektir (II.Korintosbrevet: 4-4 ve bilhassa Romabrevet:16.20).

* * *

Bu dinlerden önce nihai hesaplaşmayı bir sistem halinde sunan Zarathustra, konuyu değişik bir dünya görüşü ile sunuyor. Zarathustracılar'a göre iki hesaplaşma için iki ayrı zaman kavra-

mı vardır. Zaman kavramlarından biri "son"ludur ve buna; Zamân-i dêrang xvatây, yani uzun hükmetme zamanı diyorlar. Bu süre boyunca müthiş bir mücadele hüküm sürer. Mikrokozmos olan insanın kendi nefsinde ve makrokozmosta iyi ile kötü savaş halindedir. Bu savaşın bitmesi, önce fertler düzeyinde mücadelenin "iyi" tarafından kazanılmasına bağlıdır. Bunu Gathalar şöyle ortaya koyuyor (Yasna 48.1): "şimdiki (Zarathustra'nın yaşadığı dönem) dönemden sonra, yani daevalar ve insanlar tarafından iğrenç yalan (düzeni)'ın ölümsüz (sözde) kalma uğruna beslendiği ve kötü'nün faal olduğu dönemlerden sonra, biri Ameretâîtê vasıtasıyla yalan (düzen)'ı bozguna uğratacaktır. Ondan sonra, (yani) kurtuluş yıllarında senin (Ahura Mazda'nın) şanın yükselecektir".

Bu Gatha'da şunlar gizlidir; Zarathustra'nın yaşadığı dönemde insanlar seviyesinde kötü ile iyinin mücedelesi sona ermemiştir. Bundan dolayı nihai kurtuluş bir müddet için ertelenmiştir. O öldükten sonra "yalan", hükmünü sürdürecektir. Fakat bir gün gelecek, biri, ki bu Soaşyant'tır, Ameretâîtê vasıtasıyla kötüyü alt edecektir. Bundan anlaşıldığı kadarıyla Ameretâîtê, bir yönüyle ebedi hayat demektir. İşte o andan itibaren makroevren düzeyinde kötünün yenilgiye uğratılması ve tüm şeytani güçlerin yok edilmesi için yol, sonuna kadar açılmış olacaktır. Bu yeni dönem, artık sonsuz bir dönem olacak. İşte bu dönemi ifade eden zamana Zamân i akanârak, yani sonsuz zaman diyorlardı.

İsrail kaynaklı dinlerin de erteledikleri büyük hesaplaşma günü, Hristiyan inancına göre Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne inmesiyle, bazı müslümanların inançlarına göre Mehdi'nin zuhur etmesiyle gelecektir. Zarathustracı düşünceye göre, "iyi bir insandan daha iyi biri" olan "Soaşyant"ın doğup, kötü ile mücadele etmeye başlamasıyla dünya yeni bir evreye girecektir. Eğer dünya yüzünde, insanların egolarını kullanarak kötüyü sürdüren, Angra Mainyu tamamen etkisiz hale getirilmezse Evrensel

Kurtuluş için nihai mücadele başlamayacaktır. Ama Soaşyant insanları ikna ederek kötünün yolundan çevirecektir.

Zoroasterizm; Soaşyant'ın, Zarathustra'nın bir gölde saklanan tohumlarından oluşacağını savunur. Buna göre Zarathustra'nın bir gölde 99.999 Fravaşi'nin koruması altına alınan tohumları, Magular'ca önceden bilinen belli bir sürenin sonunda orada yüzen bir bakirenin rahmine yerleşip şekillenecek ve doğacaktır. West bu süreyi dikkate alarak yaptığı bir hesabın sonunda Soaşyant'ın M.S. 2341 yılında doğacağını hesaplamıştır. Soaşyant 57 yaşına geldiğinde, yani 2398 yılında ise iyi, kötüyü yenmiş ve toptan yenilenme sağlanmış olacaktır. Tabii bu düşüncenin, Zarathustra ile direkt bir ilgisinin saptanmadığını da kaydedelim.

İnsanlar, tıpkı yaradılışın cereyan ettiği günlerdeki gibi ruhlarını temizlediklerinde, artık kötü tamamen tecrit olmuştur ve iyinin son bir saldırıyla onu yok etmesi için ortam hazırdır. Son mücadelede Angra Mainyu, "drûcô demânâî"si, yani cehennemi ile birlikte yok edilecektir.

Son olarak Kur'an-ı Kerim ile Avesta'nın şaşırtıcı bir şekilde aynı olan birer ayet ve bölümünü veriyoruz:

Avesta (M.Ö. 7.Yüzyıl); Mazda sahvar.mârişto yâ zi vâvrzoi.

Kur'an-ı Kerim (M.S. 6.yüzyıl): İnne'llahe Khabîrun bimâ ya'malûna

Yorumu: Mazda muhakkak yaptıklarını biliyor.

Allah muhakkak yaptıklarını biliyor.

OKUNMASI GEREKEN SON SÖZ

Zaratuhstra ve dini ile ilgili topladığımız kaynakları kullanarak hazırladığımız bir nevi "özet kitap" olan bu çalışmamız burada sona eriyor. Görüldüğü gibi kitap başlıca iki bölümden oluştuğu görülecektir. Birinci bölüm Zarathustra'nın ulusal kimliğini ortaya çıkarmayı amaçlamışken, ikinci bölüm tamamen dinsel konulara ayrılmıştır.

Zarathustra'nın ulusal kimliği araştırılırken, bazan tekrarlara başvurulduğu görülecektir. Ama şunu hemen hatırlatalım ki, bu tekrarlar; yakaladığımız ipuçlarını güçlendirmek için gerekli hale geldiklerinden kaçınılmaz bir şekilde boy verdi. Özellikle Adarbaican-Aturpatakan ve Raga-Rey konuları bazı araştırmacılar tarafından bir hayli saptırıldığından kimlik araştırmalarında bıktırıcı bir şekilde bu konular üzerinde duruldu. Biz bunun doğru bir davranış olduğu kanısındayız. Dikkatle okursanız siz de hak vereceksiniz.

"Zarathustra'nın dini" olarak özetlenebilecek Bahdin'i vermeye başladığımızda, bu dinsel doktrin'in Yunan Philo'sunda, Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslamiyet'te temel tüm çizgileriyle devam ettiğini hayretle gördük ve hiç tereddüt etmeden delilleriyle verdik. Bunu verirken, doktrinlerin lafzına değil ruhuna hitap etmeye çalıştık. Hemen kaydedelim ki, amacımız; insanları seçtikleri veya içinde doğdukları dinlerin dışındaki bir başka dine, açıkçası Bahdin'e davet etmek değildir. Bu bir tarihsel ve kültürel araştırmadır ve kendi benliğinden doğan şeylere sahip çıkma olayıdır. Tüm insanlara faydalı olacağı inancıyla...

M.Sıraç Bilgin

Ek: Oriental Alfabeler ve Modern Alfabelerle Karşılaştırılmaları (Zend-Avesta'nın Yazıldığı Alfabe)

CONSONANTS.	MISSIONARY ALPHABET. I Class.	II Class.	III Class.	Sanskrit.	Zend.	Pehlevi.	Persian.	Arabic.	Hebrew.	Chinese
Gutturales.										
1 Tenuis	k	. . .	. . . .	क	𐬐	𐭪	ك	ك	ב	k
2 „ aspirata	kh	. . .	. . . .	ख	𐬑	𐭫	. . .	. . .	כ	kh
3 Media	g	. . .	. . . .	ग	𐬒	𐭩	گ	. . .	ג	. . .
4 „ aspirata	gh	. . .	. . . .	घ	𐬓	𐭬	. . .	. . .	ג	. . .
5 Gutturo-labialis	q	. . .	. . . .	. . .	. . . .	. . .	ق	ق	ק	. . .
6 Nasalis	ṅ (ng)	. . .	. . . .	ङ	𐬔 (ng) 𐬘 (N)	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
7 Spiritus asper	h	. . .	. . . .	ह	𐬵 (𐬴 hv)	𐭤	ه	ه	ה	h, hs
8 „ lenis	'	. . .	. . . .	. . .	. . . .	. . .	ا	ا	א	. . .
9 „ asper faucalis	'h	. . .	. . . .	. . .	. . . .	. . .	ع	ع	ח	. . .
10 „ lenis faucalis	'h	. . .	. . . .	. . .	. . . .	. . .	ع	ع	ע	. . .
11 „ asper fricatus	. . .	'h	. . . .	. . .	. . . .	. . .	غ	غ	ח	. . .
12 „ lenis fricatus	. . .	'h	. . . .	. . .	. . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
Gutturales modificatae (palatales, &c.)										
13 Tenuis	. . .	k	. . . .	च	𐬍	𐭧	چ	. . .	. . .	k
14 „ aspirata	. . .	kh	. . . .	छ	. . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	kh
15 Media	. . .	g	. . . .	ज	𐬎	𐭨	ج	ج	. . .	. . .
16 „ aspirata	. . .	gh	. . . .	झ	. . . .	. . .	غ	غ	. . .	. . .
17 „ Nasalis	ñ	. . .	. . . .	ञ	. . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .

CONSONANTS (continued).	MISSIONARY ALPHABET. I Class.	II Class.	III Class.	Sanskrit.	Zend.	Pehlevi.	Persian.	Arabic.	Hebrew.	Chinese.
18 Semivocalis	y	. . .	. . . .	य	𐬌𐬌 𐬍 init.	𐭥	ي	ي	י	y
19 Spiritus asper	. . .	(ỳ)	. . . .	. . .	. . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
20 „ lenis	. . .	(ỳ)	. . . .	. . .	. . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
21 „ asper assibilatus	. . .	s	. . . .	श	𐬱	𐭮	ش	ش	. . .	. . .
22 „ lenis assibilatus	. . .	z	. . . .	. . .	𐬰	𐭯	ژ	. . .	. . .	z
Dentales.										
23 Tenuis	t	. . .	. . . .	त	𐬠	𐭲	ت	ت	ת	t
24 „ aspirata	th	. . .	. . . .	थ	𐬡	. . .	. . .	. . .	ת	th
25 „ assibilata	. . .	. . .	TH	. . .	. . . .	. . .	ث	ث	. . .	. . .
26 Media	d	. . .	. . . .	द	𐬛	𐭳	د	د	ד	. . .
27 „ aspirata	dh	. . .	. . . .	ध	𐬜	. . .	. . .	. . .	ד	. . .
28 „ assibilata	. . .	. . .	DH	. . .	. . . .	. . .	ذ	ذ	. . .	. . .
29 Nasalis	n	. . .	. . . .	न	𐬦	𐭭	ن	ن	נ	n
30 Semivocalis	l	. . .	. . . .	ल	. . . .	𐭤, 𐭤	ل	ل	ל	l
31 „ mollis 1	. . .	l	. . . .	ळ	. . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
32 „ mollis 2	. . .	. . .	L	. . .	. . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
33 Spiritus asper 1	s	. . .	. . . .	स	𐬯	𐭱	س (ث)	س	ס	s
34 „ asper 2	. . .	. . .	s (ʃ)	. . .	. . . .	. . .	. . .	. . .	D	. . .
35 „ lenis	z	. . .	. . . .	. . .	𐬰	. . .	ز (ذ)	ز	ז	z
36 „ asperrimus 1	. . .	. . .	z (ʒ)	. . .	. . . .	. . .	ص	ص	צ	ts, sh
37 „ asperrimus 2	. . .	. . .	ẓ (ʒ)	. . .	. . . .	. . .	ض	. . .	. . .	. . .

	Dentales modificatae linguales. &c.										
38	Tenuis		t		त			ط	ط	ת	
39	„ aspirata		th		थ			ط	ط		
40	Media		d		द						
41	„ aspirata		dh		ध			ض			
42	Nasalis		n		न						
43	Semivocalis	r			र	?	ر, ر, ا	ر	ر	ר	
44	„ fricata		r								r
45	„ diacritica			R							
46	Spiritus asper	sh			ष						sh
47	„ lenis	zh									
	Labiales.										
48	Tenuis	p			प	ه	ه	پ		פ	p
49	„ aspirata	ph			फ					פ	ph
50	Media	b			ब	ـل	ـل	ب	ب	ב	
51	„ aspirata	bh			भ					ב	
52	Tenuissima		p								
53	Nasalis	m			म	۶	۶	م	م	ם	m
54	Semivocalis	w				ৱ					w
55	„ aspirata	bw									
56	Spiritus asper	f				ـل	ه	ف	ف		f
57	„ lenis	v			व	»	ا, ه	و	و	ו	
58	Anusvâra		m		अं	ँ ā					
59	Visarga		h		अः						

VOWELS.	MISSIONARY ALPHABET. I Class.	II Class.	III Class.	Sanskrit.	Zend.	Pehlevi.	Persian.	Arabic.	Hebrew.	Chinese.
1 Neutralis	0								ֲ	ă
2 Laryngo-palatalis	ĕ									
3 „ labialis	ŏ					ا fin.				
4 Gutturalis brevis	a			अ	ـد	ـد init.	ـَـ	ـَـ	ַ	a
5 „ longa	â	(a)		आ	ـد	ـد	ـَا	ـَا	ָ	â
6 Palatalis brevis	i			इ	ـ	ـ	ـِـ	ـِـ	ִ	i
7 „ longa	î	(i)		ई	ـ	ـ	ـِي	ـِي	ִי	î
8 Dentalis brevis	li			ऌ						
9 „ longa	lî			ॡ						
10 Lingualis brevis	ri			ऋ						
11 „ longa	rî			ॠ						
12 Labialis brevis	u			उ	ـ		ـُـ	ـُـ	ֻ	u
13 „ longa	û	(u)		ऊ	ـ	ا	ـُو	ـُو	ֻו	û
14 Gutturo-palatalis brevis	e				ـ(e) ـ(e)				ֶ	e
15 „ longa	ê (ai)	(e)		ए	ـ, ـ	ـ			ֵ	ê
16 Diphthongus gutturo-palatalis	âi	(ai)		ऐ			ـَـی	ـَـی		âi
17 „ „	ei (ĕi)									ei, ėi
18 „ „	oi (ŏu)									
19 Gutturo-labialis brevis	o				ـ				ֹ	o
20 „ longa	ô (au)	(o)		ओ	ـ	ا			ֹו	
21 Diphthongus gutturo-labialis	âu	(au)		औ	ـ (au)		ـَـو	ـَـو		âu
22 „ „	eu (ĕu)									
23 „ „	ou (ŏu)									
24 Gutturalis fracta	ä									
25 Palatalis fracta	ï									
26 Labialis fracta	ü									ü
27 Gutturo-labialis fracta	ö									

KİTAP HAZIRLANIRKEN FAYDALANILAN KAYNAKLAR

I.Gurup: En fazla başvurulan kaynaklar:

A- Avesta gurubu

a. The Zend Avesta, Part: I
1. Vendidad
tr. by James Darmesteter, Oxford-1880

b. The Zend Avesta, Part:II
1.The Sîrôzahs,
2.The Yasts,
3.Nyâyis
tr. by James Darmesteter, Oxford- 1883

c. The Zend Avesta, Part:III
1. The Yasna
i. The Gathas
ii.Yasna Haptanghâiti
iii.The Yasna (I-XXVII, LIV-LXXII,LII)
2.Visparad
3.âfrînagân
4.Gâh
5.Miscellaneous Fragments
tr. by L. H. Mills, Oxford- 1887

d. The Gathas Of Zarathustra
tr. by S. Insler, Téhéran- Liége- 1975

e. A Hymn of Zoroaster: Yasna 31
tr. with comments by A. V. Williams Jackson, Stuttgard-1888

f. New Light On The Gathas of Holy Zarathushtra,
A. F. Khabardar, Bombay-1951

B.Pehlevi Kaynakları

a.The Bûndahişn

Ed. with an introduction by Behramgore Tahmuras Anklesaria
Bombay-1908

b.The Book of the Mainyo-i-Khard
tr. by E. W. West, London-1871

c.Artâk Virâz Nâmak
The Book of Arda Viraf
tr. by Hoshangji Jamaspji Asa, Martin Haug, E. W. West,
London-1872

d.Sacred Books of The East- Vol: 5
1. The Bundahis,
2. Bahman Yast,
3. Shayast Lâ-Sayast,
tr. by E. W. West, Oxford-1880
4.App. to the Bundahis
Selectious of Zâd-Sparam Part-I,1-11

e. Sacred Books of The East - vol:47
1. Dinkard, Book VII.
2. Dinkard, Book V.
3. Selections of Zâd Sparam Part: II 12-24
tr. By E.W. WEST, Oxford-1897

f.Dinkart
tr. By P.B. and D.P.Sanjana
Books 1-17, Bombay-1922

g.Pahlavi Texts, Part:2
Sacred Books of The East-18
i.Dâdıstân-î Dînîk, Tr. by E.W.West, Oxford-1882
ii.Epistles of Manushehihr Tr. by E.W.West, Oxford-1882

h.Glossary and index of the Pahlavi text of the Book of Arda
Viraf, with notes on Pahlavi grammar
by E.W.West, Revised By Martin Haug
Bombay and London, 1874

i.Sacred books of the East - Vol:24, E.W.WEST; Oxford-1885
1.Dina-î Mainôg-î khırad
2.Sıkand-Gûmânik vigar
3.Sad Dar

j.Sacred books of the East - 37; E.W.WEST, Oxford-1892

k.Pahlevi Rivâyat, by B.N. Dhabhar, Bombay-1913

l.The Persian Rivâyats of Hormazyar Framarz and others, B.N.Dhabhar, Bombay-1932

C.Bağımsız Dinsel Yayınlar (Zoroasterci)

a.The Avestan Hymn to Mithra
intr. tr. and commentary by İlya Gershevitch
Cambridge-1959

b.Neryosangh's Sanskrit version of the Hôm Yaşt,
with the original Avesta and its Pahlavi version,
by Jamshedji Maneckji Unvala - Vienna,1924

D.Grek Yazarları:
Bu guruptan iki türlü yararlandık. Birincisi direkt tercümeyle ulaşarak, ikincisi alıntılarla yetinerek..

a.Jackson, Zoroaster; Appendix 4,5 - 1899

b.Moulton, E. Zoroasterizm, Appendix-1913
i.Herodotus-historia, 131-140
ii.Plutarch, İsis and Osiris
iii.Strabo, 13-20
iv.Diogenes Laertius, Procemium

c.Pausanias, Description of Greece, V,
tr. by J.G.Fraser London-1898

d.The Persian Religion, According to the Chief Greek Texts; Emile Benveniste, Paris-1929

e.Herodotus -A New English Version-, London-1862

E.İslam Yazarları veya yayınları

a.Hudûd al-Alam.
tr. and Explained by V.Minorsky, Oxford-1937

b.Mâzanderân and Astarâbâd (With Maps)
by H.L. Rabino, London-1928

c.A Literary History of Persia from Firdausi to Sa'di
E.G.Browne; London-1906

d.Siyaset Nama - The Book of Government of Nizam
al-Mulk, tr. by H.Darke, London-1960

e.Biruni, The Chronology of Ancient Nations,
tr. by C.E.Sachau, London-1879

f.Firdausi, Shahname,
tr. by A.G. and E.Warner, vol.6-9, London 1912

g.Târix-i Sistân, tr. by M.Gold, Rome 1976

F.Yazıtlar

a.Cameron, George G; Persepolls Treasury Tablets
Chicago, Illinois-1948
b.Herzfeld, E; Caikuli,
Monument on inscription of the early history
of The Sasanian Empire, vol:1-2, Berlin-1924

c.Herzfeld, E; A New İnscription of
Darius from Hamadan, Calcutta - 1928

d.Herzfeld, E; A New İnscription of Xerxes from Perseplis,
Chicago-1932

G.Dini Kitaplar

a.Bibeln
1.Gamla Testamentets (Tevrat gurubu) böcker
2.Nya Testamentets (İncil gurubu) böcker
Svenska Bibelsällskapet: 1984

b.Ebedi Hayata sevk eden Hakikat Selters/Taunus-1969

c.Hak Dini Kur'an Dili Meâli,
Elmalılı Hamdi Yazır, Eser Neşriyat

d.Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Alisi,
Ömer Nasuhi Bilmen, Ankara-1993

2.Gurup: Modern Araştırmacılar (1800'lü yıllardan itibaren)

a.Jackson, A.V Williams;
Zoroaster, The Prophet of Ancient İran, London-1899

b.Moulton, J.Hope;
Early Zoroastriasnism, London, 1913

c.Herzfeld, Ernst; Zoroaster and His World,
vol:1-2, Princeton-1947

d.Boyce, Mary; Zoroastrians,
Their Religious Beliefs and Practices;
London-1979

e.Nyberg, H.S.;
İrans Forntida Religioner, Uppsala-1937

f.Zaehner, R.C.;
Zurvan, A Zoroastrian Dilemma, Oxford-1955

g.Henning, W.B.;
Zoroaster, Politician or Witch-Doctor?, Oxford-1951

h.Gnoli, Gherardo;
Zoroaster's Time and Homeland, Naples-1980

i.Mills, L.H.;
Zarathustra and the Greeks, Leipzig, 1905-1906

j.Mills, L.H.;
Zarathustra, Philo, the Achaemenids and İsrail,
Leipzig 1905-1906

k.Mills, L.H.;
Our Own Religion in Ancient Persia
Published in the United States-1913

l.Modi, J.J;
The Religious Ceremonies and Customs of the Parsees
Bombay-1922

m.Modi, J.J.;
The Religious System of the Parsees, Bombay

n.Modi, J.J.;
The İnfluence of İran on Other Countries
Bombay-1954

o.Anklesaria, B.T.;
Zarathustra, Founder of Monotheizm and
the Philosophy of Eternal Polarism, Tehran-1930

p.Christensen, A.;
Smeden Kaveh og det Gamla Persiske Rigsbanner,
Köbenhavn-1919

r.Gray. L.H.;
Zoroastrian Elements in Muhammedan Eschatology,
Le Museon, Vol:III, Louvain-1902

s.Reuterkiöld, E;
Zarathustras Religionhistoriska Ställning,
Uppsala-1914

t.Boyce, M.;
A History of Zoroastrian, Leiden, Köln-1975

u.Burrow, T.;
The Proto-Indoaryans;
Journal of the Royal Asiatic Society of
Great Britain an İreland, 1973

v.Pavry, J.D.C;
The Zoroastrian Doctrine of a Future Life,
New York-1926

III.Gurup: İkinci derecede yararlı kaynaklar

1.Herzfeld, E.;
Archaeological History of İran, London-1935

2.Patterson, L;
Mithraism and Christianity, Cambridge-1921

3.Schmidt, E.F.;
Persepolis I,II,III, Chicago-1953,1957,1970

4.Bailey, H.W.;
Zoroastrian Problems in the ninth-century books,
Oxford-1943

5.Dhalla, M.N.;
Zoroastrian Theology, New York-1914

6.Moulton, J.H.;
The Treasure of the Magi,
A Study of Modern Zoroastrianism, Oxford-1917

7.Cameron, George;
History of Early İran, Chicago, Illinois-1935

8.Frye, R.N.;
The Golden Age of Persia, London-1975

9.Tarn, W.W.;
The Greeks in Bactria and İndia, Cambridge-1948

10.Encyclopaedia of Religion and Ethics
Yazidis, Edinburg-1921

11.Encyclopaedia Britannica, Zoroasterism an Parsiism

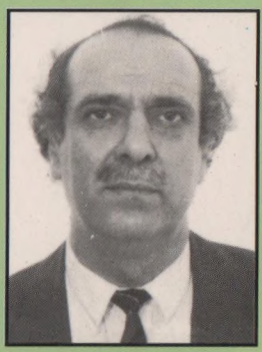
12.Nietzche Friedrich; Sålunda Talade Zarathustra
Uddevala-1970

13.Mânsklighetens religioner,
Huston smith, Uddevalla-1966

M. Sıraç Bilgin

ZARATHUSTRA (Zerdüşt)

Hayatı ve Mazdaizm

Bu kitap üç yıllık bir araştırmanın ürünü olarak ortaya çıkarılmış bulunuyor. Kaynakça bölümünde yer alan 90'ı aşkın başvuru eserinin adına şöyle bir bakmanız, bu konuda ne kadar ciddi ve derinlemesine bir çalışma yaptığımızı anlamanız için yeterlidir.

Kitapta iki temel bölüm yer alıyor. Birincisi; birden altıya (altı dahil) kadar olan bölümleri kapsayan ve Zarathustra'nın hayatı ile ulusal kimliğini tartıştığımız kısımıdır. Bu bölümde çeşitli alternatifleri tartıştık ve Peygamber'in Kürt kimliğini açıkça ortaya koyduk.

İkinci kısım; yedinci bölümden itibaren tartıştığımız konu, yani Zarathustra'nın tanıttığı dinidir. Bu Peygamberin Müslümanlık, Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi zamanımızın yaşayan tüm tek tanrılı dinlerinin temel kavramlarını ilk kez ortaya koyduğunu bu kısmı okurken göreceksiniz.

Dileyen önce 7. bölümden itibaren kitabı okumak suretiyle ve Zarathustra'nın felsefesini anlamış olarak birinci kısma dönerek kitabı daha bilinçli bir şekilde inceleyebilir.

M. Sıraç Bilgin

ISBN 975-7354-34-1

BERFİN